TEORIE A DIDAKTIKA TLUMOČENÍ I.

IVANA ČEŇKOVÁ A KOLEKTIV

Ústav translatologie FF UK

Univerzita Karlova Filozofická fakulta
Praha 2001

Publikace vznikla v rámci Univerzitního grantu 331/96/A/FG

Fotografii na titulní stránce poskytl Společný tlumočnický a konferenční servis (SCIC) Evropské komise. Jsou na ní zachyceny tlumočnické kabiny v sídle EU v Bruselu.

© Ivana Čeňková a kolektiv
Praha FF UK: Desktop Publishing 2001

TEORIE A DIDAKTIKA TLUMOČENÍ I.

IVANA ČEŇKOVÁ A KOLEKTIV

Ústav translatologie FF UK

Univerzita Karlova Filozofická fakulta
Praha 2001

Obsah

0. Úvodem 5
1. Několik poznámek na úvod 6
1.1. Zaměření publikace 6
1.2. Jak pracovat s naší odbornou publikací. 6
1.3. Použitá a doporučená literatura 6
2. Autorský kolektiv 7
3. Poděkování 7
I. Pohled do historie tlumočení 8
1. Tlumočnický dávnověk 8
2. Tlumočení ve středověku a novověku 10
3. Vznik profesionálního konferenčního tlumočení 10
4. Nástup simultánního tlumočení 11
Použitá a doporučená literatura 15
II. Počátky teorie tlumočení 16
1. Základní vývojové etapy - chronologický přehled 16
1.1. Situace v 50. letech a na počátku 60. let 17
1.1.1. První praktické a didaktické publikace 17
1.1.2. První výzkumné práce a projekty 18
1.2. Empirické a teoretické práce v 60. a 70. letech 19
1.2.1. Nástup experimentální psychologie při výzkumu tlumočení 19
1.2.2. Badatelské aktivity ve východní a střední Evropě 19
1.3. Výzkum prováděný tlumočníky na akademické půdě v 70. a 80. letech 20
1.3.1. Výsostné postavení francouzské interpretativní teorie smyslu 21
1.3.2. Střední a východní Evropa 21
1.3.3. První interdisciplinární sympozium o praktických a teoretických otázkách simultánního tlumočení – 1977 22
1.4. Nové tendence v teorii tlumočení - 80. léta 22
1.4.1. Interdisciplinární přístup postupně vítězí 23
1.4.2. Daniel Gile a jeho tlumočnický model úsilí 23
2. Současná situace v teorii tlumočení - přelom tisíciletí 23
Použitá a doporučená literatura 24
III. Vývoj a současné tendence v teorii tlumočení (střediska výzkumu - teorie - modely - autoři) 26
1. Situace v České a Slovenské republice 26
1. Počátky teorie tlumočení v Československu 26
2. Situace v 70. a 80. letech - hlavní směry výzkumu 28
2.1. Katedra překladatelství a tlumočnictví FF UK Praha 28
2.2. Odborné statě a publikace 28
2.1.1. Učební texty 29
2.2. Autoři mimo univerzitní půdu 29
2.3. Obor překladatelství a tlumočnictví na filologických katedrách FF UK Bratislava 30
2.3.1. Odborné statě a publikace 30
2.3.2. Učební texty 31
3. Cesty a osobnosti současné teorie tlumočení v Čechách a na Slovensku (2. polovina 80. let a 90. léta) 32

3.1. Ústav translatologie FF UK Praha 32
3.1.1. Ivana Čeňková 33
3.1.2. Další autoři z ÚTRL 36
3.2. Profesní tlumočnické organizace 36
3.3. Bratislava - obor tlumočnictví a překladatelství FF UK 37
3.3.1. Taida Nováková 37
Použitá a doporučená literatura 40
2. Teorie tlumočení v německé jazykové oblasti 46
1. Počátky teorie tlumočení v německy mluvících zemích 46
1.1. Otto Kade 46
1.2. Lipská škola 46
1.3. Obecná teorie překladu K. Reissové a H. Vermeera 48
2. Cesty a osobnosti současné teorie tlumočení
(2. polovina 80. let a 90. léta) 49
2.1. Heidemarie Salevská 50
2.2. Ingrid Kurzová 51
2.3. Franz Pöchhacker 52
2.4. Sylvia Kalina 53
2.5. Birgit Strolzová 53
2.6. Proces tlumočení z pohledu kognitivní psychologie 54
2.7. Heinz Matyssek 57
2.8. Hildegund Bühlerová 57
2.9. Autoři mimo univerzitní půdu 57
3. Práce věnované hodnocení kvality tlumočníkova výkonu 58
4. Didaktika tlumočení 59
Použitá a doporučená literatura 61
3. Středoevropský region 66
1. Andrzej Kopczyński 67
2. Tatiana Klonowiczová 68
3. Bistra Alexieva 68
Použitá a doporučená literatura 70
4. Místo a úloha ruských teorií tlumočení 74
1.Počátky teorie tlumočení v Sovětském svazu 74
2. Komunikativní hledisko v teorii překladu a tlumočení 74
2.1. V. N. Komissarov 74
2.2. A. D. Švejcer 75
3. Hlavní směry výzkumu tlumočení v publikacích ruských autorů 76
3.1. Teorie a didaktika konsekutivního tlumočení a její hlavní představitel:
R. K. Min´jar-Beloručev 77
3.2. Teoretické otázky simultánního tlumočení 79
3.3. G. V. Černov - hlavní osobnost ve výzkumu simultánního tlumočení 79
3.3.1. Psycholingvistický model ST a pravděpodobnostní prognózování 80
3.3.2. Metodika a didaktika tlumočení v pracích Černova 81
3.4. A. F. Širjajev a jeho přístup k simultánnímu tlumočení 82
3.4.1. Jednotka orientace v procesu simultánního tlumočení 82
3.4.2. Řečová komprese 82
3.4.3. Komplexní model simultánního tlumočení 83
3.5. Další sovětští badatelé a jejich přínos k teorii tlumočení 84
Použitá a doporučená literatura 85

5. Francouzské teorie tlumočení 89
1. Počátky teorie tlumočení ve Francii 89
1.1. Simultánní tlumočení v experimentech psychologů 89
1.2. Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (ESIT) 90
2. Interpretativní teorie tlumočení (teorie smyslu) D. Seleskovitchové 90
2.1. Danica Seleskovitchová 90
2.1.1. Vznik interpretativní teorie tlumočení 90
2.1.2. Konsekutivní tlumočení v popředí zájmu D. Seleskovitchové 92
2.1.3. ESIT jako Centrum translatologických studií 93
2.2. Publikační a vědecká činnost učitelů tlumočení na ESIT 94
2.2.1. Znalost pracovních jazyků tlumočníka 94
2.2.2. Christopher Thiéry 94
2.2.3. Karla Déjean Le Féalová 96
2.2.4. Marianne Ledererová 96
2.3. Společná vědecká a publikační činnost D. Seleskovitchové a M. Ledererové 98
3. Daniel Gile - francouzský badatel mezinárodního významu 99
3.1. Tlumočnický model úsilí (modèle d'efforts) Daniela Gila 99
3.2. Lingvistické aspekty tlumočení 100
3.2.1. Gravitační model jazykových znalostí 101
3.3. Didaktika tlumočení 101
3.4. Typy a metody výzkumu v tlumočení 102
Použitá a doporučená literatura 103
6. Autoři ze ženevské tlumočnické školy ETI 111
1. První praktické příručky pro tlumočníky a studenty tlumočení 111
1.1. Jean Herbert 111
1.2. Jean François Rozan 112
1.3. Gérard Ilg 113
2. Proměny ETI v 80. a 90. letech - hlavní směry a cíle 113
2.1. Barbara Moser-Mercerová 114
Použitá a doporučená literatura 117
7. Empirické a interdisciplinární studie v Itálii 121
1. Vysoká škola moderních jazyků pro tlumočníky a překladatele v Terstu 121
2. Vysoká škola moderních jazyků pro tlumočníky a překladatele ve Forli a další tlumočnické instituty v Itálii 125
Použitá a doporučená literatura 126
8. Skandinávský pohled 128
1. Výuka konferenčního tlumočení 128
2. Počátky tlumočnického výzkumu 128
3. Mezinárodní tlumočnická konference: Finsko - Turku (1994) 128
4. Empirické tlumočnické práce 129
4.1. Výzkum v oblasti „Community interpreting" 129
4.2. Empirické a experimentální studie 129
4.3. Metodologie a didaktika 130
Použitá a doporučená literatura 131
9. Velká Británie a Severní Amerika v pracích o tlumočení 133
1. Teorie tlumočení v pracích psychologů a psycholingvistů 133
1.1. Počátky empirických výzkumů 133
1.1.1. Frieda Goldman-Eislerová 133

1.1.2. Henri C. Barik 134
1.1.3. David Gerver 135
1.2. Experimentální studie v publikacích současných kognitivních psychologů a psycholingvistů 136
1.2.1. William P. Isham 137
1.2.2. Mike Dillinger 138
1.2.3. Sylvie Lambertová 139
2. Teorie tlumočení v pracích profesionálních tlumočníků - učitelů tlumočení 139
2.1. Velká Británie 139
2.2. Kanada a USA 140
2.2.1. Teorie a didaktika konferenčního tlumočení 140
2.2.2. Výzkum v oblasti „Community Interpreting" a soudního tlumočení ... 141
Použitá a doporučená literatura 142
10. Tlumočení a jeho teorie v Japonsku 147
1. Profese tlumočníka v japonské společnosti 147
1.1. Nástin novodobé historie tlumočení v Japonsku 147
1.2. Společenský status tlumočníka v Japonsku 148
1.3. Profesní sdružení 149
1.4. Odborná příprava tlumočníků 149
2. Teorie tlumočení v Japonsku 149
2.1. Počátky 149
2.2. Japonská asociace pro výzkum tlumočení 150
2.3. Odborné práce 150
2.4. Didaktické studie 151
2.5. Empirické studie 153
2.6. Experimentální studie 154
2.7. Teoretické studie 155
2.8. Sociokulturní studie 156
3. Výzkum tlumočení v Japonsku a ve světě 156
Použitá a doporučená literatura 158
11. Teorie tlumočení v ostatních částech světa 160
1. Austrálie 160
2. Jižní Amerika 161
3. Afrika 162
4. Asie 162
4.1. Jihovýchodní Asie 162
4.2. Střední Asie a Blízký Východ 163
5. Pyrenejský poloostrov 164
Použitá a doporučená literatura 166
12. Autoři mimo akademickou půdu 171
1. Sergio Viaggio 171
2. Roderick Jones 172
Použitá a doporučená literatura 174
IV. Závěrem 176

0. Úvodem

Tlumočení je přirozenou součástí dnešní moderní globální a informační společnosti. S tlumočením, konsekutivním i simultánním, se setkáváme téměř denně: v televizi či rozhlase při živém vysílání besed a diskusí se zahraničními odborníky, při přímém přenosu mimořádných nebo významných událostí, například války v Perském zálivu nebo předávání státních vyznamenání na Pražském hradě u příležitosti 10. výročí sametové revoluce anebo třeba při předávání filmových Oskarů. Díky tlumočníkům můžeme být uprostřed veškerého tohoto dění a sledovat je spolu s dalšími miliony diváků. Bez tlumočníků se rovněž neobejdou všechny mezinárodní odborné a vědecké konference, symposia, semináře a kolokvia. A Evropská unie se svými 11 oficiálními jazyky je největším zaměstnavatelem tlumočníků na světě. Nemusíme však chodit tak daleko, stačí se podívat všude kolem nás: tlumočníci zprostředkovávají komunikaci při cestách oficiálních státních, vládních, parlamentních i obchodních delegací doma i v zahraničí, při zasedáních správních rad podniků se zahraniční účastí, při prezentaci nových produktů a zavádění nových technologií, při zahájení výstav a veletrhů, na mezinárodních filmových festivalech, ale také u soudu, u lékaře či na policii. Tam všude je třeba tlumočníků. V poslední době se rozmáhá i tlumočení videokonferencí přes satelit, přes mobilní telefony GSM, a dokonce na internetu se zkouší uplatnění tlumočníků při vícejazyčné komunikaci při tzv. *chatových* diskusích.

Rozvoj tlumočení postupně vedl i k prvním teoretickým a didaktickým úvahám o procesu tlumočení. Tlumočníci a badatelé, kteří se v polovině 20. století začali jako první těmito otázkami zabývat, byli vedeni snahou hlouběji a důkladněji procesu tlumočení porozumět a podávat tak kvalitnější tlumočnický výkon, ale také aby mohli lépe připravovat budoucí profesionální konferenční tlumočníky ve specializovaných školách, kursech a institutech.

Teorie tlumočení se stala jednou z nejmladších vědních disciplín a během svého vývoje prošla dosti složitou cestou. Zpočátku se pochybovalo o oprávněnosti a významu jejího výzkumu, protože oproti jiným vědním oborům vycházela čistě z praxe, ze zkušeností a poznatků samotných tlumočníků a dalších odborníků, kteří často stavěli na své intuici, na nedostatečně podložených hypotézách a spekulacích, omezených experimentálních či empirických materiálech a vzorcích a někdy neměli dostatečné vědecké a teoretické zázemí. Vývoj v posledních desetiletích však přinesl mnoho přesvědčivých poznatků, které přispěly k tomu, že se postupně přesněji vymezuje vlastní předmět, cíle a metody výzkumu a vytvářejí se jednotlivé specifické tlumočnické kategorie, definice a pojmy. Byly popsány a analyzovány mechanismy a procesy, jež tvoří jeho psycholingvistický, kognitivně psychologický a komunikativní základ. Mnoho otázek však zůstává ještě při zkoumání procesu tlumočení a jeho výsledného produktu v jazyce cílovém nezodpovězených. Proto má teorie tlumočení před sebou dlouhou cestu a přitahuje zájem mnoha odborníků po celém světě.

Naše učební pomůcka, věnovaná právě teorii tlumočení, vznikla jako jeden z výstupů interního grantu UK č. 331/96/A/FG.

1. Několik poznámek na úvod

1.1. Zaměření publikace

Tato odborná publikace je určena studentům oboru tlumočení, doktorandům, učitelům, tlumočníkům i všem ostatním zájemcům, kteří se chtějí něco dozvědět o stavu v teorii tlumočení u nás i v zahraničí. Publikace poskytuje základní informace a přehled o tom, co bylo napsáno, uspořádáno a vydáno v oblasti teorie a didaktiky tlumočení od jejích počátků v polovině 20. století až do roku 2000. Autoři byli vedeni snahou podat co nejúplnější informace o jednotlivých osobnostech, badatelských centrech, modelech, názorových směrech a tendencích. Rozhodli se, že budou postupovat po konkrétních geografických a jazykových oblastech, že se budou snažit uvádět terminologii, se kterou dané osobnosti pracují, a že při svém popisu budou vycházet i z dostupnosti publikací. Proto je každá kapitola zpracována trochu odlišně. Znamená to, že autoři věnovali větší pozornost například celkové tlumočnické situaci v Japonsku, protože pro běžného čtenáře je mnohem složitější dostat se k původním materiálům, než je tomu u publikací psaných v angličtině či jiném světovém jazyce. Samozřejmě, že autorský kolektiv nezapřel svůj původ, a proto je českým a slovenským pracím vyčleněn ve srovnání s ostatními zeměmi mnohem větší prostor. Pochopitelně nebylo možné uvést v této publikaci všechny badatele, jejich názory a současné tendence v oblasti teorie tlumočení. Autoři publikace byli limitováni jednak dostupností odborné literatury a existujících informací, jednak časem a rozsahem publikace. Pokud tedy není některé jméno či dílo v publikaci uvedeno, není to zlá vůle, či neznalost, ale je to dáno pouze rozsahem publikace a limity, které si museli autoři stanovit, aby mohli publikaci odevzdat do tisku.

1.2. Jak pracovat s naší odbornou publikací

K publikaci lze přistupovat trojím způsobem. Z toho vycházela i celková koncepce autorů. K získání všeobecných informací o tom, co se dělo a děje v oblasti tlumočnického výzkumu, si stačí přečíst základní text jednotlivých kapitol. Pokud má čtenář zájem o podrobnější poznatky, podívá se i na poznámky pod čarou, které jsou z tohoto důvodu dosti obsáhlé. Pro toho, kdo se chce s teorií tlumočení seznámit skutečně podrobně, je určena i bibliografie uvedená na konci každé kapitoly, kde si pak může čtenář sám najít další publikace, jež mu mnohem detailněji osvětlí ty názory a teorie, které jsou v textu pouze stručně popsány či okrajově zmíněny. Autoři by samozřejmě uvítali, kdyby většina čtenářů přistupovala k publikaci posledním zmíněným způsobem.

1.3. Použitá a doporučená literatura

Autoři se rozhodli, že budou uvádět seznam použité a další doporučené literatury za každou zpracovanou kapitolou, aby tak čtenáři okamžitě měli co nejlepší přehled o tom, co bylo k dané problematice napsáno. S výjimkou bibliografie českých a slovenských prací o tlumočení, kde byla snaha podat skutečně vyčerpávající soupis veškerých publikací s tlumočnickou tematikou, je zřejmé a pochopitelné, že nebylo vždy možné uvést kompletní bibliografii. Poučený čtenář jistě ví, že každá publikace obsahuje v závěru také vlastní seznam literatury a že je třeba i do této „skryté" bibliografie nahlédnout a získat v ní další zdroje informací. Při námi zvoleném způsobu uvádění použité literatury však dochází k tomu, že se některé položky opakují u více kapitol. Týká se to především těch základních a zcela zásadních publikací, které zahrnují celou řadu oblastí spojených s teorií, didaktikou a praxí

tlumočení. S ohledem na publikační etiku je však toto opakování zdrojů nezbytné. Kromě uvedené doporučené a použité literatury je třeba mít na paměti, že různé bibliografie vycházejí pravidelně i v řadě odborných translatologických časopisů a bulletinů a že jsou to další informační zdroje, které jsou ve velkých knihovnách či na internetu každému zájemci k dispozici[1]. Z těchto zdrojů čerpali mimo jiné i autoři publikace. Mnoho bibliografických a biografických údajů obdrželi přímo od jednotlivých badatelů, uváděných v publikaci, anebo je získali excerpcí desítek knih a stovek časopiseckých statí.

2. Autorský kolektiv

Na přípravě publikace se podíleli pedagogové z Ústavu translatologie FF UK: Naďa Abdallaová, Marie Csiriková, Ivana Čeňková, Jiří Leksa, Jana Rejšková a Rudolf Volejník. Excerpovali bibliografii, anotovali různé statě, sborníky a odborné časopisy anebo poskytli úplnější podklady k jednotlivým kapitolám, které byly zapracovány do celkové struktury publikace. Jak již bylo uvedeno, publikace byla připravována jako jeden z výstupů interního grantu Univerzity Karlovy, a proto se autoři hned při počátečních úvahách o koncepci, charakteru a struktuře publikace rozhodli do přípravy zapojit i studenty ÚTRL FF UK a diplomanty. Bylo zadáno několik diplomových prací, které měly zmapovat různá výzkumná tlumočnická centra či jazykové oblasti, nebo analyzovaly jednotlivé aspekty procesu tlumočení. Poznatky a závěry z těchto diplomových prací byly v publikaci také využity.[2] Zvláštní zmínku si zasluhuje práce Petry Vachunové, dnes již úspěšné absolventky Ústavu translatologie, která zcela samostatně připravila (díky svému zájmu o tlumočení a japonštinu) podklady pro kapitolu *Tlumočení a jeho teorie v Japonsku.* Studenti 1. cyklu ÚTRL FF UK v rámci svých studijních povinností k semestrálnímu kursu přednášek z Teorie tlumočení zpracovávali bibliografii a odevzdávali anotace a résumé k přečteným odborným článkům s tlumočnickou tematikou. Tyto informace byly do publikace také zapracovány.

3. Poděkování

Poděkování patří zejména celému autorskému kolektivu, ale také studentům a diplomantům Ústavu translatologie, kteří se přímo či nepřímo na vzniku publikace podíleli. Poděkování patří i kolegyni PhDr. Aleně Vrbové za její cenné rady a připomínky při čtení rukopisu, které přispěly ke zlepšení stylu i jednotlivých formulací. V neposlední řadě je poděkování určeno i mé rodině, která v průběhu několika posledních měsíců musela být obrněna značnou dávkou trpělivosti, když byla publikace připravována do tisku a počítač pracoval dlouho do noci.

Za autorský kolektiv: Ivana Čeňková

---

[1] Viz *The IRN Bulletin* (International Interpretation Research Information Network), editor Daniel GILE, vychází od roku 1990 1x za semestr (http://ourworld.compuserve.com/homepages/DGile), dále časopis *Translatio-Nouvelles de la FIT - FIT Newsletter*, nebo časopis *The Interpreters' Newsletter*, či bibliografie od AIIC (Mezinárodní asociace konferenčních tlumočníků: *Association internationale des interprètes de conférence*: www.aiic.net).

[2] Kapitola *Teorie tlumočení v německé jazykové oblasti* byla zpracována na základě diplomové práce Petry ZÁRUBOVÉ (1999). *Teorie tlumočení v pracích německy píšících autorů.* Praha: ÚTRL FF UK. Několik dalších diplomových prací, z nichž bylo čerpáno (např. Irena ŠÍPALOVÁ 1999, Ivo MÜLLER 1996, Milena KURILLOVÁ 1998, Věra KUMSTÁTOVÁ 2000), je uváděno průběžně v bibliografii u jednotlivých kapitol.

I. Pohled do historie tlumočení

1. Tlumočnický dávnověk

Tlumočení je nejstarší formou zprostředkované jazykové komunikace a má své počátky v dávné minulosti. Od samého vzniku lidské existence příslušníci různých etnických a jazykových skupin cítili potřebu dorozumívat se mezi sebou navzájem. Mluvené slovo bylo zpočátku jediným prostředkem jejich komunikace, písmo bylo vynalezeno teprve mnohem později.

Historické prameny, jež by se zabývaly činností tlumočníka, jsou velmi sporadické a je těžké najít opěrné body, které by umožnily komplexnější rozbor historie a vývoje tlumočení. Důvodem je známá skutečnost, že po přetlumočení nezůstává žádný fixovaný materiál, který by bylo možné založit a uschovat, případně analyzovat. Proto i náš historický exkurs je pouze stručným a neúplným nástinem vývoje požadavků na tlumočnické služby, kvalitu tlumočení a vzdělání tlumočníka. Obchod, vojenství a diplomacie jsou vedle náboženství hlavními oblastmi, v nichž se tlumočení uplatňuje.

První ucelenější zprávy pocházejí z Egypta (z doby asi 3000 let před naším letopočtem), kde se již v období výstavby pyramid mluví o lidech, jichž si faraóni velmi

Rozdvojený egyptský tlumočník (cca 1350 př. n. l.). Tento výjev je vytesán na náhrobku faraóna Horemheba, který vládl v Memfisu jako následník Tutanchamona. Sochař vytesal rozdvojený obraz tlumočníka, aby jasně ukázal jeho úlohu zprostředkovatele. V levé části tlumočník naslouchá syrskému a libyjskému vyslanci. Ti se uctivě sklánějí před faraónem. V pravé části tlumočník jejich žádost přednáší přímo Horemhebovi. [1]

[1] Fotografie byla se svolením AIIC stažena z jejich internetové stránky: www. aiic.net. Veškerý obrazový materiál na virtuální výstavu Expo-AIIC dal laskavě k dispozici profesor Jean Delisle ze svého soukromého fotografického archivu (viz podrobněji: http://www.aiicusa.net/expo/acknowf.html).

vážili, tj. o prvních tlumočnících žijících tehdy v dvojjazyčné oblasti jižního Egypta. Na tlumočníka se pohlíželo jako na určitou vyšší bytost, která dává své schopnosti do služeb Boha nebo krále. Egyptští faraóni zavedli dokonce dědičný titul „vrchního tlumočníka". Panovník používal tlumočníka při válečných výpravách, obchodních cestách (Fénicie, Kréta) a diplomatických jednáních. Schopností tlumočníků bylo využíváno až do doby vlády Ptolemaiovců (3. st. př. n. l.). Ani výuka cizích jazyků, zvláště řečtiny, nebyla v Egyptě zanedbávána. Zpočátku byli jako tlumočníci používáni náhodně vybraní zajatci či otroci, avšak postupně se pro tuto práci začalo využívat synů cizích knížat, kteří měli vyšší vzdělání a vhodné společenské vystupování a byli posíláni na výchovu do zahraničí.

Velmi zajímavou úlohu měli tlumočníci ve vícejazyčných říších a městech. Takovým městem byl například Babylón v době kolem roku 2100 př. n. l., kde vzdělaní učenci tlumočili a překládali všechna administrativní nařízení do mnoha jazyků. Stejně tak pomáhali při bohoslužbách v synagogách, kdy dokonce tlumočili některé pasáže přímo ze svatých knih a textů. Šlo tedy o určitý druh simultánního tlumočení. Samozřejmě, že se předpokládala dokonalá znalost těchto textů (vzdělanci byli tehdy převážně mniši), aby je bylo možné přímo z listu tlumočit.

Samotný původ slova „tlumočník" je dosti nejasný a složitý. Termínu „drogman" se užívalo k označení tlumočníka v oblasti Levantu. Do francouzštiny byl tento termín převzat v podobě „truchement" nebo „trucheman". Pojem „drogman" prý pak pochází z arabského slova „tardjoumân", které samo bylo vytvořeno z asyrského „ragâmon" (mluvit) a aramejského „targum" (což označuje překlad posvátných textů). Mnohé evropské jazyky si vypůjčily z turečtiny slovo „tilmatch" pro označení tlumočníka. „Tilmatch" byl přejat do ruštiny jako „tolmač" a do němčiny jako „Dolmetscher". Náš termín „tlumočník" pochází zřejmě také z té doby. Ruského termínu se dnes neužívá. Jeho fonetická varianta se zachovala např. v polštině „tłumač".

Po ovládnutí Egypta Araby (v roce 640) zde převládla brzy arabština. Jejím prostřednictvím pomáhali tlumočníci panovníkům šířit nové náboženství (islám) a s ním hospodářskou a politickou moc.

V této době najdeme i první zmínky o určitém zobecňování problémů vznikajících při tlumočení, a to v literatuře židovských rabínů. Byly to „teoretické poznámky" k jazykovým problémům tlumočení a ke schopnostem a připravenosti tlumočníků. Diskutovalo se například o věku tlumočníka, o jeho vzdělání, jeho postoji k řečníkovi. Z těchto diskusí je vidět, že už tehdy se pojem tlumočnické činnosti nezužoval pouze na čistě jazykovou, respektive bilingvní stránku, ale v úvahu byly brány i další mimojazykové předpoklady, které jsou nezbytné pro práci tlumočníka. Rovněž se diskutovalo o vztahu přetlumočeného textu v původnímu textu. Šlo o problémy doslovného nebo volného tlumočení, o možnost zkracování či doplňování, zvláště při tlumočení náboženských textů.

Pokud jde o Evropu v období antiky, i zde nacházíme zprávy o tlumočnících. Ve starém Řecku (2000 - 200 př. n. l.) existovali tlumočníci, kteří zprostředkovávali kontakt s četnými podmaněnými národy, ale sami se netěšili takové úctě, jako tomu bylo v Egyptě. Řekové totiž měli příliš vysoké mínění o své vlastní kultuře a svém jazyce. Proto nevytvořili žádnou instituci, která by zabezpečovala tlumočnickou činnost, a očekávali od barbarů, že se naučí řecky. Výjimkou byla latina, kterou používali v oblasti práva a státních záležitostí.

Naproti tomu ve starém Římě se plně uznávala důležitost tlumočení, které sloužila ke zprostředkování styku s vyspělejšími Řeky a ke komunikaci s obyvateli dobytých provincií a kolonií (Egypťané, Keltové, Germáni, Dákové).

2. Tlumočení ve středověku a novověku

Rozšíření křesťanství si vyžádalo nové tlumočníky, protože latina se postupně stala církevním jazykem a řečtina zase dlouho zůstávala jazykem při synodech. Na světské půdě ve službách panovníků se tlumočníkům dostávalo také velkého uznání. Napjaté vztahy mezi křesťanskými státy a nevěřícími vedly přibližně ve 14. století ke zrodu moderního tlumočníka, který byl zároveň diplomatem.

Po pádu říše východořímské (1453) jsme svědky rozšíření tlumočnické činnosti u Turků, jejichž tlumočníci se specializují na určité geografické území, s nímž jsou podrobně seznámeni po stránce hospodářské i politické. Důležitost tlumočení zde je dána tím, že Turci komunikují vždy - v obchodě i při státnických jednáních - pouze ústně. Ve Francii je díky nim založena škola pro přípravu překladatelů a tlumočníků. Mezi křesťanskými státy je potřeba tlumočníků o poznání menší, protože tu úlohu společného dorozumívacího jazyka zastává latina. Její monopol trvá zhruba do 17. století a teprve uzavřením vestfálského míru (1648) je panství latiny prolomeno. Místo mezinárodního jazyka ve styku mezi evropskými státy obsazuje francouzština. Logickým důsledkem užívání francouzštiny jako společného jednacího jazyka je určitá stagnace tlumočení. Prakticky až do konce 1. světové války je nemyslitelné, aby diplomat kterékoli země neuměl kromě své mateřštiny alespoň ještě francouzsky. Tato situace v oblasti tlumočení je však charakteristická pouze pro Evropu. Objevení Ameriky znamená naopak naléhavou potřebu jazykových prostředníků při navazování kontaktů mezi dvěma naprosto odlišnými kulturami. Tlumočníci tak pomáhají Španělům a Portugalcům ovládnout Nový svět.

19. století s sebou přináší jednak rostoucí význam národních jazyků, jednak snahu o internacionalizaci a také první mezinárodní konference. Na scénu se jako jednací jazyk dostává angličtina a v mezinárodních stycích se začíná prosazovat rychle se rozvíjející Severní Amerika. Vedle tradičního obchodu, vojenství a diplomacie se rozšiřuje mezinárodní spolupráce i ve vědě a technice. Vznikají nové mezinárodní organizace a dochází k nebývalému rozkvětu tlumočení jako vlastní specifické profese.

3. Vznik profesionálního konferenčního tlumočení

Po první světové válce se objevují první profesionální tlumočníci. Na mírové konferenci v Saint-Germain v roce 1919 byla použita jedna ze dvou hlavních forem tlumočení, tj. tlumočení konsekutivní. Historik Paul Mantoux, profesor na univerzitě v Londýně a později prorektor Univerzitního institutu pro studium mezinárodních vztahů v Ženevě tehdy vedl celou skupinu konsekutivních tlumočníků, průkopníků moderního tlumočení, do níž mimo jiné patřil Antoine Velleman, Jean Herbert, Robert Confino, bratři André a Georges Kaminkerové, Georges Mathieu, Evans a Lloyd. Podle tehdejší etiky neměl tlumočník právo řečníka přerušovat. Ten mohl přednášet třeba dvě hodiny a tlumočník mohl začít svůj převod až po skončení jeho vystoupení. V meziválečném období se tento způsob tlumočení uplatnil zvláště při konferencích Společnosti národů, Mezinárodní organizace práce, při zasedáních Mezinárodního soudního dvora a dalších významných nevládních organizací. První profesionální konferenční tlumočníci se rekrutovali zejména z řad vysokoškolských profesorů, diplomatů, novinářů a právníků.

První světová válka se tak stala významným mezníkem ve vývoji moderního tlumočení. Tlumočení se stává samostatnou profesí. Rozvoj mezinárodních styků ve všech oblastech, zkracování vzdáleností mezi státy, pokrok vědy a techniky, to vše si vynutilo rozsáhlou tlumočnickou činnost a tlumočník nabyl zvláštní důležitosti jako okamžitý zprostředkovatel

výměny myšlenek, duševních a kulturních hodnot. Každý z aktivních tlumočníků si vytvořil svou osobitou metodu, jejíž teoretické zdůvodnění zatím nehledal a nad níž se zvlášť nezamýšlel.

Na zkušenostech těchto tlumočníků se budují speciální tlumočnické školy pro výchovu konferenčních tlumočníků. Jako první vznikla ženevská škola (ETI) v roce 1941, jejímž zakladatelem byl právě Antoine Velleman. Po druhé světové válce postupně vznikly tlumočnické instituty a univerzity po celém světě (Německo, Rakousko, Francie, SSSR, USA, Belgie, Itálie, Kanada, Španělsko, Československo atd.).

Konsekutivní tlumočení (KT) bylo po dlouhou dobu jediným mezinárodně používaným typem tlumočení.

Koncem 20. let se začíná pokusně používat simultánního tlumočení (ST), kdy tlumočník hovoří souběžně s řečníkem. Myšlenka zkonstruovat tlumočnické zařízení je připisována americkému obchodníkovi Edwardu Filenovi, který za pomoci elektrotechnika Gordona Finlaye a vedoucího IBM Thomase Watsona, vyvinul aparaturu Filene-Finlay-IBM. Tento systém simultánního tlumočení lze přirovnat k přenosnému telefonickému zařízení: řečník i tlumočník mluvili do mikrofonu, posluchači měli sluchátka a mohli se přepojit na libovolný kanál a poslouchat tak buď vystoupení v originále, nebo v jiném zvoleném cílovém jazyce. Firma IBM nabídla toto zařízení Společnosti národů, ale nabídky využila pouze Mezinárodní organizace práce ILO (MOP), která si do té doby vypomáhala konsekutivním tlumočením a tzv. šušotáží (tj. simultánním tlumočením šeptem). Systém IBM byl poprvé použit na Mezinárodní konferenci ILO v Ženevě roku 1927, simultánně však byly tlumočeny pouze předem připravené projevy, nikoli volná diskuse, která byla i nadále tlumočena konsekutivně. Provoz tohoto zařízení byl vzhledem k velkému množství nezbytných kabelů a drátů spojen s mnoha technickými problémy a obsluhovat ho mohli jen školení odborníci. V roce 1930 bylo na Světové energetické konferenci v Berlíně uvedeno do provozu další zařízení pro simultánní tlumočení, které zkonstruovali Siemens a Haske. Již v roce 1934 André Kaminker, jeden z nejlepších tlumočníků meziválečného období, tlumočil simultánně pro francouzský rozhlas Hitlerův projev pronesený na stranickém sjezdu v Norimberku. Za první skutečně mezinárodní kongres, na němž bylo simultánního tlumočení na systému Filene-Finlay-IBM použito, se považuje Mezinárodní fyziologický kongres v Leningradě v roce 1935, kde úvodní projev profesora I. P. Pavlova byl simultánně tlumočen z ruštiny do francouzštiny, angličtiny a němčiny. Od roku 1936 používá dvojjazyčný belgický parlament jako první na světě na svých plenárních zasedáních simultánní tlumočení mezi vlámštinou a valonštinou. Sporadicky se simultánní tlumočení objevuje v předválečných letech ještě na dalších kongresech a konferencích, dokonce i během druhé světové války, v roce 1944 ve Filadelfii, kde Mezinárodní organizace práce uspořádala konferenci spojeneckých a neutrálních členských států.

Simultánní tlumočení si tak postupně nachází četné příznivce: znamená totiž velkou časovou úsporu ve srovnáni s tlumočením konsekutivním, ale má i řadu odpůrců, kteří se kriticky vyslovují ke kvalitě tohoto druhu tlumočení.

4. Nástup simultánního tlumočení

Skutečný nástup simultánního tlumočení na mezinárodní scénu spadá proto až do doby po druhé světové válce. První velkou mezinárodní akcí v tomto směru byl mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku a procesy v Tokiu. Na norimberském procesu, který zasedal od 20. listopadu 1945 do 1. října 1946 a soudil 21 německých válečných zločinců, se přistoupilo k použití simultánního tlumočení především z důvodů časové úspory. Norimberský proces přispěl ke značné popularizaci tohoto druhu tlumočení. Tlumočení

nesloužilo jen ke komunikaci mezi soudem a obžalovanými, ale také ke komunikaci mezi soudci samotnými, dále tisku a veřejnosti. Pro přípravná jednání stačilo konsekutivní tlumočení, v soudní síni se pak používalo simultánní techniky. Poněkud zastaralé zařízení pro ST bylo velmi poruchové. V sále leželo na zemi mnoho kabelů, a když o ně někdo zavadil, docházelo k přerušení spojení. Existoval jeden kanál pro originální jazyk a čtyři kanály pro tlumočení do pracovních jazyků (němčina, angličtina, francouzština a ruština). Tlumočníci měli možnost prostřednictvím světel na mikrofonech signalizovat řečníkům, aby mluvili pomaleji (žluté světlo) nebo aby něco zopakovali (červené světlo). Tlumočníci viděli ze svých kabin na obžalované, řečnický pult a obžalobu. Pracovaly zde tři týmy po 12 tlumočnících, v jejichž čele stál Léon Dostert, plukovník americké armády a později profesor na Georgetownské univerzitě ve Washingtonu, D.C. V každé kabině seděli tři tlumočníci, kteří tlumočili do svého mateřského jazyka. Zatímco jeden tým měl volno, druhý tlumočil v soudní síni a třetí sledoval jednání z vedlejší místnosti. Přestože simultánní tlumočení na norimberském procesu představovalo experiment a tlumočníci neměli žádnou odbornou přípravu, znamenala celá akce pro simultánní tlumočníky obrovský úspěch. Ukázalo se jednoznačně, že ST je nejvýhodnějším způsobem dorozumívání na mezinárodních vícejazyčných jednáních.

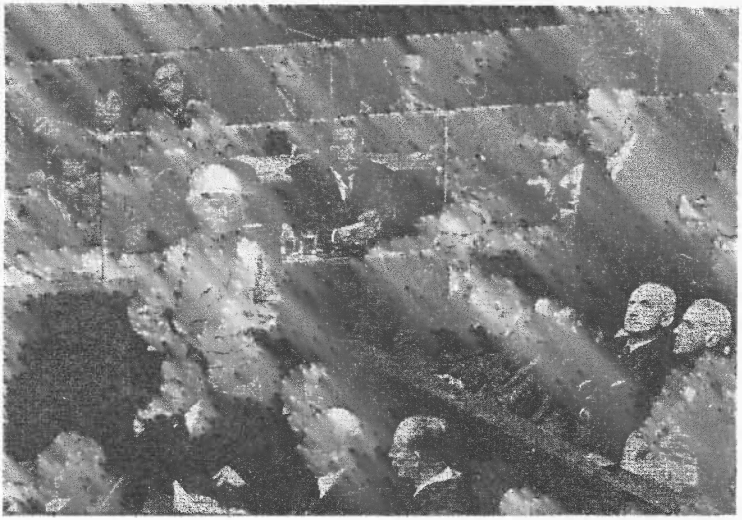

Pohled na simultánní tlumočníky a jejich kabiny umístěné přímo v jednacím sále v průběhu norimberského procesu.[1]

[1] Fotografie byla se souhlasem AIIC stažena z jejich internetové stránky www.aiic.net.

Dalším důležitým momentem v historii tlumočení bylo založení Organizace spojených národů v roce 1945 v San Francisku. Krátce po přesídlení této organizace do New Yorku byly v nové budově OSN instalovány stálé kabiny a byl sem pozván tým simultánních tlumočníků, kteří se osvědčili během norimberského procesu. Tento tým se stal základem budoucího sboru simultánních tlumočníků, kteří tlumočili při zasedáních Valného shromáždění OSN a dalších orgánů a institucí. Pouze v Radě Bezpečnosti se až do sedmdesátých let tlumočilo konsekutivně.

Simultánní tlumočení tak zahajuje své vítězné tažení po všech mezinárodních organizacích, institucích, konferencích a jednáních a v dnešním globalizovaném světě je nejrozšířenějším druhem konferenčního tlumočení. Konsekutivní tlumočení si udrželo své postavení především v oblasti bilaterálních jednání a styků. Také tlumočnické zařízení a vybavení kabin doznalo obrovských změn díky technickému pokroku a úsilí samotných tlumočníků (především AIIC- Mezinárodní asociace konferenčních tlumočníků). Používá se již téměř výlučně bezdrátové digitální tlumočnické zařízení a kabiny (stálé nebo přenosné) musí odpovídat mezinárodním normám ISO.

Většina mezinárodních organizací a struktur počínaje OSN a Evropskou unií, přes UNESCO, NATO, OECD, Světovou banku, Mezinárodní měnový fond, Světovou zdravotnickou organizaci, Radu Evropy, Mezinárodní soudní dvůr a další disponují vlastními týmy stálých tlumočníků. Ani tito tlumočníci jim však nestačí, a proto se pravidelně obracejí i na další profesionální konferenční tlumočníky ve svobodném povolání, kteří pak pro ně - po složení vstupních testů - na smluvním základě pracují.

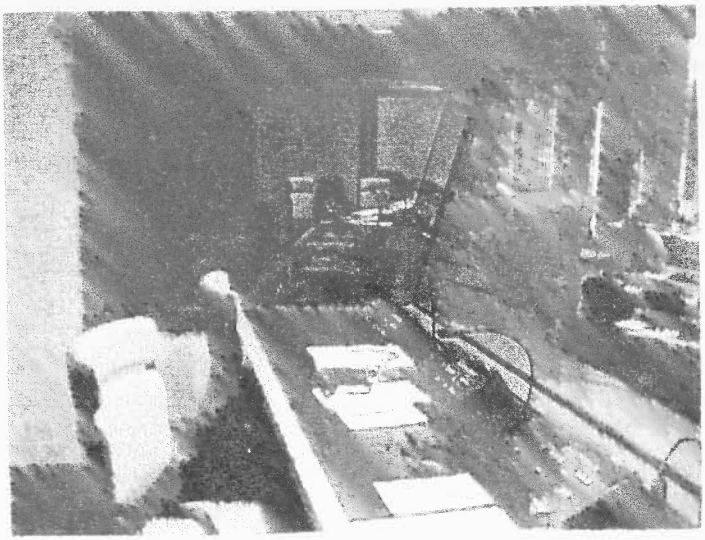

Moderní tlumočnické kabiny v jedné z budov Evropské komise EU v Bruselu (budova Charlemagne).[1]

[1] Fotografii nám laskavě poskytl pan José Esteban ze Společného tlumočnického a konferenčního servisu Evropské komise (SCIC) z Bruselu.

Pro lepší představu o objemu tlumočnické práce uvádíme několik oficiálních údajů z posledních let. Hovoříme o „tlumočníko/dnech", tj. o celkovém počtu odtlumočených dnů za všechny jazykové kombinace během jednoho roku v rámci jednotlivých mezinárodní organizací a institucí.
OSN: 31.000 odtlumočených dnů (šest oficiálních jazyků: angličtina, arabština, čínština, francouzština, ruština, španělština).
Rada Evropy: 7.745 dnů (dva oficiální jazyky: angličtina, francouzština).
OECD: 7.335 dnů.
MMF: 7.700 dnů.
UNESCO: 5.090 dnů.
NATO: 3.900 dnů.
SCIC - Společný tlumočnický a konferenční servis Evropské komise poskytuje tlumočníky pro zasedání Evropské komise, Rady ministrů, Evropské rady, Hospodářského a sociálního výboru, Výboru regionů, Evropské investiční banky. Celkem 122.610 dnů pro 11 oficiálních jazyků Evropské unie (angličtina, dánština, francouzština, finština, holandština, italština, němčina, portugalština, řečtina, španělština, švédština).
Evropský parlament: 55.000 dnů (11 oficiálních jazyků).
Evropský soudní dvůr: 4.000 dnů.
Celkem bylo pro evropské instituce a organizace konferenčními tlumočníky v roce 1994 odpracováno 181.610 dnů.[1]

Můžeme zcela oprávněně konstatovat, že i ve 3. tisíciletí bude kvalitních profesionálních tlumočníků potřeba stále více, a to nejenom v Evropě, kde dochází k novým integračním procesům a kde díky rozšiřování Evropské unie vzroste i počet oficiálních jazyků, do kterých bude nezbytné jednotlivá zasedání tlumočit. Celá naše planeta, se všemi migračními proudy, kulturní různorodostí a zároveň informační, komunikační a technologickou propojeností, se potřebuje domluvit a navzájem si porozumět, k čemuž ji pomohou právě dobře vzdělaní a vyškolení profesionální tlumočníci.[2]

---

[1] *Le POINT* 23.12.1995, č. 1214, s. 43-45.

[2] Přehled tlumočnických škol a institutů ve světě: viz HARRIS, Brian (1997): *Translation and Interpreting schools.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. Je to ojedinělá publikace, která obsahuje informace o 235 tlumočnických a překladatelských školách na celém světě. Ústav translatologie FF UK je zde také uveden. Jednotlivé školy se mezi sebou liší délkou i obsahem studia, nabízenými obory a specializacemi, druhy diplomů, svým postavením a statutem.

Použitá a doporučená literatura:

- ČERNOV, Gelij (1978). *Teorija i praktika sinchronnogo perevoda.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- ČUŽAKIN, Andrej, PALAŽČENKO, Pavel (1997). *Mir perevoda, ili večnyj poisk vzaimoponimanija.* Moskva: Valent.
- DAUVERGNE, Alain (1995). Le Babel européen. In: *LE POINT* 1214, s. 43-45.
- GAIBA, Francesca (1998). *The Origins of Simultaneous Interpretation: The Nuremberg Trial.* Ottawa: University of Ottawa Press.
- GOFMAN, Jevgenij (1963). K istorii sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 1, Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, s. 20-26.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- HAVELKOVÁ, Eva (1973). *Simultánní a konsekutivní tlumočení* (diplomová práce). Praha: Univerzita 17. listopadu.
- HARRIS, Brian (1997). *Translation and Interpreting schools,* série Language International World Directory. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- HERBERT, Jean (1952). *Manuel de l'interprète.* Genève: Georg.
- JALÓN-BAIGORRI, Jesús (1999). Conference Interpreting: From Modern Times to Space Technology. In: *Interpreting* 4/1, s. 29-39.
- KAUFMANN, Francine (1998). Éléments pour une historie de l'interprétation simultanée en Israel. In: *Meta* 43/1, s. 98-109.
- KEISER, Walter (1999). L'histoire de l'Association Internationale des Interprètes de Conférence. In: *Interpreting* 4/1, s. 81-95.
- KENÍŽ, Aloiz (1980). *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia* (skripta). Bratislava: FF UK.
- KURZ, Ingrid (1985). The rock tombs of the princes of Elephantine, earliest references to interpretation in Pharaonic Egypt. In: *Babel* 31/4, s. 213-218.
- KURZ, Ingrid (1990a). The Interpreter Felipillo and his Role in the Trial of the Inca Ruler Atahualpa. In: *AIIC Bulletin* 18/4, s. 10-12.
- KURZ, Ingrid (1990b). Jesuit Missionaries as Translators in 17th Century China. In: *AIIC Bulletin* 18/2, s. 17-18.
- KURZ, Ingrid (1990c). Christopher Columbus and his Interpreters. In: *The Jerome Quarterly* 5/ 3.
- KURZ, Ingrid (1992). Luis de Torres, an Interpreter accompanies Columbus to the New World and discovers that he knows all the wrong languages. In: *AIIC Bulletin* 20/4, s. 34-36.
- KURZ, Ingrid (1996). *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinaren Forschung.* Wien: WUV.
- MACKINTOSH, Jennifer (1995). A Review of Conference Interpretation: Practice and Training. In: *Target* 7/1, *International Journal of Translation Studies, Special Issue,* guest editor D. Gile, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 119-133.
- MORRIS, Ruth (1999). Historical Aspects of Court Interpreting. In: *Interpreting* 4/1, s. 97- 123.
- PÖCHHACKER, Franz (1999). The Evolution of Community Interpreting. In: *Interpreting* 4/1, s. 125-140.
- ROLAND, Ruth (1999). *Interpreters and Diplomats: A Diplomatic History of the Role of Interpreters in World Politics.* Ottawa: University of Ottawa Press.
- SLOUKOVÁ, Gisela (1984). *Úvod do teorie tlumočení* (skripta). Praha: FF UK, SPN.
- ŠUSTALOVÁ, Ivana (1978). *Shody a rozdíly mezi překladatelským a tlumočnickým procesem* (diplomová práce). Praha: KPT FF UK.
- VAN HOOF, Henri (1962). *Théorie et pratique de l'interprétation.* München: Max Hueber Verlag.
- WILSS, Wolfram (1999). *Translation and Interpreting in the 20th Century, Focus on German.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

II. Počátky teorie tlumočení

1. Základní vývojové etapy v teorii tlumočení - chronologický přehled

První systematický přehled hlavních vývojových a názorových etap v teorii a didaktice tlumočení na Západě podal D. Gile na mezinárodní translatologické konferenci (*Translation Studies Congress*) ve Vídni v září 1992[1]. Byla to konference, jíž se po pádu železné opony účastnili i odborníci na teorii tlumočení z východní části Evropy (Česká Republika - Ivana Čeňková, Rumunsko - Doina Motasová, Bulharsko - Bistra Alexieva, Polsko - Andrzej Kopczyński). Uvědomili si, jak málo vědí západní kolegové o tom, co bylo dosud napsáno k problematice tlumočení na Východě. Jistě to bylo do značné míry způsobeno politickou situací, ale hlavní překážky byly, podle našeho názoru, zejména jazykové. Většina autorů na Východě totiž publikovala především ve své mateřštině. A tak kromě Heidemarie Salevské z bývalé NDR, která se ve své německy psané monografii (1986) zmiňuje o sovětských badatelích (G. V. Černov a A. F. Širjajev), dále několika odborných statí B. Alexievy, B. Kopczyńského a přehledového článku o sovětské tlumočnické škole a výzkumu G. V. Černova (1992) v angličtině nenajdeme na konci 80. a počátku 90. let již téměř žádné východoevropské publikace, jež by byly napsány jinak než v mateřštině či ruštině.

Na druhé straně je situace mnohem pozitivnější. Východní vědci a tlumočníci nejenom že mohou číst publikace svých kolegů v angličtině, francouzštině či němčině, ale sami se snaží podat vlastní přehledy západních teorií, modelů a názorů (např. G. V. Černov 1978, A. Keníž 1980, T. Nováková 1993, I. Čeňková 1988, 1995 a řada diplomových prací)[2]. Díky iniciativě D. Gila, AIIC, B. Moser-Mercerové a především mnoha dalších pedagogů a tlumočníků ze západní, střední i východní Evropy, kteří od roku 1991 pravidelně přispívají do *The IRN Bulletin* a dalších odborných translatologických časopisů obsahujících bibliografické údaje (*Parallèles, The Interpreters' Newsletter, Babel, Fit Newsletter, Interpreting*), se vzájemná informovanost postupně stále zlepšuje. V nové publikaci *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*, věnované výzkumu v tlumočení, kterou Gile vydal v roce 1995, jsou již do výčtu autorů a výzkumných tendencí zahrnuti i někteří badatelé z východní Evropy a dalších částí světa.

V našem následujícím chronologickém a geograficky uspořádaném přehledu autorů a názorů na teorii tlumočení jako samostatné vědní disciplíny budeme proto vycházet zejména z práce D. Gila a pokusíme se ji doplnit o další středoevropské a východoevropské odborníky na teorii tlumočení, kteří jsou citováni například u Čeňkové, Černova, Keníže či Novákové. Podrobně pak hlavní osobnosti a směry teoretického a empirického výzkumu analyzujeme v dalších kapitolách.

---

[1] Vyšlo knižně v roce 1994.

[2] Jsme si vědomi toho, že do seznamu *Použité a doporučené literatury* uvedené v závěru této kapitoly nemůžeme zařadit všechny publikace, o kterých budeme v této úvodní kapitole *Počátky teorie tlumočení* hovořit. Postupně se zde stručně zmíníme o všech badatelích, kteří nějak přispěli k rozvoji teorie a didaktiky tlumočení, což znamená, že bychom museli uvést veškerou literaturu, která kdy byla k této problematice vydána. Vzhledem k tomu, že většinu z autorů pak podrobně charakterizujeme v kapitolách specifikovaných podle jednotlivých regionů, odkazujeme k seznamům *Použité a doporučené literatury* v závěru každé kapitoly.

1.1. Situace v 50. letech a na počátku 60. let

1.1.1. První praktické a didaktické publikace

První odborné práce zabývající se konferenčním tlumočením se objevují brzy po druhé světové válce a jejich autory jsou převážně profesionální tlumočníci, kteří začali působit také jako pedagogové na nově vznikajících tlumočnických školách. Jsou to většinou praktické a didaktické příručky, shrnující zkušenosti z tlumočnické praxe a obsahující doporučení pro studenty tlumočení. Ke klasickým dílům, která zobecňují jednotlivé tlumočnické operace, patří zejména dvě práce vynikajících tlumočníků **J. Herberta** a **J-F. Rozana**. Obě vznikly na půdě ženevské tlumočnické školy ETI. Jean Herbert se ve své příručce *Manuel de l´interprète* (1952) zabývá problémy, o kterých se diskutuje ještě dnes, jako jsou příprava na konferenci, tlumočnická notace, profesionální etika atd. O něco později systém tlumočnického zápisu pro potřeby výuky konsekutivního tlumočení rozpracoval Jean-François Rozan v publikaci *La prise de notes en interprétation consécutive* (1956). Výsledky své dlouhodobé tlumočnické praxe a pedagogické činnosti zobecnil ve velmi zjednodušené syntéze a vytvořil tak jakýsi neutrální, obecně použitelný kód. V sedmi hlavních zásadách a pomocí desítky symbolů podává Rozan návod, jak je možné co nejstručněji provést a zachytit logickou analýzu textu, kterou vlastně konsekutivní tlumočení je. Ukazuje, jak přehledně vytyčit hlavní myšlenku, zaznamenat opěrné body a styl, zkracovat slova, zdůraznit spojovací výrazy, znázornit modulaci projevu, odkazy, redundance i vztahy mezi větnými členy a jednotlivými větami. Belgický teoretik a pedagog **Henri Van Hoof** ve své didaktické příručce *Théorie et pratique de l´interprétation* (1962) přejímá značnou část myšlenek J. Herberta a J-F. Rozana a přidává k nim další teoretické a praktické úvahy, jež jsou stále aktuální. Konstatuje, že konsekutivní tlumočení je vlastně jistý druh simultánního tlumočení ve dvou etapách: první etapu tvoří přechod z jazyka originálu k neutrálnímu jazyku tlumočníkových poznámek, druhou představuje přechod od tlumočnického zápisu k cílovému jazyku. Nejde tedy ve skutečnosti o přímé tlumočení; tlumočník nejdříve vnímá řečníkův projev, analyzuje jeho strukturu, kompozici a sled hlavních myšlenek a zachycuje je v tlumočnické notaci, potom následuje čtení poznámek a ústní formulace do cílového jazyka. Tlumočnický zápis musí být dokonale přehledný, lehce čitelný, vizuální a názorný, účelně uspořádaný a nepřeplněný znaky a symboly. Van Hoof se ve své knize zabývá i tlumočením simultánním, opět však spíše z metodického hlediska, stručně nastiňuje, jak by měla vypadat výuka této disciplíny v tlumočnických školách a čemu by se měla věnovat největší pozornost. Vyzdvihuje také význam automatického používání jazykových ekvivalentů (tzv. jazykových automatismů) tlumočníkem.

Kromě těchto základních didaktických publikací vycházejí pravidelně praktické články o problematice tlumočení (například o stresu při tlumočení, o zdravotním stavu tlumočníků, o organizaci konferencí, jazykových kombinacích, zkušebních testech pro zájemce o tlumočení, o profesních otázkách konferenčních tlumočníků, o terminologických problémech, tlumočnických strategiích). Aktivní jsou v těchto letech zejména tlumočníci ve **Švýcarsku** přispívající svými články do odborného profesního tisku (časopis *L´interprète*) a v **Belgii** (časopis *Le linguiste/De Taalkundige*). Didaktice tlumočení se věnuje **Gérard Ilg** ze Ženevy (1959), který později na této škole působí jako pedagog. Vidíme, že o žádném skutečném výzkumu či teoretických vědeckých publikacích v tomto období nelze ještě hovořit, že autory prací jsou praktikové, profesionální tlumočníci, kteří se zároveň věnují i výuce tlumočení.

Téměř souběžně vycházejí první didaktické práce také na opačném konci světa - v **Japonsku** (1961, viz Gile 1995:34)[1] a také ve **východní Evropě.** S uspokojením můžeme konstatovat, že v tehdejším **Československu** již v roce 1957 český tlumočník a pedagog **Alois Krušina** píše do časopisu *Cizí jazyky ve škole* svůj první článek o jednotlivých druzích tlumočení a některých metodách jeho nácviku. Z článku je zřejmé, že Krušina je seznámen s publikacemi autorů na Západě a často se na ně odvolává. V roce 1963 vzniká pak v Praze na Univerzitě 17. listopadu první a jediná tlumočnická škola v Československu. V bývalé **NDR** jsou aktivní zejména translatologové z Lipska: **Otto Kade** a **Gert Jäger**, kteří se postupně dopracovávají k chápání překladu i tlumočení jako jazykového zprostředkování a v dalších letech se pak zaměřují zejména na pojetí ekvivalence v tlumočení: definují tzv. komunikativní ekvivalenci a podmíněnou komunikativní evivalencí. Jejich první statě jsou však také spíše praktického rázu a zabývají se například problematikou notace při konsekutivním tlumočení (Kade 1963). V **Sovětském svazu** se po 2. světové válce rovněž začíná se systematickou přípravou profesionálních tlumočníků, jednak v Moskevském státním institutu cizích jazyků M. Thoreze, kde vystudoval a od roku 1954 pedagogicky působil světově proslulý odborník na simultánní tlumočení **Gelij Vasiljevič Černov**, a jednak ve Vojenském institutu cizích jazyků, jehož absolventem byl i konferenční tlumočník **Rjurik Konstantinovič Min´jar-Beloručev**, později uznávaný didaktik a teoretik zejména pokud jde o problematiku konsekutivního tlumočení. V roce 1959 vydává první metodickou příručku pro výuku tlumočení. Počátkem 60. let začíná vycházet odborný časopis *Tetradi perevodčika*, ve kterém je v průběhu let publikována řada statí o problematice tlumočení, zpočátku spíše prakticky zaměřených, ale velice záhy se zde objevují i výsledky různých empirických a experimentálních výzkumů.

Znovu opakujeme, že většina tehdejších publikací pochází z pera praktiků, profesionálních tlumočníků a pedagogů, kteří zobecňují své osobní zkušenosti a jejichž snahou je vypracovat první didaktické příručky použitelné ve výuce tlumočení (Gile 1995:35). Nejsou to tedy takové akademické a výzkumné práce, jež by splňovaly kritéria skutečných vědeckých publikací.

1.1.2. První výzkumné práce a projekty

Koncem 50. let vznikají i první akademické práce a je zajímavé, že ačkoliv hlavními centry, kde se tlumočníci nejvíce angažují, byla Ženeva a Brusel, je to univerzita v Londýně, na které je obhájena první magisterská (M.A.) práce tlumočnice **Evy Panethové** v roce 1957. V úvodní části je popsána historie tlumočení, ve druhé, metodické části, jsou analyzovány takové otázky, jako je problematika časového posuvu při simultánním tlumočení mezi poslechem výchozího textu a produkcí stejného úseku v jazyce cílovém a možnosti využití tohoto posuvu při nácviku ST. Panethová uvádí i průměrnou dobu trvání časového posuvu, a to 2-4 sekundy. K těmto závěrům dochází na základě pozorování práce kabinových tlumočníků na konferencích. Práce E. Panethové je na svou dobu velice zajímavá, protože je první, která se systematičtěji zabývá simultánním tlumočením. Je to však práce čistě deskriptivní, a proto další výzkum ST příliš neovlivnila (Černov 1978:14). Téměř souběžně, v roce 1956, je v Moskvě obhájena první kandidátská disertace (CSc.), věnovaná metodice výuky konsekutivního tlumočení, jejímž autorem je **R. K. Min´jar-Beloručev.** Tyto dvě disertace představují začátek dlouhé řady statí, studií, monografií a publikací, které budou v dalších letech rozvíjet různé teoretické úvahy o tlumočení, ale rovněž zahajují i éru empirického a experimentálního výzkumu o problematice tlumočení.

---

[1] Viz kapitola *Tlumočení a jeho teorie v Japonsku.*

1.2. Empirické a teoretické práce v 60. a 70. letech

Na tlumočení se od počátků jeho existence vždy nahlíželo jako na specifickou zprostředkovanou řečovou komunikaci, jako na způsob dorozumívání mezi lidmi hovořícími různými jazyky. Do obvyklé lineární komunikace mezi řečníkem a posluchačem musí vstoupit třetí komunikační partner, tlumočník, jenž sdělení pronesené ve výchozím jazyce převede do jazyka cílového pro ty posluchače, kteří originálu nerozuměli a přesto jim bylo toto sdělení také adresováno. Z uvedeného pojetí vyplývá i nutnost komplexního přístupu k tlumočení jako k procesu. Jako první se o problematiku tlumočení kromě samotných tlumočníků a překladatelů začínají zajímat také psychologové, lingvisté a psycholingvisté.

1.2.1. Nástup experimentální psychologie při výzkumu simultánního tlumočení

V 60. letech v souvislosti s novými poznatky v oblasti psychologie, týkajícími se zejména rozdělené pozornosti, omezenosti kapacity zpracování informace, principu dominanty apod., se o tlumočení začínají zajímat i psychologové, a to nejenom v západní a východní Evropě, ale i na americkém kontinentě. Jmenujme alespoň nejznámější z nich: **Henri Barik, Anne Treismanová, Pierre Oléron a Hubert Nanpon, David Gerver, Frieda Goldman-Eislerová, B. A. Benediktov, Z. A. Kočkinová, A. A. Leont´jev, A. I. Welford**. Tito psychologové provedli řadu laboratorních experimentů, při nichž se zabývali fázovým posuvem, rychlostí produkce řeči, úlohou pauz, rozdíly ve vnímání mezi levým a pravým uchem, souběžností řečových činností, šumy v přenosovém kanálu, segmentací výchozí informace a řadou dalších jevů spojených s procesem ST. Dospěli k zajímavým závěrům, validita některých však byla do jisté míry problematická, protože experimenty většinou neprobíhaly s profesionálními tlumočníky, nýbrž se studenty tlumočení či bilingvními osobami v laboratorních podmínkách, s neautentickými texty a materiály. Také způsob zkoumání jednotlivých problémů ukázal, že někteří badatelé nejsou seznámeni se základními principy tlumočení, a proto nezvolili adekvátní metodiku výzkumu (Gile 1995:42-48).

Z této skupiny se vyděluje **Ingrid Kurzová**, rakouská konferenční tlumočnice, která vystudovala kromě tlumočení i psychologii. V roce 1969 jako první tlumočnice na Západě obhájila ve Vídni doktorskou (PhD.) disertaci, založenou na experimentálním výzkumu souběžnosti poslechu a mluvení při ST u čtyř rozdílných skupin zkoumaných osob a potvrdila hypotézu, že schopnost souběžnosti řečových činností lze systematickou přípravou a tréninkem do značné míry vylepšit.

1.2.2. Badatelské aktivity ve východní a střední Evropě

Hlavními výzkumnými a metodickými centry se v 60. a 70. letech v teorii i didaktice tlumočení stávají **Moskva** a **Lipsko.**

V Sovětském svazu se výzkumu tlumočení systematicky věnují významní pedagogové, kteří jsou zároveň aktivními konferenčními tlumočníky (**G. V. Černov, R. K. Min´jar-Beloručev, A. F. Širjajev, M. Ja. Cvilling, Z. D. Lvovskaja**) a rovněž špičkovými odborníky v teorii překladu (**V. N. Komissarov, A. D. Švejcer**). Jsou řádnými členy pedagogického sboru v MGPIIJA, ve Vojenském institutu cizích jazyků anebo působí v Akademii věd SSSR. Jako tlumočníci mohou tlumočit pouze pro státní instituce a stranické orgány, anebo na základě jejich pověření. Pracovat jako tlumočník ve svobodném povolání bylo v tehdejším Sovětském svazu, ale i v ostatních východoevropských zemích, téměř vyloučené. Díky těmto profesním omezením mohou však více rozvíjet své výzkumné a

didaktické aktivity. Jako vysokoškolští pedagogové mohou lépe spolupracovat s odborníky z jiných oborů, zejména s psycholingvisty a psychology (**I. A. Zimnjaja, V. I. Jermolovičová**) a přicházejí s novým psycholingvistickými modely simultánního tlumočení, dokazujícími existenci souběžnosti řečových činností při ST. Je to jednak model G. V. Černova, založený na strategii pravděpodobnostního prognózování (1978), a model A. F. Širjajeva, ve kterém sehrávají zásadní úlohu mechanismy synchronizace a komprese (1979). Min´jar-Beloručev se jako jediný systematicky celý svůj život věnuje rozpracování metodiky a didaktiky konsekutivního tlumočení a vydává řadu příruček a učebních pomůcek. Na rozdíl od badatelů na Západě neopomíjejí autoři na Východě ani lingvistické aspekty ST a KT, spojené s jednotlivými jazykovými kombinacemi, s nimiž tlumočník pracuje a přicházejí s různými propedeutickými cvičeními a konkrétními návody pro řešení jednotlivých tlumočnických jazykových situací. Můžeme tedy hovořit o opravdové sovětské teorii tlumočení, kde nejde pouze o názory jednotlivce, ale kde jsou do výzkumu zapojováni i mladí aspiranti a odborníci a je publikována řada převážně empirických disertací. Sovětští odborníci začali jako jedni z prvních pracovat s autentickými nahrávkami a materiály a na základě empirických výzkumů prováděných s konkrétními jazykovými dvojicemi si postupně potvrzovali správnost stanovených hypotéz o fungování řečových mechanismů pro tyto dvojice. Uskutečnili rovněž rozsáhlé experimenty se souběžností řečových činností při ST, s temporálními charakteristikami a fázovým posuvem.

Lipská škola ve své vědecké koncepci vychází z toho, že tlumočení a překlad probíhají jako procesy, jejichž společným jmenovatelem jsou řečové mechanismy a jež zahrnujeme pod společný pojem *jazykové zprostředkování*. V porovnání s ostatními teoretickými pracemi **Gert Jäger a Otto Kade** stanovili zejména objektivněji zjistitelné parametry kvality tlumočení a našli pojmy pro různé subtypy tlumočení, jejichž texty nejsou navzájem spojené vztahem ekvivalence, ale heterovalence (Nováková 1993:10-11). Na druhé straně je nutno konstatovat, že oba autoři málo pracují s empirickým materiálem a jejich názory často zůstávají v teoretické rovině.

Podíváme-li se na situaci v dalších zemích střední a východní Evropy, vidíme, že výzkumem a teorií tlumočení se zabývají vždy pouze jednotlivci, kteří jsou kromě tlumočení také pedagogicky aktivní na tlumočnických školách a řadí se spíše do skupiny tzv. praktiků (viz níže). Jejich práce jsou zaměřeny především didakticky a lingvisticky; skutečných vědeckých teoretických či empirických prací je v 60. a 70. letech poskrovnu. V Československu to jsou zejména učitelé tlumočení na Univerzitě 17. listopadu, kteří publikují různé statě a skripta (**Alois Krušina, Alena Hromasová, Jiří Leksa, Zuzana Tomanová, Nina Močalová, Eva Janovcová, Marie Formánková-Csiriková** a další). Za zmínku stojí studentské diplomové práce - již v roce 1968 je obhájena první empirická tlumočnická práce. Na Slovensku je situace obdobná, badatelské činnosti se věnují nemnozí (**Taida Nováková, Aloiz Keníž**). I jinde je situace naprosto stejná: Polsko (**Andrzej Kopczyński**), Bulharsko (**Bistra Alexieva**) a tím je náš výčet téměř u konce.

1.3. Výzkum prováděný tlumočníky na akademické půdě v 70. a 80. letech

Na přelomu 60. a 70. let vznikají na řadě univerzit nové tlumočnické kurzy a tlumočníci, kteří zde působí, se začínají více teoreticky zamýšlet nad průběhem procesu tlumočení a nad tím, jak zefektivnit výuku simultánního i konsekutivního tlumočení. Přicházejí s vlastními modely procesu ST (např. **David Gerver, Barbara Moser-Mercerová**) a zabývají se i dalšími jevy a faktory, působícími při tlumočení. Většina těchto studií a úvah publikovaných na Západě vychází však zejména z osobních zkušeností tlumočníků a je odtržená od výzkumů v jiných oborech. Postupně jsou na některých

univerzitách budována i teoretická výzkumná centra a mnohé školy podmiňují získání diplomu tlumočníka předložením a obhajobou závěrečné práce na tlumočnické téma (Praha, Bratislava, Moskva, Vídeň, Terst, Heidelberg, Tokio, Paříž, Innsbruck, Lipsko, Berlín, Varšava a celá řada dalších vysokých škol).

1.3.1. Výsostné postavení francouzské interpretativní teorie smyslu

Prestižní francouzská tlumočnická škola ESIT (*Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs*), která vznikla koncem 50. let při pařížské univerzitě *Paris III, Université de la Sorbonne Nouvelle* a v níž dlouhá léta pedagogicky působila a byla také její ředitelkou známá konferenční tlumočnice a teoretička **Danica Seleskovitchová**, jako první na Západě otevírá v roce 1976 i doktorandská studia pro obor translatologie, tedy pro překlad a tlumočení. Seleskovitchová je autorkou zásadní publikace *L' interprète dans les conférences internationales. Problèmes de langage et de communication* (1968), ve které poprvé systematicky formuluje základní tezi své budoucí interpretativní teorie smyslu (*théorie du sens*): tlumočník převádí smysl sdělení, a ne jednotlivá slova, která slyšel od řečníka. Dochází tedy k deverbalizaci vyslechnuté výchozí informace, ke chtěnému zapomenutí její jazykové formy a k přirozenému přetlumočení / interpretaci smyslu této informace do jazyka cílového. Tlumočník musí dokonale ovládat oba pracovní jazyky, vyznat se dobře v tlumočené tematice a komunikační situaci a mít příslušné překladatelské a tlumočnické schopnosti. Tato interpretativní teorie tlumočení se na mnoho let stala jedinou uznávanou a „správnou" teorií na Západě. Na ESIT se v jejím duchu psaly další statě, publikace (**Marianne Ledererová**), ale i veškeré doktorské disertace (**Christopher Thiéry, Clare Donovanová, Karla Déjean Le Féalová**), i když jejich autory byli tlumočníci a badatelé pocházející z jiných zemí a škol (např. **Mariano Garcia-Landa, Jingwha Choi, Christiane Driesenová**). Také výuka konsekutivního a simultánního tlumočení vycházela ze základních postulátů této teorie. Z didaktického i metodického hlediska je zcela jistě pozitivní důraz kladený na nutnost předání smyslu sdělení tlumočníkem. Na druhé straně však odmítání připustit výskyt jazykových problémů, jež by mohly existovat mezi jednotlivými dvojicemi pracovních jazyků, vedlo k tomu, že lingvistická stránka přípravy budoucích tlumočníků byla naprosto opomíjena a že studenti mohli získat dojem, že při znalosti obou jazyků (výchozího i cílového), při zvládnutí všech požadovaných tlumočnických dovedností a schopností a existenci zautomatizovaných návyků, je každý text stejně snadno tlumočitelný. Teorie smyslu ovlivnila několik generací badatelů v celé translatologické komunitě, a pokud se k ní nepřistupovalo dogmaticky, přispěla zcela jistě k dalšímu poznání procesu tlumočení. Někteří odborníci jí vyčítají (Gile 1994, 1995), že se opírá pouze o pozorování práce tlumočníka, že je málo vědecká a empirická a že většina hypotéz, jež formulovala, nebyla nijak ověřena a že nebere vůbec v úvahu názory a práce jiných badatelů, kteří působili ve stejné době v jiných zemích[1].

1.3.2. Střední a východní Evropa

Ve střední Evropě a v bývalém Sovětském svazu se výzkum ubírá i nadále zejména didakticky a empiricky. Jednotliví badatelé pracují s bohatým konkrétním materiálem, zabývají se systematicky i lingvistickými problémy, jež vznikají při tlumočení, strategiemi prognózování, temporálními charakteristikami, souběžností řečových činností, pauzami, typy tlumočených textů apod.(**Eva Janovcová, Alois Krušina, Taida Nováková, Ivana Čeňková, Heidemarie Salevská, Bistra Alexieva, Marie Csiriková, Andrzej Kopczyński, Alexandr**

[1] Podrobně viz v kapitole *Francouzské teorie tlumočení.*

Michejev a další). Výzkum je tedy zaměřen spíše na užší, přesněji definované aspekty a otázky, spojené s procesem tlumočení. Počátkem 80. let jsou obhájeny první rigorózní a kandidátské disertace v Československu (**Ota Sofr, Aloiz Keníž, Ivana Čeňková, Taida Nováková**), stejně jako v sousedním Polsku (**Andrzej Kopczyński**). V tomto období je stále více patrná jistá izolace mezi odborníky na Východě a na Západě, a tak řada nových snah, ke kterým dochází v obou částech Evropy, zůstává bez odezvy.

1.3.3. První interdisciplinární sympozium o praktických a teoretických otázkách ST - 1977

V roce 1977 se konalo v italských Benátkách první interdisciplinární sympozium o praktických a teoretických aspektech konferenčního tlumočení (*NATO Symposium on Language Interpretation and Communication*), které znamenalo určitý průlom v oblasti výzkumu o tlumočení. Toto setkání bylo zorganizováno z iniciativy dvou psychologů, kteří byli známí svým zájmem a publikacemi z oblasti tlumočení, Davida Gervera a H. Wallace Sinaika. Sympozia se zúčastnili profesionální tlumočníci, učitelé tlumočení, psychologové, sociologové, antropologové, lingvisté a další odborníci. Jejich snahou byla výměna teoretických poznatků a navázání spolupráce v oblasti společného výzkumu (Kurz 1995). Deklarovaný zájem o dialog mezi vědci na jedné straně a konferenčními tlumočníky na straně druhé však bohužel skončil dříve, než začal. Jedním z důvodů bylo i to, že profesionální tlumočníci a badatelé stavěli na rozdílném vědeckém základě, a proto mezi nimi nutně muselo být určité komunikační vakuum, které se nepodařilo ještě téměř celé další desetiletí překonat.

Podotkněme, že situace ve střední a východní Evropě, zejména v bývalém SSSR a NDR, byla poněkud odlišná, protože, jak již bylo řečeno, odborníci na teorii a didaktiku tlumočení byli zapojeni do badatelských aktivit svých univerzit, měli za sebou i vědeckou průpravu a základní znalosti o výzkumné práci. Proto jsou v kontaktu jak s lingvisty, tak psychology a jejich výzkum se opírá o poznatky jiných vědních disciplín (G. V. Černov, I. A. Zimnjaja, V. I. Jermolovičová a další).

1.4. Nové tendence v teorii tlumočení - 80. léta

Teprve ve druhé polovině 80. let zaznamenal teoretický i experimentální výzkum v Evropě a v USA obrovský rozvoj. Proto se mohlo v roce 1986 v Terstu na půdě místní tlumočnické školy konat mezinárodní sympozium o teoretických a praktických aspektech výuky tlumočení s účastí nejvýznamnějších představitelů translatologických škol z celého světa. Na toto diskusní fórum se sjeli profesionální tlumočníci, vědečtí pracovníci, zástupci významných mezinárodních organizací, kognitivní psychologové, neurofyziologové, neuropsychologové, lingvisté a další odborníci. Konference v Terstu (Gran, Dodds 1989) zahájila novou éru interdisciplinárního výzkumu v oblasti tlumočení. Terstská škola se stává jedním z průkopnických center pokud jde o experimentální studie (**Laura Granová, Franco Fabbro**) ve spolupráci s neurolingvisty a neurofyziology. Dochází k oživení dříve zavržených myšlenek a k jejich kritickému přehodnocení. Někteří (Gile 1990, Pöchhacker 1993, Schjoldager 1995) rozdělují současné studie v oblasti tlumočení na osobní teoretizování a na vědecký výzkum. Sami se staví do pozic vědeckého výzkumu a požadují jeho rigoróznost a empiričnost.

1.4.1. Interdisciplinární přístup postupně vítězí

Interdisciplinární výzkum se velmi rychle rozšiřuje zejména na americkém kontinentě (**Barbara Moser-Mercerová, Dominic Massaro, Sylvie Lambertová, Mike Dillinger, William Isham** a další) a postupně i v západní Evropě a v ostatních regionech světa (např. **Daniel Gile, Franz Pöchhacker, Miriam Schlessingerová, Alessandra Riccardi, Robin Setton, Sylvia Kalina, Akira Mizuno, Masami Kondo, Jorma Tommola, Ingrid Kurzová**). Tlumočníci pracují s empirickým materiálem a snaží se soustředit na jednotlivé aspekty tlumočení, které pak detailně analyzují (kognitivní hledisko, lingvistické jevy, pojem kvality v tlumočení, pracovní podmínky, tlumočení čísel, problematika času, testování uchazečů o studium, tlumočnické strategie atd.). Vždy pochopitelně záleží nejen na přístupu a ochotě jednotlivých badatelů a tlumočníků vzájemně spolupracovat, ale i na institucionálních a ekonomických možnostech vědeckých a univerzitních pracovišť. Možná právě z těchto důvodů se interdisciplinární projekty tak složitě prosazují v dnešní střední a východní Evropě.

1.4.2. Daniel Gile a jeho tlumočnický model úsilí

Francouzský konferenční tlumočník a badatel **Daniel Gile** se již od 80. let neúnavně zasazuje o větší rigoróznost tlumočnického výzkumu, usiluje o vzájemnou spolupráci badatelů, škol, mladých doktorandů a větší informovanost v rámci tlumočnické vědecké komunity. Od roku 1990 vydává informační bulletin *The IRN Bulletin* přinášející nejnovější bibliografické údaje a zprávy o konání různých translatologických konferencí a seminářů. Systematicky mapuje výzkumné práce, jež vycházejí v jednotlivých zemích, a jeho snahou je vypracovat metodiku vědecké práce v oblasti tlumočení. Sám přispěl k výzkumu tlumočení desítkami statí a publikací[1]. Z teoretického hlediska je nejznámější jeho *modèle d'efforts* neboli model úsilí (Gile 1988, 1995). Vychází z toho, že tlumočení vyžaduje určitý druh duševní energie, která je k dispozici jen v omezeném množství, a dále že k tlumočení je zapotřebí téměř veškerého množství toto energie, a někdy dokonce více, než je k dispozici. V takovém případě dochází ke zhoršení výkonu. Gile rozlišuje při tlumočení několik typů kapacitních nároků (*efforts*): nároky na poslech a analýzu, tj. porozumění; nároky na produkci; nároky na paměť a nároky na koordinaci. Při zahlcení celkové pracovní kapacity dochází k saturaci, při vyčerpání kapacity pro dílčí úkol k deficitu. Hypotéza rozdělené pracovní kapacity je velice přitažlivá, jelikož je jednoduchá, logická a dokáže vysvětlit chyby při tlumočení. Bylo by však vhodné provést řadu experimentů, které by existenci rozdělené kapacity potvrdily[2].

2. Současná situace v teorii tlumočení - přelom tisíciletí

Po roce 1990 se otevírají nové možnosti pro spolupráci mezi badateli na všech kontinentech a pro širší interdisciplinární výzkum. Pravidelně jsou pořádány vědecké tlumočnické konference (první ve finském Turku 1994), četné pracovní semináře pro učitele tlumočení (první workshop AIIC v Bruselu 1991) a stáže pro mladé doktorandy, vycházejí nové odborné časopisy *The IRN Bulletin*, *The Interpreters' Newsletter*, *Interpreting*. Přicházejí noví zájemci o teorii tlumočení, vznikají nové školy, o slovo se hlásí nové regiony. Podrobněji si o těchto nových tendencích čtenáři přečtou v dalších částech naší publikace.

---

[1] Viz jeho podrobná bibliografie na závěr kapitoly *Francouzské teorie tlumočení.*

[2] O Danielu Gilovi viz dále v kapitole *Francouzské teorie tlumočení.*

Použitá a doporučená literatura[1]:

- BARIK, Henri (1969). *A Study of Simultaneous Interpretation* (nepubl. PhD. disertace). Chapel Hill: University of North Carolina.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1988). *Teoretické aspekty simultánního tlumočení.* Praha: AUC Philologica Monographia XCIX.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). La recherche en interprétation dans les pays d'Europe de l'Est: une perspective personnelle. In: *Target* 7/1, s. 75-89.
- ČERNOV, Gelij (1978). *Teorija i praktika sinchronnogo perevoda.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- ČERNOV, Gelij (1992). Conference Interpretation in the USSR: History, Theory, New Frontiers. In: *Meta* 37/1, s. 149-162.
- GAMBIER, Yves, GILE, Daniel and TAYLOR, Christopher eds. (1997). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- GERVER, David (1971). *Simultaneous Interpretation and Human Information Processing* (nepubl. PhD. disertace). Oxford: University of Oxford.
- GERVER, David and SINAIKO, Wallace H. eds. (1978). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press.
- GILE, Daniel (1994). Opening up in Interpretation Studies. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies - An interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 149-158.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses universitaires de Lille.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda (1958). Speech Analysis and Mental Processes. In: *Language and Speech.* UK: Robert Draper.
- GRAN, Laura and DODDS, John eds. (1989). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore.
- GRAN, Laura and TAYLOR, Christopher eds. (1990). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore.
- HERBERT, Jean (1952). *Manuel de l' interprète.* Genève: Georg.
- ILG, Gérard (1959). L'enseignement de l'interprétation à l'Ecole d'Interprètes de Genève. In: *L'Interprète* 1.
- KADE, Otto (1963). Der Dolmetschvorgang und die Notation. In: *Fremdsprachen* 8/1, s. 12-20.
- KENÍŽ, Aloiz (1980). *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia.* Bratislava: FF UK.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1976). Conference Interpreting in Poland: on overview of the problems. In: *Babel* 22/3, s. 123-124.
- KRUŠINA, Alois (1957). Tlumočení a některé metody jeho nácviku. In: *Cizí jazyky ve škole* roč. 1, č. 10, s. 444-455.
- KURZ, Ingrid (1995). Interdisciplinary Research - Difficulties and Benefits. In: *Target* 7/1, s. 165-179.
- MACKINTOSH, Jennifer (1995). A Review of Conference Interpretation: Practice and Training. In: *Target* 7/1, s. 119-133.
- MIN'JAR-BELORUČEV, Rjurik (1956). *Metodika obučenija perevodu na sluch v kurse vojennogo perevoda - na materiale francuzskogo jazyka* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: Vojennyj institut inostrannych jazykov.
- MIN'JAR-BELORUČEV, Rjurik (1959). *Metodika obučenija perevodu na sluch.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.

[1] Chronologicky zde uvádíme nejstarší publikace (články, disertace a monografie) a dále ty, které také obsahují přehledy teorií, modelů a názorů jiných odborníků.

- MOSER-MERCER, Barbara (1978). Simultaneous Interpretation: a Hypothetical Model and its Practical Application. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Presss, s. 353-368.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1993). *Tlmočenie, teória - výučba - prax.* Bratislava: FF UK.
- OLERON, Pierre, NANPON, Hubert (1964). Recherches sur la traduction simultanée. In: *Journal de Psychologie Normale et Pathologique* 62, s. 73-94.
- PANETH, Eva (1957). *An investigation into Conference Interpretation* (nepubl. M.A. práce). University of London.
- ROZAN, Jean-François (1956). *La prise de notes en interprétation consécutive.* Genève: Georg.
- SALEVSKY, Heidemarie (1986). *Probleme des Simultandolmetschens.* Berlin: Zentralinstitut für Sprachwissenschaften, Reihe A.
- SELESKOVITCH, Danica (1968). *L'interprète dans les conférences internationales: problèmes de langage et de communication.* Paris: Minard Lettres Modernes.
- SELESKOVITCH, Danica (1999). The Teaching of Conference Interpretation in the Course of the Last 50 Years. In: *Interpreting* 4/1, s. 55-66.
- ŠIRJAJEV, Anatolij (1979). *Sinchronnyj perevod: dejatel'nost' sinchronnogo perevodčika i metodika prepodavanija sinchronnogo perevoda.* Moskva: Vojenizdat.
- VAN HOOF, Henri (1962). *Théorie et pratique de l'interprétation.* München: Max HueberVerlag.

III. Vývoj a současné tendence v teorii tlumočení (střediska výzkumu - teorie - modely - autoři)

1. Situace v České a Slovenské republice

1. Počátky teorie tlumočení v Československu

Tlumočení se ve 2. polovině 20. století stalo samostatným vyučovacím oborem na mnoha vysokých školách ve světě, které připravují kvalifikované odborníky pro profesi konferenčního tlumočníka. Také v bývalé ČSSR vznikl v roce 1963 na Univerzitě 17. listopadu (USL) v Praze čtyřletý studijní obor překladatelství a tlumočnictví (např. Jettmarová 1997, 1998). V akademickém roce 1970/71 byl Institut překladatelství a tlumočnictví otevřen rovněž v Bratislavě (Švagrovský 1999). Zásluhu na teoretickém, ale i empirickém výzkumu v oblasti tlumočení v Čechách a na Slovensku mají právě tato dvě pracoviště.

Počátky teoretických, především pak didaktických, ale empirických úvah se datují již od konce 50. let, kdy **Alois Krušina**, později působící právě na USL v Praze, publikuje v časopise *Cizí jazyky ve škole* svůj článek o metodách nácviku tlumočení[1], ve kterém čerpá především z myšlenek J. Herberta a J-F. Rozana. Čeští a slovenští autoři znají většinu prací západních i východních odborníků (NDR, SSSR) a jejich názory na proces tlumočení. Obdobně jsou na tom badatelé z celého středoevropského a východoevropského regionu. Lze si to vysvětlit politickou a společenskou situací, kdy se Východ snaží sledovat vývoj vědeckých poznatků na Západě a mnohdy tento vývoj probíhá téměř souběžně, aniž západní autoři tuší, co se za „železnou oponou" děje. Svou úlohu zde sehrává i lingvistická stránka věci. Je zcela jistě jednodušší opatřit si a přečíst publikace v angličtině, němčině, francouzštině či španělštině, než chtít po badatelích ze Západu, aby četli odborné příspěvky a statě v bulharštině, češtině, ruštině, polštině, slovenštině či například v maďarštině, které se do jiných zemí dostanou jen velmi zřídka.Výjimku tvořila díla východoněmeckých autorů

---

[1] KRUŠINA, Alois (1957). Tlumočení a některé metody jeho nácviku. In: *Cizí jazyky ve škole* roč. 1, č. 10, s. 444-455.

Poznámka: **vzhledem k tomu, že v *Použité a doporučené literatuře* k této kapitole uvádíme knižně vydanou *Bibliografii českých a slovenských prací o překladu a tlumočení (od počátků do roku 1995), JTP: Praha 1995*, nedáváme na závěr kapitoly již výčet všech autorů a jejich publikací z tohoto období. Proto v poznámkách pod čarou u děl vydaných do roku 1995 budeme uvádět celý bibliografický údaj. Naproti tomu, pokud jde o *Bibliografii českých a slovenských prací o tlumočení 1995-2000*, která je zatím pouze připravena do tisku a knižně nebyla vydána, uvádíme v *Použité a doporučené literatuře* veškeré bibliografické údaje ve struktuře a pořadí, ve kterém budou později publikovány. V textu jsou proto pouze jména autorů a rok vydání zmíněné publikace.**

z Lipské školy, která byla dostupná i našim evropským kolegům a nepočetné články českých autorů publikované anglicky například v časopise *L'Interprète*[1], nebo třeba anglicky psané statě moskevského tlumočníka a vynikajícího teoretika a pedagoga G. V. Černova[2].

Výuku na oboru překladatelství a tlumočnictví (OPT) v Praze zajišťovali od počátku profesionální tlumočníci, kteří sami měli praktické zkušenosti s konsekutivním i simultánním tlumočením a měli zájem o didaktiku a teorii tlumočení. Někteří se snažili též publikovat a posunout poznatky v této oblasti kupředu. Mezi ně patřili již zmíněný Alois Krušina, ale i **Alena Hromasová, Zuzana Tomanová, Jiří Leksa, Nina Močalová**[3] a další, kteří se soustředili na samotný proces výuky. Ve svých statích se zaměřují zejména na kvalitu, obsah a cíle výuky konsekutivního i simultánního tlumočení[4]. Krušina a Tomanová se věnují hlavně průpravným cvičením pro konsekutivní tlumočení, při kterých je důležité se soustředit na vnímání a porozumění originálnímu projevu, na rozvoj paměti a vystižení hlavních myšlenek textu při ústní formulaci převodu. V souladu se zásadami tlumočnické notace J. Herberta (1952), J-F. Rozana (1959) a R. K. Min'jara-Beloručeva (1969) konstatují, že tlumočnický zápis má zachycovat pouze opěrné uzlové body a při jeho pořizování a čtení hraje významnou roli tlumočníkova paměť, jeho soustředěnost a schopnost analyzovat projev. Každý tlumočník si obecné zásady upravuje, pozměňuje a doplňuje podle svého nebo si může vytvořit vlastní systém notace. K dokonalému zvládnutí techniky zápisu při konsekutivním tlumočení je zapotřebí delšího nácviku. Při simultánním tlumočení je podle Krušiny (1972) nezbytné věnovat pozornost především lingvistickým aspektům konkrétní jazykové dvojice, s níž tlumočník pracuje. Krušina uznává, že v simultánním tlumočení svou roli sehrávají i faktory mimojazykové, především psychologické a fyziologické a rovněž tempo řečníkova projevu, avšak lingvistické aspekty považuje za nejdůležitější, neboť výrazně podmiňují proces a kvalitu celého simultánního tlumočení. Studenti si hned v prvních letech existence OPT USL volí pro své empirické a experimentální diplomové práce[5] také tlumočnická témata, věnovaná výzkumu jednotlivých aspektů procesu tlumočení[6].

---

[1] Např. HROMASOVÁ, Alena (1974). A Study of Memory in Interpreting. In: *L'Interprète* 1, s. 8-10. SOFR, Ota (1976). Test of Aptitude for Interpreting. In: *L'Interprète* 3-4, s. 3-7.

[2] ČERNOV, Gelij (1979). Semantic aspects of psycholinguistic research in simultaneous interpretation. In: *Language and Speech* 22/3, s. 277-295.

[3] Např. MOČALOVÁ, Nina (1977). Perevod s lista, odin iz vidov raboty po ustnomu perevodu. In: *Preklad odborného textu (Nitra 1972)*. Bratislava: SPN, s. 251-254. HROMASOVÁ, Alena (1974). Několik slov k české tlumočnické terminologii. In: *Sborník statí o jazyce a překládání II*. Praha: USL, s. 125-127. HROMASOVÁ, Alena (1974). Principle of Economy in Simultaneous Interpreting. In: *Sborník statí o jazyce a překládání II*. Praha: USL, s. 105-123. HROMASOVÁ, Alena (1977). Teoretické a praktické otázky výuky tlumočení. In: *Preklad odborného textu (Nitra 1972)*. Bratislava: SPN, s. 229-239. LEKSA, Jiří (1977). Některé stylisticko-lexikální otázky německé slovní zásoby z hlediska tlumočníka. In: *Preklad odborného textu (Nitra 1972)*. Bratislava: SPN, s. 225-228. KRUŠINA, Alois (1971). Tlumočnický zápis při konsekutivním tlumočení. In: *Ad Notam (Jazyková příloha interního Zpravodaje Českého svazu tlumočníků a překladatelů)*, č. 4,8,9,12, s. 15-17, 18-21, 14-17, 14-19. KRUŠINA, Alois (1972). Některé lingvistické aspekty uplatňující se v procesu simultánního tlumočení. In: *Ad Notam*, č. 2, s. 21-24. TOMANOVÁ, Zuzana (1977). Význam a místo tlumočnického zápisu při konsekutivním tlumočení. In: *Preklad odborného textu (Nitra 1972)*. Bratislava: SPN, s. 219-223.

[4] Podrobněji viz: ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II*. Praha FF UK: Desktop Publishing.

[5] USL vydává v roce 1973 sborník studentských prací *Lingvistické otázky překladu a tlumočení*, ve kterém najdeme i příspěvky studentů k výzkumu v oblasti tlumočení. Viz např. SGALITZER, Gerhard. Rychlost simultánního tlumočení a její měření. In: Praha: USL, s. 327-330.

[6] Již v roce 1968, v prvním absolventském ročníku, najdeme tlumočnické diplomové práce: např. HOCHOVÁ, Alena. *Syntaktický paralelismus mezi českým převodem a francouzským originálem při simultánním tlumočení z francouzštiny do češtiny. Pokus o vymezení a o určení faktorů, které ho narušují*. Praha: USL.
Celkem bylo od roku 1968 do roku 2000 napsáno a obhájeno asi 55 diplomových prací na tlumočnická témata.

V této době jsou velice aktivní i samotní profesionální konferenční tlumočníci, kteří na podzim roku 1968 zakládají Český svaz tlumočníků a překladatelů a v roce 1970 začínají vydávat časopis *Ad Notam*, jazykovou přílohu interního *Zpravodaje Českého svazu tlumočníků a překladatelů*. Tento časopis se pravidelně věnuje, kromě terminologických problémů a glosářů a jazykových aspektů překladu, také otázkám tlumočení. Svaz tlumočníků je však bohužel v období normalizace v roce 1972 zrušen, a tak přestává vycházet i tento na svou dobu unikátní časopis.

Řada pedagogů, mezi nimi i učitelé tlumočení, musí v těchto letech postupně odejít ze svého vysokoškolského působiště. V roce 1974 je Univerzita 17. listopadu zrušena a katedra překladatelství a tlumočnictví je převedena na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. V Bratislavě je situace o něco komplikovanější, protože po zániku USL se obor překladatelství a tlumočnictví samostatně neudržel a jednotlivé jazyky byly přiřazeny k filologickým katedrám na Filozofické fakultě Univerzity Komenského.

2. Situace v 70. a 80. letech - hlavní směry výzkumu

2.1. Katedra překladatelství a tlumočnictví FF UK Praha

2.1.1. Odborné statě a publikace

Učitelé tlumočení na Katedře překladatelství a tlumočnictví (KPT) FF UK (**Eva Janovcová, Marie Formánková-Csiriková, Hana Kučerová, Zuzana Jettmarová, Ivana Čeňková** a další) publikují především ve sbornících *Slavica Pragensia* a *Translatologica Pragensia*, které tisknou příspěvky přednesené na mezinárodních vědeckých překladatelských a tlumočnických konferencích, pořádaných od roku 1978 KPT FF UK pravidelně každé dva roky v Praze. Většina těchto příspěvků je spíše deskriptivních a teoretických, anebo jsou zaměřeny metodicky a didakticky.[1] Jejich témata jsou skutečně různorodá: najdeme zde statě věnované didaktice konsekutivního i simultánního tlumočení, tlumočnickému zápisu, ekvivalenci v procesu tlumočení, vlivu typu výchozího textu na výkon tlumočníka, zachování stylu při tlumočení, definici informace, jednotce tlumočení, tlumočení spontánních nepřipravených projevů, anticipaci, rychlosti řečníkova i tlumočníkova projevu, použití audiovizuálních materiálů ve výuce apod. Řada příspěvků analyzujících problémy vznikající při tlumočení jednotlivých jazykových kombinací je publikována v odborných časopisech *Cizí jazyky ve škole, Československá rusistika, Slovo a slovesnost* [2] atd. Postupně se někteří autoři soustřeďují i na empirický výzkum, pracují s autentickým materiálem (nahrávky z konferencí)

---

[1] Viz např. ČEŇKOVÁ, Ivana (1986). Některé psycholingvistické aspekty procesu tlumočení. In: *AUC Philologica 1-3, Translatologica Pragensia II*, s. 855-868. KUČEROVÁ, Hana (1984). Proces tlumočení a jeho formy. In: *AUC Philologica 1-3, Translatologica Pragensia I*, s. 257-262. KULLOVÁ, Jana (1981). K problematice tlumočnické notace. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIV*, s. 247-250. FORMÁNKOVÁ, Marie (1984). Modernizace výuky v jazykovém centru na FF UK. In: *AUC Philologica 4-5, Translantologica Pragensia I*, s. 285-288. JANOVCOVÁ, Eva (1984). Příspěvek k metodice výuky simultánního tlumočení (na okraj skripta pro francouzštinu). In: *AUC Philologica 4-5, Translantologica Pragensia I*, s. 271-278.

[2] Viz např. FORMÁNKOVÁ, Marie (1979). K zachování stylového rázu v procesu tlumočení. In: *Čs. rusistika* č. 3, s. 122-127. ČEŇKOVÁ, Ivana (1987). Princip ekonomie v procesu tlumočení. In: *Čs. rusistika* č. 1, s. 1-6. ČEŇKOVÁ, Ivana (1987/88). Využití aktivizujících a progresívních metod při výuce simultánního tlumočení. In: *Cizí jazyky ve škole* roč. 31, č. 9, s. 386-389. JANOVCOVÁ, Eva (1974/75). Některé slovosledné problémy simultánního tlumočení. In: *Cizí jazyky ve škole* roč. 18, č. 6, s. 263-267, č. 7, s. 316-322. JETTMAROVÁ, Zuzana (1989/90). Video v přípravě tlumočníků na FF UK Praha. In: *Cizí jazyky ve škole* roč. 33, č. 5, s. 220-222.

a zabývají se různými aspekty procesu tlumočení.[1] V souladu s hlavními směry bádání v oblasti tlumočení (Německo, Rusko, Francie) se naši autoři orientují jednak na samotný proces tlumočení a na dosažení funkčně[2] komunikativní ekvivalence a jednak věnují pozornost lingvistickým problémům spojeným s tlumočením mezi konkrétními dvojicemi jazyků. Je třeba zároveň přiznat, že v těchto letech působí na KPT jenom málo skutečných konferenčních tlumočníků či pedagogů, kteří sami vystudovali obor překladatelství a tlumočnictví (např. I. Čeňková, Z. Jettmarová), a proto výuku tlumočení někdy zajišťují i externí spolupracovníci. Ti však o teoretický výzkum a vědeckou práci zájem většinou nemají. O této skutečnosti svědčí i to, že za celou dobu existence rigorózní disertace (do roku 1980), která byla podmínkou pro získání titulu PhDr., byly obhájeny pouze dvě práce z oboru tlumočení.[3] Kandidátská disertace, nezbytná pro udělení titulu CSc. (odpovídá dnešnímu titulu PhD.), byla na FF UK v Praze pro specializaci tlumočení napsána a obhájena jediná.[4]

2.1.2. Učební texty

Pozornost učitelů KPT se v 80. letech soustřeďuje především na zajištění praktických učebních materiálů pro nácvik konsekutivního i simultánního tlumočení. I když lze o „trvanlivosti" takovýchto učebních tlumočnických pomůcek diskutovat, pro první etapy výuky a tzv. propedeutická cvičení jsou bezpochyby užitečné a studentům nápomocné při samostudiu. Zmíníme zejména skripta **Marie Formánkové-Csirikové** a **Evy Janovcové**.[5] Na učebním textu Evy Janovcové je pak zajímavé především to, že aktivní spoluautorkou se stala **Dana Hromečková-Langerová**, absolventka oboru překladatelství a tlumočnictví a profesionální konferenční tlumočnice francouzštiny, která projevila zájem o spolupráci při přípravě skript a přišla s celou řadou podnětných nápadů i konkrétních cvičení a textů. Později **Gisela Slouková** píše i skripta k předmětu Teorie tlumočení, která se zaměřují především na popis základních poznatků, jednotlivých fází procesu konsekutivního a simultánního tlumočení, na sféry uplatnění tlumočníka a vývoj tlumočnické profese[6].

2.2. Autoři mimo univerzitní půdu

Většina autorů, kteří se zabývají teoretickou prací a výzkumem v oblasti tlumočení, působí, jak jsme konstatovali, jako učitelé na univerzitě a zároveň obvykle pracují jako konferenční tlumočníci. Existují však - stejně jako v ostatních zemích - výjimky: někteří aktivní tlumočníci ve svobodném povolání příležitostně také publikují a hlouběji se o teoretické otázky procesu tlumočení zajímají. Mezi ně patří především **Ota Sofr**, který napsal

---

[1] Viz např. JANOVCOVÁ, Eva (1980). Projev spontánní a čtený z hlediska simultánního tlumočení. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII,* s. 315-321. ČEŇKOVÁ, Ivana (1987/88). K otázce interference v procesu simultánního tlumočení. In: *Ruský jazyk* č. 9, s. 417-421. ČEŇKOVÁ, Ivana (1988). Úloha pauzy v procesu simultánního tlumočení. In: *Čs. rusistika* č. 4, s. 164-168.

[2] Funkční přístup k jazyku je přítomen již v pracích Pražského lingvistického kroužku (vznikl roku 1926). Podle jeho členů (V. Mathesius, Havránek, Trnka, Mukařovský, Vachek, Trubeckoj, Jakobson) studium jazyků může být úplné jedině tehdy, jestliže se jazykové jevy analyzují vzhledem ke svým komunikačním funkcím. Viz např. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (I-VIII), sborník *U základů pražské jazykovědné školy,* Praha 1970.

[3] SOFR, Ota (1978). *Analýza procesu tlumočení.* Praha: FF UK. ČEŇKOVÁ, Ivana (1980). *Shody a rozdíly mezi překladatelským a tlumočnickým procesem.* Praha: FF UK.

[4] ČEŇKOVÁ, Ivana (1985). *Teoretické aspekty procesu simultánního tlumočení.* Praha: FF UK.

[5] FORMÁNKOVÁ, Marie a kol. (1983, 1985, 1986). *Cvičebnice konsekutivního tlumočení pro ruštináře I a II.* Praha: FF UK. JANOVCOVÁ, Eva a HROMEČKOVÁ, Dana (1982). *Audioorální program pro simultánní tlumočení - francouzština.* Praha: FF UK. Další publikace - viz *Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a tlumočení* (1995). Praha: JTP, s. 113-114.

[6] SLOUKOVÁ, Gisela (1984). *Úvod do teorie tlumočení* (skripta). Praha FF UK: SPN.

řadu článků k výuce, ale i k teorii[1] tlumočení a připravil několik terminologických glosářů pro tlumočníky Pražské informační služby, kde organizoval i tlumočnické kurzy. Jako jediný se věnoval výzkumu skutečně systematicky, protože v roce 1978 předložil a obhájil rigorózní práci na téma: *Analýza procesu tlumočení.* Jako němčinář se ve své disertaci opírá především o koncepci autorů Lipské školy (G. Jäger, A. Neubert, O. Kade). Můžeme uvést ještě další píšící tlumočníky, kteří se však věnují spíše pragmatickým a praxeologickým aspektům procesu tlumočení, jako například **Jan Hříbal, Jan Amos Hrdlička** nebo **Jaroslav Keliš**, kteří se zabývají také pracovním prostředím tlumočníka[2].

Zřídka v této době najdeme i badatele z jiných oborů, kteří by o problematiku tlumočení projevili zájem. Uveďme **Janu Holšánovou**, v polovině 80. let aspirantku Ústavu pro jazyk český ČSAV, která se o otázky tlumočení začala zajímat a provedla i několik menších experimentů sloužících k následné analýze kvality konsekutivního tlumočení. Systematicky studovala také veškerou dostupnou odbornou domácí i zahraniční literaturu v této oblasti[3]. Později odjela na dlouhodobou stáž do zahraničí a svůj odborný zájem přesunula částečně do jiné vědní oblasti.

2.3. Obor překladatelství a tlumočnictví na filologických katedrách FF UK Bratislava

2.3.1. Odborné statě a publikace

V 70. a 80. letech je situace v Bratislavě srovnatelná se stavem na pražské Katedře překladatelství a tlumočnictví. Pedagogové, kteří zde působí, jsou často absolventy USL (**Aloiz Keníž, Milada Jankovičová** a další) anebo jsou to lingvisté, kteří se o problematiku tlumočení zajímají a sami také aktivně tlumočí (**Taida Nováková, Elena Ehrgangová**). Bratislavští kolegové pravidelně přijíždějí do Prahy na mezinárodní vědecké konference o překladu a tlumočení, kde vystupují se svými příspěvky na tlumočnická témata. Zajímají je především komunikativní aspekty tlumočení a jazykové problémy, vznikající při tlumočení mezi konkrétními dvojicemi jazyků[4]. Vychází i řada slovenských odborných sborníků a časopisů *Jazykovedný časopis, Philologica Vysoké školy* apod., ve kterých také publikují statě

---

[1] Viz např. SOFR, Ota a FLODROVÁ, Zuzana (1976). Test of Aptitude for Interpreting. In: *L'Interprète* 3-4, s. 3-7. SOFR, Ota (1980). Teoretické základy metodické řady pro výuku simultánního tlumočení. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII,* s. 323-326. SOFR, Ota (1984). Rychlost řečníkova přednesu při simultánním tlumočení. In: *AUC Philologica 4-5, Translatologica Pragensia I,* s. 263-270. Další: viz *Bibliografie (1995).* Praha: JTP, s. 112 a 116.

[2] HŘÍBAL, Jan (1980). Psychologické problémy tlumočnického výkonu. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII,* s. 331-334. HRDLIČKA, Jan Amos a KELIŠ, Jaroslav (1976). Duševní klid, správná životospráva, dobrá příprava. In: *Zdraví* (měsíčník Červeného kříže) roč. 24, květen, s. 11.

[3] Viz např. HOLŠÁNOVÁ, Jana (1990). Na okraj nového přístupu k teorii tlumočení. In: *SaS* roč. 51, č. 5, s. 140-145. HOLŠÁNOVÁ, Jana (1990). K některým aspektům konsekutivního tlumočení. In: *Jazykovědné aktuality* roč. 26, č. 1/2, s. 64-66. HOLŠÁNOVÁ, Jana (1991). Nedorozumění v tlumočených bilaterálních rozhovorech. In: *SaS* roč. 52, č. 4, s. 273-279.

[4] Viz např. KENÍŽ, Aloiz (1986). Textotvorné procesy a fáza prekódovania pri tlmočení. In: *AUC Philologica 1-3, Translatologica Pragensia II,* 2. část, s. 881-895. NOVÁKOVÁ, Taida (1992). Retardačné faktory pri simultánnom tlmočení. Vplyv vlastností východiskového textu na cieľový text pri simultánnom tlmočení z nemčiny do slovenčiny. In: *AUC Philologica 4/1990, Translatologica Pragensia IV,* s. 185-190. EHRGANGOVÁ, Elena (1992). K niektorým problémom návaznosti konzekutívneho tlmočenia na prekladový seminár. In: *AUC Philologica 4/1990, Translatologica Pragensia IV,* s. 205-209.

s tlumočnickou tematikou[1]. Zúčastňují se i vědeckých konferencí v zahraničí - podle svého jazykového zaměření - především v bývalé NDR. Také v Bratislavě se někteří věnují vědecké práci a výzkumu více, protože to souvisí s jejich akademickým postupem na univerzitě. Stejně jako v Praze je to však pouze několik málo jednotlivců. Taida Nováková v roce 1981 obhajuje první kandidátskou disertaci na tlumočnické téma na Slovensku *Simultánne tlmočenie vo vede o preklade*[2] a Aloiz Keníž se k ní přidává v roce 1986 s prací *Komunikačný model tlmočenia*, ve které se inspiruje především názory sovětských a německých badatelů a teorií překladu slovenského vědce Antona Popoviče.

2.3.2. Učební texty

Ani v Bratislavě učitelé tlumočení nezapřou své prvotní a základní poslání - vychovat a připravit kvalitní profesionální vysokoškolsky vzdělané tlumočníky. Proto se soustřeďují zejména na vydávání skript pro studenty oboru tlumočnictví. Již v roce 1980 **Aloiz Keníž** publikuje první skripta k teorii tlumočení: *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*, která se nadlouho stávají jediným učebním textem tohoto druhu v celém Československu. Je to informativní práce, ve které autor usiluje o vytyčení hlavních pojmů teorie tlumočení a o vytvoření pojmového aparátu. Keníž se zde zabývá vývojem tlumočnické činnosti a jejím zařazením do systému integrální vědy o překladu (A. Popovič). Charakterizuje jednotlivé aspekty procesu tlumočení - komunikační, sociologické, psychologické, fyziologické, informační atd. Těžištěm je komunikační aspekt tlumočení, zahrnující faktory plynoucí z komunikativní situace a ovlivňující tlumočníka, a tedy i proces tlumočení. Takovými faktory jsou jak účastníci komunikace (řečník, tlumočník, posluchač), druh výchozího textu a transformační postupy, tak i mimojazykové faktory (jako např. stres či technické vybavení). Keníž dále zdůrazňuje úlohu paměti v procesu tlumočení, poukazuje na její krátkodobý charakter a rovněž vyzdvihuje význam anticipačních schopností tlumočníka. Charakterizuje oba základní druhy tlumočení, tj. konsekutivní a simultánní a jejich různé modifikace (Konsekutivní tlumočení: jednosměrné, vícesměrné, příčné, s notací, bez notace, přerušované, souvislé, úplné, referenční, průvodcovské apod. Simultánní tlumočení: šeptem, z listu, kabinové tlumočení s listem, kabinová simultánní reprodukce překladu, kabinové tlumočení, pilotáž atd.). V závěru se autor stručně zmiňuje o metodice tlumočení a uvádí seznam symbolů používaných v tlumočnické notaci.

Ostatní učitelé (**Danuša Brenčičová, Milada Jankovičová, Taida Nováková, Maria Elena Andrášiková, Silvia Medlenová, Valeria Sviežená** atd.) se věnují spíše praktické stránce výuky konsekutivního a simultánního tlumočení a připravují nejrůznější skripta s texty a cvičeními pro nácvik tlumočení[3], která pokrývají potřeby všech jazyků vyučovaných na oboru tlumočnictví v Bratislavě.

---

[1] Viz např. NOVÁKOVÁ, Taida (1985/86). Niektoré otázky profilu absolventa študijného odboru prekladateľstva a tlmočnictva. In: *Vysoké školy*, s. 174-177. NOVÁKOVÁ, Taida (1986). K vymedzeniu pojmov preklad a tlmočenie. In: *Jazykovedný časopis* 37, s. 83-86. NOVÁKOVÁ, Taida (1988). Zur Transformation beim Simultandolmetschen. In. *Philologica*. Bratislava: SPN, s. 71-81. JANKOVIČOVÁ, Milada (1990). K metodike výučby konzekutívneho tlmočenia. In: *Philologica XXXVII(1878, Zbornik filozofickej fakulty*. Bratislava: SPN, s. 33-37.

[2] Podrobněji o Taidě Novákové viz dále v části: *Cesty a osobnosti současné teorie tlumočení v Čechách a na Slovensku*.

[3] Viz např. ANDRÁŠIKOVÁ, Maria Elena (1989). *Španielsky jazyk (Texty na konzekutívné a simultánne tlmočenie)*. Bratislava: UK. BRENČIČOVÁ, Danuša a VOTRUBA, Martin (1979). *Text na konzekutívné tlmočenie*. Bratislava: UK. JANKOVIČOVÁ, Milada a MEDLENOVÁ, Silvia (1983). *Cvičebnica z ruského konzekutívneho tlmočenia*. Bratislava: UK. NOVÁKOVÁ, Taida (1983). *Simultánne a konzekutívne tlmočenie*. Bratislava: RUK. SVIEŽENÁ, Valeria (1981). *L'Interprétation consécutive*. Bratislava: UK.

3. Cesty a osobnosti současné teorie tlumočení v Čechách a na Slovensku (2. polovina 80. let a 90. léta)

3.1. Ústav translatologie FF UK Praha

Ústav translatologie[1] (ÚTRL) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze je dosud jedinou vysokoškolskou institucí v České republice, jejímž cílem je poskytovat nejen úplné magisterské vzdělání v oboru překladatelství a tlumočnictví, ale i postgraduální studium v oboru translatologie a také provádět soustředěný výzkum v oblastech spjatých s překladem a tlumočením[2].

Po listopadu 1989 dochází k celé řadě změn i na univerzitní půdě. Z katedry překladatelství a tlumočnictví odcházejí někteří učitelé a naopak se vrací část učitelů tlumočení, kteří museli opustit své pedagogické působiště v období normalizace (Jiří Leksa, Dely Serrano atd.), a nově přicházejí i další kolegové a kolegyně, jež zabezpečují výuku tlumočení v dalších jazycích. Jsou to profesionální konferenční tlumočníci, z nichž někteří dávají přednost externí spolupráci, jiní nastupují do stálého pracovního poměru, což však neznamená, že by přestali tlumočit. Naopak, kvalitní učitel tlumočení musí být aktivním konferenčním tlumočníkem, který je v neustálém styku s profesí a praxí a může studentům poskytovat aktuální a autentické materiály a předávat jim své profesionální zkušenosti. Můžeme s uspokojením konstatovat, že v současné době je výuka simultánního tlumočení ve všech jazycích ÚTRL (angličtina, francouzština, němčina, ruština, španělština) zajištěna skutečnými profesionálními tlumočnicemi (**Naďa Abdallaová, Ivana Čeňková, Jana Rejšková, Šárka Valverde, Dita Babůrková, Hana Vejrostková**), které jsou členkami Asociace konferenčních tlumočníků (ASKOT)[3].

Ústav translatologie se zapojuje do celé řady mezinárodních aktivit a projektů, které se nabízejí po sametové revoluci roku 1989 nejenom České republice, ale i celému středoevropskému regionu. Učitelé tlumočení se účastní nejrůznějších seminářů, kurzů, školení a stáží k výuce tlumočení (AIIC, TEMPUS, SCIC EK Brusel, TAIEX, ETI Ženeva)[4], a vystupují i na vědeckých konferencích v zahraničí, věnovaných výzkumu v tlumočení (Finsko - Turku, Vídeň, Saarbrucken, Lodž, Paříž - ESIT atd.). Ústav se stává asociovaným členem Mezinárodní federace překladatelů (FIT: Fédération internationale des traducteurs) a jako jediné pracoviště na území bývalých socialistických zemí byl přijat za člena mezinárodního sdružení elitních překladatelských a tlumočnických škol CIUTI. Postupně se Ústav stává nejenom účastníkem, ale i organizátorem a pořadatelem různých mezinárodních metodických seminářů (leden 1998 - seminář pro učitele tlumočení z 10 kandidátských zemí EU, leden 2000 - mezinárodní seminář k výuce tlumočení do cizího jazyka a pilotáže pro univerzity skupiny Euromasters a pozorovatele ze zemí střední a východní Evropy), jakož i metodických seminářů pro učitele-filology z českých vysokých škol. Ústav translatologie aktivně spolupracuje s profesionálními překladatelskými a tlumočnickými organizacemi, jako

---

[1] V roce 1993 se v rámci transformace Filozofické fakulty UK Katedra překladatelství a tlumočnictví restrukturalizovala na nynější Ústav translatologie. Viz také: www.ff.cuni.cz.

[2] Viz JETTMAROVÁ, Zuzana, KRÁLOVÁ, Jana a kol. (2000). *Přijímací zkoušky UK FF v Praze. Studijní program Překladatelství-tlumočnictví.* Praha FF UK: Desktop Publishing, s. 7-8.

[3] ASKOT - výběrová asociace sdružující profesionální konferenční tlumočníky v České republice. Vznikla počátkem roku 1990 a v současné době má 72 řádných členů. Podrobnosti a aktualizace viz: www.askot.cz.

[4] Podrobněji viz: ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

je Jednota tlumočníků a překladatelů (JTP),[1] Obec překladatelů, Asociace konferenčních tlumočníků a FIT. Ve spolupráci s nimi organizuje vzdělávací kurzy, besedy a dílny pro překladatele a tlumočníky, samostatně pořádá již tradiční kurzy konferenčního nebo konsekutivního tlumočení pro veřejnost. ÚTRL je také jedním z prvních univerzitních pracovišť v tomto regionu, které pořádá prestižní dvousemestrální postgraduální evropský kurz konferenčního tlumočení „European Masters´in Conference Interpreting" pod záštitou Evropského parlamentu a Evropské komise a konsorcia evropských tlumočnických univerzit a institutů[2]. Ústav pravidelně pořádá mezinárodní konference o překladu a tlumočení, jichž se účastní řada významných domácích i zahraničních odborníků, vydává řady *AUC Translatologica Pragensia* a *Folia Translatologica* a další publikace včetně skript. Učitelé tlumočení jsou zapojeni do všech těchto aktivit. Z toho plyne, že jejich odborný badatelský zájem se soustřeďuje především na didaktiku tlumočení, hodnocení kvality tlumočnického výkonu studentů, přijímací testy (Rejšková 1999) a průběžné i závěrečné zkoušky (Čeňková 1999b). Rovněž témata diplomových prací jsou zadávána tak, aby přispěla k novým poznatkům v oblasti teorie i praxe a výuky tlumočení. Snahou je, aby tyto diplomové práce vycházely z konkrétního materiálu a byly založené na empirickém výzkumu či experimentu[3].

V posledních letech dochází na celém světě k značnému nárůstu odborných publikací věnovaných nejrůznějším aspektům procesu tlumočení a výzkumu tlumočení vůbec[4]. Chceme-li tento vývoj sledovat a zároveň k němu i přispět vlastním bádáním, vyžaduje to značné úsilí a mnoho vynaloženého času. Učitelé tlumočení jsou však, jak jsme již konstatovali, také a především aktivními konferenčními tlumočníky, a jenom někteří mají zájem, chuť a sílu soustředit se ještě i na systematickou samostatnou vědeckou práci (mimo vedení diplomových prací, účasti na odborných vědeckých konferencích, společných metodických projektech a vědeckých záměrech celého pracoviště atd.). Proto je na Ústavu translatologie situace obdobná jako na jiných vysokoškolských pracovištích ve světě (Gile 1995, 1997, Pöchhacker 1995), kde pedagogicky působí konferenční tlumočníci: vědecké práci se věnuje pouze několik málo jedinců, kteří usilují o nové poznatky v teorii tlumočení a jde jim o rozvoj oboru tlumočnictví na Ústavu translatologie a prestiž celé této mladé vědní disciplíny.

3.1.1. Ivana Čeňková

Absolventka oboru překladatelství a tlumočnictví na Filozofické fakultě UK v roce 1978. Po studiu pracovala jako konferenční tlumočnice, ale zajímala se i o teoretické problémy spojené s tlumočením. Proto zůstala v kontaktu se svou mateřskou vysokou školou, obhájila rigorózní práci *Shody a rozdíly mezi překladatelským a tlumočnickým procesem*

---

[1] JTP byla založena počátkem roku 1990, v současné době má kolem 600 členů. Působí na území České i Slovenské republiky a jejími členy jsou i překladatelé a tlumočníci žijící v zahraničí. Podrobnosti a aktualizace viz www.JTPunion.org.

[2] První Evropský kurz konferenčního tlumočení se na ÚTRL FF UK uskutečnil v akademickém roce 1999/2000. Bližší informace o všech nabízených kurzech „European Masters´ in Conference Interpreting" v daném roce lze najít na internetu: http//www-gewi.kfunigraz.ac.at/emci/ nebo www.emc-interpreting.net.

[3] Diplomové práce: viz například *The IRN Bulletin*, kam přispívají autoři z celého světa. V každém čísle jsou publikovány i obhájené diplomové/magisterské práce na jednotlivých tlumočnických školách, včetně Ústavu translatologie FF UK Praha. Rovněž sborník *Folia translatologica* 5, 1997 obsahuje ukázky z několika diplomových prací na tlumočnická témata (Dalila LAZAROVOVÁ, Ivo MÜLLER) a v příloze je uveden seznam diplomových prací obhájených na ÚTRL v letech 1995-1997.

[4] Viz PÖCHHACKER, Franz (1995). A profile of research(ers) in interpreting. In: *Target* 7/1, s. 47-64, kde uvádí, že jenom v letech 1989-1994 bylo (dle jemu dostupných zdrojů) napsáno celkem 627 publikací (knih a článků) o tlumočnické problematice.

(1980) a poté zde ukončila interní aspiranturu kandidátskou disertací *Teoretické aspekty procesu simultánního tlumočení* (1985). Ve stejném roce nastoupila na Katedru překladatelství a tlumočnictví, kde působí dosud. Přednáší teorii tlumočení a vede praktické semináře simultánního tlumočení (ruština, francouzština). Zatím jediná v České republice se habilitovala a získala docenturu (1993) v oboru překladatelství a tlumočnictví. Jako vedoucí Semináře teorie a didaktiky tlumočení na Ústavu translatologie koordinuje se svými kolegy výuku tlumočení a výzkumné záměry v tomto oboru. Nadále aktivně konferenčně tlumočí, je garantem různých tlumočnických kurzů a seminářů včetně Evropského kurzu konferenčního tlumočení, pravidelně publikuje v odborném domácím i zahraničním tisku, účastní se mezinárodních vědeckých konferencí. Díky řadě studijních pobytů na evropských tlumočnických školách, zejména na ESIT v Paříži a v Moskvě měla možnost podrobně se seznámit s různými názorovými proudy v teorii tlumočení. Inspiruje se především názory a modely G. V. Černova, A. F. Širjajeva, D. Seleskovitchové a také D. Gila. Je autorkou první české monografie o simultánním tlumočení: *Teoretické aspekty simultánního tlumočení* (1988).[1] V posledních dvou desetiletích je pro lingvistický vývoj příznačná především komunikativní a kognitivní orientace[2], kde podstatnou úlohu hraje komplexní přístup k jazykovým jevům. Do tohoto rámce zapadá i monografie I. Čeňkové. Autorka v ní věnuje pozornost lingvistickým i extralingvistickým faktorům, jejich vzájemnému působení a vlivu na výsledný řečový produkt - sdělení v jazyce cílovém. Jako metodu používá všestrannou analýzu empirického materiálu (autentické nahrávky originálu a tlumočení z konferencí). Monografie je rozdělena do čtyř základních kapitol (Komunikativní aspekty tlumočení, Psycholingvistické aspekty tlumočení, Faktory ovlivňující úroveň simultánního tlumočení a Lingvistické aspekty procesu simultánního tlumočení).

První kapitola *Komunikativní aspekty tlumočení* vytyčuje úkoly této mladé vědní disciplíny a poukazuje na nutnost dosáhnout funkčně komunikativní ekvivalence a obsahové adekvátnosti daného textu při zachování dalších podmínek, vyplývajících z konkrétní komunikativní situace. Teorie tlumočení by se měla zabývat nejen vlastním procesem tlumočení, ale i faktory tento proces podmiňujícími. Teorie tlumočení by měla být otevřenou interdisciplinární vědou přihlížející k poznatkům teorie komunikace, informace, psycholingvisticky, fyziologie, sociologie, textové lingvistiky, kognitivní psychologie a dalších oborů. Autorka začíná obecnou charakteristikou simultánního tlumočení, definuje komunikativní funkci ST a po vymezení specifičnosti procesu ST (jednorázovost a krátkodobost převodu, segmentový charakter, souběžnost řečových činností) popisuje tři základní fáze procesu ST (dekódování, zpracování přijaté informace a kódování) a pokouší se stanovit jednotku orientace v procesu ST. Je to základní jednotka, umožňující přistoupit k tlumočení a zahájit tak komunikaci mezi cizojazyčnými partnery. Její charakter je značně závislý na osobnosti tlumočníka a jeho metodě tlumočení. Jde o převod jednotek neúplných nejen z hlediska sémantického, ale často i strukturně gramatického. Při praktickém ST (zejména je-li tempo produkce řeči v jazyce výchozím rychlé) není vždy jednoduché jednotky orientace od sebe oddělit, protože jednotlivé segmenty na sebe stupňovitě navazují a téměř se překrývají. Vhodným kritériem pro stanovení jednotky orientace v ST je časový posuv úseku přetlumočeného textu oproti textu originálu.

Ústředním tématem druhé kapitoly *Psycholingvistické aspekty procesu ST* je otázka souběžnosti řečových činností (poslech a mluvení) v procesu ST a mechanismy tuto souběžnost zajišťující. Na základě experimentálních měření kvantitativních charakteristik dospívá autorka k závěru, že souběžnost činností je možná a že je těsně spjata s tempem,

---

[1] 1988, Praha: AUC Philologica Monographia XCIX.

[2] Viz HOLŠÁNOVÁ, Jana (1989). Simultánní tlumočení v popředí lingvistického zájmu. In: *Čs. rusistika* č. 5, s. 282-288.

kterým je pronášeno výchozí sdělení, a s délkou a množstvím pauz ve sdělení řečníka. Tlumočník tedy v procesu ST vnímá značnou část projevu řečníka na pozadí svého vlastního hlasu. Tato teze je v souladu s výzkumy i dalších kolegů v zahraničí (např. D. Gerver 1969, G. V. Černov 1978). Analýza materiálů potvrzuje, že mezi nejdůležitější mechanismy, strategie a prostředky používané konferenčními tlumočníky k zajištění úspěšného průběhu ST patří především:

1) *časový posuv* tlumočníka od řečníka, který má proměnlivý charakter a délku.

2) *rozdvojená pozornost:* funguje na základě tzv. dominant, významových jader segmentů sdělení, na které tlumočník při poslechu výchozího sdělení zaměřuje nejvíce pozornosti.

3) *pravděpodobnostní prognózování:* tlumočník si na základě svých jazykových a věcných vědomostí a znalosti situace vytváří hypotézy o pokračování a ukončení dané výpovědi. Tyto hypotézy jsou postupně modifikovány nebo vyvraceny, případně korigovány. K pravděpodobnostnímu prognózování dochází na několika rovinách: na rovině strukturně gramatické, sémantické a pragmatické).

4) *princip ekonomie:* projevuje se dvojím způsobem - jako eliminace redundancí (obsahová ekonomie) a jako jazyková komprese (formální ekonomie).

Zmíněna je též řečová dekomprese (objektivní a subjektivní), která tlumočníkovi pomáhá vytvářet plynulý projev v cílovém jazyce, zejména při pomalém tempu řečníka, anebo v případě nutnosti explicitace neznámých skutečností posluchači či při hledání nejvhodnějšího ekvivalentu atd.

Třetí kapitola *Faktory ovlivňující úroveň simultánního tlumočení* pojednává o subjektivních a objektivních lingvistických (verbálních i neverbálních) a extralingvistických faktorech komunikativní situace, mezi které se řadí řečník, tlumočník, posluchač a zejména pak situační kontext. Autorka jako zkušená konferenční tlumočnice může dobře usuzovat, jak by měl vypadat ideální řečník a tlumočník. Tlumočník je na řečníkových vyjadřovacích schopnostech značně závislý. Především tempo, pauzy, rytmus, intonace, přízvuk, dynamika řečníkova projevu, jeho gesta, mimika mohou tlumočníkovi práci ulehčit, či naopak ztížit. Velký význam hraje i typ a charakter textu, do jaké míry je předem připravený či spontánně přednášený. Důležité je i to, zda řečník hovoří mateřštinou, či používá dobře nebo špatně zvládnutý cizí jazyk. Mezi vlastnosti a dovednosti, které kabinový tlumočník musí mít, řadí autorka vedle dokonalého zvládnutí výchozího i cílového jazyka také široký všeobecný rozhled, znalost tlumočené problematiky, kvalitní hlasový fond a sluch, nervovou odolnost, výbornou paměť, logické uvažování, improvizační schopnosti a také soustředění a umění rozdvojit pozornost. Tlumočník musí také respektovat specifiku posluchače a brát v úvahu komunikativní situaci.

Ve čtvrté nejrozsáhlejší kapitole *Lingvistické aspekty procesu simultánního tlumočení* se autorka věnuje především konkrétním tlumočnickým řešením užitým v rozebíraných projevech. Rozhodujícím kritériem při hodnocení funkčně komunikativní ekvivalence jednotlivých tlumočnických řešení je zachování obsahového invariantu informace, který vyvolává rovnocennou komunikativní situaci. Cílem této kapitoly nebylo provést konfrontační analýzu obou pracovních jazyků, ruštiny a češtiny, nýbrž na konkrétních příkladech z excerpovaného materiálu ukázat, jak se s jednotlivými rozdíly vyplývajícími ze systému těchto jazyků a z jejich fungování v konkrétní komunikativní situaci kabinový tlumočník v procesu ST vyrovnává. Z hlediska morfologického a lexikálně sémantického musí tlumočník v podstatě řešit stejné problémy jako překladatel. Při ST však klademe větší důraz na obsahovou stránku než na gramatické ztvárnění výpovědi. Jazykovou rovinou, která činí tlumočníkovi nejvíce potíží a kde pozorujeme i nejvíce rozdílů mezi překladem a tlumočením, je rovina syntaktická. Největší rozdíly mezi překladem a tlumočením byly zjištěny v oblasti aktuálního členění a slovosledu. Při ST je velmi často intonace jediným prostředkem

aktuálního členění použitým v dané komunikativní situaci k dosažení adekvátního komunikativního efektu. Překladatelsko-tlumočnické postupy, především jednotlivé gramatické a lexikální transformace (modulace), uzavírají lingvistickou část práce.

Čeňková se i v dalších publikacích[1] věnuje procesu simultánního tlumočení, zejména souběžnosti řečových činností, provádí empirické výzkumy týkající se množství, délky a rozmístění pauz, rychlosti řečníkova a tlumočníkova projevu a principu ekonomie. Zabývá se také didaktikou tlumočení a celkovou koncepcí výuky tlumočení[2] nejenom na Ústavu translatologie, ale i na jiných pracovištích v České republice.

3.1.2. Další autoři z ÚTRL

I jiní učitelé ÚTRL jsou publikačně aktivní. Konkrétně **Marie Csiriková**[3] se věnuje ve svých statích a skriptech především nácviku konsekutivního tlumočení. Zabývá se podrobně analýzou tlumočnických postupů, zachováním stylového rázu při KT, expresívní složkou výpovědi a typy tlumočnické translace. V souvislosti s přípravou českých tlumočníků na budoucí práci v rámci institucí Evropské unie se **Jana Rejšková** spolu s Čeňkovou zajímají o problematiku a specifiku simultánního tlumočení do cizího aktivního jazyka a simultánního tlumočení s pilotní kabinou. Rejšková uskutečnila také několik experimentů zaměřených na kvalitu tlumočnického výkonu a na testování předpokladů studentů pro simultánní tlumočení po absolvování základů konsekutivního tlumočení. Zkoumala například, zda studenti, kteří dosahují výborných výsledků při KT, jsou také stejně úspěšní i při ST (Rejšková 1999).

3.2. Profesní tlumočnické organizace

Počátkem roku 1990 vzniká Asociace konferenčních tlumočníků (ASKOT) a Jednota tlumočníků a překladatelů (JTP). Po více než dvacetileté nucené přestávce tak u nás opět začínají působit profesní organizace tlumočníků. Charakter obou je odlišný: ASKOT je českou výběrovou organizací profesionálních konferenčních tlumočníků na způsob AIIC (*Association internationale des interprètes de conférence*), zatímco JTP sdružuje tlumočníky a překladatele na základě jejich odborného zájmu a členství není podmíněno kvalifikačními kritérii. Naším záměrem není analyzovat činnost těchto uskupení, pouze bychom chtěli konstatovat, že i díky jejich existenci se nejrůznější výzkumné tlumočnické projekty mohou lépe uskutečňovat a propagovat: tlumočníci ASKOT a JTP jsou využíváni často jako pokusné osoby v různých tlumočnických experimentech pro účely diplomových prací, v jejich bulletinech a časopisech (Praskot, ToP) se publikuje řada článků na aktuální témata z oblasti teorie i praxe tlumočení, pořádají odborné semináře a tlumočnické kurzy, ale především se zasazují o uznání statutu tlumočnické profese a usilují o stále vyšší kvalitu tlumočení.

---

[1] Viz *Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a tlumočení.* Praha: JTP 1995 a *Použitá a doporučená literatura* v závěru této kapitoly.

[2] Např. ČEŇKOVÁ, Ivana (1994/95). Koncepce výuky tlumočení v Ústavu translatologie FF UK v Praze. In.: *Cizí jazyky ve škole* roč. 38, č. 1/2, s. 57-60.

[3] Např. CSIRIKOVÁ, Marie (1994). Kommunikativnyje tipy upražnenij při obučenii posledovatel'nomu perevodu v vuze. In: *Rossica Olomoucensia XXXII.* Olomouc: FF UP, s. 49-51. Další viz: *Použitá a doporučená literatura* v závěru této kapitoly.

3.3. Bratislava - obor tlumočnictví a překladatelství FF UK

Obdobně se po roce 1989 vyvíjí situace na oboru překladatelství a tlumočnictví v Bratislavě. Někteří učitelé tlumočení, kteří pravidelně publikovali v předchozím období, se odmlčeli a pokud neodešli do praxe, věnují se výuce a vlastní tlumočnické či překladatelské práci (A. Keníž). Pouze několik osobností zůstává i nadále věrných výzkumu a systematicky vědecky pracuje. Většinou se zaměřují na didaktiku tlumočení jako například **Milada Jankovičová** (1995, 1997) anebo **Taida Nováková.** Jejich postavení je o to složitější, že obor tlumočnictví je stále přičleněn k jednotlivým filologickým katedrám, a proto je koordinace jakýchkoliv výzkumných záměrů či projektů dosti komplikovaná. V polovině 90. let se zde přece jen objevují nová jména: **Viera Makarová a Jaroslav Stahl,** kteří jsou absolventy OPT a připravují se na doktorát (PhD.) v oboru tlumočení. V. Makarová ukončila doktorandská studia ve Warwicku, kde v roce 1998 svou PhD. disertaci *Interpreter as Intercultural Mediator* také úspěšně obhájila a publikovala i několik článků[1] s tlumočnickou tematikou (1995a,b) Dnes pedagogicky působí na FF UK, kde učí anglické tlumočení a především aktivně pracuje jako konferenční tlumočnice. J. Stahl se zabývá výzkumem stresu u tlumočníků a na základě empirických materiálů porovnává osobnost tlumočníka a překladatele. Opírá se přitom zejména o názory a závěry vídeňské badatelky a tlumočnice Ingrid Kurzové. Také on je zapojen do výuky tlumočení.

3.3.1. Taida Nováková

Taida Nováková je skutečnou osobností v teorii tlumočení na Slovensku. Od ukončení studia na FF UK působí na Katedře germanistiky a nordistiky na oboru překladatelství a tlumočnictví. O problematiku tlumočení se zajímá od počátku své pedagogické kariéry. V roce 1981 jako první v tehdejším Československu obhájila kandidátskou disertační práci *Simultánne tlumočenie vo vede o preklade*, ve které se opírá především o názory a východiska autorů Lipské školy, pracuje zde s pojmy podmíněné ekvivalence, heterovalence a komunikativní hodnoty textu podle jeho typu. Postupuje konfrontační induktivní metodou a na celý proces ST nahlíží z makrolingvistických pozic. Analyzuje konkrétní problémy vyplývající z postavení německého slovesa na konci věty a vyzdvihuje úlohu pravděpodobnostní prognózy, transformačních procesů a zejména tlumočnické komprese v průběhu ST. V roce 1986 získává docenturu, napsala početné studie a odborné články a několik skript pro studenty OPT - germanisty[2]. Jako konferenční tlumočnice tlumočila na více než 400 kongresech, konferencích a sympoziích doma i v zahraničí. Díky své jedinečné vědecké orientaci (tlumočení a odborný jazyk) je školitelkou doktorandů a každoročně vede několik diplomových prací. T. Nováková je také autorkou první knižně vydané slovenské

---

[1] MAKAROVÁ, Viera (1994a). Odi et Amo. In: Barbosa, H. G. (ed.). *Cross Cultural Transfers: Warwick Working Papers in Translation.* University of Warwick: Centre for British and Comparative Cultural Studies. MAKAROVÁ, Viera (1994b). Tlmočte, nemlčte! In: *ToP* č. 19/20, roč. V, (příloha Letná škola prekladu - Budmerice 1993), s. XV/287.

[2] NOVÁKOVÁ, Taida (1992). Retardačné faktory pri simultánnom tlmočení. Vplyv vlastností východiskového textu na cieľový text pri simultánnom tlmočení z nemčiny do slovenčiny. In: *AUC Philologica 4/1990, Translatologica Pragensia IV,* s. 185-190. NOVÁKOVÁ, Taida (1993a). Fachdolmetschen und Fachübersetzen - Gemeinsamkeiten und Unteschiede im Unterricht. In: *Medacta 93.* Zb. 4, s. 257-263. NOVÁKOVÁ, Taida (1993b). Pilotáž: téma u nás stále aktuálna. In: *ToP* č. 17, roč. IV, s. 6/188. NOVÁKOVÁ, Taida (1994). Malé repetitórium z teórie simultánného tlmočenia. In: *ToP* č. 19/20, roč. V, (příloha: Letná škola prekladu - Budmerice 1993), s. XII/284-XIII/285. NOVÁKOVÁ, Taida (1993c). *Konzekutívne tlmočenie.* (skripta). Bratislava: UK. NOVÁKOVÁ, Taida (1993d). *Simultánne tlmočenie.* (skripta). Bratislava: UK. Další publikace viz: *Použitá a doporučená literatura* na konci této kapitoly.

monografie o simultánním tlumočení z němčiny do slovenštiny *Tlmočenie - teória - výučba - prax.*[1] Autorka v monografii vychází ze svého více než desetiletého empirického výzkumu, jehož výsledky zobecňuje tak, aby se daly přímo aplikovat ve výuce i tlumočnické praxi. Dokazuje, že konkrétně pro výuku a praxi budoucích tlumočníků je výhodnější a racionálnější dospět k teoretickým závěrům skrze zobecňování empirických poznatků než budováním pouhých abstraktních modelů. V první části publikace se soustřeďuje na úlohu výchozího textu v procesu ST, charakterizuje faktory, které mají vliv na vznik funkčně komunikativní ekvivalence, popisuje jednotlivé mechanismy, ovlivňující proces ST, definuje jeho jednotlivé typy a na konkrétním materiálu z konferencí objasňuje proces pravděpodobnostní prognózy zejména v rovině aktant - predikát. Ukazuje na různé možnosti komprese a kondenzace textu při simultánním tlumočení a analyzuje základní transformační změny, ke kterým dochází při tomto druhu tlumočení z němčiny do slovenštiny. Autorka rozlišuje tři fáze procesu simultánního tlumočení: *fázi identifikace, asimilace* a *syntézy*. V první fázi - *identifikaci* - se aktivuje dlouhodobá paměť, v níž jsou uskladněny mnohé vědomosti potřebné k adekvátnímu převodu, a reguluje se aktivita na získání informací v souladu s cílem a obsahem řečníkovy výpovědi. Informace se ukládá do operativní paměti tlumočníka, kde se ihned zpracuje. V krátkodobé paměti se uchovává smysl informace ve formě jakéhosi substrátu. Velké nároky na paměť klade krátkodobost, neopakovatelnost a rychlost identifikace. Dokonalé pochopení informace je hlavním předpokladem jejího zachování. Pokud si tlumočník zapamatuje smysl, dochází k proniknutí do hloubkové struktury vět, při mechanickém zapamatování zůstává tlumočník v rovině povrchové struktury a nároky na paměť rostou. Současně probíhá prognóza, kromě jiného i na základě komplexních vědomostí a zkušeností, stavby obou pracovních jazyků, motivace či psychofyziologického stavu tlumočníka. Druhá fáze ST - *asimilace* - následuje bezprostředně po identifikaci. Během této etapy probíhá rychlé porovnávání obou jazykových systémů a hledání vhodných ekvivalentů. Pro správný průběh této fáze je potřebný návyk přepínání mezi oběma jazyky, který umožní automatickou verbální reakci (tzv. jazykové automatismy) v podobě ekvivalentu v cílovém jazyce. ST je výsledkem aktivního působení mezi mozkem a okolním prostředím. Tlumočníkův výběr jednotlivých ekvivalentů závisí i na jeho logickém úsudku a působení vnějších vlivů. Tlumočník musí text asimilovat (zpracovat) tak, aby věty v cílovém jazyce formuloval spontánně a přirozeně. Třetí etapou je fáze *syntézy*. Během ní se vytváří nová jazyková forma, jejíž obsah je (nebo by alespoň měl být) identický s textem výchozího jazyka. Tady se ukáže, zda tlumočník text správně pochopil a asimiloval. Pro recipienta musí být text v cílovém jazyce vyjádřen srozumitelně a působit přirozeně. Při formulaci textu v cílovém jazyce pozorujeme tzv. fázový posun. Tento odstup tlumočníka od řečníka je podmíněn časem, potřebným k identifikaci a asimilaci informace a poté k její syntéze v jazyce cílovém. Hlavním problémem fáze syntézy je určení jednotky orientace, tj. rozhodnutí , kdy začít tlumočit daný řečový segment. Při tlumočení vysoce odborných textů je často jednotkou orientace logicko-intonační blok. Pokud tento fázový posuv nevede k sémantické a gramaticko-strukturální úplnosti, je nutné většinou přistoupit k pravděpodobnostní prognóze další části textu. Pravděpodobnostní prognóza je hierarchický mechanismus, který se týká utváření tlumočeného textu jako celku na základě schématu očekávání dalšího průběhu. Toto schéma závisí především na typu tlumočeného textu, přičemž platí obecné pravidlo, že různé typy textů používají rozdílné textově gramatické prostředky. Je samozřejmě lepší, pokud simultánní tlumočník už na počátku přednášeného textu disponuje tímto schématem očekávání. Může k tomu přispět název přednášky, znalost předcházejících vystoupení, tematiky konference apod. Schéma očekávání se týká souhrnu potenciálních možností, prognóza je už výběrem z těchto možností při

[1] 1993, Bratislava: UK.

zohlednění jazykového a situačního kontextu. Při ST pravděpodobnostní prognózu umožňují opěrné body jako sémanticky dominantní jednotky, které koordinují sémanticko-syntaktickou stavbu textu. Jejich uspořádání, kvantitativní a kvalitativní akumulace vedou k překročení takového informačního prahu, který dává podnět k hypotetickému uspořádání následující skupiny opěrných bodů segmentu smyslově blízkého tomu, který řečník teprve vysloví v dalším časovém intervalu. Klíčové, opěrné body jsou navzájem propojené, což je známá zákonitost, s níž tlumočník počítá, když prognózuje další pasáž řečníkova textu. Pravděpodobnostní prognózu umožňují též klišé v textu řečníka, typická pro daný styl i vědní oblast. Kromě těchto lingvistických faktorů napomáhají při prognózování i extralingvistické faktory jako rozlišování politického přesvědčení či odborné orientace účastníků konference, zvládnutí nejpoužívanějších spojení, která v této oblasti často fungují již jako ustálené tlumočnické šablony, a při dobrém vizuálním kontaktu i přítomnost paralingvistických prvků jako mimika, gestikulace apod. Nováková dělí pravděpodobnostní prognózu na: 1. *exaktní* - tlumočník zachovává ekvivalenci vět výchozího a cílového jazyka. Při tomto typu prognózy vzniká pouze minimální časový posuv, není nadměrně zatěžována celková kapacita ke zpracování informace a tlumočník nepracuje pod stresem. 2. *aproximativní* - dochází k mírné desémantizaci obsahu výpovědi v cílovém jazyce, ale jsou zachovány dominantní rysy sdělení. Nejsme proto svědky porušení smyslu výpovědi. Časový posuv se příliš nezvětšuje, tlumočník je schopen produkovat adekvátní sdělení. 3. *nulovou* - tlumočník prognózu nepoužívá. V závislosti na jeho schopnostech, znalostech a obtížnosti textu je, či není dosaženo komunikačního účinku: a) tlumočník je schopen vyprodukovat komunikativně ekvivalentní sdělení v cílovém jazyce, neboť převede všechny dominantní elementy výchozího sdělení, které jsou pro příjemce relevantní; b) cílové sdělení stojí na pomezí ekvivalentního a heterovalentního jazykového zprostředkování, při němž sice dochází k přetlumočení invariantu informace, ale jsou vynechány podstatné a pro příjemce relevantní pasáže; c) tlumočník dodržuje slovosled výchozího jazyka, což působí rušivě jak v případě posluchače, tak při tlumočení s pilotáží; 4. *negativní* neboli *chybnou* prognózu - tlumočník provedl nesprávnou prognózu, kterou musí pro dosažení kontextového účinku v průběhu tlumočení opravit. Může využít například zpětnou korekturu nebo zopakovat celý řečový segment. Pokud je výpověď srozumitelná, může zopakovat pouze špatně prognózovaný segment sdělení. Pravděpodobnostní prognóza je základním předpokladem pro zachování komunikativní ekvivalence, přesnosti a plynulosti simultánního tlumočení a lze říci, že má rozhodující vliv na celý proces tlumočení.

Ve druhé části monografie pak autorka uvádí konkrétní možnosti využití výsledků prezentovaných v teoretické rovině. Hlavním cílem výuky je vypěstování tlumočnických návyků, získání schopností a lingvistických i extralingvistických vědomostí, včetně zvládnutí možností nabízených pravděpodobnostní prognózou a tzv. dvoustupňovou kompresí. Monografie je tak určena nejenom studentům oboru tlumočení, ale i němčinářům - konferenčním tlumočníkům z praxe a všem, kteří se zajímají o fungování základních procesů při simultánním tlumočení z němčiny do slovenštiny, resp. mateřštiny a kteří chtějí přispět ke zkvalitnění přípravy budoucích tlumočníků i ke zvýšení kvality samotného procesu simultánního tlumočení.

Použitá a doporučená literatura:

- ***Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a tlumočení (od počátků do roku 1995).*** Sestavili ČEŇKOVÁ, Ivana a HRDLIČKA, Milan. Praha: JTP 1995, kapitola o tlumočení: s. 107-120.

- ***Bibliografie českých a slovenských prací o tlumočení 1995 - 2000:*** Sestavila ČEŇKOVÁ, Ivana. Praha: Ústav translatologie FF UK.

1. Obecně teoretické práce

A. Disertace, monografie a učební texty

- MAKAROVÁ, Viera (1998). *Interpreter as Intercultural Mediator* (nepubl. PhD. disertace). University of Warwick.

B. Odborné články a studie

- CSIRIKOVÁ, Marie (1996). K sociolingvistické problematice teorie tlumočení. In: *Rossica Ostraviensia 96, Lingua Rossica in sphaera mercaturae*. Ostrava: FF OU, s. 223 - 228.
- CSIRIKOVÁ, Marie (1998). Lexikálně gramatická segmentace výpovědi z hlediska mezijazykové komunikace. In: *Rossica Ostraviensia 98, Lingua Rossica in sphaera mercaturae*, Ostrava: FF OU, s. 113 - 117.
- CSIRIKOVÁ, Marie (1999). Ustnyj perevod v aspekte kommunikativnoj lingvistiky (na materiale leksiky turbiznesa). In: *Lingua et communicatio in sphaera mercaturae 99, Bohemica, Britannica, Germanica, Rossica Ostraviensia*. Ostrava: FF OU, s. 101 - 105.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995a). Le rôle des interprètes de conférence en Tchécoslovaquie et l' importance de leur formation professionnelle. In: *Folia translatologica* 2, 1993 (8. mezinárodní konference: Selected Proceedings I.: Translation Strategies and Effects in Cross-Cultural Value Transfer and Shifts). Praha: FF UK, s. 107-113.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995b). Le double rôle des pauses dans le processus de l' interprétation simultanée. In: *Folia Translatologica* 4, s. 43-49.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995c). La recherche en interprétation dans les pays d' Europe de l' Est: Une perspective personnelle. In: *Target* 7/1, Special issue: Interpreting Research. Guest editor: Daniel Gile, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 75-89.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996a). Co pro nás znamená kvalita tlumočení? In: *ToP* č. 31, roč. VII, s. 42-43/678-679.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996b). Neverbální komunikace při tlumočení, In: *Čeština doma i ve světě*, č. 2, roč. IV, s. 114-116.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1997). The Status of Interpretation Research in the Czech Republic. In: Gambier, Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 70-73.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998a). Quality of Interpreting - a Binding or a Liberating Factor? In: Beylard-Ozeroff, Ann, Králová, Jana and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Translators' Strategies and Creativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 163-170.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998b). La notion de qualité en interprétation. In: Hartzell, James (ed.). *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters' Performance*. Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, Univerzity of Lodź, s. 57 - 63.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999a). Retour et relais: deux techniques en interprétation de conférence pour les langues de faible diffusion. In: *Folia Translatologica* 6 (Issues of Translation Pedagogy: Helsinki - Paris - Prague), s. 37-40.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999b). Peut-on quantifier la qualité d' une prestation des étudiants en interprétation? In: *Folia Translatologica* 6, s. 33-36.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999c). Tlumočení do cizího jazyka aneb tzv. „retour". In: *Preklad a tlmočenie*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 237-242.

- KURILLOVÁ, Milena (1998). Čeština jako cílový jazyk v procesu simultánního tlumočení. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. 35, č. 3 a 4, s. 21-38.
- LAZAROVOVÁ, Dalila (1997). The Role of Context Knowledge in Simultaneous Interpreting. In: *Folia Translatologica* 5, s. 9-20.
- MAKAROVÁ, Viera (1995a): The Interpreter as an Intercultural Mediator. In: Tommola, Jorma (ed.). *Topics in Interpreting Research*. Turku - Centre for Translation and Interpreting: University of Turku, s. 51-59.
- MAKAROVÁ, Viera (1995b). The future of interpreter training in Slovakia. In: Mayorcas, Pamela and Gerlad, Dennett (eds). *ITI Conference 8: Keeping the Customer Satisfied: Proceedings of the Eight Annual Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. London: ITI, s. 122-126.
- MÜLLER, Ivo (1997). Cohesion in Simultaneous Interpreting. In: *Folia Translatologica* 5, s. 29-49.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1996a). Simultandolmetschen und einige Stolpersteine auf dem Wege zum interculturellen Handeln. In: *Philologica*. Zborník Filozofickej fakulty UK, roč. XLVII, s. 61-69.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1996b). Fachtetxt beim Simultandolmetschen (Deutsch-Slowakisch). In: *Odborný jazyk v podmínkách tržní ekonomiky*. Praha: VŠE, s. 196-203.
- REJŠKOVÁ, Jana (1999). Establishing a correlation between performance in consecutive interpreting and potentially good performance in simultaneous interpreting. In: *Folia Translatologica* 6, s. 41-60.
- ROHAĽ, Michal (1999). Synchrónny preklad z aspektu teórie bilingvizmu. In: *Preklad a tlmočenie*. Banská Bystrica: Filologická fakulta Mateja Bela, s. 64 - 69.
- STAHL, Jaroslav (2001). Osobnosť a vlastnosti tlumočníka. In: *ToP* č. 56, roč. XII, s. 12/1430-13/1431.

2. Didaktika tlumočení

A. Učební texty

- CSIRIKOVÁ, Marie, VYSLOUŽILOVÁ, Eva (1997). *Propedeutická tlumočnická cvičení I*. Olomouc: FF UP.
- LEPILOVÁ, Květuše (1998). *Verbální a neverbální komunikace* (pro tlumočníky a průvodce ve sféře podnikání a cestovního ruchu). Ostrava: FF OU.
- VYSLOUŽILOVÁ, Eva, FLÍDROVÁ, H., MACHALOVÁ, M. (1998). *Cvičebnice překladatelství a tlumočnictví*. III. díl, Olomouc: FF UP.

B. Odborné články a studie

- CSIRIKOVÁ, Marie (1995). Kognitivní osvojování funkčních dominant při tlumočnickém nácviku. In: *Rossica Ostraviensia 95, Lingua Rossica in sphaera mercaturae*. Ostrava: FF OU, s. 193 - 198.
- CSIRIKOVÁ, Marie (1997a). Cvičebnice konsekutivního tlumočení a její komunikativní cíle. In: *Rossica Ostraviensia 97, Lingua Rossica in sphaera mercaturae*. Ostrava: FF OU, s. 179 - 181.
- CSIRIKOVÁ, Marie (1997b). Semantičeskaja differenciacija jazykovych sredstv – odna iz problem při obučenii ustnomu perevodu. In: Fleischmann, Eberhard, Kutz Wladimir, Schmitt, Peter (eds.). *Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. Gunter Nar Verlag Tübingen, s. 281-284.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). Co by měl znát tlumočník - absolvent bakalářského studia v obchodně podnikatelské sféře. In: *Rossica Ostraviensia 95, Lingua Rossica in sphaera mercaturae*. Ostrava: FF OU, s. 180-185.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996). Položenije russkogo perevoda v Češskoj respublike. In: Heidemarie Salevsky (ed.). *Dolmetscher und Ubersetzerausbildung Gestern, Heute und Morgen, Berliner Beitrage zur Translationswissenschaf*. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, s. 195-199.

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1997a). Pohled z praxe (aneb co by chtěli mít ve výuce absolventi oboru překladatelství a tlumočnictví). In: *Rossica Ostraviensia 97, Lingua Rossica in sphaera mercaturae.* Ostrava: FF OU, s. 175-177.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1997b). Příprava profesionálních překladatelů a tlumočníků - sepětí teorie a praxe? In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice '97 - 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Európy.* Praha: JTP, s. 3-5.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1997c). Kurs teorii ustnogo perevoda dlja studentov-perevodčikov: kakoj podchod vybrat' prepodavatelju? In: Fleischmann, Eberhard, Kutz Wladimir, Schmitt, Peter (eds.). *Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.* Gunter Nar Verlag Tübingen, s. 276-280.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998a). Tlumočnické minimum pro budoucí manažery. In: *Ekonomika a cudzie jazyky. Akta linguistica 2.* Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, s. 260-265.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998b). Položenije na rynke turističeskogo biznesa v Češskoj respublike i podgotovka buduščich gidov-perevodčikov dlja raboty v turbiznese. In: *Rossica Ostraviensia 98, Lingua rossica in sphaera mercaturae.* Ostrava: FF OU, s. 107-112.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999a). Příprava tlumočníků pro Evropskou unii. In: Rády, Andrej a Stejskalová, Barbora (eds.). *Písek '98 - Evropa: společenství rovnoprávných jazyků.* Praha: JTP, s. 5-6.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999b). Učitel-tlumočník či tlumočník-učitel? In: *Aula* (revue pro vysokoškolskou a vědní politiku), č. 2, s. 23-26.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (2000). Vivre une année académique avec „The European Masters in Conference Interpreting". In: *The Interpreters' Newsletter* 10, s. 33-46.
- JANKOVIČOVÁ, Milada (1995). Tlmočenie v bakalárskom štúdiu ruštiny pre hospodársku sféru a cestovný ruch. In: *Rossica Ostraviensia 95, Lingua Rossica in sphaera mercaturae.* Ostrava: FF OU, s. 186 - 192.
- JANKOVIČOVÁ, Milada (1997). Tlmočenie z listu ako špecifický druh tlmočenia. In: *Rossica Ostraviensia 97, Lingua Rossica in sphaera mercaturae.* Ostrava: FF OU, s. 189 - 192.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1995a). Zu einigen linguistischen Übersetzungsstrategien im Fremdsprachenunterricht. In: *Medacta 95, Zborník 3.* Nitra: Slovdidac, s. 202 - 204.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1995b). Heimtücken der deutschen Sprache - sprachmittlerisch betrachtet. In: *Kontaktsprache Deutsch.* Nitra: VŠP, s. 67-76.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1997): Unter der Luppe - der Dolmetschdozent. In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice '97- 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Európy.* Praha: JTP, s. 20 - 23.
- NOVÁKOVÁ, Taida (2001). Anticipácia – pohľad didaktický. In: *ToP* č. 58, roč. XII, s. 4/1466.

3. Recenze a bibliografie

- CSIRIKOVÁ, Marie, ČEŇKOVÁ, Ivana (1998). R. K. Min'jar-Beloručev, Teorija i metody perevoda, Moskovskij licej 1996. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 44/974.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). Taida Nováková, Tlmočenie: teória - výučba - prax, Univerzita Komenského, Bratislava 1993. In: *ToP* č. 27, roč. VI, s. 4/452.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996). Daniel Gile, Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1995. In: *ToP* č. 29, roč. VII, s. 40/552.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998a). Conference Interpreting: Current Trends in Research, Y. Gambier, D. Gile and Ch. Taylor (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1997. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 43/973.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998b). Roderick Jones, Conference Interpreting Explained, St. Jerome Publishing 1998. In: *ToP* č. 44, roč. IX, s. 20/1126.

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998c). Rjurik Konstantinovič Min´jar-Beloručev, Zapisi v posledovatelnom perevode (učebnoje posobije), Stella, Moskva 1997. In: *ToP* č. 44, roč. IX, s. 20/1126.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999). Translation as Intercultural Communication, Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová and Klaus Kaindl (eds.). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins 1997. In: *ToP* č. 45, roč. X, s. 23/1157.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (2000a). Robin Setton, Simultaneous Interpretation, A Cognitive-pragmatic analysis, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1999. In: *ToP* č. 50, roč. XI, s. 4/1286.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (2000b). Wolfram Wilss, Translation and Interpreting in the 20th Century, Focus on German, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1999. In: *ToP* č. 50, roč. XI, s. 28/1310.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1998). Franz Pöchhacker, Simultandolmetschen als Komplex Handeln, Tübingen Narr. 1994. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 46/976.
- NOVÁKOVÁ, Taida (2000). Ingrid Kurz, Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisciplinären Forschung, Wien, WUV - Universitätsverlag, 1996. In: *ToP* č. 53, roč. XI, s. 7/1365.

4. Praxeologie tlumočení

A. Tlumočnické a překladatelské školy

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996). Výchova překladatelů a tlumočníků v Ústavu translatologie FF UK v Praze. In: Rády, Andrej a Martonová, Kateřina (eds.). *Budmerice '94 - 2. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Europy.* Praha: JTP, s. 8-10.
- FIFKOVÁ, Lucie (1998). Překladatelská a tlumočnická škola na Univerzitě Bar-Ilan. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 54/984.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (1997). Ústav translatologie FF UK v Praze. Ohlédnutí za nedávnou minulostí. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 26/754.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (1998). Překladatelství a tlumočnictví v České republice. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 6-7/936-937.
- RUBEROVÁ, Irina (1996a). Zum Studium an der Universitas Saraviensis. In: *ToP* č. 29, roč. VII, s. 46/558.
- RUBEROVÁ, Irina (1996b). 2330 Studenten am Fachbe-reich für Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft in Germersheim. In: *ToP* č. 30, roč. VII, s. 47/619.
- SADÍLKOVÁ, Radka (1998). Univerzita Bogazici v Istanbulu. In: *ToP* č. 41, roč. IX, s. 37/1031.
- ŠVAGROVSKÝ, Štefan (1999). Kreovanie Odboru prekladatelstva a tlmočníctva na Fakulte spoločenských vied Univerzity 17. Novembra v Prahe a Bratislave. In: *ToP* č. 45, roč. X, s. 8/1142.
- VRBOVÁ, Alena (1996). Budoucí překladatelé a tlumočníci a výuka českého jazyka. In: *ToP* č. 30, roč. VII, s. 48-49/620-621.

B. Konference, kursy, semináře

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). Kabina roku 2000. In: *ToP* č. 27, roč. VI, s. 29/477.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1996). Kvalita tlumočení - tentokrát mezinárodně z polské Lodži. In: *ToP* č. 32, roč. VII, s. 37/721.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1997). First POSI Meeting. In: *ToP* č. 35, roč. VIII, s. 31/843.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998a). TAIEX Workshop - Terminology tools for interpreters /Applications terminologiques pour interprètes. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 54-55/984-985.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998b). Refresher Course for Conference Interpreters: East-West Meeting Point - Institutions in a Changing Europe (Dubrovnik 27.7.-7.8.1998). In: *ToP* č. 44, roč. IX, s. 23/1129.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998c). Seminář pro tlumočníky (Training of Interpreter Trainers). In: *FORUM* č. 11, roč. IV, s. 6.

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999). Mezinárodní vědecká konference „Teória prekladu a tlmočenia". Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici, 24.-25. června 1999. In: *ToP* č. 49, roč. X, s. 24/1278.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (2000a). Mezinárodní seminář „Teaching retour and relay", Praha 29.-30.1.2000. In: *ToP* č. 52, roč. XI, s. 26/1348.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (2000b). Evropský kurs konferenčního tlumočení v číslech aneb „The European Masters in Conference Interpreting" trochu jinak. In: *ToP*, č. 55, roč. XI, s. 21/1415.
- DANOVÁ, Martina (1998). Študentská tlmočnícka konferencia, Bratislava 23.-24. 3. 1998. In: *ToP* č. 41, roč. IX, s. 36/1030.
- HUDÁKOVÁ, Vladimira (1998). Stretnutie súdnych tlmočníkov v Bratislave. In: *ToP* č. 40, roč. IX, s. 56-986.
- JETTMAROVÁ, Zuzana (1996). Translatologická setkání. In: *ToP* č. 29, roč. VII, s. 45/557.
- MARTONOVÁ, Kateřina (2000). Čtvrté setkání tlumočníků a překladatelů ze zemí střední a východní Evropy, Budmerice 2000. In: *ToP* č. 53, roč. XI, s. 6/1364.
- RÁDY, Andrej (1997). O konferenčním tlumočení pro orgány EU: Setkání v Drážďanech. In: *ToP* č. 38, roč. VIII, s. 9/907.
- ROZSYPAL, Karel (1996). Terminologický seminář soudních tlumočníků v Teplé. In: *ToP* č. 29, roč. VII, s. 48/560.
- RUBEROVÁ, Irina (2000). Saarbrücker Symposium als Euroconference: „Translation and Interpretation: Models in Quality Assessment" (Advanced Translation Research Center, Universität des Saarlandes, Saarbrücken). In: *ToP* č. 52, roč. XI, s. 26/1348.
- STEJSKALOVÁ, Barbora (1999). Kurzy, kurzy, kurzíčky. In: *ToP* č. 46, roč. X, s. 32/1202.

C. Ze života tlumočníků

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). Konferenční tlumočení ve Východní Evropě (Conference Interpreting in Eastern Europe). In: *Společné evropské projekty 1990-94*. Praha: Tempus Office, s. 106-107.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1999). Jací jsou absolventi oboru překladatelství a tlumočnictví Ústavu translatologie FF UK Praha? In: *ToP* č. 45, roč. X, s. 5-7/1139-1141.
- DULOVÁ, Miroslava (1997). Súčasný stav konferenčného tlmočenia na Slovensku. In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice '97- 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Európy*. Praha: JTP, s. 11 - 12.
- DIABOVÁ, Amalaine (1997). NAATTI - Státní agentura pro akreditaci překladatelů a tlumočníků v Austrálii. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 11/739.
- HOFFMANN, Ondrej (1996). Dvadsaťpäť rokov organizovania simultánneho tlmočenia na Slovensku. In: *ToP* č. 32, roč. VII, s. 13/697.
- JANKOVIČOVÁ, Milada (1997). Absolvent tlmočníckeho štúdia: len tlmočník alebo tlmočník-odborník? In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice '97- 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Európy*. Praha: JTP, s. 13-15.
- MARTONOVÁ, Kateřina (1997). Remarks on Court Interpreting and Legal Translation in the Czech Republic. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 12-13/740-741.
- RÁDY, Andrej (1996). Jeden subjektivní názor na současný stav a nejbližší budoucnost soudního tlumočení v České republice. In: *ToP* č. 30, roč. VII, s. 58-59/630-631.
- RÁDY, Andrej (1997). Aktuálně o soudním tlumočení a JTP. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 60/788.
- RÁDY, Andrej (1999). Kvalifikačná zkúška pre tlmočníkov a prekladatelov organizovaná Českou radou pre preklad a tlmočenie (ČERAPT). In: *ToP* č. 49, roč. X, s. 9/1263.
- ROZSYPAL, Karel (1996). Co očekávají soudní tlumočníci od nového zákona. In: *ToP* č. 30, roč. VII, s. 53-54/625-626.
- STEJSKALOVÁ, Barbora (1997).Tlumočník malého jazyka-osamělý běžec? In: Rády, Andrej a Rádyová Věra (eds.). *Budmerice '97- 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Európy*. Praha: JTP, s. 23 - 25.

- VALVERDE, Šárka (1997). ASKOT - Asociace konferenčních tlumočníků. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 23/751.

- ČERNOV, Gelij (1978). *Teorija i praktika sinchronnogo perevoda.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- GERVER, David (1969). The Effects of Source Language Presentation Rate on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters. In: Foulke, E. (ed.). *Proceedings of the 2nd Louisville Conference on Rate and/or Frequency Controlled Speech.* University of Louisville, s. 162-184.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- GILE, Daniel (1997). Interpretation Research: Realistic Expectations. In: Klaudy, Kinga and Kohn, János (eds.). *Transferre Necesse Est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting, 5-7 September 1996.* Budapest: Scholastica, s. 43-51.
- JETTMAROVÁ, Zuzana, KRÁLOVÁ, Jana a kol. (2000). *Přijímací zkoušky UK FF v Praze. Studijní obor Překladatelství-tlumočnictví.* UK Praha: Desktop Publishing.
- PÖCHHACKER, Franz (1995). A profile of research(ers) in interpreting. In: *Target*, 7/1, s. 47-64.
- ŠÍPALOVÁ, Irena (1999). *Strategie a taktiky v simultánním tlumočení podle typu textu. Empirická studie na rusko-českém materiálu* (diplomová práce). Praha: ÚTRL FF UK.

2. Teorie tlumočení v německé jazykové oblasti

1. Počátky teorie tlumočení v německy mluvících zemích

Již v roce 1813 rozlišil německý učenec Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher poněkud osobitým způsobem překlad a tlumočení, když charakterizoval tlumočení jako „téměř mechanickou činnost, kterou při přiměřené znalosti jazyka může vykonávat každý"[1] (Schleiermacher 1813, cit. dle Pöchhacker 1996:3). Odůvodňoval to především tím, že oba druhy převodu jsou vykonávány v odlišných sférách komunikace. Tlumočení podle jeho názoru patří do sféry obchodu a jeho hlavní vlastností je přizpůsobování se času a prostoru komunikace, zatímco překlad se řadí do oblasti umění a vědy. Upozornil rovněž na problematiku adresátů. Zdůraznil, že tlumočení je vykonáváno jen pro zúčastněné osoby, jimž jsou souvislosti situace dostatečně známy. Byl tak zřejmě prvním vědcem, jenž na německém jazykovém území věnoval tlumočení pozornost.

Trvalo však téměř 150 let, než se vědci začali vážně tlumočením zabývat. První kroky na tomto poli byly převážně teoretické, v rámci obecné teorie překladu, a soustředily se především na popsání předmětu výzkumu a na vytvoření jednotné terminologie. Německá translatologie za ně vděčí Otto Kademu a zástupcům Lipské školy.

1.1. Otto Kade

Otto Kade (1927 - 1980) bývá právem nazýván otcem německé translatologie. Tento český Němec narozený ve Frýdlantě, který musel ještě skoro v dětském věku narukovat do wehrmachtu a jehož rodina se nakonec po válce usídlila v Německu, působil od roku 1950 po celých 30 let na Univerzitě Karla Marxe v Lipsku. Zde vědecky pracoval v oboru translatologie i přímo na poli teorie tlumočení, pro níž získal jako aktivně činný simultánní tlumočník mnoho zkušeností. V rámci didaktické činnosti pomáhal na zdejším tlumočnickém institutu vytvářet studijní plány pro „jazykové prostředníky" (německy *Sprachmittler*) v NDR. Pojem *Sprachmittlung* používal jako nadřazený termín pro všechny formy translace a adaptační převod. Byl spoluzakladatelem a spoluvydavatelem časopisu *Fremdsprachen*, v jehož rámci vycházejí také přílohy *Übersetzungswissenschaftliche Beiträge*, věnované překladu a tlumočení.

Translatologii považoval za aplikovanou jazykovědu. Zároveň si však uvědomoval, že lingvisticko-sémioticky pojatá disciplína nemůže zodpovědět otázky týkající se cíle a procesu tlumočení a že pro objasnění překladatelských a tlumočnických procesů je třeba zapojit i poznatky teorie komunikace. Navrhuje proto interdisciplinární model translatologie založený na teorii komunikace. Výchozí sdělení je nově překódováno na sdělení cílové na základě jeho informačního obsahu. Kadeho definice translatologie, vytvořená v době, kdy interdisciplinarita ještě nebyla běžnou součástí vědecké práce, abstrahovala od situačních podmínek a byla tedy zvláště pro tlumočení málo dynamická. V jeho článcích o tlumočení však lze najít mnoho zajímavých myšlenek, na něž později navázali mnozí, zvláště východoněmečtí autoři, např. **Heidemarie Salevská** či **Wladimir Kutz**.

V roce 1963 zavedl Kade pojem *Translation* jako zastřešující pojem pro překlad a tlumočení a paralelně k tomu také pojmy *Translat* pro výsledek překladatelského nebo

[1] přel. Petra Zárubová

tlumočnického procesu a *Translator* pro jeho tvůrce. Jeho odborné pojmosloví je v německy mluvících zemích - s určitými výhradami závisejícími na vědecké orientaci autora - používáno dodnes. Jako první v německém jazykovém prostoru učinil pokus definovat tlumočení v širších souvislostech jako součást nadřazeného komunikačního aktu.

Předmětem translatologie je podle Kadeho zkoumání procesu a produktu jazykového převodu při zachování maximální komunikativní ekvivalence bez ohledu na osoby, které ho vykonávají. To je asi největším omezením jeho modelu, který se tím pro komplexní a situačně vázané tlumočnické procesy stává málo dynamickým. Přesto v jeho hlavních pracích nacházíme mnoho na svou dobu progresivních úvah:

1. Zohlednění sociálního charakteru komunikace a sociální determinovanosti překladatelských a tlumočnických procesů.
2. Tvrzení, že cíl translace je závislý na cíli dvojjazyčné zprostředkované komunikace a je postaven na nejvyšší příčku v hierarchii faktorů. Cíl translace tak má rozhodující vliv na výběr jazykových postupů.
3. Zohlednění faktoru komunikačních partnerů při definování vztahu mezi výchozím a cílovým textem.

Kromě teoretické práce vydal Kade také několik praktických studií a článků o simultánním tlumočení, v nichž se zabývá například významem stanovení velikosti jednotky tlumočení pro rozeznání optimálního okamžiku zahájení převodu. Tento okamžik podle něj nastává, byla-li identifikována syntaktická struktura určitého segmentu věty, tj. její jádro subjekt - predikát - objekt. Na příkladech z praxe pak dokládá, že ne vždy je možno čekat až do chvíle, kdy je celé jádro struktury odhaleno, a navrhuje možná řešení.

1.2. Lipská škola

V rámci oddělení teoretické a aplikované jazykovědy Univerzity Karla Marxe v Lipsku se zformovala skupina vědců, o nichž se dnes hovoří jako o Lipské škole. Patřili k nim vedle O. Kadeho také známí teoretici překladu **Albrecht Neubert** a **Gert Jäger**, ale také méně známí teoretici tlumočení jako **Wladimir Kutz, Günter Dalitz, Lothar Römer** nebo **Claus Cartellieri**. Jejich publikace o tlumočení jsou silně ovlivněny právě zásadami Lipské školy.

Zástupci Lipské školy pojímají translatologii jako dílčí lingvistickou disciplínu a lingvistická translatologie v jejich pojetí vychází ze střetávání dvou jazykových systémů. Požadují tedy srovnávání těchto systémů a vypracování přiřazovacích vztahů pro jednotlivé jazykové jednotky. Ekvivalence jazykových jednotek je zásadním pojmem v jejich modelu. Známý je Kadeho model pěti druhů ekvivalence. Jednou z nich je ekvivalence podmíněná, závislá na momentálních podmínkách komunikace. Toto pojetí však příliš málo zohledňuje mentální procesy. Základními pojmy představitelů Lipské školy jsou kód a výměna kódu, pocházející z teorie komunikace. Dvoufázový model komunikace, v němž vysílající nejprve zprávu zakóduje a příjemce ji musí opět dekódovat, rozšířili pro zvláštní případ dvojjazyčné komunikace o další fázi. Přidali třetího účastníka, překladatele, který provádí překódování mezi jazyky. Tento přístup velmi silně ovlivnil německou translatologii (Stolze 1994:44-49).

Ti z vědců, kteří se v rámci Lipské školy zabývali tlumočením, se obracejí spíše ke konkrétním problémům závislým na jazykových dvojicích. Zvláštní pozornost věnují syntaktickým odlišnostem dvou jazykových systémů a možnostem tlumočnických řešení.

Wladimir Kutz se ve svých vědeckých a dosti teoreticky zaměřených pracích zabývá strategiemi při řešení jednotlivých problémů ST, jako jsou např. otázky komprese nebo překonání obtíží při neexistenci přesného ekvivalentu. Protože je zároveň pedagogem, vypracovává metody nácviku pro zvládnutí těchto obtíží. Navrhuje podrobný postup pro

upevňování dovedností pomocí stoupajícího intelektuálního zatěžování studenta. Tím se dovednost postupně automatizuje. Učení by mělo být kognitivně řízeným procesem určeným globálními a dílčími cíli. Tyto cíle Kutz ještě rozkládá na cíle operativní, tj. na jednotlivé kroky.

Günter Dalitz se ve svých pracích v 70. a na začátku 80. let věnoval konkrétním jazykově specifickým problémům tlumočení jako např. možnostem převodu německých anteponovaných rozšířených přívlastků, postavení slovesa ve větě u různých jazykových dvojic nebo problematice tlumočení na odborných konferencích.

Claus Cartellieri se soustřeďuje na metodologické otázky, především na objektivní a subjektivní faktory ovlivňující kvalitu ST. Využil i poznatky psychologie o sluchu, o procesu vnímání, porozumění a paměti. V jedné ze svých experimentálních prací zkoumal způsoby analýzy výchozího textu u zkušených a začínajících tlumočníků a zjistil, že přístup k výchozímu textu se u těchto skupin liší. Zároveň srovnával náročnost jednotlivých fází tlumočnického procesu. Učinil závěr, že zdaleka nejnáročnější jsou kontrolní operace, které se neustále překrývají se všemi ostatními fázemi.

Tito východoněmečtí autoři usilují zcela ve smyslu zásad propagovaných Lipskou školou, jejímž cílem je translatologie orientovaná na ekvivalenční vztahy, o popsání typických případů pro různé jazykové dvojice. Jejich poznání by usnadnilo tlumočníkovi předpovídání prvků výchozího textu ještě před identifikací syntaktické struktury a odhadnutí správného okamžiku zahájení převodu.

1.3. Obecná teorie překladu K. Reissové a H. Vermeera

Hovoříme-li o prvních pracích pojednávajících o tlumočení, nelze se nezmínit o obecné teorii překladu **Kathariny Reissové** a **Hanse Vermeera**, nazývané také *teorie skoposu*. Autoři ji zformulovali v roce 1984.

Teorie skoposu chce být, jak autoři několikrát ve svém díle zdůrazňují, teorií platnou pro všechny formy translace, kterou pojímají ve smyslu Lipské školy jako střešní pojem pro překlad a tlumočení. K tlumočení se však vyjadřují pouze okrajově, zásady jsou vypracovány především pro písemně zaznamenané texty a ty pak „... platí *mutatis mutandis* také pro tlumočení"[1] (Vermeer 1989:15). Zásadní rozdíl mezi překladem a tlumočením vidí Vermeer stejně jako Kade v korigovatelnosti translátu.

Některé myšlenky z této teorie lze bez výhrad uplatnit i na tlumočení. Podrobíme-li však validitu této teorie pro tlumočení podrobnějšímu zkoumání, jak to ve svých pracích učinili například Kurzová (1996a) a Pöchhacker (1996), zjistíme, jak riskantní je pohybovat se na úrovni obecné teorie a pronášet přitom výroky o tlumočení. To, co může být akceptováno na obecné úrovni, potřebuje na konkrétní úrovni konkrétní analýzu.

Tři základní, hierarchicky uspořádaná pravidla teorie skoposu jsou:

1. *Pravidlo skoposu*: Translace je determinována svým účelem. Účel závisí na recipientovi translace.
2. *Pravidlo koherence*: Translaci lze považovat za zdařilou, považuje-li ji recipient za koherentní se svou situací. Podoba cílového textu stojí v hierarchii výše než jeho vztah k výchozímu textu.
3. *Pravidlo věrnosti*: Translace musí usilovat i o intertextovou koherenci, tj. o koherenci cílového a výchozího textu.

Tato pravidla jsou samozřejmě platná i pro tlumočení, dalo by se vlastně říci, že zvláště pro tlumočení. Tlumočník je vždy v konkrétní komunikační situaci přítomen a má

[1] přel. P. Z.

přímou zpětnou vazbu na své recipienty. Snáze a samozřejměji dokáže určit účel (*skopos*) převodu, který vždy závisí na situaci jednání. B. Strolzová také zcela ve smyslu toho, co bylo řečeno výše, chápe teorii skoposu jako teorii jednání. Tlumočení je podle ní „mluvní jednání s určitým cílem"[1] (Strolz 1992:71).

Texty určené pro převod jsou vždy zařazeny do nějaké situace a stojí v určitém kulturním kontextu (Vermeer 1986, cit. dle Pöchhacker 1996:32). Translace je tedy vždy také *kulturní transfer* orientovaný na příjemce. Každý recipient však vnímá intenci výchozího textu z hlediska vlastních očekávání, znalostí a zkušeností a také za určité situace (Reiss 1983:202, Reiss a Vermeer 1984:18, cit. dle Kurz 1996a:44-45). V této souvislosti by se však nemělo zapomenout, že u ST hraje často kulturní transfer mnohem menší roli než u překladu. Na konferencích se často schází mezinárodní publikum, jehož účastníci jsou multikulturním společenstvím, spojují je však společné odborné znalosti, díky nimž tvoří relativně homogenní subkulturu odborníků. Jak uvádí ve své knize Kurzová (1996a:45-47), na mezinárodní konferenci o urologii jsou recipienti tlumočení v první řadě odbornými lékaři a až v druhé řadě příslušníky jednotlivých kultur. Pro tlumočníka to znamená, že skoposem jeho jednání není v první řadě kulturní transfer, ale zprostředkování odborných informací. V některých případech může mít zachování kulturně specifických prvků také svou funkci, i když (a právě proto, že) je výsledný produkt translace pro příjemce v určitém ohledu nezvyklý.

Podle teorie skoposu překladatel nejdříve čte výchozí text jako recipient, při dalších čteních textu porozumí a až potom hledá ekvivalenty v cílovém jazyce. Tento postup není samozřejmě při tlumočení možný. Nelze souhlasit ani s tím, že překladatel vychází „z daného, jím pochopeného a interpretovaného textu"[2] (Reiss a Vermeer 1984:19, cit. dle Kurz 1996a:40). Časová tíseň, v níž se tlumočník při své práci nachází, většinou tak hluboké pochopení výchozího textu znemožňuje.

Závěrem lze k obecné teorii překladu Reissové a Vermeera říci, že ačkoliv usilují o teorii popisující jak překlad, tak tlumočení, je její výpovědní hodnota pro tlumočení, a zvláště pro ST omezená. Bylo by užitečné tuto teorii v konkrétních otázkách zpřesnit, což již pro případ simultánního tlumočení podnítilo práce několika autorů (Bühler 1986, Kurz 1989 a 1996, Pöchhacker 1996).

2. Cesty a osobnosti současné teorie tlumočení (2. polovina 80. let a 90. léta)

Po spíše skromných pokusech v 70. a na začátku 80. let, kdy celá translatologie procházela krizí legitimity, nastal v polovině 80. let relativní rozmach výzkumu tlumočení. I v německém jazykovém prostoru vznikají první práce využívající poznatků kognitivní a experimentální psychologie, neurofyziologie či teorie jednání. Přístup jednotlivých vědců k tlumočení závisí do velké míry na jejich dalším vzdělání a na praktické orientaci. Ačkoli každý z badatelů má své vědecké pracoviště na některé z univerzit, nelze podle našeho názoru hovořit o centrech výzkumu nebo dokonce o celých školách, tak jak se například v poslední době objevuje ve spojitosti s tlumočením pojem „Vídeňská škola". Jedná se v podstatě o dva nebo tři autory, kteří však nepostupují v rámci jednotného programu. Společně s Pöchhackerem hovoříme tedy raději o jednotlivých významných vědeckých osobnostech než o celých badatelských školách (Pöchhacker 1995:52).

---

[1] přel. P. Z.
[2] Ibid.

Většina autorů se kromě práce na obecné teorii tlumočení zabývá různými specifickými aspekty nebo formami tlumočení, každý z nich je praktikem, teoretikem, výzkumníkem a pedagogem zároveň. Gile (1994:152, cit. dle Kaliny 1998:11) používá pro takový typ badatelů, jichž je v oboru výzkumu tlumočení většina, zdařilý pojem *practisearcher*. Didaktické problémy výuky tlumočení tvoří také velkou část díla většiny těchto badatelů.

2.1. Heidemarie Salevská

Heidemarie Salevská je autorkou působící v oboru teorie tlumočení mnoho let. Její počáteční práce byly ovlivněny lingvistickou orientací Lipské školy, sama také označuje mnohokrát ve svých publikacích Otto Kadeho za svého velkého učitele. Spolu s dalšími východoněmeckými autory (Kutz, Dalitz) převedla Kadeho převážně lingvistickou teorii tlumočení v didaktiku tlumočení zaměřenou na jazykové kombinace. Rané autorčiny práce jsou výrazně teoreticky zaměřené. Její dílo ale prošlo vývojem a pozdější práce berou stále více ohled na psychologické procesy.

Po studiích v Berlíně, Lipsku a Moskvě a po habilitaci v roce 1983 působila dlouhou dobu na Humboldtově univerzitě v Berlíně, kde byla od roku 1984 řádnou docentkou. Od roku 1990 zde vedla oddělení translatologie na Institutu slavistiky. V roce 1997 začala přednášet na nově založené katedře odborné komunikace na *Fachhochschule* Magdeburg.

Věnuje se obecné teorii tlumočení i jednotlivým aspektům procesu tlumočení. Její první větší práce z roku 1986 nazvaná *Probleme des Simultandolmetschens*[1] se zabývá jak definováním vědy o tlumočení, tak stanovením jejího předmětu a cíle. Vedle podrobných definic pojmů souvisejících s tlumočením zkoumá také jednotlivá specifika jednání při ST a proces tlumočení vůbec. Tlumočení vidí jako systém, skládající se z několika subsystémů, které tvoří celek díky své společné funkci a vzájemným vztahům. Za důležité faktory přitom označuje text, komunikační situaci a specifika jednání. Z toho vyplývá, že model tlumočení musí být dynamický a orientovaný na proces (viz Kalina 1998:64-65).

Tak jako jiní autoři rozlišuje Salevská ve své práci z roku 1986 tři fáze tlumočení:

1. *Recepce* - je fází vnímání, dekódování a syntézy informací. V této fázi přechází tlumočník od vnější struktury textu ke smyslu sdělení, k větším smyslovým jednotkám. Už v tomto okamžiku je důležité, aby se tlumočník oprostil od slabik anebo dokonce od vět. Přes gramatické a syntaktické filtry si tlumočník vytváří vztahy pojmů, jež lze nazvat sémantickými hnízdy, přičemž mu k pochopení pomáhají jevy jako homonymie, polysémie nebo četnost použití.
2. *Transpozice* - je podle Salevské mluvní činností zahrnující různé výběrové a rozhodovací procesy a postupy analýzy a syntézy, které probíhají paralelně s ostatními mluvními procesy. V této fázi hraje velkou roli, jaké strategie si tlumočník osvojil k tomu, aby vhodně uspořádal aktuální informace. Důležité je rovněž pravděpodobnostní prognózování. Charakteristickou vlastností této fáze je identifikace pojmů pomocí znaků, přičemž zvláště při simultánním tlumočení je důležité, aby pro rozhodování bylo třeba co nejméně znaků. Salevská rozlišuje transpozici automatickou, převážně automatickou (tedy částečně vědomou) a transpozici převážně vědomou. Automatismy jsou obvyklé u běžných obratů a struktur a jsou umožněny nácvikem vhodných strategií a správným pravděpodobnostním prognózováním. Pro přípravu strategií je rozhodující, v jakém sledu informace přicházejí a jakého stupně integrace dosahují.

[1] Problémy simultánního tlumočení (přel. P. Z.)

3. *Realizace* - probíhá prakticky paralelně s první i druhou fází. Dochází zde ke gramatické a syntaktické strukturaci cílového textu, výběru lexika apod. Tato fáze je nejautomatizovanější ze všech tří fází a právě tehdy má tlumočník možnost řídit tempo svého projevu.

Později rozlišila Salevská (1990a:151-152) ještě možné mikroprocesy ST. Recepci, transpozici a realizaci pojímá jako základní činnosti ST, při nichž si tlumočník vytváří obrazy a představy o úsecích výchozího textu, uskutečňuje plánování, rozhodování a abstrahování. Zároveň dochází k vnitřnímu hodnocení formou promýšlení hypotetických možností jazykové a obsahové realizace. Tyto mikroprocesy se částečně překrývají a jejich schematizace tvoří jakýsi pokus o shrnutí veličin, které mohou mít na ST vliv. Vedle stupně vzdělání a míry zkušeností hraje v těchto mikroprocesech svou roli také individuální veličina znalostí, jež má vliv nejen na analýzu a syntézu operací, ale i na očekávání tlumočníka v roli recipienta výchozího textu. Integrace vědomých a nevědomých procesů, kognitivních a emocionálních komponent a individuální veličiny znalostí tvoří rozhodující základnu pro uchopení reálných tlumočnických procesů. Sama autorka si nečiní nárok na úplnost přehledu těchto mikroprocesů a požaduje jejich experimentální ověření v rámci interdisciplinárního výzkumu tlumočení. Schéma možných mikroprocesů dle Salevské:

1. *Rozpoznání* a) jazykové (primární)
   b) obsahové (sekundární)
2. *Přiřazení smyslu* a) kognitivně emocionální
   b) evaluační (pro aktuální situaci)
   c) projekční (koncepční pro daný úkol)
3. *Plánování* a) srovnávání očekávané situace s aktuální situací
   b) pravděpodobnostní úvahy (hypotézy, hodnocení, prognózy apod.)
   c) ověřování alternativ včetně možných důsledků
4. *Rozhodování* a) pro určitou alternativu jednání
   b) pro očekávání dalších jazykových a obsahových informací
   c) pro zpětnou vazbu
5. *Realizace jednání*
6. *Kontrola a hodnocení* a) pozitivní
   b) negativní
7. *Korektury*

Tyto mikroprocesy jsou však vždy určeny podmínkami, v nichž probíhají. Salevská je charakterizuje odděleně. Jsou jimi: typ zakázky, výchozí text, řečník, vztah konkrétních jazyků a kultur, okruh recipientů a konkrétní situace. Hlavní veličinou v tomto systému je samotný tlumočník se svými znalostmi, zkušenostmi a dovednostmi v ST a KT.

Zájem Heidemarie Salevské se soustřeďuje rovněž na problematiku teoretické uchopitelnosti tlumočení a na možnosti integračního modelu teorie tlumočení. Ve svých pracích se často vyjadřuje k pojetí translatologie, jejímu vymezení vůči ostatním vědním oborům a k její spolupráci s nimi.

Intenzívně se věnuje didaktickým otázkám, metodám výuky budoucích profesionálních tlumočníků a jejich přizpůsobení měnícím se podmínkám praxe. V současné době pracuje na novém interaktivním, počítačově podporovaném modelu vzdělávání tlumočníků.

2.2. Ingrid Kurzová

Tato konferenční tlumočnice a autorka mnoha prací je přímo vzorem translatoložky, která celým svým dílem zosobňuje interdisciplinární povahu teorie tlumočení. Absolvovala psychologii na univerzitě ve Vídni a poté vystudovala ještě Institut pro vzdělávání

překladatelů a tlumočníků při stejné univerzitě, kde také působí jako profesorka. Je vedoucí osobností ve výzkumu tlumočení na tomto institutu. Věnuje se simultánnímu tlumočení a tlumočení v médiích; v tlumočení pro rakouskou televizi ORF zaujímá vedoucí pozici. Její publikace pokrývají široké spektrum témat: od historie tlumočení přes moderní technické a profesionální zdroje a nároky na kvalitu tlumočení až po neurofyziologická měření mozkové aktivity při ST u různých skupin producentů textu.

Svou první vědeckou práci napsala Kurzová v roce 1969 ještě pod dívčím jménem Ingrid Pinterová. Je to dlouhodobý výzkum o vlivu cvičení na schopnost simultánního mluvení a poslechu, prováděná na začínajících a pokročilých studentech tlumočení. Výsledky této práce ukázaly, že schopnost simultánně tlumočit není žádnou zvláštní vrozenou dovedností, ale že již po relativně krátké době intenzivního tréninku lze dosáhnout výrazných zlepšení. Jako psycholožka využila svých znalostí a možností vědeckého výzkumu v laboratorních podmínkách a realizovala výzkumy mozkové aktivity (EEG) při ST za různých externích podmínek. K tomuto tématu se vrátila prací *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*[1] (1996), v níž v experimentální části pomocí EEG měřila úroveň zapojení a spolupráce jednotlivých oblastí mozkové kůry při tlumočení, doslovném opakování (*shadowing*), počítání v duchu, poslechu hudby a stavu relaxace. Srovnáním grafů mozkové aktivity zjistila, že při verbálních úkolech (tlumočení a *shadowing*) hraje dominantní úlohu levá temporální oblast mozku na rozdíl od neverbálních činností, kdy je aktivita více rozložena mezi pravou a levou hemisféru. Zjistila také, že při tlumočení do cizího jazyka (L2 - tzv. *retour*) se podíl aktivity pravé hemisféry zvyšuje - oproti tlumočení do mateřského jazyka (L1) - což odráží zvýšené duševní úsilí při tomto úkolu. Kurzová zde zformulovala také svůj náhled na simultánní tlumočení; zajímavá je především ta část, v níž zpracovala poznatky kognitivní psychologie, které jsou relevantní pro ST.

Na její teoretické úvahy navazují praktické výstupy - věnuje se pracovním podmínkám tlumočníků, zjišťování kritérií kvality tlumočení, problematice uplatnění absolventů tlumočnického studia v praxi a didaktickým problémům tlumočnického vzdělání. Zabývá se problematikou zdraví a stresu u konferenčních tlumočníků a psycholingvistickými otázkami týkajícími se statutu tlumočníka.

2.3. Franz Pöchhacker

Franz Pöchhacker vyučuje rovněž na vídeňském Institutu pro vzdělávání překladatelů a tlumočníků. Je odborným asistentem profesorky Mary Snell-Hornbyové a snaží se o globální a integrující pohled na simultánní tlumočení.

Výsledky své dosavadní práce shrnul v publikaci *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*[2] (1994a), jež je věnována výhradně konferenčnímu tlumočení. Jako zastřešující motto své práce zvolil několikanásobný vztah mezi translatologickou teorií a profesionální praxí. Podle jeho názoru je cílem teorie tlumočení - na základě obecné teorie překladu a tlumočení - vyvinout specifické modely pro ST a další druhy tlumočení, které bude možno dále použít ke kvantitativní a kvalitativní analýze zkoumaných případů. Při popisu tlumočení je nutné vyjít z makroprocesuálního pozorování tlumočení, neboť mikroprocesy jsou příliš závislé na konkrétní situaci, než aby bylo možné použít je pro obecnější popis tlumočnického jednání. Tuto cestu nepropaguje jen teoreticky, ale zvolil ji i při zpracování obsáhlého korpusu textů z konkrétní konference. Ve své práci vyzývá k integraci přístupů při zkoumání teorie a praxe tlumočení, k jejich zasazení do širšího rámce translatologie a k interdisciplinárnímu pojetí výzkumu tlumočení. Zajímavé je zejména jeho pojetí situace tlumočení jako hypertextu,

[1] Simultánní tlumočení jako předmět interdisciplinárního výzkumu (přel. P. Z.)
[2] Simultánní tlumočení jako komplexní jednání (přel. P. Z.)

tj. jako rámce jednání a jeho souvislosti. *Hypertext* je vlastně určitou množinou zahrnující jednání všech účastníků situace (konference), jejich role a typy situačního rámce. Další součástí hypertextu je samotný text a jemu nadřazený socio-psychologický rámec jednání. Texty originálu a texty převodu obsahují jak části verbální, tak části paraverbální a neverbální. Nezanedbatelnou součástí popisu prvků hypertextu je i hodnocení kvality ST.

Pöchhacker se systematicky věnuje mapování stavu výzkumu tlumočení a různých přístupů k teorii a empirii. Zajímá ho také způsob překonání onoho „táborového myšlení" (Pöchhacker 1994a:26), které vědce v našem oboru dosud rozděluje.

V posledních letech se tento autor soustředil na nově se rozvíjející oblast tzv. *Community Interpreting*, které je častým předmětem zájmu vědců v Kanadě a Austrálii, avšak v německy mluvících zemích mu i přes skutečnost, že jde o významné cílové země imigrantů, nevěnují zatím patřičnou pozornost. V letech 1996-97 uskutečnil rozsáhlý výzkum tohoto druhu tlumočení ve vídeňských nemocnicích a sociálních institucích. Ve své habilitační práci se věnuje témuž tématu.

2.4. Sylvia Kalina

Je badatelkou, jejíž veškeré vědecké snahy jsou motivovány snahou propůjčit výuce tlumočení systematický charakter. Po absolvování tlumočnického institutu (*Dolmetscherinstitut*) v Heidelbergu pracovala dlouhou dobu jako tlumočnice a od roku 1980 začala na tomto institutu vyučovat. Aktivně spolupracuje s Kurtem Kohnem, s nímž vytvořila svůj psycholingvistický model tlumočení.

Základní otázkou, kterou si ve svých pracích klade, je, zda na základě dosavadního stavu vědomostí z lingvistiky a ostatních disciplín je možné provádět strategicky orientovaný výzkum tlumočení (Kalina 1998:11). Usiluje o spojení vlastních i zprostředkovaných pozorování z praxe a teoretických výkladů různých vědeckých oborů v ucelený vědecký systém a o zužitkování výsledků vzniklých z této práce v pedagogické činnosti. Navrhuje celý komplex systematicky uspořádaných strategických forem nácviku tlumočení, složený z globálních a dílčích cílů a rozložený na jednotlivé kroky, jak to předložil již Kutz. V každém kroku se postupně zvyšuje zátěž a jejich spojováním a procvičováním se dosahuje tlumočnické dovednosti.

Ve své knize *Strategische Prozesse beim Dolmetschen*[1] z roku 1998 prezentovala již zmíněný model tlumočení sestavený na základě poznatků z textové lingvistiky a analýzy jazykového projevu. Součástí tohoto modelu je model jednojazyčné komunikace a na jeho základě vytvořený model strategicky řízeného procesu zprostředkované komunikace se zapojením tlumočníka jako jednoho z aktérů komunikace. Tlumočník má však v této komunikaci jiné postavení než ostatní účastníci, a proto si vytváří takové strategie jednání, jež mu tuto situaci pomohou zvládnout. Mezi tyto strategie patří strategie porozumění a strategie produkce, které Kalina podrobně popisuje. Na podporu tohoto modelu provedla několik empirických výzkumů a zároveň vedla spolu s Kohnem na heidelberském institutu řadu experimentálních diplomových prací, jejichž výsledky poté zahrnula do své knihy (Kalina 1998).

2.5. Birgit Strolzová

Dílo další z tlumočnic působících na vídeňském Institutu pro vzdělávání překladatelů a tlumočníků není sice příliš rozsáhlé, její nepublikovaná disertační práce (1994) si však

[1] Strategické procesy při tlumočení (přel. P. Z.)

rozhodně zasluhuje pozornost. Soustřeďuje se v ní na problematiku paměti jako často jediného nástroje tlumočníka. Vychází z poznatků kognitivní psychologie. Na pomoc si bere *modèle d'efforts* (model úsilí) od Gila a *théorie du sens* (teorii smyslu) Seleskovitchové a vytváří vlastní *model distribuce kognitivních zdrojů*, jenž popisuje způsob tlumočníkova hospodaření s kapacitou zpracování informací na základě rozdělování pozornosti na příjem, zpracování či produkci informací. Podle tohoto modelu B. Strolzová člení proces tlumočení na tři následující fáze:

1. *fáze příjmu informací* - poslech a porozumění na základě pravděpodobnosti a *top-down* procesů, tj. procesů probíhajících od celku k detailům. Rozhodování, co tlumočník vlastně slyší, musí být rychlé. Z důvodu ušetření kapacity pro zpracování informací musí být schopen rozhodnout na základě minima, což zvyšuje riziko nesprávného porozumění a interpretace.
2. *fáze zpracování informací* - uložení informací do krátkodobé paměti, vyvolání potřebných vědomostí z dlouhodobé paměti a jejich asociování s vnímanými informacemi. V této fázi dělí tlumočník informace do malých segmentů, které si lze zapamatovat. Současně si musí zapamatovat i jejich gramatickou strukturu z důvodu převodu do cílového jazyka (CJ).
3. *fáze produkce v CJ* - rekonstrukce výpovědi v CJ a kontrola. Probíhá vědomé i nevědomé hledání slov v CJ, i když je to mateřština. Obtíže při formulování jsou způsobeny charakterem jazyka, jenž bývá při tlumočení používán, ať již se jedná o odborný jazyk nebo konferenční slang. Plánování v CJ je ztíženo skutečností, že jsou ve stejném okamžiku aktivovány dva jazyky a hrozí tedy interference.

Všechny tři fáze se vzájemně překrývají v závislosti na momentální náročnosti tlumočení. Tlumočník věnuje těmto fázím různou míru pozornosti. Míra pozornosti závisí na obtížnosti jednotlivých fází v daném okamžiku a právě efektivní dělení pozornosti je obsahem modelu distribuce kognitivních zdrojů B. Strolzové. Toto třífázové schéma procesu tlumočení hraje v jejím modelu důležitou roli.

2.6. Proces tlumočení z pohledu kognitivní psychologie

Kognitivní procesy, tedy procesy porozumění a produkce jazykových prvků a procesy zpracování informací, nejsou dosud dostatečně poznány. Rovněž nejsou přesně popsány procesy probíhající v mozku při těchto činnostech, jejich vysvětlení by však mohlo k poznání procesu tlumočení významně přispět. Už dnes kognitivní psychologie nabízí řadu poznatků, které obohacují práce mnoha autorů. Podle Kurzové jsou kognitivní procesy probíhající při tlumočení v zásadě stejné jako procesy probíhající při jednojazyčné komunikaci (Kurz 1996a:92), a proto jsou výsledky této vědy cenné i pro výzkum tlumočení. Tento názor sdílí i Strolzová. V této souvislosti je zajímavé podotknout, že Kalina je zcela opačného názoru, když tvrdí, že zpracování textu v jednojazyčné komunikaci se liší od zpracování textu při komunikaci zprostředkované. Na základě modelu porozumění a zpracování informací při jednojazyčné komunikaci je třeba pak vypracovat model zprostředkované komunikace, o nějž se také pokouší (Kalina 1998:95). Přesto je nesporné, že zkoumání neuropsychologických a psycholingvistických procesů je oborem, který při interdisciplinární spolupráci může výzkumu tlumočení poskytnout cenné poznatky. Zkoumání ST nabízí zároveň jedinečnou možnost k výzkumu řeči jako nástroje lidské komunikace, protože ho takto lze pozorovat v autentické situaci - tlumočník okamžitě říká, čemu porozuměl, zatímco v obvyklé komunikaci lze porozumění recipienta hodnotit jen z jeho reakce.

V pracích německy píšících autorů se užívají některé pojmy a poznatky kognitivní psychologie relevantní pro výzkum procesu tlumočení.

Vědění:

Kognitivní psychologie rozlišuje vědění:

a) deklarativní, tedy znalost faktů.
b) procedurální, tedy znalost postupů, jak činnosti provádět. Procedurální vědění je získáváno v procesu učení, což se týká i získávání odborných znalostí nebo dovedností.

Získání dovedností a schopnosti simultánně tlumočit probíhá obdobně a to ve třech fázích:
a) kognitivní fáze - získávání deklarativního vědění o faktech a věcech, které jsou pro určitou činnost nezbytné. Pro učení tlumočení to znamená, že se student učí verbální návody, jak reagovat v určitých situacích, jaké strategie používat a jak používat tlumočnickou techniku.
b) asociační fáze - přechod od deklarativního vědění k procedurálnímu, schopnost poznat chyby, upevnění vědomostí získaných v předchozí fázi. Student začíná tlumočit, ale neustále musí o svých postupech a strategiích přemýšlet.
c) autonomní fáze - automatizace dovedností získaných v předchozí fázi, ztráta schopnosti verbálně popsat prováděnou činnost.

Při nácviku dovedností hraje významnou roli cvičení. Pro zautomatizování procesů a strategií je důležité procvičovat dílčí dovednosti a zpětnou vazbu. Neustále rovněž dochází k interferenci starých a nově nabytých dovedností. „Dovednosti se dostavují teprve poté, co tlumočník disponuje obsáhlým jazykovým, textovým a procedurálním věděním. Dříve než může tlumočník praktikovat tlumočnické dovednosti, musí projít procesem učení. Musí se umět rozhodnout, ve které textové konstelaci může operovat automaticky a ve které nikoli."[1] (Kurz 1996a:97). V činnosti tlumočníka se často objevují stereotypy a klišé, jako například pozdravy, ustálené frazeologismy při zahájení a ukončení konference apod. Zjednodušeně lze říci, že konvenční schémata a stereotypní obraty jsou zpracovávány spíše automaticky, zatímco nekonvenční věty a obraty jsou zpracovávány kognitivně řízenými procesy. Procesy zpracování informací probíhají dvěma směry (Salevsky 1986:43):
a) *top-down* procesy - procesy probíhající od celku k detailům. V těchto procesech hraje rozhodující roli znalost kontextu a individuální vědomosti.
b) *bottom-up* procesy - procesy probíhající od detailů k celku, na základě analýzy znaků.

K rozeznání schémat často stačí i malé množství znaků, což lze dokázat na příkladech, kdy člověk dokáže přečíst i těžko čitelný text nebo porozumět textu při špatné kvalitě poslechu. Jazyk je velmi redundantní, proto i při recepci neúplného textu lze tento text rekonstruovat. To je také důvodem, proč je simultánní tlumočení možné. U obtížných a těžko pochopitelných struktur si tlumočník musí vypomáhat anticipací a znalostí kontextu. Zprostředkovávaný obsah je uložen i v tvarech slov a větných strukturách, takže ačkoli někteří autoři (D. Seleskovitchová, M. Ledererová) míní, že syntaktická struktura nehraje při ST roli, shodují se německy píšící autoři (Kurzová, Wills) spíše na názoru, že vztah VJ a CJ tvoří důležitou proměnnou. Wills hovoří dokonce o *syntaktické anticipaci*, tedy odkrývání typických strukturních vlastností a jejich vztahů a hledání řešení v jazykové dvojici. Předvídání těchto struktur vidí jako důležitý cíl výuky.

Také procesy pamatování a zkoumání kapacity ukládání do paměti hrají ve výzkumu tlumočení zásadní roli. Kognitivní psychologie dříve rozlišovala 3 druhy paměti:
1. paměť senzorická - fyzikální zpracování vjemů.
2. paměť krátkodobá - fonémické zpracování vjemů.
3. paměť dlouhodobá - sémantické zpracování vjemů.

Současný stav výzkumu paměti dokázal, že fonémické i sémantické informace jsou zastoupeny v krátkodobé i dlouhodobé paměti, a proto jsou vyvíjeny flexibilnější modely zpracování informací. Někteří psychologové rozlišují dokonce ještě jiné druhy paměti,

[1] přel. P. Z.

například ultrakrátkodobou, takzvanou echoickou paměť (Kurzová) nebo paměť operativní, nazývanou též pamětí pracovní (Klix, Salevsky 1986:42).

Aktivovaná krátkodobá paměť má podle psychologa G. Millera kapacitu 7±2 jednotek, které kognitivní psychologie nazývá *chunks* (Strolz 1994). Přitom nezáleží na velikosti jednotek, mohou jimi být písmena, slova i celé věty. Záleží jen na situaci a trénovanosti paměti, jak velké jednotky dokáže aktivovat. Dokázaly to pokusy s hráči šachů, v jejichž paměti jsou jako *chunks* aktivovány celé herní kombinace. Pro teorii tlumočení je důležité, že trénovaná paměť dokáže jako jednotky paměti zpracovávat pojmy v kontextu, asociacích a souvislostech a vytvářet tak celé sítě pojmů. Pro vytváření takové paměti jsou ve výuce tlumočení nezbytná cvičení se synonymy a synonymními řadami (Kurz 1996:86). Do krátkodobé paměti je však skutečně možné uložit jen určité množství *chunks*. Po překročení této kapacity dochází k přetížení paměti a tedy ztrátě informací, nebo je nutno začít s převodem na základě prognózy, což přináší rizika. Pokud nedojde k pochopení, tedy k tzv. *aha-efektu* do tří sekund, je podle Kurzové (1983b:95) nutné zahájit překódování.

Dlouhodobá paměť je tvořena takzvanými zástupci významů. Paměť na významy je totiž trvalejší než paměť na detaily. Významy jsou uloženy v paměti ve formě *propozic*, nejmenších jednotek významu, jež mohou být považovány za samostatné tvrzení. Věta je tak rozložena do propozic, aniž byla uložena její doslovná formulace. Vzájemně související propozice tvoří jednotky vyššího stupně, tzv. schémata, jež jsou vědomostmi o typických, společných znacích předmětů a procesů. Na nejvyšším stupni stojí schémata událostí, zvaná *scripts*.

Zpracování informací probíhá na několika úrovních. Analýza přicházejících informací probíhá nejprve na povrchové úrovni textu a postupuje do stále hlubších úrovní textu až k úrovni nejnižší, úrovni sémantické. Čím je zpracování hlubší, tím lépe lze informaci uložit v paměti. Čím více predikačních jednotek a propozic věta obsahuje, tím obtížněji je zapamatovatelná. Strukturování informací usnadňuje jejich zapamatování. Konkrétní zůstává v paměti déle než abstraktní. Slova, syntax a funkční jednotky jsou v paměti ukládány tak dlouho, než splní svou funkci, poté jsou zapomenuty a v paměti zůstává jen obsah. Už po krátké době není vyvolání z paměti verbální, ale dochází k rekonstrukci informací uložených na sémantické bázi. Pro ukládání do paměti je rovněž rozhodující cíl zpracování dané informace. Při konsekutivním tlumočení například musí být ukládání do paměti organizováno jinak (trvaleji) než u ST, kde je zatížena spíše krátkodobá paměť (Kalina 1998:88-89). Kapacita paměti je přitom omezena kapacitou zpracování informací, tj. pozorností. Obecně lze říci, že automatizované procesy vyžadují menší množství pozornosti než procesy kontrolované, množství přidělené pozornosti záleží vždy na náročnosti a obvyklosti úlohy. Určitá míra pozornosti je však přítomna vždy, i u zcela automaticky prováděných činností. Tato nevědomá pozornost při každé činnosti je nezbytná pro přežití člověka. Kontrolované procesy lze zautomatizovat cvičením, to znamená, že cvičení rozšiřuje naši kapacitu zpracování a schopnost třídit informace do větších celků.

Při současném vykonávání několika činností, jako je tomu u simultánního tlumočení, musí nutně docházet k dělení pozornosti. Kapacita kognitivních zdrojů je omezená, a proto je třeba neustále měnit množství kapacity na zpracování různých úkolů. Při současném poslechu a mluvení pokaždé dochází k problému distribuce kognitivních zdrojů. Je-li úkol náročnější nebo pracuje-li tlumočník při ztížených podmínkách, kapacita zpracování nestačí. Celková kapacita závisí i na psychických a fyzických faktorech, jako jsou motivace, stres či únava. Tlumočník tedy dělí pozornost mezi fáze příjmu informací, zpracování informací a produkce v CJ, jak je v procesu tlumočení rozlišuje Strolzová (1994:215). Flexibilní dělení pozornosti je důležité pro volbu tlumočnických strategií a řízení zdrojů. Kapacita zpracování nesmí být

překročena v žádné ze tří fází, jinak nastává nedostatek kapacity pro další činnosti (Kurz 1996:95). Tento poznatek je velmi důležitý pro výuku tlumočení.

2.7. Heinz Matyssek

Patří k výjimkám mezi badateli věnujícími se tlumočení, neboť jím publikované práce pojednávají výhradně o tlumočení konsekutivním. Tento vědec, který dlouhá léta působil na univerzitě v Heidelbergu, vydal obsáhlé dílo o konsekutivním tlumočení, v němž vypracoval komplexní systém notace založený na principu, že tlumočník slyší výchozí text a pochopené výroky uvolňuje od jazykových struktur. To znamená, že notace nemusí být závislá na jazykovém systému. Matyssek vytvořil řadu názorných symbolů, jež zastupují nikoli slovo, ale funkční jednotky. Ke každému nadřazenému symbolu pro určitý smyslový okruh nabízí rozsáhlou škálu podobných symbolů, které daný smysl zpřesňují nebo rozšiřují. Celý systém notace by pak měl být hierarchicky uspořádán pomocí šipek a podobných značek, aby už na první pohled nabízel představu o myšlenkovém sledu řečníka. Jedině tak si tlumočník může svou řeč včas rozvrhnout. Matyssek je výrazným představitelem názorové skupiny, která prosazuje způsob notace pomocí symbolů. Jeho oponenti, navrhující spíše zaznamenávání smyslových jednotek pomocí slov a zkratek, však namítají, že zvládnout takové množství symbolů vlastně znamená učit se další jazyk, což neúnosně zatěžuje kognitivní kapacitu tlumočníka. Vzhledem k tomu, že Matysskův znakový systém notace má rozsah velmi obsáhlého knižního díla, je zřejmé, že jsou takové námitky oprávněné. Matysskova spolupracovnice z Heidelbergu Sylvia Kalina kompromisně dodává, že student by se v průběhu studia měl seznámit s různými systémy notace a pak si vybrat a vypracovat svůj vlastní, který mu vyhovuje.

2.8. Hildegund Bühlerová

Zajímavé práce k teorii tlumočení publikovala na přelomu 80. a 90. let vídeňská autorka **Hildegund Bühlerová**. Její studie z roku 1986, v níž na základě dotazování mezi účastníky konference vypracovala soubor kritérií sloužících k hodnocení tlumočnického výkonu, se zdá být dodnes pro mnoho autorů inspirativní. Věnovala se některým situačně sémiotickým, kvalitativním a textovým aspektům ST. Její úvahy jsou zaměřeny především pedagogickým směrem, a tak se její práce zabývají např. zprostředkováním realistického obrazu povolání tlumočníka studentům či procesem deverbalizace v překladatelském procesu. Na základě těchto prací pak navrhuje metody výuky překladu a tlumočení.

2.9. Autoři mimo univerzitní půdu

Celá řada autorů nepůsobí na žádné vysokoškolské instituci, a proto se nevěnuje systematicky vědecké práci. Příležitostně však publikují především v rámci profesních organizací nebo odborných časopisů a jejich články jsou cenným příspěvkem k praxi tlumočení. Mezi takové píšící praktiky patří například **Liese Katchinka**. Její příspěvky se týkají především práce Mezinárodní federace překladatelů FIT a spolupráce s regionálními asociacemi a svazy. Zajímá se o problematiku kvality a o vytvoření jednotného systému certifikace tlumočnického výkonu pod záštitou FIT.

Gisela Siebourgová řídí jazykový servis ministerstva zahraničí Německé spolkové republiky. Proto se ve svých publikacích vyjadřuje k nárokům na tlumočníky vykonávající tuto profesi na diplomatické úrovni a ke způsobu jejich vzdělávání. Z pohledu její funkce ji

zajímá spolupráce se zeměmi východní a střední Evropy v oblasti praxe ST, jež může usnadnit jednání o normách pro technická zařízení i honoráře tlumočníků.

K otázkám soudního tlumočení se příležitostně vyjadřuje **Christiane Driesenová**, která upozorňuje na to, že právní tlumočení neprobíhá zdaleka jen u soudů, ale v mnohem větší míře i při projednávání smluv či na právnických konferencích a vlastně i na mnoha jiných konferencích, na nichž se alespoň okrajově projednávají právní otázky, jako je např. status organizace a její právní forma apod.

Z přehledu autorů působících v německy mluvících zemích je jasně vidět, že všichni jsou aktivními konferenčními nebo v menším počtu soudními tlumočníky a že naprostá většina z nich zároveň působí na akademické půdě. Tato situace je totožná se situací v ostatních částech světa, což dokládá Pöchhackerova studie provedená jednak na základě analýzy účastníků konferencí o tlumočení v Terstu a v Turku a jednak na základě bibliografie o tlumočení od roku 1989 do roku 1994. Pöchhacker v této studii uvádí, že více než 80% autorů je činných ve vysokoškolských institucích. Typický vědec zabývající se teorií tlumočení je tedy osoba pracující na plný úvazek jako pedagog a vedle toho jako profesionální tlumočník nebo osoba zaměstnaná po většinu svého času jako tlumočník a vyučující na částečný úvazek na univerzitě (Pöchhacker 1995:50). Zájem se soustřeďuje především na konferenční tlumočení, a to hlavně na ST, pouze někteří autoři se věnují jiným formám tlumočení, jako například soudnímu tlumočení nebo *Community Interpreting*.

3. Práce věnované hodnocení kvality tlumočníkova výkonu

Při úvahách o simultánním i konsekutivním tlumočení narážíme na problém kvality tlumočení a na stanovení objektivních kritérií jejího hodnocení. Tomuto tématu se víceméně soustavně věnují již delší dobu především rakouští vědci a výsledkem jejich zájmu je několik skutečně zajímavých prací.

Už na počátku úvah stojí známý rozpor, zda má být objektem hodnocení proces tlumočení nebo výsledný produkt, tedy text? Pöchhacker ve své práci *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*, jejíž velká část je věnována popisu situačních faktorů a hodnocení kvality tlumočení na konkrétní konferenci, řeší tuto otázku odpovědí, že kvalitu hodnotíme ve dvou úrovních:

1. na úrovni *hypertextu* - objektem hodnocení je komplexní proces od přijetí zakázky přes přípravu a dobu trvání konference až po závěrečné zpracování materiálů,
2. na úrovni textu - objektem hodnocení je translát samotný (Pöchhacker 1996:119).

Stejné pojetí nacházíme i u Salevské (1990:159), která vyjmenovává šest možných aspektů hodnocení při posuzování tlumočení:

1. struktura jednání tlumočníka
2. funkční zpracování informací
3. zkušenosti tlumočníka v daném oboru
4. působení časově prostorového rámce
5. vystižení cíle, resp. funkce cílového textu
6. motivace a vnitřní pohotovost tlumočníka.

Hodnocení kvality textu závisí na tom, z jakého úhlu ho budeme posuzovat. Jinak posuzuje kvalitu cílového textu jeho posluchač, jinak tlumočník a jinak nezávislá osoba, jako je např. zadavatel nebo tlumočníkův kolega; vždy zde hraje roli subjektivní perspektiva hodnotící osoby. Jednou z možností, která ovšem slouží jen k dílčímu hodnocení kvality tlumočení, je srovnávání výchozího a cílového textu. Rozhodně však přitom nevystačíme s

obvykle používanými kritérii ekvivalence. Podle Salevské (1990:157) je místo ekvivalence lepší uvažovat „o adekvátnosti podmíněné procesem“[1].

Zkoumáme-li očekávání ze strany adresátů, může být užitečné vzít si na pomoc práci textových lingvistů De Beaugranda a Dresslera (1981). Podle těchto autorů je text *komunikační událostí*, v níž je určující role přikládána *uživateli textu*. Text musí splňovat sedm kritérií, jež nazývají *kritérii textuality:* koherence, koheze, informativita, intencionalita, akceptabilita, situacionalita, intertextualita.

I při nedodržení některého z těchto kritérií může být text stále za text považován. Ačkoliv zvláště první dvě kritéria hrají v očekáváních recipientů důležitou roli, existuje vůči nim určitá tolerance (Kurz 1996:50). Práce výše uvedených autorů ovlivnila některé studie zabývající se kvalitou textu jako výsledku tlumočnické činnosti (Bühler 1986, Kurz 1989b).

Pöchhacker (1996:130-142) odlišuje při úvahách o kvalitě textu:

a) povrchové znaky textu (tempo, pauzy, váhání, přeřeknutí či změny plánu),

b) koherenci textu (v níž hrají roli kontext, situační a obecné vědomosti a funkčnost textu).

Objektivita hodnocení kvality je podle jeho názoru oslabena právě tou skutečností, že text je vždy vázán na situaci a hodnocení je ovlivněno perspektivou badatele, jež se však zároveň kryje s perspektivou činitele situace.

K vypracování funkčních kritérií kvality tlumočení byly v německy psané literatuře publikovány přínosné příspěvky, ale skutečně komplexní metoda pro hodnocení tlumočení jako procesu zpracování informací a kulturního transferu zároveň ještě rozhodně vypracována nebyla.

4. Didaktika tlumočení

Ačkoli většina německy píšících autorů na téma tlumočení jsou zároveň pedagogové, věnuje se didaktice tlumočení jen málo z nich. Nevznikla zde žádná práce, která by se uceleně zabývala metodami výuky. Největší zásluhu na tomto poli má bezpochyby Sylvia Kalina a v oblasti praktického nácviku tlumočnických dovedností také Ingrid Kurzová. Dobrá koncepce výuky tlumočení je přitom nezbytná nejen při nácviku technik, ale i pro získání prvních zkušeností. Je nesporné, že vyučujícími by měli být zkušení praktici, ale, jak zdůrazňuje Kalina, i oni by měli být seznámeni s odbornou literaturou a didaktickými metodami.[2]

V procesu výuky tlumočení si studenti osvojují schopnosti, dovednosti a kompetence, jejichž získání by jim měl zprostředkovávat pedagog. Student prochází procesem individuálního hledání, jak řešit problémy, jaké dělá chyby a proč, jak v jeho případě probíhá kognitivní uchopení informací apod. (Kalina 1996:274). Pedagog pak předává studentům prototypy rozhodování a vzorce jednání v podobě metodologických znalostí a praktických schopností (Kutz 1990:405).

Důležitým problémem je, jak má být strukturováno vyučování a jak postupně zvyšovat zátěž studentů. Kalina navrhuje nácvik strategických postupů, při němž jsou operace nejprve rozděleny na jednotlivé kroky, které student cvičí a postupně spojuje ve větší celky. Uvádí příklad nácviku anticipace, kdy na počátku stojí cvičení s nedokončenými větami. Student se učí výstavbě očekávání na základě informací, jež má k dispozici, a zároveň jsou mu vysvětlena rizika této strategie. K uvědomění rizik pomáhají cvičení s větami, které končí překvapivě jinak, než se dalo očekávat. Celková struktura výuky tlumočení má být vystavěna rovněž podle tohoto vzoru, vhodné je tedy postupovat od jednodušších úkolů k úkolům složitějším.

---

[1] přel. P. Z.

[2] Podrobněji viz: ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

S otázkou struktury vyučování souvisí rovněž otázka návaznosti výuky konsekutinvího a simultánního tlumočení. Jak Kalina, tak i Kurzová se shodují, že výuka KT má předcházet výuce ST. Cvičení KT jsou užitečná i pro ST, ale v další etapě je třeba pomocí specifických cvičení pro ST procvičovat konkrétní techniky, používané při tomto typu tlumočení. Při KT je totiž spolu s notací používána dlouhodobá paměť, zatímco při ST je to paměť krátkodobá a automatické procesy (Kalina 1996:222). Proto je třeba postupovat od obecných strategií výuky přes strategie konsekutivní až ke strategiím simultánním.

Výuka má v současné době nové možnosti díky vybavení škol kabinami, videem apod. Využití těchto médií ve výuce se věnuje I. Kurzová (1989a; 1990a:365-369). Výhodou dobře vybavené videotéky je podle ní možnost konfrontovat studenty s reálnou situací a různými tématy. Pro KT má video nenahraditelný význam, neboť studenti mají možnost zlepšovat svůj projev na základě jeho nahrávání a následné analýzy

Použitá a doporučená literatura:

- AHRENS, Barbara (1998). Nonverbale Phänomene und Belastung beim Konsekutivdolmetschen. In: *TEXTconTEXT* 12, s. 213-234.
- ALBRECHT, Sigrid (1990). Simultandolmetschen - komplexes transkulturelles Handeln. In: *TEXTconTEXT 5*, s. 166-208.
- BEAUGRANDE, Robert, DRESSLER, Wolfgang Ulrich (1981). *Introduction to Textlinguistics*. London: Longman.
- BÜHLER, Hildegund (1985). Der Übersetzer und seine Stellung in der Offentlichkeit. In: Bühler, Hildegund (ed.). *Proceedings of the Xth World Congress of FIT*. Vienna: Braumüller.
- BÜHLER, Hildegund (1986). Linguistic (semantic) and extra-linguistic (pragmatic) criteria for the evaluation of conference interpretation and interpreters. In: *Multilingua* 5/4, s. 231-236.
- BÜHLER, Hildegund (1990). Das Berufsbild des Sprachmittlers und seine Vermittlung in der Übersetzer-und Dolmetscherausbildung. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. Internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988*. Berlin: Humboldt-Universität, s. 60-65.
- BÜHLER, Hildegund (1996). Zur Deverbalisierung im Übersetzungsprozess. In: Lauer, Angelika et al. (eds.). *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wills zum 70 Geburtstag*. Tübingen: Gunter Narr, s. 259-269.
- CARTELLIERI, Claus (1976). The inescapable dilemma: Quality and/or quantity in interpreting. In: *Babel* 22/4, s. 209-213.
- DALITZ, Günter (1970). Zum Simultandolmetschen auf fachgebundenen internationalen Konferenzen. In: *Fremdsprachen* 14, s. 182-184.
- DALITZ, Günter (1983). Deutsche erweiterte Attribute beim Simultandolmetschen. In: *Fremdsprachen* 27/3, s. 157-162.
- DRIESEN, Christiane J. (1990). Initiation à l'interprétation juridique. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIIth FIT Congress Beograd 1990*. Beograd: Prevodilac, s. 357-362.
- HOLŠÁNOVÁ, Jana (1990). Na okraj nového přístupu k teorii tlumočení. In: *SaS* 51/2, s. 140-145.
- KADE, Otto (1963). Der Dolmetschvorgang und die Notation. In: *Fremdsprachen* 8/1, s. 12-20.
- KADE, Otto (1967). Zu einigen Besonderheiten des Simultandolmetschens. In: *Fremdsprachen* 12/1.
- KADE, Otto (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig: Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen 1.
- KADE, Otto, CARTELLIERI, Claus (1971). Some Methodological Aspects of Simultaneous Interpreting. In: *Babel* 17/2, s. 12-16.
- KAINDL, Klaus (1997). Wege der Translationswissenschaft - Ein Beitrag zu ihrer interdisziplinären Profilierung. In: *TEXTconTEXT* 1, s. 221-246.
- KALINA, Sylvia (1986). Das Dolmetschen - Theorie und Praxis. In: *TEXTconTEXT* 1, s. 171-192.
- KALINA, Sylvia, KOHN, Kurt (1991). Zur Rolle der Theorie in der Dolmetscherausbildung. In: *TEXTconTEXT* 6, s. 101-113.
- KALINA, Sylvia (1994). Some views on the theory of interpreter training and some practical suggestions. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz, Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies - An Interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992*. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins, s. 219-225.
- KALINA, Sylvia (1996). Zum Erwerb strategischer Verhaltensweisen beim Dolmetschen. In: Lauer, Angelika et al. (eds.). *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wills zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Gunter Narr, s. 271-279.
- KALINA, Sylvia (1998). *Strategische Prozesse beim Dolmetschen: theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Gunter Narr.
- KATCHINKA, Liese (1998). Quality Assurance and Translators. In: *Universitas* 3, s. 2-4.

- KURZ, Ingrid (1983a). Konferenzdolmetscher: Berufszufriedenheit und soziales Prestige. In: *Nouvelles de la FIT*, Nouvelle Série 2/4, s. 130-135.
- KURZ, Ingrid (1983b). Der von uns ... Schwierigkeiten des Simultandolmetschens Deutsch-Englisch. In: *Festschrift zum 40 Jährigen Bestehen des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung der Universität Wien.* Ulln: Dr. Ott Verlag.
- KURZ, Ingrid (1985). Zur Rolle des Sprachmittlers im Fernsehen. In: Bühler, Hildegund (ed.). *Der Übersetzer und seine Stellung in der Öffentlichkeit, Proceedings of the Xth World Congress of FIT.* Vienna: Braumüller, s. 213-215.
- KURZ, Ingrid (1986). Dolmetschen in alten Rom. In: *Babel* 32/4, s. 215-220.
- KURZ, Ingrid (1989a). The Use of Videotapes in Consecutive and Simultaneous Interpretation Training. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore, s. 213-215.
- KURZ, Ingrid (1989b). Conference Interpreting - User Expectations. In: Hammond, Deanna (ed.). *Languages at Crossroads.* Proceedings of the 29th Annual Conference, ATA, Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 143-148.
- KURZ, Ingrid (1990a). Der Einsatz neuer Technologien in der Dolmetscherausbildung. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988.* Berlin: Humboldt-Universität, s. 356-369.
- KURZ, Ingrid (1990b). Conference interpreting: Job satisfaction, occupational prestige and desirability. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIIth FIT Congress Beograd 1990.* Beograd: Prevodilac, s. 363-373.
- KURZ, Ingrid (1993). The 1992 U.S. presidential elections: interpreting the American debatathon for austrian television. In: *Proceedings of XIIIth World Cogress of FIT 1993, s.* 441-445.
- KURZ, Ingrid (1994). A look into the „black box" - EEG probability mapping during mental simultaneous interpreting. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz, Kaindl, Klaus (eds). *Translation Studies - An Interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 198-207.
- KURZ, Ingrid (1996a). *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung.* Wien: Wiener Universitätsverlag.
- KURZ, Ingrid, BASE, Elvira, CHIBA, Doris, PATELS, Werner, WOLFRAM, Judith (1996b). Scribe or Author? In: *The Interpreters' Newsletter* 7, s. 3-18.
- KURZ, Ingrid (1996c). Special features of media interpreting as seen by interpreters and users. In: *Proceedings of XIVth World Congress of FIT 1996. Vienna: Universitätsverlag,* s. 957-965.
- KURZ, Ingrid, MOISL, Angela (1997a). *Berufsbilder für Übersetzer und Dolmetscher.* Wien: Wiener Universitätsverlag.
- KURZ, Ingrid (1997b). Interpreters: Stress and Situation - Dependent Control of Anxiety. In: Klaudy, Kinga, Kohn, Janos (eds.). *Transfere Necesse est.* Budapest: Scholastica, s. 201-206.
- KURZ, Ingrid, BASE, E., BOFFIL, G., PELZ, M. (1997c). Fiction and reality: The Greek Interpreter by Sir Arthur Conan Doyle. In: *The Jerome Quarterly* 12/4.
- KUTZ, Vladimir (1990a). Zur Überwindung aktueller Entsprechungslücken - zu einer dolmetschspezifischen Fähigkeit. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988.* Berlin: Humboldt-Universität, s. 405-408.
- KUTZ, Vladimir (1990b). Zum Kompressionszwang beim Simultandolmetschen. In: *Fremdsprachen* 4/90, s. 229-234.
- LAUER, Angelika et al. eds. (1996). *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wills zum 70. Geburtstag.* Tübingen: Gunter Narr.
- LONSDALE, Deryle (1998). Modeling cognition in SI: methodological issues. In: *Interpreting* 2/1, s. 91-117.
- MATYSSEK, Heinz (1989). *Handbuch der Notizentechnik für Dolmetscher.* Heidelberg: Julius Groos.

- MILLER, George (1956). The magical number seven, plus or minus two: some limits on our capacity for processing information. In: *Psychological Review* 2/63, s. 81-97.
- MORTON, Hunt (2000). *Dějiny psychologie.* Praha: Portál.
- NAKONEČNÝ, Milan (1998). *Základy psychologie.* Praha: Academia.
- PINTER, Ingrid (1969). *Der Einfluss der Übung und Konzentration auf simultanes Sprechen und Hören* (nepubl. PhD. disertace). Wien: Wiener Universität.
- PÖCHHACKER, Franz (1986). *Terminologie der koronaren Herzkrankheit und neuerer Methoden ihrer Diagnose und Therapie im Deutschen und Englischen* (diplomová práce). Wien: Wiener Universität.
- PÖCHHACKER, Franz (1993). This isn't funny. „A note on jokes in SI". In: *Proceedings of XIIIth World Cogress of FIT 1993,* s. 455-464.
- PÖCHHACKER, Franz (1994a). *Simultandolmetschen als komplexes Handeln.* Tübingen:Gunter Narr.
- PÖCHHACKER, Franz (1994b). Simultaneous interpretation: „cultural transfer" or „voice over text"?. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz, Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies - An Interdiscipline Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam /Philadelphia: John Benjamins, s. 169-178.
- PÖCHHACKER, Franz (1995). „Those Who Do...": A Profile of Research(ers) in Interpreting. In: *Target* 7/1, s. 47-64.
- PÖCHHACKER, Franz (1996). Dolmetschtheorie: Handeln, Text und Kognition. In: Lauer Angelika et al. (eds.). *Übersetzngswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wills zum 70. Geburtstag.* Tübingen: Gunter Narr, s. 291-300.
- PÖCHHACKER, Franz (1997). *Community Interpreting - Kommunikation mit Nichtdeutschsprachigen in Wiener Gesundheits- und Sozialeinrichtungen.* MA 15/ Dezernariat für Gesunheitsplanung.
- PÖCHHACKER, Franz (1998). Unity in Diversity. In: Bowker, Cronin, Kenny, Pearson (eds.). *Unity or Diversity? Current Trends in Translation Studies.* Manchester: St. Jerome Publishing, s. 69-176.
- REISS, Katharina (1983). Quality in Translation oder wann ist eine Übersetzung gut? In: *Babel* 29/4.
- REISS, Katharina, VERMEER, Hans (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie.* Linguistische Arbeiten 147. Tübingen: Niemeyer.
- RÖMER, Lothar (1968). Einige syntaktische Gesetzmäßigkeiten beim Simultandolmetschen. In: *Fremdsprachen* 2, s. 65-72.
- SALEVSKY, Heidemarie (1982). Zu einigen grammatischen Problemen der probabilistischen Prognostizierung beim Simultandolmetschen aus dem Russischen ins Deutsche. In: *Fremdsprachen* 26/3.
- SALEVSKY, Heidemarie (1985). Probleme des Simultandolmetschens in Theorie und Praxis. In: Bühler Hildegund (ed.). *Proceedings of the Xth World Congress of FIT.* Vienna: Braumüller, s. 191-194.
- SALEVSKY, Heidemarie (1986). *Probleme des Simultandolmetschens.* Berlin: Zentralinstitut für Sprachwissenschaften, Reihe A.
- SALEVSKY, Heidemarie (1987a). Probleme der allgemeinen Translationstheorie (Zu einer Grundfrage der Übersetzungswissenschaft). In: *Berichte, Berliner Beiträge zur Übersetzungswissenschaft* 7 Jg., Heft 17, s. 6-18.
- SALEVSKY, Heidemarie (1987b). General, specific and particular theorie of translation and their relation to practice. In: *Translation our Future. Proceedings of XIth World Congress of FIT.* Maastricht: Euroterm.
- SALEVSKY, Heidemarie (1990a). Interne Abläufe beim Dolmetschen und externe Dolmetschkritik - ein unlösbares Problem der Überstzungswissenschaft? In: *TEXTconTEXT* 5, s. 143-165.

- SALEVSKY, Heidemarie ed. (1990b). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988.* Berlin: Humboldt-Universität.
- SALEVSKY, Heidemarie (1990c). The science of translation and the training of translators and interpreters. In: Salevsky, H. (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988.* Berlin: Humboldt-Universität, s. 29-41.
- SALEVSKY, Heidemarie (1990d). Issues in training translators and interpreters for the 21st century. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIIth FIT Congress Beograd 1990.* Beograd: Prevodilac, s. 453-459.
- SALEVSKY, Heidemarie (1992a). *Wissenschaftliche Grundlagen der Sprachmittlung.* Frankfurt am Main: Peter Lang.
- SALEVSKY, Heidemarie (1992b). Dolmetschen - Objekt der Übersetzung- oder Dolmetschwissenschaft? In: *Wissenschaftliche Grundlagen der Sprachmittlung.* Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 85-117.
- SALEVSKY, Heidemarie (1993). Translation theory and the translator - a vital link. In: *Translation - the vital link.* XIIIth FIT World Congress: Brighton 1993, s. 381-386.
- SALEVSKY, Heidemarie (1994a). Möglichkeiten und Grenzen eines Interaktionsmodells des Dolmetschens. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz, Kaindl, Klaus (eds). *Translation Studies - An Interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 159-168.
- SALEVSKY, Heidemarie (1994b). Warum und wozu ein Wörterbuch der Translationswissenschaft? In: *TEXTconTEXT* 9, s. 225-234.
- SALEVSKY, Heidemarie (1997). Dolmetscher – Statisten auf der Bühne? In: *TEXTconTEXT* 11, s. 163-181.
- SELESKOVITCH, Danica (1988). *Der Konferenzdolmetscher. Sprache und Kommunikation.* Heidelberg: Julius Groos.
- SIEBOURG, Gisela (1990). Cooperation between West and East: New challenges - new opportunities. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIIth FIT Congress Beograd 1990.* Beograd: Prevodilac, s. 352-356.
- SIEBOURG, Gisela (1996). Die Anforderungen an den Konferenzdolmetscher im Auswärtigen Amt heute. In: Salevsky, Heidemarie (1996). *Dolmetscher- und Übersetzerausbildung gestern, heute und morgen.* Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 35-44.
- SNELL-HORNBY, Mary (1986). *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis.* Tübingen: Francke.
- SNELL-HORNBY, Mary, POCHHACKER, Franz, KAINDL, Klaus eds. (1994). *Translation Studies - An Interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- SNELL-HORNBY, Mary (1996). *Translation und Text. Ausgewählte Vorträge.* Wien: Wiener Universitätsverlag.
- SNELL-HORNBY, Mary, HÖNIG, Hans G., KUSSMAUL, Paul, SCHMITT, Peter A. eds. (1998). *Handbuch Translation.* Tübingen: Stauffenburg.
- STOLZE, Radegundis (1994). *Übersetzungstheorien. Eine Einführung.* Tübingen: Gunter Narr.
- STORIG, Hans-Jürgen (1963). *Das Problem des Übersetzens.* Stuttgart.
- STROLZ, Birgit (1992). *Theorie und Praxis des Simultandolmetschens* (nepubl. PhD. disertace). Wien: Universität Wien.
- STROLZ, Birgit (1994). Simultankapazität und Übungseffekt. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz, Kaindl, Klaus (eds.).*Translation Studies - An Interdiscipline. Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, September 1992.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 209-218.
- VAN DIJK, Teun A. and KINTSCH, Walter (1983). *Strategies of discourse comprehension.* Orlando, FL USA: Academia Press.
- VERMEER, Hans J. (1989). *Skopos und Translationsanftrag.* Heidelberg/Frankfurt: IKO-Verlag für Interkulturele Kommunikation.

- VERMEER, Hans J. (1992). Eine kurze Skizze der scenes-&-frames-Semantik für Translatoren. In: *Wissenschaftliche Grundlagen der Sprachmittlung*. Frankfurt am Main: Peter Lang. s. 75-83.
- VERMEER, Hans J. (1996). *A skopos theory of translation (Some arguments for and against)*. Heidelberg: TEXTconText.
- WILLS, Wolfram (1978). Syntactic Anticipation in German - English simultaneous interpreting. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication*. New YorkP/London: Plenum Press, s. 343-352.
- WILLS, Wolfram (1998). Übersetzen und Dolmetschen im 20. Jahrhundert. In: *Lebende Sprachen* 4/98, s. 145-149.
- WILLS, Wolfram (1999). *Translation and Interpreting in the 20th Century, Focus on German*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- ZÁRUBOVÁ, Petra (1999). *Teorie tlumočení v pracích německy píšících autorů* (diplomová práce). Praha: ÚTRL FF UK.

3. Středoevropský region

Hovoříme-li o středoevropském regionu, nemáme tím zde na mysli přesně vymezenou geografickou oblast uprostřed Evropy, ale spíše území, které zahrnuje státy bývalého východního bloku, jež byly po dlouhá desetiletí především pod vlivem sovětské vědy. Samostatnou kapitolu jsme již věnovali situaci v České a Slovenské republice, v bývalé NDR a v Rusku, proto se nyní zaměříme na další země této části Evropy.

Je nutno si však přiznat, že teorie tlumočení je zde zatím - až na výjimky - naprostou popelkou a že nelze hovořit o nějakých teoretických centrech výzkumu. Můžeme uvést pouze jména několika jedinců, kteří se otázkám tlumočení věnují v rámci svého pedagogického působení na univerzitách, kde se připravují budoucí tlumočníci. To však neznamená, že by v těchto zemích neexistovali kvalitní profesionální konferenční tlumočníci a že by se nevěnovala pozornost didaktice tlumočení, zejména pak v posledních letech, kdy vzniká řada nových tlumočnických škol a postgraduálních kursů pro konferenční tlumočníky v souvislosti s přípravou na vstup do Evropské unie.

Situace není ve všech zemích stejná. V některých, jako třeba v Polsku či Maďarsku, mají již dlouhou tradici ve vysokoškolské přípravě tlumočníků. Na Varšavské univerzitě v Institutu aplikované lingvistiky existuje pětileté studium překladatelství a tlumočnictví od roku 1972 (Kopczyński 1993/94). Jinde začali samostatné tlumočnické obory budovat až po roce 1989 či po rozpadu Sovětského svazu (Tamm 1995). V bývalé Jugoslávii válečný konflikt zemi naopak vrátil o mnoho let zpět (Jankovic 1993/94, Krtic 1996, Antunovic 1996).

V následujícím stručném přehledu si v žádném případě neklademe za cíl postihnout všechny aspekty této zajímavé problematiky, protože situace se rychle mění. Tak například v Polsku nyní fungují magisterské či postgraduální kurzy tlumočení nejenom ve Varšavě, ale i v Poznani, Lodži a Krakově (Skowroński 1998). V Maďarsku příprava tlumočníků probíhá v Budapešti, Segedu a Pécsi. V Bulharsku Univerzita Klimenta Ochridského v Sofii připravuje tlumočníky také již mnoho let, ale pouze v rámci jednotlivých filologických kateder. Teprve nedávno se obor osamostatnil a v roce 1998 byl dokonce otevřen postgraduální kurz konferenčního tlumočení (vedoucí Ekaterina Draganova). Ve Slovinsku v Lubljani najdeme na univerzitě nově ustavenou tlumočnickou specializaci a v chorvatském Záhřebu se také postupně snaží institucionalizovat výuku tlumočení.V Rumunsku je samostatná univerzitní výchova konferenčních tlumočníků ještě v počátcích. Řada těchto zemí je zapojena do různých evropských projektů a programů, díky kterým získaly jednotlivé univerzity moderní tlumočnické vybavení a dostalo se jim pedagogické pomoci (školení učitelů tlumočení, kurzy, stáže, odborná literatura, přítomnost rodilých mluvčích a zkušených konferenčních tlumočníků atd.) při budování vlastních tlumočnických škol.

Teorii tlumočení a výzkumu se věnují pouze jednotlivci. Většinou je jejich vědecká práce spojena s akademickým postupem na univerzitě (např. **Bistra Alexieva** - Bulharsko, **Andrzej Kopszyński** - Polsko, **Krisztina Bohak Szabari** - Maďarsko). Učitelé tlumočení jsou totiž, jako i jinde, především konferenčními tlumočníky, takže jim na vědeckou práci nezbývá čas. Pokud se nad teoretickými otázkami tlumočení zamýšlejí, pak jsou to zejména různé didaktické postupy, které je nejvíce trápí ve výuce a které ve svých statích na konkrétním materiálu analyzují (např. **Zsuzsa Gergely Langová, Kinga Klaudy** a další autoři v Maďarsku). Někteří se tlumočnickou problematikou zabývají i s využitím poznatků

jiných vědních disciplín (**Tatiana Klonowiczová**). Podívejme se na nejznámější a nejaktivnější z nich.

1. Andrzej Kopczyński

Univerzitní profesor a dlouholetý konferenční tlumočník, který působí na Varšavské univerzitě a teorii tlumočení se věnuje již řadu let. V roce 1980 vydal monografii *Conference Interpreting: Some Linguistic and Communicative Problems*. Kniha byla připravena na základě doktorské disertace v Institutu aplikované lingvistiky Varšavské univerzity. Je to výsledek autorova mnoholetého studia a praktické zkušenosti v oblasti konferenčního tlumočení a zároveň pokus o souvislou syntézu v obou činnostech. Publikace je rozdělena do tří kapitol: Překladatelská kompetence, Tlumočnická a metatextová činnost, Chyby v tlumočení. Východisko autorovy analýzy procesu překladu je postaveno na konceptu generativní gramatiky. Překladatelskou kompetenci autor definuje jako souhrn dokonalé znalosti gramatiky a slovní zásoby obou pracovních jazyků, včetně všech terminologických rejstříků a stylů. Patří sem i zvládnutí překódovacího mechanismu, který překladateli umožňuje vytvořit ekvivalentní texty v cílovém jazyce. Tyto předpoklady překladatelské kompetence jsou společné jak pro písemný, tak i ústní převod. Je však několik důležitých rozdílů mezi ústním a písemným převodem, spočívajících v odlišnosti kontextu, možnosti či nemožnosti opravy překladu, charakteru textu a dekódovacího a kódovacího mechanismu. Proto jsou na překladatele a tlumočníka kladeny specifické požadavky: zvládnutí písemné i mluvené formy obou pracovních jazyků, literární talent nutný pro některé typy překladu, dobrá paměť a pohotovost při tlumočnickém zápisu a další psychologické předpoklady jako rozdělení pozornosti při simultánním tlumočení apod. Kromě toho tlumočník musí být odolný vůči psychologickému tlaku, způsobenému pomíjivým charakterem tlumočeného textu a bezprostřední přítomností mluvčího a příjemce a musí být v procesu tlumočení schopen reagovat na nezbytné úpravy výchozího textu. Bez ohledu na rozdíly mezi procesem překladu a tlumočení vychází autorova definice překladatelské kompetence z ideální schopnosti překladatele a tlumočníka vytvořit v cílovém jazyce text, který je ekvivalentní textu v jazyce výchozím. Autor definuje čtyři roviny, jež jsou pro hodnocení kvality překladu a tlumočení nezbytné (1. pragmatická adekvátnost, která umožňuje hodnotit překlad a tlumočení z hlediska dosažení funkčně komunikativní ekvivalence, 2. sémantická ekvivalence, 3. formální ekvivalence a 4. jazyková ekvivalence). Ve druhé kapitole autor hovoří o úloze tlumočníka jako prostředníka v procesu dvojjazyčné komunikace a analyzuje různé tlumočnické strategie na konkrétním anglicko-polském materiálu. Ve třetí kapitole Kopczyński rozlišuje chyby, způsobené nedostatečnou jazykovou kompetencí, a chyby, které jsou důsledkem extralingvistických a subjektivních faktorů (stres, únava, šumy atd.). Při tlumočení dochází nezbytně ke ztrátám informace, ale i přesto lze výsledný produkt v konkrétní situaci považovat za rovnocenný, tedy komunikativně ekvivalentní. Publikace je zajímavá nejenom díky svým teoretickým úvahám, ale má především praktickou hodnotu jako východisko pro výchovu konferenčních tlumočníků. V dalších pracích se Kopczyński zaměřuje především na kvalitu tlumočení, na výkon tlumočníka a kritéria hodnocení tlumočníkova výkonu ze strany posluchačů i řečníků (Kopczyński 1994, 1998). Z pragmatického hlediska není kvalita tlumočení absolutní, ale je kontextově podmíněna. Kontext „komplikuje" otázku kvality tím, že zavádí situační proměnné, které mohou vyžadovat různé priority v různých situacích. Jsou jimi: mluvčí, jeho status a status jeho adresátů; záměr mluvčího; jeho postoj ke komunikátu a k jeho adresátům; postoj adresátů ke komunikátu a k mluvčímu; tlumočník/tlumočnice, jeho/její kompetence, úsudky, postoje a

strategie; forma komunikátu; ilokuční síla komunikátu; existující normy interakce a tlumočení v daném jazykovém společenství; prostředí. S těmito proměnnými souvisí otázka míry zachování všech složek komunikátu, jeho přizpůsobování adresátovi, empatie s mluvčím a role tlumočníka. Autor provedl průzkum mezi polskými uživateli tlumočnických služeb, aby zjistil jejich postoje ke konferenčnímu tlumočení a jejich očekávání. Z průzkumu vyplynulo, že mluvčí i adresáti jednoznačně uvádějí obsah (Kopczyński 1994) jako důležitější než formu, přičemž za nejdůležitější považují vystižení obsahu ve všech detailech. Jako druhou v pořadí mluvčí i adresáti shodně uvádějí terminologickou přesnost, na třetí místo mluvčí kladou plynulost a adresáti styl a plynulost. Tyto závěry se shodují s podobnými výzkumy, prováděnými i jinými autory (Mackintosh 1994, Kurz 1994, Moser 1996).
Kromě vědecké práce a tlumočení Kopczyński aktivně spolupracuje na přípravě polských konferenčních tlumočníků pro Evropskou unii a je zapojen do řady dalších mezinárodních aktivit.

2. Tatiana Klonowiczová

Profesorka psychologie na Varšavské univerzitě, jejíž specializací je výzkum stresu a psychologie osobnosti. Pracuje rovněž jako konferenční tlumočnice (ruština, angličtina). Právě při simultánním tlumočení se rozhodla využít své odbornosti psychologa a uskutečnit rozsáhlý výzkum, zaměřený na růst napětí a stresu v průběhu kabinového tlumočení. Měřila kardiovaskulární činnost tlumočníka a zjistila, že ta se výrazně zvyšuje těsně předtím, než tlumočník střídá svého kolegu v kabině. Tato „mobilizační vlna" se vysvětluje zvýšenou aktivizací sil v důsledku anticipované obtížnosti nadcházejícího úkolu. Popisovaný experiment (Klonowicz 1994) zkoumal kardiovaskulární činnost jako měřítko vynaloženého úsilí. Účastníky bylo šestnáct profesionálních tlumočníků, z nichž žádný nevykazoval mezní hypertenzi a neměl ji ani v rodinné anamnéze. Během tlumočení jim byl průběžně, podle daného schématu, měřen tlak a potvrdilo se, že v uvedené situaci skutečně dochází k zvýšení systolického i diastolického krevního tlaku a srdeční frekvence, což může být významné pro vznik hypertenze a onemocnění srdce.

3. Bistra Alexieva

Zkušená konferenční tlumočnice, která již po řadu let učí anglické tlumočení a překlad na sofijské Univerzitě Klimenta Ochridského. Její zásluhou vznikla po založení překladatelsko-tlumočnického směru v Sofii řada cenných prací hlavně o simultánním tlumočení (cit. dle Novákové 1993: 9, 15) . V počátcích vycházejí zejména ze sovětské teorie tlumočení, z úlohy pravděpodobnostního prognózování (A. Marčevski, N. Najdenov, N. Kraev, M. Chalačeva) a pracují s empirickými materiály. Alexieva se ve svém výzkumu postupně zaměřuje především na otázky související s didaktikou tlumočení. Publikuje velice aktivně v řadě zahraničních časopisů (Pöchhacker 1995:49) a vystupuje na všech významných odborných translatologických konferencích po celém světě. Zabývá se zejména jednotlivými typy tlumočených textů a událostí. Vychází ze známé skutečnosti, že k dorozumívání mezi lidmi je nutná komunikativní kompetence, která se dále dělí na kompetenci jazykovou a textovou. Ke komunikaci je tedy nutno, abychom znali textové standardy a typy, stejně jako procesy, které vznikají při jejich tvorbě a recepci. Texty používané v simultánním tlumočení se od jiných textů v podobě psané i mluvené podstatně liší, jejich typy a vlastnosti jsou vymezeny pouze velice nejasně a dokonce u nich dochází i k částečnému setření hranic mezi

psaným a mluveným textem. Proto při rozboru textů v ST je podle autorky třeba přihlížet k mnoha parametrům - patří mezi ně prostředky komunikace, funkce textu, výskyt doplňkových verbálních a neverbálních prostředků a kompetence mluvčího ve výchozím jazyce. Důležitá je také *intertextualita* - může se jednat o vztahy s texty vnějšími (na dané konferenci neuváděnými) nebo tvořícími součást jiných konferenčních příspěvků. Z tohoto hlediska lze zkoumat charakter jednotlivých vztahů a míru, do jaké si je tlumočník schopen zapamatovat informace z předchozích textů. Důležité je, jakou pozici daný text (mikrotext) v rámci celkového textu (makrotextu) zaujímá, protože to nám umožní rozlišit tři typy intertextových vztahů: *přesah, souvislost* a *komplementaritu*. K přesahu dochází v textech nejčastěji. Jednotlivé texty na sebe navazují, rozvádějí již uvedené informace a komentují je. Souvislost je většinou u odborných textů, které v rámci jedné oblasti pojednávají o různých tématech. Vztah komplementarity nacházíme mezi texty, které hovoří o dvou na sebe navazujících tématech. Z častého výskytu přesahu vyplývá, že při ST dochází v rámci mikrotextů k opakování sémantických a pragmatických informací a v závislosti na tom i k intertextové redundanci, která je při ST často velice užitečná pro úspěšnou komunikaci. Bylo také zjišťováno, co ovlivňuje množství textu, které si tlumočník zapamatuje. V potaz byla brána stabilita zapamatovaných informací, dále způsob, jakým tlumočník zpracovává opakované úseky a vliv na zpracování úseků nových. Pomocné otázky na konkrétní části textu při výzkumu pomáhaly aktivovat zapamatované informace, z čehož vyplývá, že opakování informací v textech na konferencích působí analogicky. Bylo dokázáno, že opakování již známých informací pomáhá tlumočníkům soustředit se na nová fakta a lépe zpracovat celý text (Alexieva 1994a). Autorka všechny své výzkumy ověřuje přímo při výuce u svých studentů tlumočení. Alexieva patří již mnoho let mezi výrazné osobnosti v mezinárodní translatologické komunitě a je citována v řadě významných zahraničních publikací (např.Gile 1995).

Použitá a doporučená literatura:

- ADAMOWICZ, Adam (1989). The role of anticipation in discourse: Text processing in simultaneous interpreting. In: *Polish Psychological Bulletin* 20, s. 153-160.
- ALEXIEVA, Bistra (1978). Za nyakoi problemi na sinhronnia prevod. In: *Izkustvoto na prevoda*, vol.3, Sofia: Narodna Kultura, s. 60-74.
- ALEXIEVA, Bistra (1980). Kompresija na teksta pri sinchronnija prevod. In: *Izkustvoto na prevoda*, vol. 4, Sofia.
- ALEXIEVA, Bistra (1983). Compresion as a means of realisation of the communicative act in simultaneous interpreting. In: *Fremdsprachen* 27/4, s. 233-238.
- ALEXIEVA, Bistra (1985). Semantic Analysis of the Text in Simultaneous Interpreting. In: Bühler, Hildegund (ed.). *Proceedings of the Xth World Congress of FIT*. Vienna: Braumuller, s. 195-198.
- ALEXIEVA, Bistra, ČERNOV, Gelij (1986). Teorija i praktika sinchronnogo perevoda. In: *Meždunarodnyje otnošenija* 5/4, s. 89-91.
- ALEXIEVA, Bistra (1988). Analysis of the Simultaneous Interpreters´Output. In: Nekeman Paul (ed.). *FIT XI, Maastricht: Translation our Future*. Euroterm, s. 484-488.
- ALEXIEVA, Bistra (1990a). Creativity in simultaneous interpreting. In: *Babel* 36/1, s. 1-6.
- ALEXIEVA, Bistra (1990b). Equivalence in simultaneous interpretation. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Berlin 17.-19.5.1988*. Berlin: Humboldt-Universität, Band II, s. 387-391.
- ALEXIEVA, Bistra (1992). The Optimum Text in Simultaneous Interpreting: A Cognitive Approach to Interpreter Training. In: Dollerup, Cay and Loddegaards, Anne (eds.). *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 221-229.
- ALEXIEVA, Bistra (1993). Aptitude Tests and Intertextuality in Simultaneous Interpreting. In: *The Interpreters´ Newsletter* 5, s. 8-12.
- ALEXIEVA, Bistra (1994a). Types of texts and intertextuality in simultaneous interpreting. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies. An Interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 179-187.
- ALEXIEVA, Bistra (1994b). On teaching Note-Taking in Consecutive Interpreting. In: Dollerup, Cay and Lindegaard, Annette (eds.). *Teaching Translation and Interpreting 2*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 199-206.
- ALEXIEVA, Bistra (1997a). A Typology of Interpreter-Mediated Events. In: *The Translator* 3/2, s. 153-174.
- ALEXIEVA, Bistra (1997b). Interpreting Mediated TV Events. In: Klaudy, Kinga and Kohn, Janos (eds.) *Transferre Necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies on Translation and Interpreting*. Budapest: Scholastica, s. 171-174.
- ALEXIEVA, Bistra (1998). Consecutive Interpreting as a Decision Process. In: Beylard-Ozeroff, Ann, Králová, Jana and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Translators Strategies and Creativity*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 181-188.
- ALEXIEVA, Bistra (1999). Understanding the source-language text in simultaneous interpreting. In: *The Interpreters´ Newsletter* 9, s. 45-59.
- ANTUNOVIC, Goranka (1996). Translators´and Interpreters´Organizations in Croatia. In: Rády, Andrej a Martonová, Kateřina (eds.). *Budmerice '94 - 2. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy*. Praha: JTP, s. 109-112.
- AVIROVIC, Ljiljana (1990). Persistence and Change: Current Features of Serbo-Croatian and How they affect the training of Interpreters. In: *The Interpreters´ Newsletter* 3, s. 81-87.

- BENDIK, Jozsef (1996). On Suprasegmentals in Simultaneous Interpreting. In: Klaudy, Kinga, Lambert, José and Sohar, Aniko (eds.). *Translation Studies in Hungary.* Budapest: Scholastica, s. 176-190.
- BIESIADA, Dorota (1997). Jakość tlumaczeia ustnego. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 44-56.
- BOHAK SZABARI, Krisztina (1993). Die Rolle der Textbausteine beim sinnerfassenden Dolmetschen. In: Klaudy, Kinga, Kohn, Janos, Molnar, Kataline and Szalai, Lajos (eds.). *Transferre Necesse est...Current issues of translation theory.* Szombathely: Berzsenyi Daniel.
- BOHAK SZABARI, Krisztina (1998). *A tolmacsolas elmélete és gyakorlata* /Teorie a praxe tlumočení/ (nepubl. PhD. disertace). Pécs: Janus Pannonius University.
- BOHAK SZABARI, Krisztina (1999). Übersetzen nur in die Muttersprache? In: Rády, Andrej a Stejskalová, Barbora (eds.). *Písek '98 - Evropa: společenství rovnoprávných jazyků.* Praha: JTP, s. 77-79.
- CZOLNOWSKA, Anna (1998). Formation des interprètes de conférence - élaboration du programme - opportunités et contraintes. In: Hartzell, James (ed.). *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters' Performance.* Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s. 199-204.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1995). La recherche en interprétation dans les pays d'Europe de l'Est: une perspective personnelle. In: *Target* 7/1, s. 75-89.
- DURHAM, Maria (1996). Temporal Characteristics of Simultaneous Interpreting. In: Klaudy, Kinga, Lambert, José and Sohar, Aniko (eds.). *Translation Studies in Hungary.* Budapest: Scholastica, s. 165-175.
- GERGELY LANG, Zsuzsa (1996). Information Processing During Interpreting and Some Teaching Implications. In: Klaudy, Kinga, Lambert, José and Sohar, Aniko (eds.). *Translation Studies in Hungary.* Budapest: Scholastica, s. 191-196.
- GERGELY LANG, Zsuzsa (1997). Strategies to Form Good Listening Habits in Interpreting. In: Klaudy, Kinga and Kohn, Janusz (eds.). *Transferre Necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies on Translation and Interpreting.* Budapest: Scholastica. s. 329-333.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- GILEVSKY, Witold (1986). *Psycholingwisticzne aspekty procesu tlumaczenia* (nepubl. PhD. disertace).Warszawa: Uniwersytet Warszawa.
- GRANICKY, Pawel (1998). Is it feasible to apply European Interpretation Standards in Poland? In: Hartzell, James (ed.) *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters' Performance.* Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s. 211-218.
- CHMIEL, Darius M. (1996). The training of Legal Translators and Court Interpreters in Poland. In: Rády, Andrej a Martonová, Kateřina (eds.). *Budmerice '94 - 2. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy.* Praha: JTP, s. 22-26.
- IVIR, Vladimir (1978). *Teorija i technika prevodjenja.* Sremski Karlovci: Centar Karlovocka gimnazija.
- JANKOVIC, Mirka (1993/94). Interpretation in the Former Yugoslavia. In: *Parallèles* 15, s. 9-12.
- JANKOVIC, Vida (1991). Interpreting in Some East-European Countries. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIth World Congress of FIT, Beograd 1990.* Beograd: Prevodilac, s. 345-351.
- KLAUDY, Kinga, LAMBERT, José, SOHAR, Aniko eds. (1996). *Translation Studies in Hungary.* Budapest: Scholastica.
- KLAUDY, Kinga, KOHN, Janos eds. (1997). *Transferre Necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies on Translation and Interpreting.* Budapest: Scholastica.

- KLONOWICZ, Tatiana (1990). A Psychological assessment of Simultaneous Interpretation: The Interaction of Individual Differences and Mental Workload. In: *Polish Psychological Bulletin* 21, s. 37-48.
- KLONOWICZ, Tatiana (1992). *Stress w wiety Babel*. Wroclaw: Ossolineu.
- KLONOWICZ, Tatiana (1994). Putting one´s Heart into Simultaneous Interpretation. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 213-224.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1976). Conference Interpreting in Poland: an overview of the problems. In: *Babel* 22/3, s. 123-124.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1980). *Conference Interpreting: Some Linguistic and Communicative Problems*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1982). Effects of some characteristics of impromptu speech on conference interpreting. In: Nils, Erik Enkvist (ed.). *Impromptu Speech: a Symposium*. Abo: Research Institute of the Abo Akademi, s. 255-266.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1983). Deviance in Conference Interpreting. In: Kopczyński A. et al. (ed.) *The Mission of the Translator Today and Tomorrov*. Warszawa: Polska Agencja Interpress, s. 399-404.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1985). Selected bibliography of Polish translation studies 1945-1983. In: *FIT Newsletter* 1-2, s. 77-92.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1993/94). Practice and Theory of Translation/Interpretation in Poland. In: *Parallèles* 15, s. 2-8.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1994a). Quality in Conference Interpreting: Some Pragmatic Problems. In : Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 189-198.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1994b). Quality in Conference Interpreting: Some Pragmatic Problems. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 87-99.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej, KOWALUK, Agnieszka (1997a). Nature or nurture: Are conference interpreters born or made? In: Hickey, Raymond and Puppel, Stanislaw (eds.). *Trends in Linguistics, Studies and Monographs 101, Language History and Linguistic Modelling, a Festschrift for Jacek Fisiak on his 60th Birthday*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 2075-2084.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1997). Praktika i teoria tlumaczenia ustnego. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 17-26.
- KOPCZYŃSKI, Andrzej (1998). Conference Interpreter: A Ghost or an Intruder? In: Hartzell, James (ed.) *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters´ Performance*. Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s.71-78.
- KORDIC, Mara (1967). *Uvad do konsekutivno prevodienje*. Beograd: Foreign Languages Institute.
- KRÁLOVÁ, Jana (1983). A. Kopczyński: Conference Interpreting. In: *Časopis pro moderní filologii* 26, s. 57-59.
- KRSTIC, Maja (1996). Bestandsaufnahme: Dolmetschen und Dolmetscher im heutigen Jugoslawien. In: Rády, Andrej a Martonová, Kateřina (eds.). *Budmerice ´94 - 2. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy*. Praha: JTP, s. 32-34.
- KURZ, Ingrid (1994). Conference interpretation: Expectations of different user groups. In: *The Interpreters´ Newsletter* 5, s. 13-21.
- KWIECINSKI, Piotr (1997). Czym jest i czym nie jest preklad ustny. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 27-36.
- LAAR, Malle (1999). What kind of consecutive interpreters do small languages need: Estonian experience. In: Rády, Andrej a Steskalová, Barbora (eds.). *Písek ´98 - Evropa: společenství rovnoprávných jazyků*. Praha: JTP, s. 16-20.
- MACKINTOSH, Jennifer (1994). User expectation survey (Interim report). In: *AIIC Bulletin* 22/2, s. 13-17.

- MATUSIAK, Agnieszka (1997). Rozwijanie niezbednych umiejetności tłumacza konferencyjnego. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 57-65.
- MIODRAG, Sihinnvir (1979). *Original i prevod.* Beograd.
- MOSER, Peter (1996). Expectations of users of conference interpretation. In: *Interpreting* 1/2, s. 145-178.
- NYKIEL, Bogna (1997). Kształcenie tłumaczy w Polsce i na świecie. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 76-89.
- NOVÁKOVÁ, Taida (1993). *Tlmočenie - teória - výučba - prax.* Bratislava: FF UK.
- OBARA, Krysztof (1997). Osobowość tłumacza konferencyjnego - vybrane cechy osobowościowe v kontekście specyfiki zawodu. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 37-43.
- PÖCHHACKER, Franz (1995). „Those Who Do...": A Profile of Research(ers) in Interpreting. In: *Target* 7/1, s. 47-64.
- POLAK, Marzena (1997). Sposoby oceniania przydatności do zawodu. In: *Neofilolog* 14. Polskie Towarzystwo neofilologiczne: Poznań, s. 66-75.
- SKOWROŃSKI, Witold (1998). Reflections on the State of Interpretation Training in Poland. In: Hartzell, James (ed.). *Ocena tłumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters' Performance.* Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s. 99-105.
- TAMM, Malle (1995). Interpretation in Estonia. In: *Parallèles* 17, s. 83-86.
- ZMUDZKI, Jerzy (1995). *Konsekutivdolmetschen: Handlungen - Operationen - Strategien.* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

4. Místo a úloha ruských teorií tlumočení

1. Počátky teorie tlumočení v Sovětském svazu

V Sovětském svazu se po 2. světové válce, podobně jako jinde ve světě, začíná se systematickou přípravou profesionálních tlumočníků a překladatelů. Výchova tlumočníků se soustřeďuje do dvou moskevských vysokých škol - do Moskevského státního institutu cizích jazyků M. Thoreze a do Vojenského institutu cizích jazyků. Absolventi těchto škol jednak pracují jako konferenční tlumočníci a jednak se sami pedagogicky podílejí na výchově dalších profesionálních tlumočníků (zejména absolventi z 50. let: G.V. Černov, R. K. Min'jar-Beloručev, V. N. Komissarov, M. Ja. Cvilling, A. F. Širjajev, A. D. Švejcer). Od počátku se věnují systematicky také didaktice tlumočení a hlouběji se zajímají o teoretické aspekty procesu tlumočení. Počátkem 60. let začíná vycházet odborný časopis *Tetradi perevodčika*, ve kterém je v průběhu let publikována řada statí o problematice tlumočení, nejdříve spíše prakticky zaměřených, ale velice záhy se zde objevují i výsledky různých empirických a experimentálních výzkumů. Moskva se postupně stává jedním z hlavních výzkumných a metodických center ve střední a východní Evropě. Někteří badatelé se v dalších letech orientují výlučně na výzkum procesu tlumočení, jiní se naopak věnují zejména teorii překladu (Komissarov, Švejcer), ačkoliv také aktivně tlumočí.

2. Komunikativní hledisko v teorii překladu a tlumočení

2.1. V. N. Komissarov

Vilen Naumovič Komissarov je celosvětově uznávaným odborníkem na teorii a didaktiku překladu. Je vedoucím katedry teorie, dějin a kritiky překladu v Moskevské státní lingvistické univerzitě (dříve Moskevský státní institut cizích jazyků). Již více než padesát let se zabývá výzkumem činnosti překladatele a výukou teorie překladu i tlumočení. Dlouhá léta pracoval také jako konferenční tlumočník. V 70. letech přichází s *teorií rovin ekvivalence*, které překladatel při své práci využívá. Jeho teorie ekvivalence je založena na vydělení pěti obsahových rovin textu. Nejvyšší rovinou obsahového plánu textu je rovina komunikačního cíle neboli autorský záměr. Podle svého záměru popisuje autor textu určitou situaci objektivní reality a pro tento popis může použít různých obsahových kategorií. Jako druhou obsahovou rovinu vyčleňuje tudíž Komissarova teorie ekvivalence rovinu popisu situace, kterou považuje za základ popisu textu. Třetí obsahovou rovinou je rovina sdělení, neboť pro popis situace může autor použít různých typů sdělení, která se liší strukturou, tj. charakterem a rozložením obsahových kategorií užitých pro výstavbu sdělení. Čtvrtou rovinou obsahového plánu textu je rovina výpovědi, tj. lineární řada znaků určitým způsobem vybraných a uspořádaných podle pravidel. V této rovině jsou nositeli významu (zdrojem informace) nejen slova, ale i struktura výpovědi. Způsob organizace a výběr slov nese doplňkovou informaci (esteticko-emocionální, expresívně emocionální, stylistickou), jíž se liší jednotlivé výpovědi mezi sebou. Za pátou, nejnižší rovinu, považuje teorie ekvivalence rovinu znaku neboli slova. Tyto roviny jsou hierarchicky uspořádány a mají tu vlastnost, že každá z nich je množinou všech možných variant pro předání odpovídajícího smyslu. Jednotka obsahu kterékoli roviny může ovlivnit výběr výrazových prostředků ostatních rovin, čímž do značné míry redukuje i počet možných

variant (Komissarov 1973:61-74). Autor tuto teorii v dalších letech rozvíjí a koriguje, soustřeďuje se zejména na pojetí překladu jako *mezijazykové komunikace*. Zajímá se o proces překladu, ale i o výsledný produkt, text v cílovém jazyce. Opírá se o lingvistickou teorii překladu (*Lingvistika perevoda* 1980), kterou však vnímá makrolingvisticky, s využitím celé řady dalších vědních disciplín, jako je textová lingvistika, sociolingvistika, pragmalingvistika a psycholingvistika (*Teorija perevoda* 1990). Své názory se snaží aplikovat i na proces tlumočení. Komissarov je autorem více než 90 vědeckých publikací. Jeho přínos k moderní teorii překladu spočívá zejména v šíři jeho teoretických úvah, v důsledném prosazování teorie překladu jako samostatné vědní disciplíny a v systematickém mapování, důkladném popisu a kritické analýze vývoje názorů a translatologických teorií autorů jinde na světě (*Obščaja teorija perevoda* 1999, *Sovremennoje perevodovedenije* 2000). Jako jeden z prvních pedagogů na Východě publikuje i metodickou příručku pro profesionální výuku překladu na specializovaných vysokých školách (*Teoretičeskije osnovy metodiki obučenija perevodu* 1997).[1]

2.2. A. D. Švejcer

Alexandr Davidovič Švejcer v roce 1949 ukončil studia na Vojenském institutu cizích jazyků v Moskvě (obor angličtina - němčina). Již během studií na sebe upozornil mimořádným talentem pro vědeckou práci. V roce 1955 obhájil kandidátskou disertaci a záhy začal působit na Moskevské státní pedagogické fakultě cizích jazyků jako vedoucí katedry překladatelství a tlumočení. V roce 1967 napsal vynikající doktorskou práci věnovanou problematice americké varianty anglického jazyka. Od roku 1982 pracuje jako vedoucí vědecký pracovník v Institutu jazykovědy Akademie věd v Moskvě. Zároveň přednáší teorii překladu a tlumočení na Moskevské státní lingvistické univerzitě. Svůj teoretický výzkum opřel o dlouholeté zkušenosti z praxe konferenčního tlumočníka. V prvních poválečných letech působil jako simultánní tlumočník v Tokiu a později pravidelně tlumočil na mezinárodních vědeckých konferencích, sympoziích a rusko-amerických bilaterálních jednáních.

Nemalou pozornost ve své badatelské činnosti věnoval Švejcer také tlumočení jako nově vznikající samostatné vědní disciplíně. Podrobně se zabýval analýzou procesu tlumočení jako jednoho z nejkomplexnějších aktů komunikace determinovaného množstvím jazykových, mimojazykových a sociálně lingvistických faktorů, mezi něž patří zejména systém a norma dvou jazyků, dvě kultury, dvě komunikační situace - prvotní a druhotná, funkční charakteristika výchozího textu apod.

Studium procesu tlumočení umožňuje autorům tlumočnických publikací volbu mezi přístupem převážně praktickým, anebo teoretickým. Švejcer patří k těm badatelům, kteří se věnují teoretickému řešení překladatelských i tlumočnických otázek. Potřeby společenské praxe mu byly podnětem k napsání řady příruček a učebnic. Ze 138 publikací, jichž je autorem, připomeňme zejména práce, které ovlivnily výzkum v oblasti překladu a tlumočení. V časovém pořadí jsou to tyto knihy: *Perevod i lingvistika* (1973), *Sovremennaja sociolingvistika* (1976), *Teorija perevoda. Status, problemy, aspekty* (1988), *Perevod v kontekste kulturnoj tradicii* (1994), *Osnovnyje problemy obučenija perevodu s russkogo na inostrannyj* (1996).

---

[1] Jsme si vědomi toho, že publikační a vědecká činnost V. N. Komissarova si zasluhuje mnohem větší pozornost, avšak vzhledem k zaměření naší publikace (*Teorie a didaktika tlumočení*) uvádíme pouze stručný nástin jeho početných teoretických a metodických prací věnovaných především teorii překladu.

V uvedených odborných pracích nalezneme celou řadu společných rysů. Autor se zamýšlí nad otázkami ekvivalentnosti, invariantnosti, adekvátnosti a jejich vzájemnými souvislostmi. Zcela nově pojímá sociální stránku tlumočnického projevu. Sociolingvistický přístup ke zkoumání tlumočení umožňuje charakterizovat tlumočnický proces nejen z hlediska mezijazykové komunikace, ale též z hlediska sociálního fungování jazykových jevů v porovnávaných jazycích. Švejcer považuje za charakteristický rys sociolingvistických kategorií jejich dvojí charakter, tj. sociální a lingvistický zároveň, neboť jazyková fakta jsou vždy hodnocena v určitém sociálním kontextu - v mikrokontextu malé sociální skupiny, popř. v makrokontextu třídy, národa apod. Přitom se nejedná pouze o souhrn jazykových prostředků, z nichž mluvčí volí ty, které odpovídají dané sociální situaci, ale o jejich systémové tvoření, o tzv. *sociálně komunikativní systém*. Švejcer dále pracuje s pojmem doplňující funkční distribuce, která existuje mezi prvky daného systému a je bezprostředním odrazem sociální situace. Výsledek tlumočnického procesu z hlediska sociolingvistiky ovlivňuje míra tlumočníkovy orientace na řečníka a adresáta, neboť tlumočník má s jednajícími subjekty bezprostřední kontakt. Mezijazyková komunikace se texty realizuje v určité jazykové situaci, která je ovlivňována sociálními podmínkami. Sociální faktor signalizuje určité pragmatické presupozice - tlumočník si uvědomuje sociální zařazení řečníka, stylistickou charakteristiku jeho projevu i schopnost chápat adresáta.

Práce Švejcera lze hodnotit nejen jako přínos k poznání tlumočnické problematiky, ale též jako přehled možností výzkumu v této mladé vědní disciplíně.

3. Hlavní směry výzkumu tlumočení v publikacích ruských autorů

Teoretickými aspekty procesu tlumočení se od počátku 60. let zabývají zejména moskevští autoři, kteří většinou kromě vlastní tlumočnické praxe přednášejí na zdejších vysokých školách, anebo pracují v Akademii věd SSSR. Zájem badatelů se ubírá obdobným směrem jako v dalších evropských zemích. Tlumočení od samého počátku chápou jako ústní dvojjazyčnou zprostředkovanou komunikační činnost, a proto se komunikativní aspekty tlumočení stávají v rámci jejich výzkumných aktivit jedněmi z nejdůležitějších. Velice brzy vidí nutnost interdisciplinárního pohledu na proces tlumočení a můžeme konstatovat, že v tomto směru jsou mnohem pružnější než jejich kolegové na Západě. Jako vysokoškolští pedagogové mohou lépe spolupracovat s odborníky z jiných oborů, zejména s psycholingvisty a psychology (I. A. Zimnjaja, V. I. Jermolovičová) a zaměřují se především na problematiku simultánního tlumočení, které pak zůstává v popředí jejich pozornosti i v následujících letech. Na rozdíl od badatelů na Západě neopomíjejí ani lingvistické aspekty ST, ale i KT, spojené s jednotlivými jazykovými kombinacemi, s nimiž tlumočník pracuje, a přicházejí s různými propedeutickými cvičeními a konkrétními návody pro řešení jednotlivých tlumočnických i jazykových situací. Ruští odborníci začali jako jedni z prvních pracovat s autentickými nahrávkami a materiály a na základě empirických výzkumů prováděných s konkrétními jazykovými dvojicemi si postupně utvrzovali správnost stanovených hypotéz o fungování řečových mechanismů pro tyto dvojice. Uskutečnili rovněž rozsáhlé experimenty se souběžností řečových činností při ST, s temporálními charakteristikami a fázovým posuvem. Výzkum konsekutivního tlumočení zde stál poněkud stranou, což někteří autoři (Černov 1999: 43) vysvětlují tím, že v praxi se v SSSR vyžadovalo tlumočení spíše po kratších úsecích, několika větách či odstavcích, a proto se i výuka KT ubírala tímto směrem. Většina teoretických prací se tedy zaměřuje na didaktické aspekty tohoto druhu tlumočení v rámci jednotlivých jazykových kombinací.

3.1. Teorie a didaktika konsekutivního tlumočení a její hlavní představitel: R. K. Min´jar-Beloručev

Rjurik Konstantinovič Min´jar-Beloručev (1922-1999) pracoval po ukončení Vojenského institutu cizích jazyků v Moskvě jako profesionální tlumočník. Od roku 1950 zde začal přednášet teorii tlumočení a v roce 1962 se stal vedoucím katedry francouzského jazyka. Již v roce 1956 obhájil kandidátskou práci věnovanou výuce konsekutivního tlumočení a později i doktorskou disertaci s názvem *Metodika obučenijia posledovateľnomu perevodu* (1967).

Jako simultánní tlumočník pracoval dlouhá léta (1953 - 1983) na mnoha kongresech a konferencích. Byl tlumočníkem nejvyšších politických představitelů SSSR.

V dalším období svého života se věnoval především pedagogické a vědecké práci. Působil jako profesor na katedře metodiky výuky cizích jazyků na Moskevské státní pedagogické univerzitě, kde se mu podařilo vychovat řadu vysoce kvalifikovaných tlumočníků. Jako jediný se po celou dobu svého pedagogického působení systematicky věnoval rozpracování metodiky a didaktiky konsekutivního tlumočení.

Své odborné znalosti i praktické zkušenosti shrnul do učebnic, metodických článků a několika monografií. Jeho téměř 180 publikací je důkazem šíře autorova vědeckého výzkumu v oblasti překladu a tlumočení. Na teoretický a metodický výzkum tlumočení, kterému se věnoval zejména v 70.-80. letech (připomeňme alespoň jeho dvě monografie *Posledovatel´nyj perevod. Teorija i metody* z roku 1969 a *Obščaja teorija perevoda i ustnyj perevod* z roku 1980), navazuje jeho teoretická práce z roku 1996 *Teorija i metody perevoda*, která je shrnutím dosavadního autorova bádání v oblast překladu i tlumočení.

V této knize je převedení textu do jiného jazyka hodnoceno jako umění najít při výstupu v CJ takové jazykové prostředky, které v dané situaci poskytnou adresátovi informaci se stejným komunikativním, popř. estetickým efektem. Teoretické zdůvodnění autora je důležité zejména pro tlumočnický proces, kdy roste úloha komunikativní situace a výběru informací. V knize jsou zkoumány různé problémy teorie tlumočení a její metodologické aspekty. Autor se snaží odpovědět na otázku co je to tlumočení, jak tlumočit text apod. Vychází z tvrzení, že přetlumočený text zachovává pouze část originálu, neboť při komunikaci s využitím dvou jazyků dochází k informačním ztrátám. Přitom rozlišuje ztráty zákonité od ztrát, ke kterým by nemělo docházet.

V procesu tlumočení, jak autor zdůrazňuje, nedochází k mezijazykové transformaci, ale k tzv. *hledání* a předávání informace.

Autor si dále klade otázku o invariantnosti v procesu převodu. Předat je nezbytné to, co za jakýchkoli okolností zůstává zachováno. V procesu tlumočení se zachovává ta část informace, která je předurčena pro převod, tedy to, co chce odesílatel sdělit finálnímu adresátovi. Tuto informaci nazývá autor sdělením neboli *invariantní informací*. Tlumočník tedy nejen transformuje výchozí text, ale především hledá invariantní informaci. Jako zkušený odborník jedná intuitivně a zároveň se opírá o různé druhy informací, jež ovlivňují samotný proces tlumočení (podmínky komunikace a komunikativní funkce). Tento druh informací pojmenovává autor *fónovou informací*, což je jednak sémantická a funkční informace, která spoluvytváří smysl výpovědi, jednak informace o struktuře výpovědi, která dotváří estetické hodnoty výpovědi. Funkce tlumočníka spočívá v tom, že musí umět zhodnotit nejen to, co je mu sdělováno, ale i to, jak je informace sdělena, a dospět k samostatnému závěru o komunikativní hodnotě struktury komunikátu.

Proto autor odmítá čistě lingvistický přístup k hodnocení procesu tlumočení jako mezijazykové transformace a zaujímá stanovisko informační. Výchozí text nechápe jako objekt transformace, ale jako nositele sémantické informace a informace o struktuře.

Informační teorie tlumočení spočívá v tom, že struktura sdělení, které má být přetlumočeno, je variabilní a skládá se z různých druhů informací. Přechod od jednoho jazyka k druhému v procesu tlumočení se tedy realizuje v rovině informační. Tzv. *informační model* tlumočnického procesu spočívá podle autora v nalezení informačního sdělení v určité komunikativní situaci a jeho zachování pro finálního adresáta. Autor rozlišuje v procesu tlumočení dvě komunikativní situace. V první komunikativní situaci je sdělení přijímáno tlumočníkem, ve druhé komunikativní situaci pak finálním adresátem. Hledání invariantní informace se realizuje pomocí metod významové analýzy na úrovni jednotek textu. Jako nejmenší jednotky textu slouží k tomuto účelu tzv. *komunikativní segmenty*. Pro zachování invariantní informace v cílové promluvě využívá tlumočník konkrétních nebo abstraktních znaků vyčleněné invariantní informace. Za takové znaky lze považovat jednotky výchozího jazyka, jednotky tlumočnické notace nebo subjektivní představy tlumočníka.

Teoretické problémy převedeného textu jsou v publikaci konfrontovány s řešením praktických otázek, jako jsou např. metody překladu, konsekutivního a simultánního tlumočení, překladatelské a tlumočnické postupy apod. Přestože samotný převod nepovažuje autor za mezijazykovou transformaci, činnost překladatele a tlumočníka lze hodnotit jako různorodé transformace v několika rovinách. Jedná se o zejména o tyto typy transformací:

a) V rovině lexikální, zejména operace znakového způsobu převodu.

b) V rovině sémantické - segmentace textu, notace, transformace výchozího textu, tlumočnické postupy apod.

c) V rovině informační - cílová výpověď, vymezení základní informace, využití notace při záznamu, typy segmentace textu, komunikativní komprese atd.

Transformace v rovině lexikální a sémantické hodnotí autor jako lingvistické postupy, informační transformace jako vlastní tlumočnické postupy, které tvoří základ vědy o překladu a tlumočení.

Podívejme se nyní podrobněji na nejdůležitější autorovy práce věnované teorii a metodice konsekutivního tlumočení. Min´jar-Beloručev se o problematiku výuky KT a techniku notace zajímal od samotných počátků své profesionální tlumočnické i pedagogické kariéry. Obhájil na toto téma kandidátskou i doktorskou disertaci (1956, 1971), navštívil ženevskou tlumočnickou školu ETI, kde se podrobně seznámil s hlavními zásadami tlumočnické notace podle J. Herberta a J-F. Rozana. V Moskvě pak tyto zásady tlumočnického zápisu dále rozvíjí a upravuje s ohledem na potřeby sovětských tlumočníků. V roce 1969 vyšla knižně jeho publikace *Posledovatel´nyj perevod. Teorija i metody*. Nutno konstatovat, že stále existuje pouze několik prací týkajících se metodiky konsekutivního tlumočení a komplexně pojatého tlumočnického zápisu. Autor se zde, stejně jako ve své nejnovější publikaci z roku 1997 *Zapisi v posledovatel´nom perevode*, podrobně zabývá jednotlivými fázemi procesu konsekutivního tlumočení (1. aktivní poslech s porozuměním a analýzou, 2. ukládání informace do paměti a tlumočnický zápis, 3. dekódování notace a ústní realizace cílového sdělení). KT definuje jako ústní převod mluveného projevu z jazyka výchozího do jazyka cílového, přičemž výchozí a cílové sdělení od sebe dělí značný časový úsek. Čím delší úsek reprodukovaného textu, tím více je zatěžována paměť tlumočníka. Není v možnostech lidské paměti uchovat v úplnosti obsáhlé sdělení delší dobu. Rozvíjení paměťových schopností do značné míry ovlivňuje kvalitu konsekutivně přetlumočeného projevu. Je-li však převáděný text příliš dlouhý, je téměř nereálné zajistit nejvyšší míru adekvátnosti převáděného projevu. Proto je tak důležitá technika notace neboli tlumočnický zápis jako opora paměti a stimulace intelektuální aktivity. Úkolem tlumočníka je především fixace základních myšlenek, nikoliv jednotlivých slov. Tomuto cíli musí odpovídat i tlumočnický zápis. Musí doplňovat myšlenky a být maximálně přehledný. Předpokladem smysluplného zapamatování je nalezení logického řetězce v textu a na jeho základě vyčlenění

opěrných významových bodů, které umožňují hlubší porozumění textu. Autor v publikaci shrnul své dlouhodobé zkušenosti z tlumočnické praxe i zkušenosti pedagogické a utvořil ucelená obecně platná pravidla tlumočnického zápisu. Při analýze vychází z následujících principů: 1) Z ekvivalentního převodu myšlenky s použitím maximální ekonomie výrazových prostředků. Na zřeteli má především ty prvky promluvy, které je obtížné si zapamatovat a stávají se opěrnými body paměti při reprodukci. 2) Ze zkráceného záznamu slov, opírajícího se o teorii redundance prvků v jazyce. 3) Z ekonomie a návaznosti, dosahované vertikálním rozložením zápisu s ohledem na syntaktické vztahy. 4) Z maximálního využívání symbolů a zkratek s invariantním významem, který nahrazuje několik pojmů na základě shodných příznaků. Každý uvedený princip je v této první části publikace analyzován a zdůvodněn. Druhá část studie je pak věnována praktickému nácviku notace při KT. Autor propracoval jednotlivé lekce tak, aby studující v případě potřeby mohl samostatně procvičit všechny zvláštnosti znakového systému, získat potřebné znalosti i návyky[1].

Min´jar-Beloručev se tak svým dílem zařadil mezi významné ruské badatele, zabývající se řešením teoretických a didaktických otázek překladu a tlumočení.

3.2. Teoretické otázky simultánního tlumočení

Výzkum procesu simultánního tlumočení stojí v popředí zájmu sovětských a ruských, zejména pak moskevských badatelů, od poloviny 60. let. Obdobně jako na Západě i zde projevují zpočátku zájem o ST psychologové. V roce 1963 vystoupila na sjezdu Společnosti psychologů v Moskvě **Z. A. Kočkinová** a zpochybnila existenci souběžnosti řečových činností (mluvení a poslechu) v procesu ST. Tato badatelka uskutečnila několik experimentů a dospěla k názoru, že souběžnosti se při ST dosahuje vlastně zkracováním cílového sdělení a sevřenějším a rychlejším vyjadřováním tlumočníka (Kočkina 1963:109). Simultánním tlumočením se mimo jiné zabývá i psycholingvista **A. A. Leont´jev** (1967, 1974), který je popisuje z pohledu psycholingvistiky a pracuje s pojmem *program*, obvykle používaným při charakteristice řečové činnosti. Na rozdíl od jednojazyčné komunikace tlumočník nevytváří svůj vlastní program, své vlastní myšlenky, nýbrž převádí cizí smyslový obsah - program, formulovaný řečníkem ve výchozím jazyce. U ST má tento program segmentový, diskrétní charakter. Jednotlivé teoretické modely i empirické studie ST, jež zde postupně vznikají, se tedy opírají zejména o názory významných sovětských psychologů a psycholingvistů a jejich autoři s těmito vědci úzce spolupracují. Oproti některým jiným zemím je zde výzkum chápán jako nezbytná součást vědeckého růstu, a proto se řada pedagogů věnuje také přípravě kandidátských a doktorských disertací s tlumočnickou tematikou (B. A. Benediktov, M. Ja. Cvilling, G. V. Černov, V. I. Jermolovičová, Z. D. Lvovskaja, R. K. Min´jar-Beloručev, A. S. Michejev, Je. N. Sladkovskaja, A. F. Širjajev a další)[2].

3.3. G. V. Černov - hlavní osobnost ve výzkumu simultánního tlumočení

Gelij Vasiljevič Černov (1929-2000) absolvoval v roce 1952 Moskevský státní institut cizích jazyků, kde poté téměř celý svůj aktivní život pedagogicky působil. Přednášel zde teorii tlumočení, učil simultánní tlumočení, vedl práce celé řady doktorandů a připravoval ruské tlumočníky pro OSN. Sám byl špičkovým konferenčním tlumočníkem a několik let

[1] Podrobněji viz ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II*. Praha FF UK: Desktop Publishing.
[2] Viz také II. kapitolu této publikace *Počátky teorie tlumočení.*

pracoval jako hlavní tlumočník v ruské kabině v sídle OSN v New Yorku. Jeho zásluhou vznikly v Moskvě postgraduální kurzy konferenčního tlumočení (*vysšije kursy perevodčikov*) a na počátku 90. let zde založil také soukromou vysokou tlumočnickou školu (*Moskovskaja meždunarodnaja škola perevodčikov*). Vytvořil psycholingvistický model procesu simultánního tlumočení a jeho práce o úloze pravděpodobnostního prognózování mu získaly uznání mezi odborníky na celém světě. G. V. Černov napsal okolo 60 odborných publikací především z oblasti teorie a didaktiky tlumočení, vydal řadu slovníků a je autorem anglicko-ruské encyklopedie Amerikana (1996), která získala cenu UNESCO. Černov byl také dvakrát v Praze v Ústavu translatologie FF UK. Jeho erudice a znalost západních tlumočnických teorií a modelů (viz např. Černov 1978, 1987), a hlavně jeho otevřenost i ochota vyslechnout odlišné názory a dále schopnost o nich diskutovat, ho odlišovaly od ostatních badatelů v oblasti teorie tlumočení.

3.3.1. Psycholingvistický model ST a pravděpodobnostní prognózování

G. V. Černov se od samotných počátků své vědecké práce (1969) zaměřuje na proces simultánního tlumočení, a to jak didakticky, tak i teoreticky a experimentálně. Nejdříve podrobně mapuje a analyzuje, co již bylo napsáno a uskutečněno jinde ve světě, a snaží se prokázat, že při ST dochází k souběžnému průběhu dvou druhů řečové činnosti - poslechu a mluvení. Jeho experimentů se autorsky účastnila i psycholožka I. **A. Zimnjaja.** Sestrojili vlastní měřicí a záznamovou aparaturu (patentově chráněna) pro měření souběžnosti poslechu sdělení v jazyce výchozím a mluvení v jazyce cílovém. Souběžnost (*simultánnost, paralelnost, synchronnost, synfáze*) obou druhů činnosti při ST lze experimentálně stanovit na základě kvantitativních charakteristik, porovnáme-li dobu, během níž hovořil řečník, s dobou, během níž mluvil tlumočník, a stanovíme-li, zda a jako dlouho hovořili současně a kdy tlumočník využíval pauz řečníka. Pokud části výchozího textu, jež tlumočník vnímá na pozadí své vlastní formulace v jazyce cílovém, jsou natolik dlouhé, že bez jejich vyslechnutí a pochopení by převod nebyl možný, můžeme předpokládat existenci souběžného průběhu procesu poslechu výchozího textu a mluvení v jazyce cílovém (Černov, Zimnjaja 1970: 111-113). Souběžnost je nutno chápat jako pojem *relativní* vzhledem k lineárnímu charakteru textu v tom smyslu, že samotná dispozice lidského mozku, fyziologické procesy v nervové soustavě, čas potřebný na reakce způsobují určité minimální zpoždění (viz např. Čeňková 1988:39). Zaostávání tlumočníka za řečníkem (*posuv*) lze srovnat se zpožděnými podmíněnými reflektorickými reakcemi na určitý podnět. Když hovoříme o simultánnosti, máme však na mysli paralelní průběh dvou druhů řečové činnosti kabinového tlumočníka: poslech řečníka a vlastní mluvení. V tomto smyslu je souběžnost pojmem *absolutním*.

V roce 1978 vydává Černov svou první knižní publikaci věnovanou komplexní analýze simultánního tlumočení (*Teorija i praktika sinchronnogo perevoda*) a představuje v ní svůj psycholingvistický model ST. V další publikaci z roku 1987 svůj model dále rozvíjí a konkretizuje (*Osnovy sinchronnogo perevoda*). Tento model, který vychází z charakteristiky simultánního tlumočení jako dvojjazyčné zprostředkované komunikace a opírá se poznatky soudobé psycholingvistiky, přichází s pojmem *pravděpodobnostního prognózování*[1] jako základním mechanismem, který umožňuje tlumočníkovi simultánně tlumočit. Mechanismus pravděpodobnostního prognózování neboli *anticipace* tvoří základ mnoha stránek psychické činnosti člověka, tedy i činnosti řečové. Princip pravděpodobnostního prognózování spočívá

[1] Termín *pravděpodobnostní prognózování* se uplatňuje v sovětské psycholingvistické literatuře a poprvé ho použil I. M. Fejgenberg v roce 1963.

obecně v tom, že po vyslechnutí prvého slova věty si můžeme vytvořit celou řadu sémanticky, syntakticky i strukturně gramaticky správných pokračování této věty. Po vyslechnutí dalších slov již musíme některé varianty vyloučit, až ke konci věty obvykle zbývá jediná možná varianta. Při ST se schéma očekávání utváří podobně jako všeobecně při poslechu. Tlumočník má určitou představu o intenci řečníka, kterou v průběhu jeho řeči modifikuje (Zimnjaja, Černov 1974: 114). Aplikace správného pravděpodobnostního prognózování závisí na mnoha faktorech. Především na osobnosti samotného tlumočníka, na jeho dokonalé znalosti JV i JC, na jeho psychofyziologických schopnostech (paměť, logické myšlení, soustředění apod.), na znalosti tématu, obsahu vystoupení a záměru řečníka, obecněji řečeno na znalosti konkrétní komunikativní situace, za níž převod probíhá (např. Sladkovskaja 1971:64, Čeňková 1988: 74-76). Základním prvkem, který dovoluje užití pravděpodobnostního prognózování, je *redundance jazyka* - ať objektivní nebo subjektivní[1]. Mechanismus pravděpodobnostního prognózování se obvykle uskutečňuje v šesti základních rovinách: slabika, slovo, syntagma, výpověď, sdělení, komunikativní výpověď (Černov 1987:226). Zároveň je nutno poznamenat, že pravděpodobnostní prognózování se většinou uskutečňuje ve více rovinách najednou - jedině tak totiž může tlumočník dosáhnout ekvivalentní produkce cílového sdělení. Při prognózování je třeba se soustředit především na dominantní prvky výchozího sdělení a prognózovat proto ve více rovinách zároveň. Kromě toho je třeba anticipovat v co nejširším kontextu výpovědi, neboť jedině tak je možné provést správnou prognózu. Prognózování ve více rovinách navíc pomáhá plynulosti projevu v cílovém jazyce a snižuje počet nucených oprav tlumočníka.

3.3.2. Metodika a didaktika tlumočení v pracích G. V. Černova

Černov se během své bohaté pedagogické, vědecké a tlumočnické kariéry věnoval i řadě dalších otázek spjatých s výukou simultánního tlumočení, zejména s nácvikem ST mezi ruštinou a angličtinou. V Sovětském svazu, stejně jako ve zemích střední a východní Evropy, se v tlumočnických kurzech trénoval nácvik ST oběma směry, tedy i tlumočení do cizího aktivního jazyka[2]. Především moskevská škola vychovala - právě zásluhou Černova a jeho spolupracovníků - desítky špičkových konferenčních tlumočníků do angličtiny, kteří působí po celém světě a pracují jako tlumočníci zejména v různých mezinárodních organizacích (OSN, MFF apod).

---

[1] Ve své práci z roku 1987 Černov uvádí (s. 84), že redundance je možná díky dvěma základním pravidlům: informace či jejich morfologické ztvárnění se v komunikátu opakují a jsou mezi sebou navzájem propojeny - vzniká tedy jistý intratextuální vztah usnadňující dekódování informace a pravděpodobnostní prognózování (viz Šípalová 1999:16-24). V této souvislosti mluvíme o objektivní redundanci komunikátu. Tu navíc zvyšuje i jazyková koreference, tedy možnost pojmenovat referenta různými názvy a jmény. Existuje také subjektivní redundance komunikátu, která se u jednotlivců liší a která je úzce spjata s implicitností informace zastoupené v textu. Díky implicitnosti, kontextu a znalostem účastníka komunikace se může objektivní redundance diskurzu v povědomí adresáta ještě zvýšit, neboť jeho znalosti převyšují informační základ zastoupený v textu. Z hlediska ST je nejlepší, obsahuje-li komunikát co nejvíce redundantních prvků. Vyšší míra redundance totiž usnadňuje dekódování a napomáhá produkci cílového sdělení. Současně platí pravidlo, že čím je redundance textu vyšší, tím je vyšší i pravděpodobnost správného prognózování dalšího rozvoje výpovědi (Černov 1987:129).

[2] Podrobněji viz ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

3.4. A. F. Širjajev a jeho přístup k simultánnímu tlumočení

Anatolij Fjodorovič Širjajev patří rovněž k první generaci sovětských tlumočníků, pedagogů a badatelů. Celý svůj aktivní život učil na Vojenském institutu cizích jazyků konferenční tlumočení a věnoval se výzkumu a metodice ST. Publikoval desítky odborných statí a článků a v roce 1979 vydal učebnici *Sinchronnyj perevod (Dejatel'nost' sinchronnogo perevodčika i metodika prepodavanija sinchronnogo perevoda)*, ve které se zabývá ST jak teoreticky, tak experimentálně (na francouzsko-ruském materiálu) i metodicky[1]. Stejně jako ostatní badatelé zkoumá také souběžnost řečových činností v procesu ST, rychlost projevu řečníka a tlumočníka, využití řečové ekonomie (komprese). Vytváří rovněž vlastní komplexní model simultánního tlumočení (Širjajev 1979, 1982a,b).

3.4.1. Jednotka orientace v procesu simultánního tlumočení

Při ST dochází k segmentaci výchozího textu na minimální úseky významově ucelené, a tedy přetlumočitelné. Tlumočník musí hledat takovou komunikační jednotku, která je nezbytná pro adekvátní předání minimální informace do cílového jazyka. Tato jednotka ST je značně proměnlivá. Její délka závisí na organizaci a charakteru výchozího projevu a na podmínkách, za nichž proces ST probíhá (tj. zejména jazyková kombinace, tempo řečníkova projevu, pauzy a další lingvistické a extralingvistické faktory). Délka jednotky tlumočení závisí i na některých zvláštnostech činnosti a osobnosti samotného tlumočníka. Vzhledem k značné variabilitě jednotky ST chápe Širjajev (1979:19-22) tuto jednotku jako *jednotku orientace*. Vhodným kritériem pro stanovení jednotky orientace v ST je časový posuv úseku přetlumočeného textu od textu originálu. Při segmentaci výchozího projevu na jednotky orientace vyčleňuje tlumočník určité úseky výchozího textu, které mohou být různé v souvislosti s konkrétní situací v procesu tlumočení. Tato segmentace se při ST projevuje navenek v odstupu tlumočníka od řečníka. Segmenty, které tlumočník nejčastěji vybírá jako jednotky orientace, jsou spjaty s realizací smyslu ve výchozím textu a většinou se shodují s jednotkami sémantického, syntaktického a intonačního členění v proudu řeči: slovo nebo rytmická skupina, syntagma, věta nebo ukončená výpověď (Širjajev 1982a). Někdy však jde o převod jednotek neúplných nejen z hlediska sémantického, ale často i strukturně gramatického (Čeňková 1988: 29-36). Při praktickém ST (zejména je-li tempo produkce řeči v JV rychlé) není vždy jednoduché jednotky orientace od sebe oddělit, protože jednotlivé segmenty na sebe stupňovitě navazují a téměř se překrývají. K realizaci jednoho segmentu v jazyce cílovém dochází souběžně s orientací v následujícím segmentu v jazyce výchozím.

3.4.2. Řečová komprese

Řečová komprese v procesu ST má proměnlivých charakter. Nutnost sevřenějšího vyjadřování je podmíněna především tempem řečníka v JV[2], možnost komprese závisí do značné míry na konkrétní jazykové kombinaci a celé řadě extralingvistických faktorů. Liší se i míra komprese jednotlivých slovních druhů. Širjajev uvádí (1979:84), že kompresi lze použít u 30-35% sloves v textu, 50% substantiv a téměř 75-80% adjektiv.

---

[1] Podrobněji viz ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

[2] Širjajev (1979:84-88) na základě série experimentů se ST různě rychlých vystoupení stanoví míru řečové komprese v převodu tlumočníka: při pomalém tempu řečníka je převod kabinového tlumočníka úplný, bez řečové komprese; při středně rychlém tempu dosahuje komprese 7-15% a při rychlém tempu řečníka může komprese představovat až 30%.

Základem komprese je redundance výchozího sdělení. Komprese je tedy založena na možnosti vynechat či zjednodušit informaci obsaženou ve výchozím sdělení na více místech či několika způsoby. Nemusí se jednat jen o kompresi na úrovni morfologické, větné, ale také na úrovni textové. Širjajev (1979:91-95) člení kompresi na a) *eliminaci* (eliminace segmentů nesoucích informaci, eliminace opakované informace, segmentů nenesoucích informaci, generalizace, rekapitulace, sumarizace, b) *vlastní kompresi* (jazyková neboli sémantická: náhrada úplného názvu zkratkou, zkratkovým slovem, univerbizace, pronominalizační transformace; syntaktická: např. záměna souvětí větou jednoduchou, polovětnou či předložkovou vazbou). Tendence k sevřenosti, kompresi řeči (Černov 1969: 52-65) se u zkušeného kabinového tlumočníka projevuje téměř automaticky. Nutno však podotknout, že v tlumočnické praxi se někdy setkáváme i se zcela opačným jevem. Tlumočník formuluje svůj převod bez komprese, nezhuštěně, dokonce méně ekonomicky a explicitněji než řečník v JV. Příčin je několik a mají objektivní i subjektivní charakter. Vyplývá to jednak ze skutečnosti, že při ST nemá tlumočník vždy čas vybrat optimální variantu. Použije první ekvivalent, který se mu vybaví, protože za dané situace je rozhodující, aby stihl převod v určitém časovém limitu. Druhý důvod je rovněž značně subjektivní a závisí na individualitě tlumočníka. Při velmi pomalém tempu řečníka někteří tlumočníci totiž zaplňují dlouhé pauzy ve svém převodu různými „prázdnými" výrazy a obraty, rozvíjejí a upřesňují myšlenky řečníka a explicitně zlogičťují vztahy mezi jednotlivými částmi a segmenty sdělení (Širjajev 1982a:95). Třetí příčina je objektivní a souvisí s potřebami *interkulturního převodu*, kdy rozšiřujeme sémantickou informaci obsaženou ve výchozím sdělení o adicionální informaci nutnou proto, aby posluchač, který není seznámen s kulturním prostředím JV, pochopil základní myšlenku v plném rozsahu (Čeňková 1988:87-87).

3.4.3. Komplexní model simultánního tlumočení

Rovněž Širjajev dělí proces ST na tři základní fáze a při jejich charakteristice vychází z prací sovětské psycholingvistiky. První fázi pojmenovává *orientace*, druhou *vytyčení programu* a třetí fázi *realizaci programu*. Pokud obě krajní fáze ST probíhají souběžně, nutně z toho vyplývá, že i druhá, prostřední fáze procesu, je s nimi souběžná, paralelní.

Ze segmentového, *diskrétního* charakteru simultánního tlumočení je zřejmé, že všechny tři fáze probíhají formou postupných kroků (Širjajev 1979: 103-105), které na sebe buď navazují (při pomalém tempu a velkých pauzách převládá postupný průběh fází), anebo se navzájem překrývají (při rychlém tempu a malých pauzách - skutečně souběžný průběh všech tří fází). Zároveň je pro proces ST charakteristická *kontinuálnost*, tj. propojenost a vzájemná souvislost všech jeho složek. Všechny tři fáze se realizují po jednotlivých segmentech neustále, v závislosti na vystoupení řečníka. Širjajev se domnívá, že tlumočník dosahuje souběžnosti řečových činností využíváním komprese, vyšším absolutním tempem převodu. Ale také díky možnosti vnímat řečové segmenty na základě jejich akustických charakteristik, při minimální účasti artikulačního analyzátoru (1979:69) a možnosti formulovat text v jazyce cílovém s pravidelnými *mikropauzami* uvnitř segmentů tak, aby artikulační aparát tlumočníka nebyl zaneprázdněn jinou činností a aby tlumočník mohl vnímat jednotlivé části slov v JV. Zejména Černov tento jeho mechanismus mikropauz kritizoval (Černov 1987: 22), domníváme se však, že lze do značné míry dát Širjajevovi za pravdu, pokud ovšem nebudeme chápat pauzu pouze jako nulovou mluvní aktivitu, ale zároveň i jako *změnu tempa řečového signálu* (Čeňková 1988:61). Tlumočník často prodlužuje slabiky, tj. protahuje délku vokálů ve slovech. Ve skutečnosti tedy dělá jakousi zaplněnou mikropauu, během níž soustřeďuje celou svou pozornost na poslech nového segmentu výchozího sdělení a zcela automaticky pronáší zdlouženou slabiku. Toto protahování slabik mu slouží rovněž

k zaplnění čekání (posuv) na další segment řečníkova vystoupení, k dosažení větší plynulosti převodu při neznalosti pokračování segmentu v důsledku jeho neúplnosti a nedostatečné informovanosti v jazyce výchozím.

Ve svém komplexním modelu ST Širjajev (1979:98-112) podrobně popisuje tzv. *mechanismus synchronizace*. V pozdějších pracích jej dále rozvíjí (1982a:87-96). Autor hovoří o hierarchicky uspořádaném komplexu řečových a tlumočnických mechanismů. Přední místo v tomto komplexu zaujímá právě mechanismus synchronizace, který zajišťuje souběžnost průběhu jednotlivých fází ST. Mechanismus synchronizace obsahuje několik regulačních rovin. Na prvním místě mezi ně patří *rovina aktuálního uvědomování*, která řídí činnost tlumočníka spjatou se zaměřením a obsahem projevu řečníka. Druhou rovinou mechanismu synchronizace je *rovina uvědomělé kontroly*, která usměrňuje orientaci tlumočníka v syntaxi a lexiku řečníkova projevu, kontroluje, jak tento postup odpovídá záměru, intenci sdělení v JV. Třetí rovina mechanismu synchronizace, *rovina neuvědomělé kontroly*, zpravidla usměrňuje realizaci jednotlivých tlumočnických řešení. Kromě mechanismu synchronizace se v komplexním modelu ST uplatňují i mechanismy působící v průběhu jednotlivých fází tlumočení: mechanismy orientace ve výchozím sdělení, vytýčení a realizace programu, kontroly a korekce.

Širjajev usiloval o rozpracování těchto mechanismů a návyků do celkového programu přípravy konferenčních tlumočníků, ale i tlumočnických cvičení a výukových postupů.

3.5. Další sovětští badatelé a jejich přínos k teorii tlumočení

Většina autorů, kteří působili či ještě pedagogicky působí na Moskevském státním institutu cizích jazyků (nyní Moskevská lingvistická univerzita) se spolu s G.V. Černovem soustředila především na výzkum procesu simultánního tlumočení a zejména pak na jednotlivé aspekty pravděpodobnostního prognózování (**S. A. Lukaninová, Je. N. Sladkovskaja, V. I. Jermolovičová, A. J. Šumichin**). Jiní, jako třeba **Michail Jakovlevič Cvilling**, který napsal desítky statí o problematice ST a celý život pracoval jako konferenční tlumočník a germanista, se zabývali spíše praktickými otázkami přípravy tlumočníků, jejich dovednostmi, vlastnostmi a nároky, které na ně klade jejich profese (**Ju. Denissenko, P. R. Palažčenko** a další). Sociologickým a pragmatickým aspektům tlumočení se věnoval **A. V. Sadikov**, který tlumočení charakterizuje jako druh sociálního chování, a rovněž **T. V. Vojevodinová**, jež vyzdvihuje význam úlohy tlumočníka jako partnera ve zprostředkované řečové komunikaci, který si musí umět získat důvěru svých posluchačů v konkrétní komunikativní situaci.

Badatele, kteří se ve svých pracích zabývali výzkumem tlumočení, najdeme i na jiných vysokoškolských či akademických pracovištích. K nim patří i **B. A. Benediktov**, který zkoumal zejména psycholingvistické aspekty ST a souběžnost řečových činností v průběhu tohoto druhu tlumočení. Domníval se (Benediktov 1974:277), že tlumočník dosahuje souběžnosti především zkracováním doby vlastního převodu, zrychlováním tempa řeči a zkracováním doby své reakce na vyslechnutý úsek sdělení v JV. Rovněž používal pojem *vnitřní řeč* pro tu fázi ST, která leží mezi fází recepce výchozího sdělení a fází produkce textu v JC. Pro úplnost jmenujme i další badatele z tehdejší Akademie věd SSSR, jako byla **Z. D. Lvovskaja**, která se věnovala komunikativním aspektům tlumočení a která nyní již řadu let jako hispanistka působí na tlumočnické škole v Las Palmas ve Španělsku. Po roce 1989 řada nadějných sovětských pedagogů, badatelů a konferenčních tlumočníků využila společenských a politických změn v zemi a odešla za prací i vědeckou a pedagogickou kariérou do zahraničí.

Použitá a doporučená literatura:

- BARČENKOV, A. A. (1992). Training Translators and Interpreters in the USSR. In: *Meta* 37/1, s. 163-168.
- BAŠKARDIN, Je. A. (1989). O načaľnom etape processa posledovateľnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 23, s. 84-91.
- BENEDIKTOV, B. A. (1972). *Obščije i temporaľnyje osobennosti ustnogo perevoda i vladenija jazykami* (nepubl. DrSc. disertace). Moskva: Institut psichologii AN SSSR.
- BENEDIKTOV, B. A. (1974). *Psichologija ovladenija inostrannym jazykom.* Minsk.
- BURLJAJ, S. A. (1999). Posledovateľnyj perevod = perevodčeskaja zapis? In: *Tetradi perevodčika* 24, s. 91-96.
- CVILLING, M. Ja. (1964). Sovety sinchronnomu perevodčiku. In: *Tetradi perevodčika* 2.
- CVILLING, M. Ja. (1966). Sinchronnyj perevod kak objekt experimentaľnogo issledovanija. In: *Tetradi perevodčika* 3, s. 87-92.
- CVILLING, M. Ja. (1968). O professii perevodčika. In: *Tetradi perevodčika* 5.
- CVILLING, M. Ja. (1972). Kino na uroke perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 9, s. 109-114.
- CVILLING, M. Ja. (1997). Roľ perevodčika v akte kommunikacii i ponjatije „terciarnogo perevoda". In: *Perevod i kommunikacija.* Moskva: Institut jazykoznanija RAN.
- ČEŇKOVÁ, Ivana (1988). *Teoretické aspekty simultánního tlumočení.* Praha: AUC Philologica Monographia XCIX.
- ČERNOV, G. V. (1969). Sinchronnyj perevod: rečevaja kompressija - lingvističeskaja problema. In: *Tetradi perevodčika* 6, s. 52-65.
- ČERNOV, G. V. (1971). Eksperimentaľnaja proverka odnoj modeli. In: *Tetradi perevodčika* 8, s. 55-61
- ČERNOV, G. V. (1972). Mnogourovnevaja struktura verojatnostnogo prognozirovanija v sinchronnom perevode. In: *Učebno-metodičeskije razrabotki k kursu teorii perevoda.* Moskva: MGPIIJA, s. 146-157.
- ČERNOV, G. V. (1973). Teorija bez eksperimenta i eksperiment bez teorii. In: *Tetradi perevodčika* 10, s. 102-110.
- ČERNOV, G. V. (1975a). Kommunikativnaja situacija sinchronnogo perevoda i izbytočnosť soobščenija. In: *Tetradi perevodčika* 12, s. 83-101.
- ČERNOV, G. V. (1975b). O semantike sinchronnogo perevoda (Semantiko-smyslovoj uroven' kak centraľnyj uroven' verojatnostno-prognostičeskoj modeli sinchronnogo perevoda). In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II.* Moskva: MGPIIJA s. 140-146.
- ČERNOV, G. V. (1977). Ješčo raz o scheme organizacii sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 14.
- ČERNOV, G. V. (1978). *Teorija i praktika sinchronnogo perevoda.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- ČERNOV, G. V. (1979). Semantic Aspects of Psycholinguistic Research in Simultaneous Interpretation. In: *Language and Speech* 22/3, s. 277-295.
- ČERNOV, G. V. (1980a). *Lingvističeskije osnovy sinchronnogo perevoda* (nepubl. DrSc. disertace). Moskva: MGPIIJA.
- ČERNOV, G. V. (1980b). Semantic Redundancy as a Key to Reliable Comprehension of a Verbal Message. In: *Comprendre le Langage: Actes du Colloque de septembre 1980.* Paris: Didier Erudition, s. 31-37.
- ČERNOV, G. V. (1984). *Psicholingvističeskije osnovy sinchronnogo perevoda (Tekst lekcij k speckursu).* Moskva: MGPIIJA.
- ČERNOV, G. V. (1987). *Osnovy sinchronnogo perevoda.* Moskva: Vysšaja škola.
- ČERNOV, G. V. (1988). Funkcionaľnaja sistema sinchronnogo perevoda kak vida kommunikativno-rečevoj dejateľnosti. In: Jarceva, V. N. (ed.). *Metody sopostaviteľnogo izučenija jazykov.* Moskva: Nauka, s. 66-70.

- ČERNOV, G. V. (1991). Cognitive and Pragmatic Inferencing and the Intercultural Component in Translation. In: Tirkkonen-Condit, Sonja (ed.). *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies.* Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 27-34.
- ČERNOV, G. V. (1992). Conference Interpretation in the USSR: History, Theory, New Frontiers. In: *Meta* 37/1, s. 149-162.
- ČERNOV, G. V. (1994). Message redundancy and message anticipation in simultaneous interpreting. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 139-154.
- ČERNOV, G. V. (1996). Taking Care of the Sense in Simultaneous Interpreting. In: Dollerup, Cay and Appel, Vibeke (eds.). *Teaching Translation and Interpreting 3.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 223-231.
- ČERNOV, G. V. (1999). Simultaneous Interpretation in Russia: Development of Research and Training. In: *Interpreting* 4/1, s. 41-54.
- ČUŽAKIN, A. P., PALAŽČENKO, P. R. (1997). *Mir perevoda ili večnyj poisk vzaimoponimanija.* Moskva: Valent.
- DENISSENKO, Jurij (1989). Communicative and Interpretative Linguistics. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore, s. 155-157.
- FEJGENBERG, I. M. (1963). Verojatnostnoje prognozirovanije v dejatel'nosti mozga. In: *Voprosy psichologii* 2.
- FEJGENBERG, I. M. (1973). Pamjat' i verojatnostnoje prognozirovanije. In: *Voprosy psichologii* 1, s. 37-47.
- GAVRILOV, A. (1969). Dvustoronnij perevod - vid ustnogo perevoda? In: *Tetradi perevodčika* 6, s. 65-71.
- JERMOLOVIČ, V. I. (1978). K voprosu ob odnovremennosti slušanija i govorenija v processe sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 15, s. 82-93.
- JERMOLOVIČ, V. I. (1979). *Psichologičeskije osobennosti odnovremennogo vypolnenija rečevych dejstvij* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: Institut psichologii AN SSSR.
- JERMOLOVIČ, V. I. (1999). Problemy izučenija psichologičeskich aspektov perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 24, s. 45-62.
- KOČKINA, Z. A. (1963). Nekotoryje osobennosti dejatel'nosti sinchronnogo perevodčika. In: *Tezisy dokladov na II. s'jezde Obščestva psichologov.* Moskva: APN.
- KOMISSAROV, V. N. (1973). *Slovo o perevode.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- KOMISSAROV, V. N. (1980). *Lingvistika perevoda.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- KOMISSAROV, V. N. (1990). *Teorija perevoda.* Moskva: Vysšaja škola.
- KOMISSAROV, V. N. (1997). *Teoretičeskije osnovy metodiki obučenija perevodu.* Moskva: REMA.
- KOMISSAROV, V. N. (1999). *Obščaja teorija perevoda.* Moskva: ČeRo.
- KOMISSAROV, V. N. (2000). *Sovremennoje perevodovedenije.* Moskva: ETS.
- LEONT'JEV, A. A. (1974). *Psicholingvističeskije problemy massovoj kommunikacii.* Moskva: AN SSSR.

  LUKANINA, S. A., SLADKOVSKAJA, Je. N. (1972). *Bibliografija po sinchronnomu perevodu. Učebno-metodičeskije razrabotki k kursu teorii perevoda.* Moskva: MGPIIJA.
- LUKANINA, S. A. (1974). O mechanizme obrabotki sintaksičeskoj informacii pri sinchronnom perevode. In: *Tetradi perevodčika* 11, s. 87-91.
- LUKANINA, S. A. (1975). Osnovnyje tendencii sintaksičeskogo oformlenija reči v sinchronnom perevode. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II.* Moskva: MGPIIJA, s. 5-7.
- LVOVSKAJA, Z. D. (1985). *Teoretičeskije problemy perevoda.* Moskva: Vysšaja škola.
- MARČUK, J. N. (1985). *Metody modelirovanija perevoda.* Moskva: Nauka.
- MELNIKOV, A. I. (1985). *Skoropis pri posledovatel'nom perevode.* Moskva: MGPIIJA.
- MIGAČEV, A. A. (1981). Informativnost' francuzskoj oratorskoj reči i ustnyj perevod. In: *Lingvističeskije problemy perevoda.* Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, s. 30-42.

- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1956). *Metodika obučenija perevodu na sluch v kurse vojennogo perevoda - na materiale francuzskogo jazyka* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: Vojennyj institut inostrannych jazykov.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1959). *Metodika obučenija perevodu na sluch.* Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1967). *Metodika obučenija posledovateľnomu perevodu* (nepubl. DrSc. disertace). Moskva: Vojennyj institut inostrannych jazykov.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1969). *Posledovateľnyj perevod. Teorija i metody obučenija.* Moskva: Vojenizdat.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1976). *Učebnoje posobije po teorii perevoda.* Moskva: Vojennyj institut.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1980). *Obščaja teorija perevoda i ustnyj perevod.* Moskva: Vojenizdat.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1996). *Teorija i metody perevoda.* Moskva: Moskovskij licej.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1997). *Zapisi v posledovateľnom perevode.* Moskva: Stella.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1998). *Kurs ustnogo perevoda. Francuzskij jazyk.* Moskva: Moskovskij licej.
- MIN'JAR-BELORUČEV, R. K. (1999). *Kak stať perevodčikom?* Moskva: Gotika.
- MICHEJEV, A. V., SEMJONOVA, I. M., ČERNOV, G. V. (1989). Opyt delovoj igry v podgotovke perevodčika-sinchronista. In: *Tetradi perevodčika* 23, s. 113-117.
- MOSJAKOV, A. Je. (1978). Ispoľzovanije frazeologii v ustnom perevode. In: *Voprosy teorii perevoda. Sbornik naučnych trudov* 127. Moskva: Ministerstvo vysšego i srednego obrazovanija, s. 133-136
- MOSJAKOV, A. Je. (1987). O roli štampov v sinchronnom perevode. In: *Tetradi perevodčika* 21, s. 74-79.
- NEČAJEV, L. G. (1989). K probleme variantnosti aktuaľnogo členenija pri perevode. In: *Tetradi perevodčika* 23, s. 49-56.
- PALAŽČENKO, P. R. (1981). O predvariteľnoj obrabotke teksta sinchronnym perevodčikom. In: *Tetradi perevodčika* 18, s. 89-97.
- POLUJAN, I. V. (1987). Opyt empiričeskoj proverki introspektivnoj modeli. In: *Tetradi perevodčika* 22, s. 79-86.
- SADIKOV, A. V. (1981). Perevod kak vid socialnogo povedenija. In: *Tetradi perevodčika* 18, s. 3-12
- SLADKOVSKAJA, Je. N. (1971). Prognozirovanije na urovne celi vyskazyvanija. In: *Tetradi perevodčika* 8, s. 61-64.
- SLADKOVSKAJA, Je. N. (1979). *Analiz nominativnogo aspekta teksta - na materiale sinchronnogo perevoda s anglijskogo jazyka na russkij* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: MGPIIJA.
- SMIRNOVA, L. N. (1975). Kompressija teksta pri ustnom, referatnom perevode. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II.* Moskva: MGPIIJA, s. 81-83.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1971). *Sinchronnosť sinchronnogo perevoda.* Moskva: Trudy Instituta inostrannych jazykov 7, Vojennyj institut inostrannych jazykov.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1973). *Sinchronnyj perevod s francuzskogo jazyka - issledovanije nekotorych aspektov sinchronnosti v svjazi s osobennostjami funkcionirovanija ischodnogo jazyka* (nepubl. CSc. disertace). Moskva: MGIMO.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1975). O nekotorych osobennostjach orientacii v tekste v uslovijach sinchronnogo perevoda. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii II.* Moskva: MGPIIJA, s. 172-176.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1979a). *Specializirovannaja rečevaja dejateľnosť - psicholingvističeskoje issledovanije na materiale sinchronnogo perevoda* (nepubl. DrSc. disertace). Moskva: Institut jazykoznanija AN SSSR.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1979b). *Sinchronnyj perevod: dejateľnosť sinchronnogo perevodčika i metodika prepodavanija sinchronnogo perevoda.* Moskva: Vojenizdat.

- ŠIRJAJEV, A. F. (1981). Perevod kak ob'jekt kompleksnogo naučnogo izučenija. In: *Lingvističeskije problemy perevoda*. Moskva: MGU, s. 3-12.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1982a). O psicholingvističeskich osobennostjach funkcional'noj sistemy sinchronnogo perevoda. In: *Perevod kak lingvističeskaja problema*. Moskva: MGU, s. 87-96.
- ŠIRJAJEV, A. F. (1982b). O nekotorych lingvističeskich osobennostjach funkcional'noj sistemy sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 19, s. 73-85.
- ŠUMICHIN, A. J. (1971). Prognozirovanije na urovne predikacii. In: *Tetradi perevodčika* 8, s. 65-67.
- ŠVEJCER, A. D. (1967). K voprosu o naiboleje racional'noj scheme sinchronnogo perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 4, s. 82-85.
- ŠVEJCER, A. D. (1973). *Perevod i lingvistika*. Moskva: Vojenizdat.
- ŠVEJCER, A. D. (1988a). Sociologičeskije osnovy teorii perevoda. In: *Voprosy jazykoznanija* 5, s. 15-24.
- ŠVEJCER, A. D. (1988b). *Teorija perevoda. Status - problemy - aspekty*. Moskva: Nauka.
- ŠVEJCER, A. D. (1996). *Glazami perevodčika*. Moskva: Stella.
- ŠVEJCER, A. D. (1999). At the Dawn of Simultaneous Interpretation in Russia. In: *Interpreting* 4/1, s. 23-28.
- TUROVER, T. (1968). Stilističeskaja transpozicija v ustnom perevode. In: *Tetradi perevodčika* 5, s. 123-126.
- UVAROV, V. D. (1981). Paradoksy rolevogo povedenija učastnikov situacii perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 18, s. 13-15.
- VOJEVODINA, T. V. (1983). Ustnyj perevod v kommunikativnom aspekte i jego sootnošenije s drugimi vidami perevoda. In: *Tetradi perevodčika* 20, s. 66-77.
- ZIMNJAJA, I. A., ČERNOV, G. V. (1970). K voprosu o roli verojatnostnogo prognozirovanija v processe sinchronnogo perevoda. In: *Voprosy teorii i metodiki prepodavanija perevoda. Tezisy Vsesojuznoj konferencii 12-14 maja 1970*. Moskva: MGPIIJA, s. 111-113.
- ZIMNJAJA, I. A., ČERNOV, G. V. (1974). Verojatnostnoje prognozirovanije v processe sinchronnogo perevoda. In: *Predvarite'nyje materialy eksperimental'nych issledovanij po psicholingvistike*. Moskva: AN SSSR, s. 110-117.
- ZIMNJAJA, I. A. (1975). Psichologičeskij analiz perevoda kak vida rečevoj dejate'nosti. In: *Teorija perevoda i naučnyje osnovy podgotovki perevodčikov. Materialy Vsesojuznoj naučnoj konferencii I*. Moskva: MGPIIJA.
- ZIMNJAJA, I. A., JERMOLOVIČ, V. I. (1981). *Učebnoje posobije „Psichologija perevoda" (dlja Vysšich kursov perevodčikov)*. Moskva: MGPIIJA.

5. Francouzské teorie tlumočení

1. Počátky teorie tlumočení ve Francii

Mezi prvními, kdo začínají v 50. letech ve Francii více přemýšlet o tom, jak proces tlumočení probíhá a jaké faktory ovlivňují výkon tlumočníka, jsou i zde zejména profesionální konferenční tlumočníci. Zapojují se do výuky tlumočení na vznikajících tlumočnických školách a snaží se zobecnit své praktické zkušenosti, aby tak přispěli ke kvalitnější přípravě studentů tlumočení.Vzhledem k tomu, že většina článků i odborných statí, jež jsou v tomto období v západní Evropě publikovány, je psána francouzsky, je mnohdy dosti obtížné přesně autora zařadit mezi Francouze, frankofonní Belgičany, či Švýcary[1].

1.1. Simultánní tlumočení v experimentech psychologů

Stejně jako ve Velké Británii či USA (D. Gerver, H. Barik) se o tlumočení zajímají také francouzští psychologové. Nejvíce se proslavili **Pierre Oléron** a **Hubert Nanpon** (1965), které fascinuje souběžný průběh dvou řečových činností - poslechu a mluvení - při simultánním tlumočení. Uskutečňují proto řadu experimentů s nahrávkami projevu řečníka a výkonu tlumočníka. Zkoumají délku časového posuvu, která uplyne mezi pronesením stejné informace řečníkem v originále a tlumočníkem v jazyce cílovém. Oba psychologové dospívají k závěru, že tento časový posuv je velice proměnlivý a že se pohybuje v rozmezí 2 - 10 sekund. Tato rozdílná délka je způsobena tím, že si tlumočník musí informaci v duchu reorganizovat, aby ji mohl převést do jazyka cílového. Délka časového posuvu převodu vůči originálu je podmíněna zejména charakterem výchozího textu (viz např. M. Lederer 1981b), poměrem struktur obou jazyků, řadou extralingvistických faktorů (především tempem řečníka a pauzami v jeho vystoupení) a je nepřímo úměrná délce sdělení minimální informace. Posuv je rovněž závislý na individuálních schopnostech a strategii tlumočníka. Ideální je takový posuv, který umožňuje výhled na další syntaktické jednotky. Převod je potom plynulý, bez ohledu na jednotlivé slovosledné odchylky mezi oběma pracovními jazyky. Je tedy zřejmé, že čím si tlumočník nechává od řečníka větší odstup, tím adekvátnější je jeho převod informace. Oléron a Nanpon však zároveň konstatují, že kapacita tzv. pracovní neboli operativní paměti tlumočníka je omezená, a proto musí mít časový posuv určité meze. Co nejkratší posuv zachovává tlumočník tam, kde informace není strukturovaná, při uvádění dat, čísel, při výčtech a jiných přesných údajích, jejichž delší zapamatování by příliš zatěžovalo jeho operativní paměť. Při svých experimentech si oba badatelé také všímají, že mnohdy tlumočník mluví pomaleji a déle než řečník a že toho dosahuje prodlužováním slabik, tj. protahováním délky vokálů ve slovech. Měření v tomto případě žádnou pauzu neukáže, protože artikulační orgány jsou zaneprázdněny a vykazují mluvní aktivitu, formulaci vokálu (Oléron, Nanpon 1965:86). Analyzují rovněž chyby při ST (vynechávky a doplnění) a zjišťují, že tlumočení má tendenci být delší (redundantnější) než písemný překlad stejného textu (Gile 1995e:36).

[1] Viz také kapitola *Počátky teorie tlumočení* a *Autoři ze ženevské tlumočnické školy.*

1.2. Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (ESIT)

V roce 1953 je v Paříži založena první francouzská vysoká tlumočnická škola, jež se o čtyři roky později, 3. října 1957, transformuje a vzniká tak Vysoká škola tlumočníků a překladatelů ESIT (*Ecole Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs*)[1], která připravuje odborné překladatele a konferenční tlumočníky. Na postgraduálním tlumočnickém oddělení působí jako pedagogové profesionální tlumočníci, kteří se snaží prosadit v povědomí odborné veřejnosti myšlenku, že výuku tlumočení nemohou zajišťovat učitelé jazyků, stejně tak jako chirurgii nemůže přednášet obvodní lékař, který v ruce nikdy nedržel skalpel. Tlumočení musí vyučovat pouze zkušení konferenční tlumočníci z praxe (Laplace 1995:162). Dodejme však, že by tito tlumočníci měli mít i didaktické předpoklady a určité znalosti z pedagogiky. Vyučující na ESIT si postupně uvědomují, že pro lepší a hlubší pochopení celého procesu tlumočení a pro zkvalitnění výuky je nezbytné využít i teoretických poznatků. Pokud v oblasti tlumočení není dosud o co se opřít, je třeba urychleně začít s výzkumnými pracemi a usilovat o začlenění výuky tlumočení mezi univerzitní disciplíny. Tohoto cíle ESIT dosáhla v roce 1970, kdy byla připojena k Univerzitě Paříž III a získala plnoprávný akademický statut.

2. Interpretativní teorie tlumočení (teorie smyslu) D. Seleskovitchové

V roce 1958 **Edmond Cary** (1912-1966), vynikající francouzský tlumočník a překladatel ruského původu, spoluzakladatel Francouzské společnosti překladatelů (*Société Française des Traducteurs*), Mezinárodní federace překladatelů FIT (*Fédération Internationale des Traducteurs)* a mezinárodního odborného bulletinu překladatelů *Babel*, uspořádal pro Mezinárodní rozhlasovou a televizní univerzitu URTI (*Université Radiophonique et Télévisuelle Internationale*) sérii přednášek o problematice překládání a tlumočení[2]. V kapitole věnované konferenčnímu tlumočení hovořil o technice tlumočení a tlumočnické notaci při konsekutivním tlumočení, o anticipaci, prognózování neboli *divinaci* při simultánním tlumočení a na závěr pronesl závažnou myšlenku, kterou přijmou za svou všichni tlumočníci a odborníci a která se stane mottem pařížské ESIT, jež ji však dovede až do krajnosti. Cary tvrdil, že pro to, aby mohl někdo tlumočit, musí znát jazyky, ale tato znalost je pouze výchozím bodem celé operace, určitým odrazovým můstkem. Samotný „skok" (= *tlumočení*) se může uskutečnit pouze tehdy, pokud má člověk sílu se od tohoto můstku odrazit a odpoutat. Zároveň říká, že lingvistika již dlouhá léta žije jako někdo, kdo si dal amputovat část svého těla, protože odmítá do svých úvah zahrnout i to, co by mělo být hlavním předmětem jejího zkoumání: lidskou komunikaci, jež se realizuje prostřednictvím jazyka jako nositele smyslu.

2.1. Danica Seleskovitchová

Zkušená konferenční tlumočnice **Danica Seleskovitchová**[3] stála u zrodu ESIT, dlouhá léta zde pedagogicky působila a byla také ředitelkou této slavné pařížské tlumočnické školy. Seleskovitchová od samého počátku přistupuje při výuce i ve svých teoretických úvahách

---

[1] Viz internet: http://www.univ-paris3.fr/esit/index.html.

[2] Bylo vydáno knižně v roce 1985 pod názvem: CARY, Edmond. *Comment faut-il traduire?* Lille: Presses Universitaires de Lille.

[3] Těsně před odevzdáním naší publikace do tisku přišla z translatologických kruhů smutná zpráva - v dubnu roku 2001 Danica Seleskovitchová zemřela.

k procesu tlumočení jako aktu komunikace. Na základě své dlouholeté tlumočnické praxe a zkušeností s výukou tlumočení píše, že by bylo velkým omylem založit teorii překladu a tlumočení na srovnávání jazyků. Lingvistické porovnání jazyků nám sice umožní konstatovat rozdíly mezi nimi, ale k ekvivalentům použitelným při tlumočení nebo překladu těchto jazyků nás nepřivede. Je třeba rozlišovat mezi „slovníkovým" významem slov či vět a mezi smyslem, kterého nabývají v daném komunikačním kontextu.Tlumočení tedy není prosté převádění slov z jednoho jazyka do druhého[1]. Mezi vyslechnutím sdělení v jazyce výchozím a zformulováním sdělení v jazyce cílovém leží analýza smyslu. Profesionální tlumočník při práci vnímá především a pouze smysl daného textu, přičemž ví, že tento smysl, který vnímá při tlumočení, je totožný s tím, jenž vnímá při jakékoliv komunikaci. Podle autorky se tlumočník vědomě nesmí nechat hypnotizovat slovy, jak by se mu to mohlo stát, pokud by měl před sebou psaný text. Musí využít všech výhod, které mu mluvený projev nabízí. Seleskovitchová přirovnává tlumočení k obrazu, který staví do protikladu s fotografií. Na fotografii je zachyceno všechno naprosto stejně, ať je to podstatné nebo druhořadé, pomíjivé nebo přetrvávající. Při tlumočení by to znamenalo, že převádíme pouhá slova, aniž dbáme na vyjádření smyslu sdělení. Na obraze je naopak zachycený určitý smysl, určité sdělení. To samozřejmě odpovídá zobrazenému předmětu, ovšem tak, jak se jeví malíři. Stejně jako malířství není pouhým kopírováním reálných předmětů, není ani tlumočení pouhou záměnou slov v jednom jazyce slovy v jazyce druhém.

2.1.1. Vznik interpretativní teorie tlumočení

V roce 1968 vydává D. Seleskovitchová publikaci *L'interprète dans les conférences internationales. Problèmes de langage et de communication*, ve které poprvé systematicky formuluje hlavní teze své *teorie smyslu* (*théorie du sens*) neboli interpretativní teorie tlumočení. Tato kniha se rychle stala mezi tlumočníky i zájemci o hlubší poznání procesu tlumočení velice populární a byla postupně přeložena do řady jazyků. Autorka v ní na konkrétních příkladech z tlumočnické praxe ukazuje, jak probíhají hlavní fáze procesu tlumočení - porozumění výchozímu textu spojené s analýzou a vyjádření smyslu tohoto textu v jazyce cílovém. Tlumočník převádí smysl sdělení, a ne jednotlivá slova, která slyšel od řečníka. Dochází k deverbalizaci vyslechnuté informace, ke chtěnému zapomenutí její jazykové formy a k přirozenému přetlumočení/interpretování smyslu této informace do jazyka cílového. Tlumočník musí dokonale ovládat oba pracovní jazyky, vyznat se v tématu, které tlumočí, musí být seznámen s komunikativní situací, v níž tlumočení probíhá, a mít příslušné překladatelské a tlumočnické schopnosti (1968:159). Seleskovitchová je zároveň přesvědčena, že její teorii smyslu lze aplikovat i na písemný překlad a v následujících letech tak tuto teorii na ESIT úspěšně uplatňují i její kolegové překladatelé (např. Christine Durieuxová, Fortunato Israël). Sama autorka píše řadu statí, ve kterých se věnuje i problematice překladu.

Interpretativní teorie tlumočení se na mnoho let stala jedinou uznávanou a „správnou" teorií na Západě. Také výuka konsekutivního i simultánního tlumočení vycházela ze základních postulátů této teorie. Z didaktického i metodického hlediska je zcela jistě pozitivní důraz kladený na konkrétní komunikativní situaci a na nutnost předání smyslu sdělení tlumočníkem. Na druhé straně však odmítání připustit výskyt jazykových problémů, jež by mohly existovat mezi jednotlivými dvojicemi pracovních jazyků, vedlo k tomu, že

[1]Pokud bychom chtěli použít přesnější a pregnantnější terminologii, bylo by vhodnější místo pojmu *jazyk* používat pojem *promluva, text* (v širším pojetí, tj. psaný i ústní) nebo *diskurz*. V pozdějších publikacích se Seleskovitchová přiklání právě k těmto pojmům (Laplace 1995:164).

lingvistická (komparativní) stránka přípravy budoucích tlumočníků byla naprosto opomíjena a že studenti mohli získat dojem, že při znalosti výchozího i cílového jazyka, při zvládnutí požadovaných tlumočnických dovedností a schopností a existenci zautomatizovaných návyků, je každý text stejně snadno přetlumočitelný. Teorie smyslu ovlivnila několik generací badatelů v celé translatologické komunitě a pokud se k ní nepřistupovalo dogmaticky, přispěla zcela jistě k dalšímu poznání procesu tlumočení. Někteří jí vyčítají (např. Černov 1987, Gile 1994b, 1995e, Komissarov 1999), že se opírá pouze o pozorování práce tlumočníka, že jednotlivé etapy procesu tlumočení, zejména etapa porozumění sdělení v jazyce výchozím a etapa přeformulování tohoto sdělení v jazyce cílovém a jejich souběžný průběh při ST nejsou hlouběji analyzovány, že většina hypotéz, jež formulovala, nebyla nijak ověřena a že nebere vůbec v úvahu názory z jiných vědních disciplín (kognitivní psychologie, textová lingvistika atd.) ani práce jiných badatelů, kteří působili ve stejné době v jiných zemích. Teorie smyslu byla ve své době první ucelenější západní vědeckou teorií, formulovanou a propagovanou badateli v oblasti tlumočení. Je přirozené, že s odstupem času a s těmi znalostmi, které o průběhu procesu tlumočení máme dnes, je snadné v ní najít určité nedostatky a mezery. V dalším výkladu však uvidíme, že i interpretativní teorie smyslu prošla vývojem a doznala jistých posunů.

2.1.2. Konsekutivní tlumočení v popředí zájmu D. Seleskovitchové

Ačkoliv D. Seleskovitchovou zajímá zejména proces simultánního tlumočení, její první experimentální výzkum se soustředil na tlumočení konsekutivní. Dva autentické anglické texty dala konsekutivně přetlumočit dvanácti profesionálním konferenčním tlumočníkům, nahrála jejich výkony a rovněž si od nich vzala jejich tlumočnickou notaci, kterou pak společně s jednotlivými tlumočníky analyzovali, aby eventuálně dospěli k jejím obecným zásadám a společným znakům. Své poznatky shrnula v publikaci[1] *Langage, langues et mémoire. Etude de la prise de notes en interprétation consécutive* z roku 1975. Ve Francii to byla vůbec první teoretická práce věnovaná konsekutivnímu tlumočení, jež vycházela z empirického materiálu[2]. Seleskovitchová zde dále rozvíjí svou interpretativní teorii smyslu. Klade důraz na rozdíl mezi významem (*signification*) a smyslem (*sens*) jednotlivých slov. Význam slov se uchovává ve verbální paměti, zatímco jejich smysl v paměti neverbální. Nejprve věnuje pozornost záznamu monosémantických slov, tj. slov majících jen jeden význam ve všech jazycích. Prvním případem takových slov jsou číslovky, u kterých je úplná shoda mezi označujícím (*signifiant*) a označovaným (*signifié*). Tlumočník přijímá verbální podobu slova, ve své mysli ji pak deverbalizuje (*stade de l'idéation*) a přiřadí slovu odpovídající smysl. Mezi recepcí a reprodukcí projevu dochází v tlumočníkově hlavě k analýze projevu. Tlumočník si nepamatuje zvukovou podobu slova, ale jeho smysl. U číselných údajů však k disociaci smyslu a zvukové struktury nedochází, nemají neverbální smysl, ukládají se tedy do jazykové verbální paměti, která uchová informaci jen na okamžik, a proto je třeba si číselné údaje vždy co nejdříve poznamenat. Podobným případem jsou názvy a výčty, které stejně jako čísla neprocházejí etapou deverbalizace.

Pro vysvětlení své interpretativní teorie smyslu používá Seleskovitchová přirovnání o pečení bábovky s rozinkami: smícháme všechny potřebné ingredience a do vzniklého těsta přidáme rozinky. Dáme péct a získáme krásnou bábovku, v níž rozinky zůstanou celé. Stejně

---

[1] Publikovaná verze doktorské disertace D. Seleskovitchové, obhájená v roce 1973.

[2] Srovnej např. se situací v bývalém Československu, kde v 70. letech bylo obhájeno několik empirických tlumočnických diplomových prací, anebo zejména se situací v tehdejším Sovětském svazu, kde publikace s použitím empirického materiálu vycházejí od 60. let (např. R. K. Min'jar-Beloručev) a je zde již napsáno několik tlumočnických kandidátských a doktorských disertací.

tak se v projevu řečníka vyskytují slova, jejichž význam se nemění. Tato slova „rozinky" si proto tlumočník ve své notaci vždy poznamená.

Pokud jde o notaci polysémantických slov, rozlišuje autorka dva druhy poznámek: jednak konkrétní přeložené či nepřeložené slovo a jednak asociace na vyslechnutou informaci. Je nezbytná dokonalá znalost jazyka - překlad polysémantických slov musí být jakýmsi jazykovým automatismem, a ne předmětem dlouhého přemýšlení. Pro správnou notaci je velmi důležitá jazyková analýza projevu, protože právě kontext a komunikační situace přiřadí slovu správný význam. Tlumočník neopakuje řečníkova slova, ale rozvíjí jeho myšlenky. Tlumočit znamená v prvé řadě rozumět, mezi percepcí a reprodukcí je nutná tlumočníkova intervence. Nepoznamenává si tedy slova, ale myšlenky. Poznámky jsou jenom jakousi pojistkou, uzlem na kapesníku, ale nejdůležitější jsou v okamžiku, kdy pomáhají tlumočníkovi udržet pozornost a zůstat soustředěným. Množství poznámek závisí na obtížnosti úseku a na osobnosti každého tlumočníka. Čím je úsek na pochopení obtížnější, tím méně by si měl tlumočník psát poznámek. Pomalý řečník je pro tlumočníka nebezpečný - psaní poznámek se přemění v diktát, tlumočník se plně soustředí na notaci a zanedbává analýzu projevu. Není důležité množství poznámek, ale rozdělení pozornosti, tj. jaká část je věnována psaní a jaká analýze vyslechnutého textu. Proto tlumočníci nestenografují, protože při těsnopisu jsou vnímána jednotlivá slova a ne jejich smysl. Analýzu projevu by v takovém případě tlumočníci prováděli až při vlastním převodu textu, a ne při jeho recepci, takže by vlastně netlumočili, ale dělali jakýsi ústní překlad. Seleskovitchová ve své knize dále říká, že tlumočnická notace je zdánlivě nesystematická a že není možné vytvořit univerzální model notace, vyzývá však k respektování sedmi hlavních zásad J-F. Rozana. Symboly používané při zápisu by měly být plně zautomatizované a nemělo by jich být příliš mnoho. Je vhodné používat i symboly *ad hoc* pro konkrétní tlumočnickou akci. Názvy a vlastní jména radí psát foneticky. Nehledět na pravopis, poznámky jsou jen pro tlumočníka a fonetické přepisování šetří čas. Doporučuje zkracování slov, používání šipek. V poznámkách tlumočníků, kteří absolvovali její experiment, vládne jazyková anarchie, některá slova jsou zaznamenána v jazyce výchozím, jiná v jazyce cílovém, najdeme i slova v jazyce třetím. Ideální by samozřejmě bylo psát poznámky v jazyce cílovém. S postupem času se poznámky zjednodušují. Dobrý tlumočník si podobně jako dobrý řečník znamená na papír jen několik hlavních myšlenek.

Konsekutivnímu tlumočení věnují pozornost ve svých statích i další tlumočníci, kteří vyučují na ESIT.

2.1.3. ESIT jako Centrum translatologických studií

Danica Seleskovitchová jako první ve Francii získává v roce 1973 doktorát v oboru tlumočnictví a její zásluhou přicházejí na ESIT další tlumočníci, kteří jsou zároveň zkušenými pedagogy a kteří se zajímají o výzkum tlumočení a jeho teoretické základy. Mezi tyto profesionální tlumočníky a pedagogy patří zejména **Marianne Ledererová.** Spolu se Seleskovitchovou postupně napíší několik statí a publikací, které vycházejí z interpretativní teorie tlumočení. K tomu, aby se výzkum na ESIT mohl v plné šíři prosadit a aby škola mohla i do budoucna fungovat jako univerzitní instituce, je třeba rozšířit složení pedagogického sboru. Daří se získat řadu profesionálů - tlumočníků a překladatelů (**Christopher Thiéry, Karla Déjean Le Féalová, Clare Donovanová, Colette Laplaceová, Christine Durieuxová, Florence Herbulotová** a další), ale i univerzitních profesorů (např. **Fortunato Israël**), kteří jsou odborníky na umělecký či technický překlad.

Postupně tak vzniká na ESIT vlastní badatelská skupina. V roce 1976 získává škola akreditaci pro doktorandská studia v oboru translatologie a buduje Centrum translatologických

studií, dosud jediné ve Francii. Jeho ředitelkou se stává právě Danica Seleskovitchová. Prvními doktorandy jsou samotní učitelé-tlumočníci z ESIT (viz dále), ale v následujících letech se do doktorandských studií hlásí zájemci z celé řady zemí i kontinentů (např. Španělsko, Velká Británie, Kanada, Čína, Jižní Korea, SRN, Afrika, Jižní Amerika)[1]. Jejich disertace jsou zaměřeny jak na překlad (literární i odborný), tak na didaktiku ST i KT, na hodnocení kvality tlumočení, na bilingvismus, na analýzu projevů spontánních a čtených, na souběžnost řečových činností při ST a dokonce i na problematiku tlumočení ve francouzské znakové řeči[2].

2.2. Publikační a vědecká činnost učitelů tlumočení na ESIT

2.2.1. Znalost pracovních jazyků tlumočníka

Interpretativní teorie smyslu, jejímiž zastánci byli a jsou všichni vyučující na ESIT, způsobila, že nikdo z pedagogů se nezabývá lingvistickými aspekty tlumočení, respektive problémy, jež při tlumočení, zejména simultánním, mohou vznikat mezi jednotlivými pracovními jazyky díky jejich gramatickým odlišnostem (např. koncové postavení slovesa v němčině, obmykaní přívlastků v ruštině, slovosled v angličtině, postavení předmětu přímého a nepřímého ve francouzštině, apod.). Podmínkou přijetí na ESIT je dokonalá znalost jazyků ze strany uchazeče a předchozí dlouhodobý pobyt v zemi, kde se těmito jazyky hovoří, a proto se předpokládá, že nic z toho nemůže studentům při tlumočení dělat potíže. Zároveň to však vede k odmítání jakéhokoli jazykově orientovaného komparativního výzkumu v oblasti tlumočení. Badatelé ESIT samozřejmě zdůrazňují nutnost neustálého zdokonalování pracovních jazyků a rozšiřování slovní zásoby pro výkon tlumočnického povolání (viz Seleskovitchová, Ledererová, Thiéry, Déjean Le Féalová i další). Budoucí tlumočníci musí ovládat jazyk tak, aby byli schopni plnit komunikační potřeby druhých, za což nesou i plnou odpovědnost. Při tlumočení, na rozdíl od překládání, příjemce nemá čas ani možnost se k nejasně podané informaci vrátit. Schopnost srozumitelného sdělení je tudíž pro tlumočníka možná ještě závažnější, než je tomu u psaného překladu. Tlumočník tedy musí perfektně rozumět a jeho projev musí být ihned srozumitelný. Měl by se soustředit zejména na výslovnost, terminologii, gramatiku, idiomy a poetismy. Kromě výslovnosti má na srozumitelnost dále vliv artikulace, kvalita hlasu, správné umisťování pauz, patřičné rozlišování dlouhých a krátkých slabik a přízvuk. Idiomatická jedinečnost je nejobtížnější a nejdůležitější složkou srozumitelnosti tlumočníka. Idiomatičnost jazyka je nezbytná pro jednoznačnost sdělení a je velice obtížné ji zvládnout v druhém, cizím jazyce. Každý jazyk má vlastní logický způsob vyjadřování, přičemž rodilý mluvčí volí nejpřirozenější z nich. Proto na ESIT zastávají názor, že tlumočník by měl pracovat především do svého mateřského jazyka (jazyk A dle kategorizace AIIC).

2.2.2. Christopher Thiéry

Christopher Thiéry, dlouhá léta vedoucí tlumočnického odboru na francouzském ministerstvu zahraničních věcí, zkušený konferenční tlumočník, předseda AIIC, stál více než deset let v čele výuky tlumočení na ESIT. Jako jeden z prvních profesionálních tlumočníků se rozhodl, že věnuje svůj čas a energii také výzkumu tlumočení a v roce 1975 obhájil

[1] Viz *Použitá a doporučená literatura* v závěru této kapitoly.
[2] Výuka konferenčního tlumočení ve francouzské znakové řeči existuje na ESIT od počátku 90. let.

doktorskou disertaci (obdoba PhD.) na téma bilingvismu u konferenčních tlumočníků. Vychází z interpretativní teorie smyslu a opírá se o vlastní zkušenost bilingvního člověka a tlumočníka (matka Irka, otec Francouz, žil v Londýně a chodil do francouzského lycea). Definuje tzv. *pravý* bilingvismus, kdy má člověk dva skutečné mateřské jazyky.V roce 1973 uskutečňuje výzkum mezi konferenčními tlumočníky, členy AIIC, kteří mezi svými pracovními jazyky uvádějí dva A-A mateřské jazyky. Bilingvním se člověk stane již v dětství, dvě mateřštiny je schopen získat jen do určitého věku, přibližně do puberty. Pak už se další jazyk může jen naučit prostřednictvím jiného jazyka a nemůže již nikdy být opravdu bilingvním. Bilingvismus z dětství je však dosti obtížné si zachovat do období dospělosti. Je nutno si ho „pěstovat" a k tomu je potřeba určitá motivace, zejména profesionální. Je jen málo povolání, která vyžadují dokonalou znalost dvou jazyků tak, aby člověk působil přirozeně v obou jazykových komunitách. Kromě konferenčního tlumočení není snad žádné jiné povolání, které by člověka dostatečně motivovalo, aby zůstal bilingvním, a právě každodenní tlumočení mu k tomu pomáhá. Bilingvista nikdy nesmí ztratit kontakt s některým z jazyků, i když zrovna nežije v zemi, kde se jeden z nich používá. Musí poslouchat rozhlas, sledovat televizi (v dnešní době i internet), číst denní tisk atd. Výhodou je, že bilingvista může dokonale splynout s prostředím dvou různých jazykových komunit a že patří ke dvěma kulturám, neboť jazyk je s kulturou velmi úzce spjat. Bilingvista nemusí stejně dobře psát v obou jazycích a naopak, člověk, který velmi dobře píše dvěma jazyky, nemusí být bilingvní. Bilingvismus se zásadně odehrává v mluveném projevu - na úrovni *parole*. V psaném projevu má každý čas najít správnou formulaci, ale v mluveném projevu nikoli. Je mnoho lidí, kteří píší více jazyky, aniž by byli bilingvní.

Thiéry se v několika článcích také podrobně věnuje problematice konsekutivního tlumočení a nácviku tlumočnické notace. Sám konsekutivní tlumočení řadu let na ESIT učil, a proto své publikace píše zejména z pohledu didaktika, aby sloužily jako vodítko při přípravě konsekutivních tlumočníků. Uvádí, že pro každou formu tlumočení jsou důležité tři fáze: poslech informace, její analýza a převedení do cílového jazyka. Konsekutivní tlumočení je o to náročnější, že úsek, který se po vyslechnutí tlumočí, je poměrně dlouhý (i několik minut). Při výuce konsekutivního tlumočení je proto nutné brát ohled především na aktivní poslech výchozího projevu a jeho pochopení. Tlumočník musí při poslechu a pochopení vynaložit mnohem větší úsilí než posluchač, kterému je projev určen. Tlumočník sice dokonale ovládá jazyk, ve kterém byl projev řečníkem pronesen, většinou však není odborníkem v daném oboru, a proto důkladný poslech výchozího projevu spojený s jeho analýzou je prvním důležitým momentem KT. Při delším projevu si tlumočník dělá vlastní tlumočnickou notaci. Nepochopí-li však výchozí projev, zápis mu ke správnému přetlumočení nepomůže. Tlumočnická notace je jakousi externí kopií informace, kterou má tlumočník uloženou v paměti. Podle Thiéryho je notace pouhou pomůckou sloužící k vyvolání uložených informací a pomáhá k zapamatování si smyslu informace. Učitel nemůže studentům říci, co přesně si mají poznamenat, může jim pouze dát určitá doporučení ohledně struktury notace a neexistuje žádná norma či zaručená metoda psaní notace, jež by byla zárukou kvalitního tlumočení[1].

Je třeba poznamenat, že většina publikací, které vycházejí z pera tlumočníků vyučujících na ESIT, je obdobně didakticky zaměřena, aby přispěla ke zkvalitnění a zefektivnění výuky ST i KT (viz dále).

---

[1] Podrobněji k tlumočnickému zápisu viz ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

2.2.3. Karla Déjean Le Féalová

Také zkušená konferenční tlumočnice **Karla Déjean Le Féalová**, která v průběhu své kariéry připravovala budoucí tlumočníky v kurzech a školách v mnoha zemích po celém světě, zejména v jihovýchodní Asii, učí již řadu let na ESIT. Sama je absolventkou této školy a v roce 1978 zde obhájila svou doktorskou disertaci (obdoba PhD.), věnovanou simultánnímu tlumočení čtených a improvizovaných projevů. Je to empirická studie, v níž se zabývá rozdíly mezi projevy připravenými a čtenými a projevy nepřipravenými, spontánními. Nepřipravené projevy jsou redundantnější a explicitnější než předem připravená vystoupení, a proto se většinou lépe tlumočí. Autorka zkoumá rychlost, jakou řečník a tlumočník hovoří. Rozlišuje rychlost *objektivní* (počet pronesených slabik za minutu) a rychlost *subjektivní* pro vyjádření pocitu tlumočníka z tempa, jakým je text pronášen. Tato subjektivní rychlost se tlumočníkovi u projevů připravených a čtených zdá být vždy rychlejší, než ve skutečnosti je. Vyplývá to z toho, že řečník, který svůj projev čte, má tendenci jej členit na delší úseky bez pauz, než je tomu u spontánních vystoupení. Dokazuje tak mimo jiné, že hlavním rysem čtených vystoupení je absence hezitačních pauz a příliš dlouhé úseky pronesené bez pauz nebo naopak nelogické rozmístění pauz v textu.

Déjean Le Féalová má za sebou značnou pedagogickou praxi, a proto se ve svých pozdějších článcích zaměřuje na výuku konsekutivního i simultánního tlumočení, na návaznost jednotlivých typů tlumočnických cvičení, na obtížnost a náročnost používaných textů, na problematiku zachování stylistické roviny řečníka v převodu tlumočníka, na znalost komunikativní situace, ve které tlumočení probíhá, a na nácvik a zvládnutí tlumočnických strategií. Považuje za naprosto přirozené, že tlumočník - budoucí i současný - si nestále zdokonaluje znalost svých pracovních jazyků. Vzhledem k tomu, že dlouho pracovala v zemích s „exotickými" jazyky, věnuje se na ESIT prakticky i teoreticky přípravě tlumočníků, jejichž mateřštinou je jazyk, který učitel tlumočení neovládá. Vypracovala zvláštní trojúhelníkové schéma organizace těchto kurzů, kdy je přítomen navíc ještě odborník, rodilý mluvčí, který však ovládá i jazyk, ze kterého se tlumočí. Hraje tedy úlohu posluchače a kontroluje kvalitu tlumočení do své mateřštiny. Při KT přichází do učebny až v okamžiku tlumočení, aby nebyl ovlivněn vyslechnutím výchozího projevu, při ST se chová jako klasický delegát, který poslouchá tlumočení do sluchátek a hodnotí, zda tlumočení bylo srozumitelné a koherentní. V případě nejasností mu další studenti a učitel tlumočení upřesní obsah výchozího textu. V další etapě výuky vystupuje naopak v roli řečníka, který hovoří v mateřštině studentů, a jeho vystoupení se konsekutivně tlumočí do francouzštiny. Všichni studenti si zapisují zejména nejasné části tlumočníkova výkonu a žádají poté tlumočníka o vysvětlení. Někdy jde o jazykové chyby a nedostatky, někdy o špatné porozumění obsahu a tedy o nesprávné převedení smyslu. Tento způsob výuky je dosti náročný na přípravu i organizaci a vyžaduje skutečnou týmovou práci všech zúčastněných (podrobněji viz: Déjean Le Féal 1990a).

2.2.4. Marianne Ledererová

Oporou D. Seleskovitchové při prosazování a uplatňování interpretativní teorie tlumočení (*teorie smyslu*) se od počátku 70. let stává konferenční tlumočnice, univerzitní profesorka a badatelka **Marianne Ledererová**. V roce 1978 obhajuje státní doktorskou disertaci[1] (*Thèse de Doctorat d'Etat*) věnovanou simultánnímu tlumočení a jeho teoretickým základům[2]. Na obsáhlém empirickém materiálu se autorka snaží prokázat, že jestliže

[1] Odpovídá české vědecké hodnosti DrSc.

[2] Vyšla knižně v roce 1981 pod názvem: *La traduction simultanée - fondements théoriques*. Paris: Minard Lettres Modernes.

Seleskovitchová mohla aplikovat ve své publikaci interpretativní teorii smyslu na proces konsekutivního tlumočení, jí se podaří tímto způsobem analyzovat průběh simultánního tlumočení[1] a vysvětlit na něm některé základní principy této teorie. Zároveň konstatuje, že hlavní východiska interpretativní teorie platí i pro písemný převod, protože cílem překladatele je rovněž předání smyslu textu při použití těch nejvhodnějších jazykových prostředků. Práce Ledererové je přínosná také v tom, že jako profesionální konferenční tlumočnice ví, jak proces simultánního tlumočení probíhá, a proto se mohla při realizaci experimentu vyvarovat řady nedostatků, jichž se v předcházejících letech dopouštěli ve svých pokusech zejména psychologové. Ti totiž dávali přetlumočit jednotlivá slova nebo věty vytržené z kontextu, a navíc pro experimenty používali většinou studenty nebo jiné osoby bez zkušeností s tlumočením, a tudíž výsledky testů neodrážely skutečnou tlumočnickou situaci. Ledererová v uvedené publikaci dále zdůrazňuje komunikativní funkci tlumočení, nutnost porozumění a předání smyslu výpovědi spíše než jazykového významu slova. Konstatuje, že první a nezbytnou podmínkou tlumočení je porozumění danému sdělení. Porozumění vyžaduje jednak znalosti jazykové, jednak znalosti tématu. Nutně se opírá o vědomosti nabyté před začátkem řečníkova vystoupení. Výpověď obsahuje mnoho implicitních informací a její smysl je vždy širší než sémantický obsah věty. Při poslechu řečníkova projevu zůstává vzpomínka na to, co již bylo řečeno, a ta propůjčuje jednotlivým segmentům projevu smysl platný právě v daném okamžiku. Tlumočník tak získává pomocí kontextu nové možnosti volby výrazu. Mimo komunikační situaci je slovům připisován význam, který uvádějí slovníky. Při tlumočení je potřeba tento význam konfrontovat s dalšími relevantními fakty (reálie, situace, kontext). Každá výpověď je eliptická. Smyslu nabývá tehdy, použije-li posluchač (tlumočník) při jejím dešifrování svých znalostí. Na začátku řečníkova projevu, po vyslechnutí prvních několika segmentů se tlumočník více přidržuje významu jednotlivých slov originálu (pracuje metodou transpozice). Postupem času se oprošťuje od doslovného překladu a od původních syntaktických struktur. Tehdy začíná chápat smysl celé výpovědi. První slova evokují určitá sémantická pole a jisté oblasti znalostí. Je-li tlumočník schopen si je vybavit, může je využít pro syntézu informací právě vyřčených a těch, které mu byly známé předtím. Tyto dva momenty - transpozice a spontánní interpretace myšlenek v projevu - se v procesu porozumění neustále střídají. Tlumočník převádí do cílového jazyka jednotlivé *smyslové jednotky* (*unité de sens*), jež nemusí vždy být totožné s jednotkami sémantickými či syntaktickými.

Ledererová ve své práci zkoumá různé aspekty procesu ST a vyčleňuje osm operací, které probíhají v hlavě tlumočníka současně anebo se alespoň částečně překrývají:

1. Poslech výchozího projevu (textu).
2. Porozumění a pochopení vyslechnutého textu.
3. Integrace pochopených smyslových jednotek do předchozích znalostí, získaných z výchozího textu.
4. Utváření výpovědi v CJ na základě kognitivní paměti.
5. Automatický převod z VJ s použitím tzv. přímých ekvivalentů (transpozice).
6. Vybavování si jednotlivých termínů na základě verbální paměti.
7. Sluchová kontrola vlastního převodu v CJ.
8. Využití situačního kontextu.

Autorka všechny tyto operace podrobně popisuje, přičemž bere v úvahu takové aspekty ústního projevu, jako je rychlost a charakter řečníkova projevu (např. špatné formulace, neúplné věty, morfologické, syntaktické i výslovnostní nedostatky, pauzy, intonace), časový

[1] Francouzsko-německý korpus: audionahrávka originálu (němčina) a ST (francouzština) pořízená na zasedání správní rady Eurofima. Tentýž originál byl v laboratorních podmínkách přetlumočen ještě jednou stejnými tlumočníky, avšak při opačném střídání: tj. každý tlumočník tentokrát tlumočil ty úseky, které na konferenci tlumočil v kabině jeho kolega.

posuv, anticipace ze strany tlumočníka atd. Zajímá se i o konkrétní jazykové problémy, které vznikají při ST mezi němčinou a francouzštinou (postavení německého slovesa, interference, kalkování apod.) a také o to, jaké strategie profesionální tlumočník využívá, aby tato úskalí překonal. M. Ledererová na svém konkrétním empirickém materiálu dokazuje, že pro ST jsou zásady interpretativní teorie smyslu rovněž platné. Někdy by však bylo potřeba jasněji vysvětlit a zdůvodnit jednotlivé operace a kroky uskutečňované tlumočníkem a tím i průběh celého procesu ST.

2.3. Společná vědecká a publikační činnost D. Seleskovitchové a M. Ledererové

Obě badatelky jsou zainteresovány na vytvoření a prosazení interpretativní teorie jak pro překlad tak i tlumočení, a proto v roce 1984 vydávají společnou publikaci *Interpréter pour traduire*. Sborník obsahuje 17 statí napsaných či pronesených těmito autorkami v letech 1965 - 1982. Jednotlivé úvahy a články o procesu překladu a tlumočení jsou seskupeny tematicky do tří kapitol (1. Co je to překlad? 2. Výuka tlumočení. 3. Překlad a řeč), v nichž autorky postupně čtenáři vysvětlují opodstatněnost své *teorie smyslu*.

Didaktice a metodice tlumočení je věnována další společná práce D. Seleskovitchové a M. Ledererové *Pédagogie raisonnée de l'interprétation* (1989). Tato publikace vznikla na objednávku Komise Evropského společenství, jejíž Společný tlumočnický a konferenční servis (SCIC) se také dlouhá léta věnoval přípravě tlumočníků a organizoval vlastní tlumočnické kurzy. Je to kniha, která by neměla chybět v knihovně žádné tlumočnické školy a měl by ji znát a inspirovat se jí každý učitel tlumočení. Obě autorky v ní detailně rozebírají jednotlivé etapy procesu tlumočení a radí, jak přistupovat k nácviku tlumočnických dovedností a technik. První kapitola se zaměřuje na samotný průběh procesu tlumočení, na to, jak se naučit aktivně poslouchat řečníka, analyzovat smysl, vizualizovat informace, vyhledat opěrné body, snažit se pochopit význam čísel pro jejich lepší zapamatování, aktivovat předchozí znalosti a vědomosti, reagovat na vyslechnuté informace a díky etapě deverbalizace převést pochopený smysl sdělení do jazyka cílového. Druhá kapitola je věnována výuce konsekutivního tlumočení a krok za krokem popisuje jeho nácvik (tlumočnická notace, výběr textů a projevů, vyjadřovací schopnosti tlumočníka, příprava odborné terminologie atd.). Obdobně třetí kapitola se zaměřuje na simultánní tlumočení a jeho nácvik. Jsou zde popsána i různá propedeutická cvičení, rozdílný přístup při tlumočení do mateřštiny a při tlumočení do cizího „B" jazyka. Ve čtvrté kapitole je pozornost věnována tlumočení s pilotáží, která je při 11 pracovních jazycích používaných v institucích Evropské unie někdy nevyhnutelná, a s níž je po rozšíření EU o země střední a východní Evropy třeba počítat i do budoucna. Pátá kapitola hovoří o problematice tlumočení „na dálku" (*remote interpreting / téléconférence*) a videokonferencí (*videoconferencing / visioconférence*, propojení více míst tzv. telemostem), tj. konferencí, kdy tlumočníci nemají umístěny kabiny přímo v sále, v němž tlumočené jednání probíhá, ale pracují v jiné místnosti, kde jsou zabudované monitory, případně v jiném městě či zemi. To může působit řadu problémů, od nemožnosti přímého výhledu na řečníka, přes složitost komunikace se sálem, až po ztížené technické a pracovní podmínky, a tím vyšší nároky na tlumočníka (např. stres nebo menší motivace). To vše může mít vliv i na přípravu budoucích tlumočníků, kteří se s takovými akcemi budou setkávat stále častěji. Šestá kapitola definuje požadavky kladené na uchazeče o studium tlumočení, popisuje průběh přijímacích zkoušek, uvádí obsah a kvalitativní kritéria stanovená pro závěrečné zkoušky před vstupem na profesionální trh tlumočení. Sedmá kapitola je orientována teoreticky a snaží se vysvětlit, o jaká východiska se opírá interpretativní teorie tlumočení, jejímiž zakladatelkami jsou právě D. Seleskovitchová a M. Ledererová.

3. Daniel Gile - francouzský badatel mezinárodního významu

Daniel Gile je nejvýraznější osobností mezi současnými badateli v oblasti tlumočení. Zná jej snad každý, kdo se alespoň trochu zajímá o teoretické otázky procesu tlumočení a o možnosti výzkumu v této vědní disciplíně.

Nejdříve vystudoval matematiku, pracoval jako technický a odborný překladatel, v roce 1979 absolvoval na ESIT obor tlumočení a od té doby působí jako konferenční tlumočník (člen AIIC). Studoval také japonštinu na Ústavu orientálních jazyků a reálií v Paříži (*INALCO*), kde pak několik let vyučoval. Kromě toho řadu let působil na ISIT (*Institut Supérieur d'Interprétation et de Traduction*), soukromém vysokoškolském tlumočnickém institutu v Paříži, vedl zde postgraduální kurzy konferenčního tlumočení a přednášel teorii tlumočení. Obhájil dvě doktorské práce PhD. (1984 - japonština, 1989 - lingvistika, specializace tlumočení) a získal habilitaci (1994). V současné době je profesorem translatologie na univerzitě v Lyonu (*Université Lumière, Lyon 2*). Je editorem *The IRN Bulletinu*, ve kterém pravidelně dvakrát do roka informuje o nových teoretických a empirických tlumočnických publikacích, o obhájených diplomových a disertačních pracích, jež byly napsány v jednotlivých zemích a tlumočnických školách. Velmi často informuje i o konání různých odborných tlumočnických konferencí a seminářů. Sám je autorem asi 150 publikací o problematice překladu a tlumočení (statě i samostatné knižní tituly).

Šíře jeho vědeckých zájmů je skutečně značná, a proto se v dalším výkladu omezíme na charakteristiku těch nejpodstatnějších z nich.

3.1. Tlumočnický model úsilí *(modèle d'efforts)* Daniela Gila

Již počátkem 80. let Gile přichází se svým *modelem úsilí*, který aplikuje jak na simultánní a konsekutivní tlumočení, tak na tlumočení z listu a tlumočení s listem (Gile 1985c, 1989d, 1993a, 1995d, e). Pokusil se v něm nastínit mentální procesy probíhající během tlumočení v hlavě tlumočníka. Při tvorbě tohoto obecného modelu bere v úvahu nejen časový faktor tlumočení a omezené možnosti lidské paměti, ale zohledňuje také kontextuální a extralingvistické znalosti. Celý model je založen na předpokladu, že při tlumočení výkon tlumočníka a adekvátnost přetlumočené informace přímo závisí na dostatku kapacity potřebné ke zpracování informace (*pracovní kapacita / capacité de traitement / processing capacity*) Pokud je tato kapacita omezena či se jí vůbec nedostává, dochází ke zhoršení kvality tlumočnického výkonu.

Gilův model tedy vychází z nároků na kapacitu potřebnou ke zpracování informace a skládá se ze tří základních částí neboli úsilí (*efforts*):

1. *úsilí poslechu a analýzy* - zahrnuje všechny procesy orientované na porozumění textu ve výchozím jazyce. Nejde o chápání jednotlivých slov, ale spíše o pochopení záměru řečníka, o analýzu smyslu a interpretaci.
2. *úsilí produkce textu* - spojuje plánování sdělení v cílovém jazyce s jeho produkcí. V této fázi tlumočení dochází velmi často k interferencím, protože tlumočník postupuje při produkci textu podle syntaktické a gramatické struktury výchozího jazyka a nemá k dispozici veškeré lingvistické zdroje řečníka.Výsledkem tohoto úsilí má být lingvisticky správně zformulované a přirozenou formou podané sdělení v cílovém jazyce, které je možné vytvořit jenom v případě, že tlumočník postupuje podle obsahu sdělení a nezůstává při tlumočení pouze na úrovni jednotlivých slov.
3. *úsilí krátkodobé paměti* - uchovává informace mezi první a druhou fází (poslechem a produkcí). Mnohdy je třeba ke správné formulaci cílového sdělení obsáhlejší kontext, čímž se

nároky na paměť zvyšují. Zatížení krátkodobé paměti je zvláště patrné při výčtech čísel nebo jmen.

Model úsilí pro simultánní tlumočení, který byl vyvinut jako první, si lze představit jako součet výše jmenovaných úsilí plus *úsilí koordinace*, které zajišťuje správnou koordinaci všech tří úsilí a zaručuje adekvátní rozdělení pracovní kapacity mezi jednotlivá úsilí.

Kromě nároků na pracovní kapacitu během jednotlivých fází tlumočnického procesu mluví Gile později o *celkové kapacitě ke zpracování informace* potřebné k adekvátnímu přetlumočení sdělení. Pod tímto termínem chápe veškeré individuální požadavky tlumočníka na kapacitu paměti, které je nezbytné splnit během každého ze tří základních úsilí a také během úsilí koordinace. Z jeho teorie vyplývá, že pokud má být tlumočení adekvátním převodem komunikovaného sdělení, je nezbytné, aby celkové požadavky na kapacitu potřebnou ke zpracování informace byly menší než celková dostupná pracovní kapacita (Gile 1995d:170).

Rovněž na každé úsilí musí být vyčleněno takové množství kapacity, které stačí na zpracování daného úseku v daný okamžik. Pokud tato podmínka není splněna, dojde k *selhání*. Příčinou tohoto selhání může být buď *zahlcení* pracovní kapacity (celkové nároky na kapacitu převyšují celkovou disponibilní kapacitu), nebo *individuální deficit* (množství disponibilní kapacity je dostačující, ale přesto se minimálně při jednom úsilí projevuje deficit pracovní kapacity - došlo ke špatnému rozčlenění kapacity - nezkušenost, únava apod.). Momentální zahlcení kapacity nebo individuální deficit se nemusí vždy nutně projevit, jelikož je možný přesun nevyužité kapacity z jednoho úsilí do druhého. Pokud však k selhání dojde, může se projevit ztrátou nebo posunem informace, zhoršením jazykové kvality textu v cílovém jazyce, nejasným, nepřesvědčivým nebo méně plynulým projevem. Při tlumočení se někdy stává, že k selhání dojde při zpracování úseku textu, který není vůbec problematický. Tento jev umožňuje vysvětlit tzv. *deficitní řetězec*. Jen vzácně se totiž deficit kapacity projeví ihned (např. nedostatek kapacity pro poslech a analýzu vede ke ztrátě informace), obvykle se projeví později. V takovém případě tedy k selhání nedojde při zpracování úseku, který tuto ztrátu svou náročností na zpracování způsobil, ale až v úseku pozdějším. Zdrojem problémů při tlumočení mohou být zvýšené nároky na pracovní kapacitu - rychlé tempo řeči, hustota informací (např. čtené texty, výčty atd.), snížená kvalita zvuku, nezvyklý přízvuk řečníka, gramaticky nesprávné formulace a dále tlumočení neznámých jmen a technických termínů. Druhou skupinu problémů představují ty části textu, které jsou citlivé na pokles pozornosti, jako např. číselné údaje, názvy a zkratky. Vzhledem k jejich malé redundantnosti stačí jen slabý pokles pozornosti nebo rušivý element (zvukový) a tlumočník je nerozpozná, a tím i špatně přetlumočí. Značnou pozornost přikládá Gile ve svém modelu také anticipaci, a to nejen jazykové, ale i mimojazykové, která je umožněna dobrou znalostí tématu, řečníka a situace při tlumočení. Tuto anticipaci je možné správnou přípravou na tlumočnickou akci rozhodujícím způsobem zlepšit. Gilův model jasně ukazuje, že se tlumočník během tlumočení snaží snížit úsilí na minimum a zároveň v daném kontextu vyprodukovat pro adresáta co nejrelevantnější informaci.

3.2. Lingvistické aspekty tlumočení

Oproti teorii smyslu pařížské ESIT, jež nepřipouští, že by se profesionální konferenční tlumočník mohl při tlumočení potýkat s nějakými jazykovými problémy, a proto se vůbec lingvistickými aspekty tlumočení mezi konkrétními dvojicemi jazyků nezabývá, Gile soudí, že rozdíly mezi jazyky hrají při tlumočení svou roli (např. 1983e, 1985f, 1992b, 1995e). Mezi jazykové problémy patří gramatické redundance, explicitnost, rozložení informace ve větě a další. Jazyky se neliší v tom, co mohou vyjádřit, ale v tom, co musí vyjádřit. Proto je jazyk

někdy explicitní i tam, kde to pro obsah sdělení není nutné. Pokud by tlumočník výborně znal téma promluvy, poznal by, co je pro jeho jazyk zbytečné a nemusel by to přetlumočit. Tlumočník však také znalosti nemá, a proto vítá jazykovou explicitnost, protože mu pomůže domyslet si chybějící informace.

Verbální komunikace se lineárně odvíjí v čase, takže jednotlivé informace přicházejí postupně po sobě. Slovosled se v různých jazycích liší, a proto si tlumočníci musí některá slova pamatovat déle nebo musí začít tlumočit s větším posuvem. K tomu dochází například v němčině, kde se musí většinou čekat na sloveso na konci věty. Důležitá je také hustota informací a pauzy. Mnohé z problémů odstraní dobrá znalost jazyka a rozsáhlé všeobecné znalosti. Gile se proto vyslovuje pro širší konkrétní empirický výzkum gramatických shod a rozdílů mezi jednotlivými dvojicemi pracovních jazyků tlumočníka.

3.2.1. Gravitační model jazykových znalostí

Porozumění výchozímu textu ani produkce textu cílového neprobíhají automaticky. Jsou to operace, které vyžadují určitý čas a kapacitu nezbytnou pro zpracování přijaté informace. Gile v této souvislosti hovoří o disponibilních jazykových znalostech tlumočníka a přichází se svou teorií *gravitačního modelu*, který zobrazuje ve tvaru několika soustředných kružnic rotujících kolem vnitřního jádra. V jádru jsou umístěny základní jazykové prostředky. Každý mluvčí je používá v každodenním běžném životě a jsou mu tedy neustále k dispozici. Kolem jádra je aktivní jazyková zóna, v níž obíhají ty jazykové prostředky, kterými mluvčí aktivně disponuje v písemné i ústní formě. Vnější kružnice představují pasivní jazykovou zónu, v níž jsou umístěny takové jazykové prostředky, které mluvčí zná pouze pasivně anebo je dlouho aktivně nepoužíval. Tento gravitační model jazykových znalostí není v žádném případě statický, nýbrž se v něm neustále uplatňuje dostředivý efekt stimulace a opačný princip odstředivý. To znamená, že méně užívané jazykové prostředky přecházejí z aktivní zóny do pasivní a naopak. Gile tímto modelem vysvětluje podstatu jazykových znalostí tlumočníka a způsob získávání vědomostí při přípravě a v průběhu konkrétních tlumočnických akcí (podrobněji viz Gile 1995d: 212-231, 1995e: 189-194).

3.3. Didaktika tlumočení

V celé řadě publikací se Daniel Gile postupně v průběhu let věnuje také různým aspektům výuky tlumočení a překladu (Gile 1995d).[1] Zabývá se nácvikem konsekutivního tlumočení, kde v počáteční etapě doporučuje pouze reprodukovat texty ve stejném jazyce, protože to studentům umožňuje lépe se soustředit na analýzu textu a jeho strukturu a na převedení základní informace. Zabývá se tlumočnickou notací, problematikou anticipace v procesu simultánního tlumočení, radí, jak postupovat při tlumočení odborných textů obsahujících neznámou terminologii, jak tlumočit čísla, vlastní jména, jak zdokonalovat aktivní jazykové znalosti studentů, jak cvičit paměť, jak při tlumočení dělit pozornost mezi jednotlivé úkony a jak co nejlépe využívat pracovní kapacitu, kterou má každý tlumočník k dispozici. Analyzuje jednotlivé strategie a taktiky tlumočníka, jejichž vhodný výběr a užití by měly patřit k základním dovednostem tlumočníka.

[1] Podrobněji viz ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

3.4. Typy a metody výzkumu v tlumočení

Od konce 80. let se Gile neúnavně zasazuje o systematický a vědecky podložený výzkum v oblasti konferenčního tlumočení[1]. Jako jeden z prvních volá po užší spolupráci odborníků z různých oborů (Gile 1988g, 1989a) a veřejně hovoří o nutnosti interdisciplinárního přístupu ve výzkumu tlumočení. Snaží se zmapovat, co se průběžně ve světě v oblasti tlumočnického výzkumu podařilo nového publikovat (např. *The IRN Bulletin* či samostatná knižní publikace *La recherche en interprétation de conférence* 1995e) a usiluje o kvalitnější teoretickou připravenost samotných badatelů z řad tlumočníků a učitelů tlumočení. K metodám a typům vědecké práce v tlumočení organizuje pravidelně různé semináře pro mladé doktorandy a na řadě mezinárodních konferencí vystupuje s konkrétními doporučeními, jak přistupovat k výzkumným projektům v oboru tlumočení a jak zlepšit vědeckou kvalitu a vypovídací hodnotu jednotlivých výzkumných prací. Práce v oblasti tlumočení mohou být podle Gila jak teoretické, tak empirické. Sám je zastáncem především empirických studií, jež vycházejí z konkrétního materiálu, a dokazuje, že i zde musí výzkum podléhat jasným pravidlům vědecké práce. Empirické práce mohou vycházet buď z pozorování, popisu a analýzy určitého tlumočnického aspektu či jevu, anebo jsou postaveny na vlastním experimentu. V každém případě je třeba si stanovit pracovní hypotézy a cíle výzkumu. Gile zdůrazňuje, že zejména studenti by při zpracování diplomové práce měli volit přesněji vymezenou tematiku a soustředit se spíše na jeden užší problém, který by jim pak umožnil hlubší rozbor. Je rovněž bezpodmínečně nutné umět pracovat s odbornou literaturou, se základy deskriptivní statistiky a jednoduchými kvantitativními metodami (Gile 1998d). Skutečně vědecký výzkum v oblasti tlumočení je však stále ještě v počátcích, protože se mu ve světě systematicky a pravidelně věnuje pouze několik málo jednotlivců či badatelských center v rámci předních tlumočnických škol.

[1] K metodám vědecké práce v oblasti překladu a tlumočení je připravována kolektivem autorů v Ústavu translatologie FF UK samostatná publikace, v níž názory D. Gila na možnosti výzkumu budou zaujímat jedno z předních míst.

Použitá a doporučená literatura:

- ANDRONIKOF, Constantin (1962). „Servitudes et Grandeur" de l'Interprète. In: *Babel* 8/1, s. 8-12.
- BONFIM-CAPELLANI, Amélia (1986). *Pour apprendre l' interprétation de conférence - la compréhension et l'intelligibilité du discours comme garants de l'interprétation de conférence* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- CARY, Edmond (1962). Noblesse de la Parole. In: *Babel* 8/1, s. 3-7.
- CARY, Edmond (1985). *Comment faut-il traduire?* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- ČERNOV, Gelij (1987). *Osnovy sinchronnogo perevoda.* Moskva: Vysšaja škola.
- DE MORAWITZ, Christiane (1966). Sur l'enseignement de l'interprétation de conférence. In: *Babel* 12/3, s. 134-139.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1973). Quelques aspects non linguistiques de l'interprétation et de la traduction. In: *Etudes de Linguistique Appliquée* 12, s. 35-46.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1976). Le perfectionnement linguistique. In: *Etudes de Linguistique Appliquée* 24, s. 42-51.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1978). *Lectures et improvisations: Incidences de la forme de l'énonciation sur la traduction simultanée* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1981). L'enseignement des méthodes d'interprétation et de traduction. In: Delisle, Jean (ed.). *L'enseignement de l'interprétation et de la traduction.* Ottawa: Editions de l'Université d'Ottawa, s. 79-90.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1982). Why Impromptu Speech is Easy to Understand. In: *Publication of the Abo Academi Foundation* 78. Abo: Abo Akademi, s. 221-239.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1985a). L'interprétation et la traduction en Asie du Sud-Est. In: Bühler, Hildegund (ed.). *Proceedings of the Xth Congress of FIT.* Vienna: Braumüller, s. 59-66.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1985b). Le registre littéraire en interprétation simultanée. In: *Meta* 39/1, s. 55-64.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1986). Des erreurs à ne pas commettre. In: *Fremdsprachen* 30/3, s. 167-172.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1987a). Simultaneous Interpretation from and into Asian Languages. In: *The Academician* 5/1, Tokyo: World Peace Academy of Japan, s. 2-5.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1987b). La traduction à l'approche de l'An 2000. In: *Meta* 32/2, s. 189-204.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1988). A Look into the Black Box. In: *Fremdsprachen* 32/4, s. 237-240.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1989a). Kleine Probleme am Rande eines grossen Prozesses Vorbereitung auf den Prozess gegen Barbie. In: *Parallèles* 11, s. 45-46.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1989b). The Importance of Background Knowledge in Translation. In: *Fremdsprachen* 33/4, s. 233-237.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1989c). Interpretation Contributions to Machine Translation. In: *The Interpreters' Newsletter* 2, s. 17-26.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1990a). La Formation méthodologique d'interprètes de langues „exotiques". In: Lederer, Marianne (ed.). *Etudes traductologiques en hommage à Danica Seleskovitch.* Paris: Minard Lettres Modernes, s. 201-213.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1990b). Some Thoughts on the Evaluation of Simultaneous Interpretation. In: Bowen, David and Margaret (eds.). American Translators Association Scholarly Monograph Series 4. *Interpreting - Yesterday, Today and Tomorrow.* Binghamton: N.Y.: State University of New York, s. 154-160.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1991a). La liberté en traduction. In: *Meta* 36/2-3, s. 448-455.

- DEJEAN LE FEAL, Karla (1991b). La liberté en interprétation. In: *La liberté en traduction. Actes du Colloque International de l'ESIT sur la liberté en traduction.* Paris: Didier Erudition, s. 211-219.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1992). Comment un interprète de conférence perfectionne ses langues actives et passives. In: *Les nouveaux Cahiers d'Allemand* 1, s. 7-19.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1993a). Pour une formation cohérente. In: *Translation - the vital link.* XIIIth FIT World Congress: Brighton, vol.1, s. 1328-1333.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1993b). Pédagogie raisonnée de la traduction. In: *Meta* 38/2, s. 155-197.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1995). Etre interprète de conférence, aujourd'hui. In: *La tribune Internationale des Langues vivantes.* Nouvelle série 19/5, s. 24-29.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1997a). Simultaneous Interpretation with „Training wheels". In: *Meta* 42/4, s. 616-621.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1997b). Einfluss des internationalen Status der Landessprache auf die Konferenzdolmetscherausbildung. In: *Translatologická žatva* (příloha *ToP*), roč. VIII, č. 38, s. 6-9.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1998a). Non nova, sed nove. In: *The Interpreters' Newsletter* 8, s. 41-49.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1998b). Aptitudes et connaissances nécessaires aux études d'interprétation. In: *La Tribune Internationale des Langues Vivantes* 23, s. 31-34.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1998c). Konsekutivdolmetschen. In: Snell-Hornby, Mary et al. (eds.). *Handbuch translation.* Tübingen: Stauffenburg Verlag, s. 304-307.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (1998d). Didaktik des Dolmetschens. In: Snell-Hornby, Mary et al. (eds.). *Handbuch translation.* Tübingen: Stauffenburg Verlag, s. 361-367
- DEJEAN LE FEAL, Karla (2000a). Identification et appropriation - aptitudes indispensables de l'interprète de conférence. In: *Turjuman* 9/1, s. 71-77.
- DEJEAN LE FEAL, Karla (2000b). Perfecting active and passive languages. In: *Translation - Interpretation.* Séoul: Korean Society of Conference Interpretation, s. 7-25.
- DELISLE, Jean ed. (1981). *L'enseignement de l' interprétation et de la traduction. De la théorie à la pédagogie.* Ottawa: Editions de l' Université d'Ottawa.
- DONOVAN, Clare (1990a). *La fidélité en interprétation* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- DONOVAN, Clare (1990b). La fidélité au style en interprétation. In: Lederer, Marianne (ed.). *Etudes traductologiques en hommage à Danica Seleskovitch.* Paris: Minard Lettres Modernes, s. 87-100.
- DONOVAN, Clare (1993). Interpretation teaching at ESIT - the importance of consecutive instruction. In: *Translation - the vital link.* XIIIth FIT World Congress: Brighton, vol. 2, s. 2214-2221.
- DRIESEN, Christiane (1985). *L'interprétation auprès des tribunaux pénaux de la République Fédérale d'Allemagne* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- GARCIA-LANDA, Mariano (1978). *Les déviations délibérées de la littéralité en interprétation de conférence* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- GILE, Daniel (1979). Bilinguisme, interférence et traducteurs. In: *Traduire* 98, s. 21-23.
- GILE, Daniel (1982). Initiation à l'interprétation consécutive à l'INALCO. In: *Meta* 27/3, s. 347-351.
- GILE, Daniel (1983a). L'enseignement de l'interprétation: utilisation des exercices unilingues en début d'apprentissage. In: *Traduire* 113, s. 7-12.
- GILE, Daniel (1983b). La traduction et l'interprétation en Océanie. In: *Meta* 28/1, s. 17-19.
- GILE, Daniel (1983c). Aspects méthodologiques de l'évaluation de la qualité du travail en interprétation simultanée. In: *Meta* 28/3, s. 236-240.
- GILE, Daniel (1983d). Les petits lexiques informatisés: quelques réflexions. In: *Bulletin de l'AIIC* 11/3, s. 56-59.

- GILE, Daniel (1983e). Des difficultés de langue en interprétation simultanée. In: *Traduire* 117, s. 2-8.
- GILE, Daniel (1984a). Des difficultés de la transmission informationnelle en interprétation simultanée. In: *Babel* 30/1, s. 18-25.
- GILE, Daniel (1984b). Les noms propres en interprétation simultanée. In: *Multilingua* 3/2, s. 79-85.
- GILE, Daniel (1984c). *La formation aux métiers de la traduction japonais-français: problèmes et méthodes* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université Paris III, INALCO.
- GILE, Daniel (1985a). L'anticipation en interprétation simultanée. In: *Le Linguiste/de Taalkundige* 1-2.
- GILE, Daniel (1985b). La sensibilité aux écarts de langue et la sélection d'informateurs dans l'analyse d'erreurs: une expérience. In: *The Incorporated Linguist* 24/1, s. 29-32.
- GILE, Daniel (1985c). Le modèle d'efforts et l'équilibre d'interprétation en interprétation simultanée. In: *Meta* 30/1 (numéro spécial sur l'interprétation de conférence), s. 44-48.
- GILE, Daniel (1985d). Les termes techniques en interprétation simultanée. In: *Meta* 30/3, s. 199-210.
- GILE, Daniel (1985e). Publications sur l'interprétation. In: *Bulletin de l'AIIC* 13/2, s. 18-19.
- GILE, Daniel (1985f). L'interprétation de conférence et la connaissance des langues: quelques réflexions. In: *Meta* 30/4, s. 320-331.
- GILE, Daniel (1986a). L'exercice d' interprétation - démonstration de sensibilisation unilingue dans l'enseignement de l'interprétation consécutive. In: *Lebende Sprachen* 31/1, s. 16-18.
- GILE, Daniel (1986b). L'anticipation en interprétation simultanée - 1e partie. In: *Traduire* 127, s. 20-23.
- GILE, Daniel (1986c). Le travail terminologique en interprétation de conférence. In: *Multilingua* 5/1, s. 31-36.
- GILE, Daniel (1986d). L'anticipation en interprétation simultanée - 2e partie. In: *Traduire* 128, s. 19-23.
- GILE, Daniel (1986e). Traduction et interprétation: deux facettes d'une même fonction. In: *The Linguist* 3.
- GILE, Daniel (1987a). Interpretation research and its contribution to translation research. In: *JAT Bulletin* 28, s. 12-14.
- GILE, Daniel (1987b). La terminotique en interprétation de conférence: un potentiel à exploiter. In: *Meta* 32/2, s. 164-169.
- GILE, Daniel (1987c). Les exercices d'interprétation et la dégradation du français: une étude de cas. In: *Meta* 32/4, s. 420-428.
- GILE, Daniel (1988a). Observations sur l'enrichissement lexical dans la progression vers un japonais langue passive pour l'interprétation de conférence. In: *Meta* 33/1, s. 79-89.
- GILE, Daniel (1988b). L'enseignement de la traduction japonais-français: une formation à l'analyse. In: *Meta* 33/1, s. 13-21.
- GILE, Daniel (1988c). Relay Interpretation: An Exploratory Study - Une étude de Jennifer Mackintosh. In: *Bulletin de l'AIIC* 16/2, s. 16-17.
- GILE, Daniel (1988d). Le partage de l'attention et le „Modèle d'efforts" en interprétation simultanée. In: *The Interpreters' Newsletter* 1, s. 4-22.
- GILE, Daniel (1988e). A lexical characterization of translators and interpreters (Part 1). In: *JAT Bulletin* 42, s. 6-9.
- GILE, Daniel (1988f). A lexical characterization of translators and interpreters (Part 2). In: *JAT Bulletin* 43.
- GILE, Daniel (1988g). An Overview of Conference Interpretation Research and Theory. In: Hammond, Deanna (ed.). *Languages at Crossroads*. Proceedings of the 29th Annual Conference of the American Translators' Association. Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 363-372.

- GILE, Daniel (1989a). Perspectives de la recherche dans l'enseignement de l'interprétation. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore, s. 27-33.
- GILE, Daniel (1989b). *La communication linguistique en réunion multilingue: les difficultés de la transmission informationnelle en interprétation simultanée* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle.
- GILE, Daniel (1989c). Bibliographie de l'interprétation auprès des tribunaux. In: *Parallèles* 11, s. 105-111.
- GILE, Daniel (1989d). Les flux d'information dans les réunions interlinguistiques et l'interprétation de conférence: premières observations. In: *Meta* 34/4, s. 649-660.
- GILE, Daniel (1990a). Scientific Research vs. Personal Theories in the Investigation of Interpretation. In: Gran, Laura and Taylor, Christopher (eds.). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Udine: Campanotto, s. 28-41.
- GILE, Daniel (1990b). Interpretation Research Projects for Interpreters. In: Gran, Laura and Taylor, Christopher (eds.). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Udine: Campanotto, s. 226-236.
- GILE, Daniel (1990c). La traduction et l'interprétation comme révélateurs des mécanismes de production et de compréhension du discours. In: *Meta* 35/1, s. 20-30.
- GILE, Daniel (1990d). Issues in the training of Japanese-French conference interpreters. In: *Forum* 6, s. 5-7.
- GILE, Daniel (1991a). Prise de notes et attention en début d'apprentissage de l'interprétation consécutive - une expérience-démonstration de sensibilisation. In: *Meta* 36/2-3, s. 431-439.
- GILE, Daniel (1991b). La radiodiffusion sur ondes courtes et l'interprète de conférence. In: *Meta* 36/4, s. 578-585.
- GILE, Daniel (1991c). The Processing Capacity Issue in Conference Interpretation. In: *Babel* 37/1, s. 15-27.
- GILE, Daniel (1992a). Basic Theoretical Components in Interpreter and Translation Training. In: Dollerup, Cay and Loddegaard, Anne (eds.). *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 185-194.
- GILE, Daniel (1992b). Predictable Sentence Endings in Japanese and Conference Interpretation. In: *Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 12-23.
- GILE, Daniel (1993a). Using the Effort Models of Conference Interpretation in the Classroom. In: *Folia Translatologica* 2, s. 135-144.
- GILE, Daniel (1993b). Translation/Interpretation and Knowledge. In: Gambier, Yves and Tommola, Jorma (eds.). *Translation and Knowledge*. SSOTT IV, University of Turku: Centre for Translation and Interpreting, s. 67-86.
- GILE, Daniel (1994a). Predictable Sentence Endings in Japanese and Conference Interpretation. In: *Interpreting Research* 6, 4/1, s. 9-25.
- GILE, Daniel (1994b). Opening up in Interpretation Studies. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies An interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 149-158.
- GILE, Daniel (1994c). Methodological aspects of interpretation and translation research. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 39-56.
- GILE, Daniel (1995a). Evolution de la recherche empirique sur l'interprétation de conférence. In: *TTR* 8/1, s. 201-228.
- GILE, Daniel (1995b). Fidelity Assessment in Consecutive Interpretation: An Experiment. In: *Target* 7/1, s. 151-164.
- GILE, Daniel (1995c). Interpretation Research: A New Impetus? In: *Hermes* 14, s. 15-29.
- GILE, Daniel (1995d). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- GILE, Daniel (1995e). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- GILE, Daniel (1996a). La lecture critique en traductologie. In: *Meta* 40/1, s. 5-14.
- GILE, Daniel (1996b). La formation à la recherche traductologique et le concept CERA Chair. In: *Meta* 41/3, s. 486-490.
- GILE, Daniel (1997a). Conference Interpreting as Cognitive Management Problem. In: Danks, Joseph, Shreve, Gregory M., Fountain, Stephen B. and McBeath, Michael K. (eds.). *Cognitive processes in Translation and Interpreting.* Thousand Oaks, London and New Delhi: Sages Publications, Applied Psychology 3, s. 196-214.
- GILE, Daniel (1997b). Realista elképzelések a tolmacsolas kutatasanak jovojerol - Interpretation Research: Realistic Expectations. In: *Modern Nyelvoktatas*, III, 1-2, s. 65-75.
- GILE, Daniel (1997c) Methodology: round table report. In: Gambier, Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 109-122.
- GILE, Daniel (1997d). EST focus: Report on research training issues. In: Snell-Hornby, Mary, Jettmarová, Zuzana and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation as Intercultural Communication.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 339-350.
- GILE, Daniel (1997e). Interpretation Research: Realistic Expectations. In: Klaudy, Kinga and Kohn, Janos (eds.). *Transferre Necesse est.* Budapest: Scholastica, s. 43-51.
- GILE, Daniel (1998a). Conference and Simultaneous Interpreting. In: Baker, Mona (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* London/New York: Routledge, s. 40-45.
- GILE, Daniel (1998b). Flexibility and modularity in translator and interpreter training. In: Kruger, Alet, Wallmach, Kim and Boers, Marion (eds.). *Language Facilitation and Development in Southern Africa.* Pretoria: South African Translators´Institute, s. 81-86.
- GILE, Daniel (1998c). Norms in Research on Conference Interpreting: A Response to Theo Hermans and Gideon Toury. In: *Multilingual Matters* 5/1-2, s. 99-106.
- GILE, Daniel (1998d). Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. In: *Target* 10/1, s. 69-93.
- GILE, Daniel (1999a). Internationalization and institutionalization as promoters of interpretation research. In: Gerzymich-Arbogast, Heidrun, Gile, Daniel, House, Juliane and Rothkegel, Annely (eds.). *Wege der Übersetzungs-und Dolmetschforschung.* Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 167-178.
- GILE, Daniel (1999b). Variability in perception of fidelity in simultaneous interpretation. In: *Hermes* 22, s. 51-79.
- GILE, Daniel (1999c). Testing the Effort Models´tightrope hypothesis in simultaneous interpreting - a contribution. In: *Hermes* 23, s. 153-172.
- GILE, Daniel (1999d). Use and misuse of the literature in interpreting research. In: *The Interpreters´ Newsletter* 9, s. 29-43.
- GILE, Daniel (1999e). Doorstep interdisciplinarity in Conference Interpreting Research. In: Lugrís, Alberto Álvarez and Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. I, s. 41-52.
- GILE, Daniel (2000a). The History of Research into Conference Interpreting. A Scientometric Approach. In: *Target* 12/2, s. 297-321.
- GILE, Daniel (2000b). Opportunities in Conference Interpreting Research. In: Beeby, Alison, Ensinger, Doris and Presas, Marisa (eds.). *Investigating Translation.* Selected papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona 1998. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 77-89.
- GILE, Daniel (2001). Useful Research for Students in T&I Institutions. In: *Hermes* 26, s. 97-117.
- CHOI, Jungwha (1986). *L´interprétation consécutive coréen-français du point de vue de son enseignement* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- KOMISSAROV, V. N. (1999). *Obščaja teorija perevoda.* Moskva: ČeRo.

- LAPLACE, Colette (1990). Die Didaktik des Konsekutivdolmetschens an der ESIT. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung. Akten der I. internationalen Konferenz, Berlin, Mai 1988.* Berlin: Humboldt-Universität, s. 370-375.
- LAPLACE, Colette (1995). La recherche à l´ ESIT: Rétrospective et perspectives. In: *Meta* 40/1, s. 162-169.
- LAPLACE, Colette (1997). L´interprétation simultanée à la télévision: aspects culturels. In: *Terminologie et traduction* 3, s. 121-141.
- LEDERER, Marianne (1973). Enseigner l´interprétation - l´approche de l´inconnu. In: *Etudes de Linguistique Appliquée* 12, s. 113-124.
- LEDERER, Marianne (1974). Equivalences ou Intelligence? In: *L´interprète* 29/2, s. 9-10.
- LEDERER, Marianne (1975). Rapport sur le Colloque sur les examens d´entrée aux écoles d´interprètes. In: *Bulletin de l´AIIC* 3/2, s. 25-28.
- LEDERER, Marianne (1978). Simultaneous Interpretation: Units of Meaning and other features. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 323-332.
- LEDERER, Marianne (1980a). La traduction contrôle-t-elle encore ses moutons noirs? In: *Le Français Moderne* 4, s. 298-307.
- LEDERER, Marianne (1980b). Comprendre le langage. In: *Traduire* 105, s. 3-7.
- LEDERER, Marianne (1981a). Pédagogie de la traduction simultanée. In: Delisle, Jean (ed.). *L´enseignement de l´interprétation et de la traduction.* Ottawa: Editions de l´Université d´Ottawa, s. 47-74.
- LEDERER, Marianne (1981b). *La traduction simultanée - Fondements théoriques.* Paris: Minard Lettres Modernes.
- LEDERER, Marianne (1982). Le processus de la traduction simultanée. In: *Multilingua* 3, s. 149-158.
- LEDERER, Marianne (1983). Pour une plus grande efficacité de l´interprétation aux congrès scientifiques. In: *Traduire* 116, s. 58-61.
- LEDERER, Marianne (1985a). La traduction simultanée - les conditions de sa réussite, les causes de ces échecs. In: *Travaux et documents de l´ANSULF.* Paris, s. 89-98.
- LEDERER, Marianne (1985b). L´interprétation, manifestation élémentaire de la traduction. In: *Meta* 30/1, s. 25-29.
- LEDERER, Marianne (1986a). Comment utiliser au mieux la traduction simultanée. In: *Acta Endoscopica.* Forum international de la SMIER: Varese, s. 105-110.
- LEDERER, Marianne (1986b). Traduction et interprétation, de la nécessité d´une formation spécialisée. In: *Helikon* 3-4, Budapest, s. 14.
- LEDERER, Marianne (1987). La théorie interprétative de la traduction. In: *Le français dans le monde: Retour à la traduction* (zvl. číslo), s. 11-17.
- LEDERER, Marianne ed. (1990). *Etudes traductologiques. En hommage à Danica Seleskovitch.* Paris: Minard Lettres Modernes.
- LEDERER, Marianne (1992). Principes et méthodes de l´enseignement de l´interprétation. In: *Turjuman* 1/1, s. 29-33.
- LEDERER, Marianne (1993). Fondements de la théorie interprétative de la traduction. In: *Translation - the vital link.* XIIIth FIT World Congress: Brighton, vol. 1, s. 632-640.
- LEDERER, Marianne (1994). *La traduction aujourd´ hui. Le modèle interprétatif.* Paris: Hachette.
- LIU HONG, Heping (1996). *Enseignement de la consécutive en fin de cursus d´ études universitaires de langues* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- MARQUANT, Hugo (1998). Définition du concept „évaluation" en interprétation. In: Hartzell, James (ed.). *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters´ Performance.* Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s. 9-12.
- OLERON, Pierre, NANPON, Hubert (1965). Recherches sur la traduction simultanée. In: *Journal de psychologie normale et pathologique* 63, s. 73-94.

- QUICHERON, Jean-Bernard (1984). Mieux interpréter aux congrès techniques, un défi inaccessible? In: *Lebende Sprachen* 29/1, s. 5-7.
- QUICHERON, Jean-Bernard (1986). L´interprète et les obstacles inhérents au multilinguisme. In: *Multilingua* 5/1, s. 15-20.
- QUICHERON, Jean-Bernard (1993). L´ordinateur dans la cabine de l´interprète, rêve ou réalité? In: *Translation - the vital link.* XIIIth FIT World Congress: Brighton, vol. 1, s. 279-286.
- SELESKOVITCH, Danica (1962). L´interprétation de Conférence. In: *Babel* 8/1, s. 13-18.
- SELESKOVITCH, Danica (1968). *L´interprète dans les conférences internationales. Problèmes de langage et de communication.* Paris: Minard Lettres Modernes.
- SELESKOVITCH, Danica (1974). Zur Theorie des Dolmetschens. In: Kapp, V. (ed.). *Übersetzer und Dolmetscher.* Heidelberg: Quelle und Meyer, s. 37-49.
- SELESKOVITCH, Danica (1975). *Langage, langues et mémoire. Etude de la prise de notes en interprétation consécutive.* Paris: Minard Lettres Modernes.
- SELESKOVITCH, Danica (1976). Interpretation, a Psychological Approach to Translation. In: Brislin, R. W. (ed.). *Translation: Applications and Research.* New York: Gardner Press, s. 92-116.
- SELESKOVITCH, Danica (1977). Take care of the sense and the sounds will take care of themselves or Why Interpreting is not tant-amount to Translating Languages. In: *The Incorporated Linguist* 16, s. 27-33.
- SELESKOVITCH, Danica (1978a). *Interpreting for International Conferences* (anglický překlad francouzského vydání z roku 1968: *L´interprète dans les conférences internationales*). Washington: Pen and Booth.
- SELESKOVITCH, Danica (1978b). Language and Cognition. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 333-342.
- SELESKOVITCH, Danica (1979). Les Mécanismes du langage vus à travers la traduction. In: *Parallèles* 2, s. 8-12.
- SELESKOVITCH, Danica (1980a). Problèmes théoriques et pratiques de la formation d´interprètes de conférence. In: *Actes de la première conférence théorique sur les problèmes de la traduction orale.* Sofia: Union des Traducteurs de Bulgarie, s. 186-195.
- SELESKOVITCH, Danica (1980b). Les Anticipations en interprétation simultanée. In: *Actes de la première conférence théorique sur les problèmes de la traduction orale.* Sofia: Union des Traducteurs de Bulgarie, s. 196-212.
- SELESKOVITCH, Danica (1980c). Pour une théorie de la traduction inspirée de sa pratique. In: *Meta* 25/4, s. 401-408.
- SELESKOVITCH, Danica (1980d). Théorie du sens et machine à traduire. In: *Traduire* 104, s. 13-17.
- SELESKOVITCH, Danica (1981a). L´Enseignement de l´interprétation. In: Delisle, Jean (ed.). *L´enseignement de l´interprétation et de la traduction.* Ottawa: Editions de l´Université d´Ottawa, s. 23-46.
- SELESKOVITCH, Danica (1981b). Recherche universitaire et théorie interprétative de la traduction. In: *Meta* 26/3, s. 304-308.
- SELESKOVITCH, Danica (1982a). Impromptu Speech and Oral Translation. In: Enkvist, N. E. (ed.). *Impromptu Speech: A Symposium.* Abo: Research Institute of the Abo Akademi Foundation, s. 241-254.
- SELESKOVITCH, Danica (1982b). La compréhension d´une pensée à travers son expression. In: *Multilingua*, s. 33-41.
- SELESKOVITCH, Danica et LEDERER, Marianne (1984, 1993). *Interpréter pour traduire.* Paris: Didier Erudition.
- SELESKOVITCH, Danica (1985). Interprétation ou interprétariat. In: *Meta* 30/1, s. 19-24.
- SELESKOVITCH, Danica (1986). Translation: corresponding words or equivalent texts. In: *TEXTconTEXT*, s. 128-140.

- SELESKOVITCH, Danica (1987). Traduction et créativité. In: *Etudes de lexicologie et stylistique*, s. 263-276.
- SELESKOVITCH, Danica (1988a). *Der Konferenzdolmetscher. Sprache und Kommunikation* (německý překlad francouzského vydání z roku 1968 *L'interprète dans les conférences internationales*). Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- SELESKOVITCH, Danica (1988b). Quelques phénomènes langagiers vus à travers l'interprétation simultanée. In: *Hommage à Bernard Pottier*. Paris: Klincksieck, s. 709-717.
- SELESKOVITCH, Danica (1988c). *Konferencijsko Prevodjenje - Problemi govora i sporazumevanja* (srbský překlad francouzského vydání z roku 1968: *L'interprète dans les conférences internationales*). Beograd: Prevodilac.
- SELESKOVITCH, Danica et LEDERER, Marianne (1989). *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Paris: Didier Erudition.
- SELESKOVITCH, Danica (1990). La Traduction des hypéronymes et autres termes de grande extension. In: *Meta* 35/1, s. 91-95.
- SELESKOVITCH, Danica (1992). Von der Praxis zur Theorie. In: Salevsky, Heidemarie (ed.). *Wissenschaftliche Grundlagen der Sprachmittlung*. Frankfurt am Main, Wien: Lang, s. 39-55.
- SELESKOVITCH, Danica et LEDERER, Marianne (1995). *A Systematic Approach to Teaching Interpretation* (anglický překlad francouzského vydání z roku 1989: *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*). Washington: RID.
- SELESKOVITCH, Danica (1996). Interpretation and Verbal Communication. In: Lauer, Angelika et al. (eds.). *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 301-306.
- SELESKOVITCH, Danica (1997). Un interprète médiocre est inutile. In: *Terminologie et Traduction* 3, s. 26-41.
- SERO-GUILLAUME, Philippe (1994). *L'interprétation en langue de signes française* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- THIERY, Christopher (1975). *Le bilinguisme chez les interprètes de conférence professionnels* (nepubl. PhD. disertace). Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, ESIT.
- THIERY, Christopher (1976a). Le Bilinguisme vrai. In: *Etudes de Linguistique Appliquée* 24, s. 52-63.
- THIERY, Christopher (1976b). L'interprétation consécutive. In: *L'interprète* 31/1, s. 4-7.
- THIERY, Christopher (1978). True bilingualism and second-language learning. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication*. New York/London: Plenum Press, s. 145-153.
- THIERY, Christopher (1981a). L'enseignement de la prise de notes en interprétation consécutive: un faux problème? In: Delisle, Jean (ed.). *L'enseignement de l'interprétation et de la traduction*. Ottawa: Editions de l'Université d'Ottawa, s. 99-112.
- THIERY, Christopher (1981b). Pour comprendre vite, la vue ou l'ouïe? In: Barbizet, Jean, Pergnier, Michel et Seleskovitch, Danica (eds.). *Comprendre le langage*. Paris: Didier Erudition.
- THIERY, Christopher (1982). Le bilinguisme vrai. In: *Multilingua* 1/4, s. 203-212.
- THIERY, Christopher (1986). Montrer, expliquer, corriger. In: *Multilingua* 5/4, s. 237-239.
- THIERY, Christopher (1989). Pédagogie de l'exemple dans l'enseignement de l'interprétation simultanée et consécutive. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore, s. 207-208.
- THIERY, Christopher (1990a). Interprétation diplomatique. In: Lederer, Marianne (ed.). *Etudes traductologiques. En hommage à Danica Seleskovitch*. Paris: Minard Lettres Modernes, s. 45- 60.
- THIERY, Christopher (1990b). The Sense of Situation in Conference Interpreting. In: Bowen, David and Margaret (eds.). American Translators Association Scholarly Monograph Series 4. *Interpreting - Yesterday, Today and Tomorrow*. Binghamton N.Y.: State University of New York, s. 40-43.
- VAN HOOF, Henri (1962). *Théorie et pratique de l' interprétation*. München: Max Hueber Verlag.

6. Autoři ze ženevské tlumočnické školy ETI

1. První praktické příručky pro tlumočníky a studenty tlumočení

Ženevská tlumočnická škola ETI (*Ecole de Traduction et d' Interprétation*) je nejstarší moderní vysokoškolskou institucí na světě, která začala připravovat budoucí profesionální konferenční tlumočníky. Vznikla již v roce 1941 zásluhou **Antoina Vellemana**, univerzitního profesora a konsekutivního tlumočníka z generace meziválečných tlumočníků. Někteří tito tlumočníci zde působili bezprostředně po druhé světové válce jako pedagogové a snažili se předávat své praktické zkušenosti mladým kolegům. Mezi nimi vynikl zejména **Jean Herbert**, **Jean- François Rozan** a od konce 50. let také **Gérard Ilg**, který již patřil k prvním absolventům této tlumočnické školy. První prakticky zaměřené články vycházejí v bulletinu *L'interprète* (např. **Walter Keiser, Fred Pfloeschner**) a později v časopise *Parallèles* (např. **Claude Namy**), vydávaném dosud pravidelně jednou ročně v ETI.

1.1. Jean Herbert

Byl profesorem francouzštiny na univerzitě v Edinburghu, když začala první světová válka. Jako konsekutivní tlumočník poprvé pracoval v roce 1917 v Londýně na francouzsko-anglické konferenci finančníků. Od té doby pravidelně tlumočil na většině mezinárodních konferencí, pro Společnost národů, UNESCO, WHO a pro nejvýznamnější meziválečné politiky a státníky. Když v roce 1945 vznikla OSN, byl požádán, aby pro Spojené národy vyhledal a připravil potřebné profesionální tlumočníky. Tři roky pak stál v čele tlumočnického týmu OSN.

Postupně sepisuje své celoživotní zkušenosti a v roce 1952 vychází v nakladatelství ženevské univerzity první praktická příručka pro tlumočníky (*Manuel de l'interprète*), která se stává pro další generace tlumočníků jakýmsi *vade mecum* a dodnes vyhledávanou pomůckou pro začínající tlumočníky. Herbert v ní dává praktické rady týkající se způsobu práce konferenčního tlumočníka. Zabývá se jak konsekutivním tlumočením, tak - v menší míře - i tlumočením simultánním. Zdůrazňuje vysoké nároky kladené na každého tlumočníka při výkonu jeho povolání. Hned v úvodu publikace se věnuje poslání a osobnosti tlumočníka. Jasně odlišuje povolání překladatele a tlumočníka a hovoří o nich jako o dvou rozdílných profesích, jež se do značné míry vylučují. Málokdy je kvalitní konferenční tlumočník také dobrým překladatelem a naopak. Někteří badatelé a praktikové později tuto jeho tezi zpochybňují (Gile 1995:32). Podle autora musí tlumočník mít takové dovednosti a vlastnosti, jako je vynikající znalost mateřského i cizího jazyka, pohotovost a rychlost reakcí, výborná paměť a schopnost pracovat pod neustálým tlakem. Musí být i dobrým posluchačem, jenž je schopen analyzovat a převést výchozí projev, aniž by do něj přidával vlastní názory a reakce. Tyto vlastnosti nejsou samy o sobě nijak výjimečné, ale vzácná je právě jejich vzájemná kombinace. Podle J. Herberta se tlumočníkem člověk musí narodit a jeho posláním je umožnit lidem různých jazyků a kultur lépe si navzájem porozumět. Vlastní proces tlumočení (KT i ST) dělí Herbert na tři etapy: 1. *porozumění*, 2. *převod* a 3. *mluvení/produkce*. Než tlumočník začne tlumočit (1.), musí co nejúplněji porozumět projevu řečníka. K tomu je zapotřebí, aby měl výborný sluch, aby dokonale ovládal nejenom výchozí jazyk, ale znal i reálie dané země, různé stylistické a výslovnostní nuance apod. Měl by být také dobře seznámen s tematikou,

kterou tlumočí, a měl by mít široký všeobecný přehled. Tlumočník musí být schopen porozumět i projevům řečníků, kteří nehovoří svou mateřštinou, a proto mají například špatnou výslovnost, volí nevhodné formulace, či dokonce mluví naprosto nesrozumitelně. Převodem (2.) se rozumí všechno, co musí tlumočník udělat mezi vyslechnutím promluvy a začátkem vlastního mluvení. Tlumočník by neměl zapomínat, že jeho hlavní úlohou je zprostředkovat posluchači to, co měl řečník v úmyslu říci a vzbudit v něm stejný dojem, jaký chtěl vyvolat řečník. Nesmí přitom zapomínat ani na problémy vyplývající z převodu metafor a anekdot, narážek na známá díla či osoby, z nejasností a dvojsmyslností. Autor se v této kapitole zabývá jak technikou ST, tak KT a dává praktické rady pro oba typy tlumočení. U simultánního tlumočení se věnuje především vhodně zvolenému časovému odstupu od řečníka. Při konsekutivním tlumočení zdůrazňuje význam tlumočnické notace a podrobně popisuje jednotlivé druhy symbolů (alfabetické, matematické atd.), které zná tlumočník z jiných oborů lidské činnosti a které může výhodně využít. Nabízí také svá řešení pro vyznačení důležitých momentů v projevu řečníka, jako jsou například souhlas a nesouhlas, důraz nebo struktura myšlenkové výstavby projevu. Poslední (3.) fázi tlumočení je vlastní mluvení neboli produkce mluveného projevu. Autor mimo jiné upozorňuje na nutnost dobré fyzické i psychické kondice tlumočníka a na význam práce s hlasem a intonací. Řečnický výkon tlumočníka by měl být na profesionální úrovni a měl by dokreslovat a podtrhovat obsah sdělení. Stejně tak i užití gest by mělo odpovídat jak řečníkovu projevu, tak i kultuře a úzu v jazyce cílovém. Autor poukazuje i na tlumočnicky problematická místa jako jsou nedokončené věty, pauzy nebo vyšinutí z větné vazby. Zvláštní kapitolu věnuje vystupování tlumočníka „na veřejnosti", ať už se to týká například oblečení, dochvilnosti, zachování mlčenlivosti a spolupráce s ostatními kolegy tlumočníky nebo s lidmi jiných profesí. Připomíná také, že tlumočník by měl mít k dispozici dokumenty a texty ještě před zahájením konference, aby se mohl co nejlépe připravit. Závěrem konstatuje, že povolání konferenčního tlumočníka je sice náročné, ale zároveň velmi zajímavé, protože poskytuje velké možnosti osobní realizace a intelektuálního růstu. Názory J. Herberta, ač mnohdy z dnešního pohledu banální a všeobecně známé, zůstávají stále v platnosti, a proto si jeho srozumitelně psanou publikaci rádi přečtou i další zájemci o praktické otázky spojené s profesí tlumočníka.

1.2. Jean-François Rozan

Také J-F. Rozan patří mezi klasiky teorie tlumočení a jeho praktická metodická příručka z roku 1956 věnovaná tlumočnickému zápisu při konsekutivním tlumočení (*La prise de notes en interprétation consécutive*) nesmí chybět v žádné tlumočnické škole. Je třeba říci, že většina pedagogů i tlumočníků se jeho sedmi hlavními zásadami notace[1] řídí (1. převod smyslu nikoliv jednotlivých slov, 2. vertikalismus, 3. horizontalismus neboli posun, 4. zkracování a symboly, 5. návaznost myšlenkových úseků, 6. zdůraznění, 7. negace). Tyto zásady jsou v publikaci podrobně popsány a dokumentovány na konkrétním anglicko-francouzském materiálu. Sám Rozan tvrdí, že zmíněný systém tlumočnického zápisu vznikal postupně během celé jeho tlumočnické praxe a má sloužit jako inspirace pro vytvoření vlastních notačních systémů a nemá být považován za dogma. Sledujeme-li pozorně pozdější publikace věnované konsekutivnímu tlumočení, vidíme, že všichni autoři se tímto systémem notace skutečně do značné míry inspirovali (Henri Van Hoof, R. K. Min´jar-Beloručev, H. Matyssek a další).

[1] Podrobně se zásadami tlumočnické notace zabýváme v publikaci: ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II.* Praha FF UK: Desktop Publishing.

1.3. Gérard Ilg

G. Ilg se řadí mezi ty poválečné tlumočníky, kteří již absolvovali vysokoškolskou specializovanou tlumočnickou přípravu a kteří se po absolutoriu a po získání vlastní tlumočnické praxe rozhodli předávat své zkušenosti dalším studentům tlumočení. Gérard Ilg dlouhá léta učil jednotlivé tlumočnické předměty souběžně na ženevské tlumočnické škole ETI a na pařížské ESIT. Kromě toho aktivně působil i na řadě dalších škol a v různých krátkodobých kurzech téměř po celém světě. Jako konferenční tlumočník a člen AIIC pracoval na mnoha mezinárodních konferencích, později se stal vedoucím tlumočníků v Bance pro mezinárodní platby v Basileji a v posledních letech stojí rovněž v čele tlumočnického oddělení Evropské centrální banky ve Frankfurtu nad Mohanem. Zajímá se i o situaci v oblasti tlumočení v zemích střední a východní Evropy, usilujících o vstup do Evropské unie, a snaží se jim v rámci svých možností pomáhat: pořádá terminologická školení, poskytuje nezbytnou dokumentaci, odborné publikace a další materiály. Ilg nepatří k těm badatelům, kteří by předkládali další nové teoretické modely procesu tlumočení nebo uskutečňovali náročné experimenty a empirické výzkumy v této oblasti. Je to zkušený praktik a výborný didaktik, odborník na mnohojazyčnou konferenční, ekonomickou a zejména finanční terminologii. Zamýšlí se nad obsahem a návazností jednotlivých tlumočnických předmětů (Ilg 1959), píše i řadu statí o výuce konsekutivního tlumočení (Ilg 1980, 1988), přichází s mnoha nápaditými doporučeními pro lepší zvládnutí tlumočnické notace (Ilg 1988, Ilg a Lambert 1996). Rovněž se věnuje didaktice simultánního tlumočení, zejména v německo-francouzské jazykové kombinaci, kde klade značný důraz i na lingvistické aspekty procesu tlumočení a na rétorickou průpravu studenta a nutnost neustálého rozšiřování a obohacování výrazových schopností tlumočníka (synonyma, lexikální pole, jazykové automatismy, řečnická klišé, terminologie apod.) v mateřském i cizím jazyce. Z pedagogických důvodů musí výuka konsekutivního tlumočení podle Ilga vždy předcházet výuce ST, i když myšlenkové procesy a transpoziční mechanismy jsou u obou způsobů tlumočení obdobné. KT však lépe naučí studenta oprostit se od lpění na jednotlivých slovech a více ho nutí převádět vlastní smysl celého sdělení. Ilg své úvahy nepublikuje příliš často, o to víc však sleduje publikační činnost ostatních badatelů a pravidelně píše do odborného tlumočnického tisku velmi fundované recenze o všech důležitých monografiích či sbornících (*Parallèles, Interpreting, The Interpreters' Newsletter*).

2. Proměny ETI v 80. a 90. letech - hlavní směry a cíle

ETI, stejně jako většina tlumočnických škol na světě, je zaměřena především prakticky. V rámci svých kurzů se snaží připravit co nekvalitnější profesionální konferenční tlumočníky pro náročný tlumočnický trh. Tomu odpovídá i složení pedagogického sboru: jsou to externisté, zkušení konferenční tlumočníci a členové AIIC, kteří v Ženevě většinou pracují jako tlumočníci v některé z početných mezinárodních organizací, jež zde mají své sídlo. Pravidelnější výzkumnou činnost či teoretické publikace na ETI téměř nenajdeme. Z hlediska nároků kladených na studenty patří ETI od samého počátku mezi nejuznávanější a nejlepší tlumočnické školy. S příchodem **Barbary Moser-Mercerové** koncem 80. let se však ETI postupně snaží prosadit i jako didaktické a metodické centrum pro přípravu učitelů tlumočení a také jako výzkumné středisko zabývající se teoretickými aspekty procesu tlumočení. Uplatňuje při tom zejména interdisciplinární přístup a používá moderní informační

technologie. Zásluhou úsilí, cílevědomosti a vytrvalosti B. Moser-Mercerové se tyto smělé cíle v průběhu 90. let daří na ETI uskutečňovat.

2.1. Barbara Moser-Mercerová

Pochází z Rakouska, kde v Innsbrucku vystudovala obor překladatelství a konferenční tlumočení. Získala doktorát z lingvistiky (1976) a poté delší dobu strávila na stipendijním výzkumném pobytu v USA. Zajímaly ji zejména možnosti interdisciplinárního pohledu na proces tlumočení. Od roku 1975 pracuje také jako konferenční tlumočnice. Jako členka AIIC dlouhá léta aktivně působí ve výboru pro výzkum a vzdělávání a ve výboru pro kontakty se zeměmi střední a východní Evropy. Stála v čele tlumočnického institutu v Monterey v Kalifornii a působila zde s přestávkami několik let jako vyučující. Od konce 80. let je členkou pedagogického sboru v ženevské ETI, kde postupně přebírá vedení celého tlumočnického oddělení a prosazuje závažné změny v obsahu výuky i koncepci oboru. A je také jedinou habilitovanou univerzitní profesorkou na plný úvazek, ostatní vyučující jsou externisté - tlumočníci z praxe. Prosazuje zavedení diplomových prací pro studenty tlumočení, zavádí přednášky z teorie tlumočení, mění strukturu, požadavky i obsah přijímacích zkoušek na obor tlumočení a od roku 1998 získává akreditaci pro otevření doktorandských studií s tlumočnickou specializací. Současně zvyšuje nároky na praktickou výuku tlumočení a na úroveň absolventů. Ve spolupráci s Evropským parlamentem a dalšími mezinárodními institucemi organizuje ETI kurzy konferenčního tlumočení „na míru" pro ty jazyky, které nemají dostatečný počet kvalitních tlumočníků (např. korejština, japonština, švédština). Po roce 1989 a změnách v zemích střední a východní Evropy usiluje B. Moser-Mercerová o navázání akademických i tlumočnických kontaktů s učiteli tlumočení a profesionálními tlumočníky v těchto zemích. V České republice aktivně spolupracuje s Ústavem translatologie FF UK již od roku 1991, jak bilaterálně, tak v rámci různých společných evropských projektů (TEMPUS, SOCRATES, TAIEX, AIIC, European Masters' in Conference Interpreting apod.). Pravidelně pořádá metodické semináře pro učitele konferenčního tlumočení a v posledních letech také vědecké pracovní semináře zaměřené na výzkum různých aspektů tlumočení s využitím poznatků jiných vědeckých disciplín a určené pro mladé doktorandy z celého světa (Ascona 1997 a 2001). Specializuje se i na využití moderních informačních technologií při výuce tlumočení a je hlavní řešitelkou projektu, jehož cílem je vybudování virtuální tlumočnické školy, kde by se vyučovalo prostřednictvím videokonferencí, internetu, počítačů a dalších multimédií[1].

Kromě náročné pedagogické, didaktické a osvětové práce, které věnuje velmi mnoho času a energie, je B. Moser-Mercerová také aktivní konferenční tlumočnicí. Především je však moderní všestranně erudovanou badatelkou, jež se ve svém interdisciplinárním a experimentálním výzkumu věnuje řadě aspektů procesu tlumočení. Je uznávanou osobností mezinárodní vědecké tlumočnické komunity a nesmí chybět na žádné významné odborné translatologické konferenci, kde vystupuje vždy jako jeden z hlavních pozvaných řečníků. Zmíníme se alespoň o nejdůležitějších oblastech jejího vědeckého zájmu.

Již v roce 1978 přichází s vlastním modelem procesu tlumočení, ve kterém se opírá o názory D. Gervera a poznatky kognitivní psychologie (Černov 1984:27-29, Gile 1995:58). Tento model popisuje zpracování akustického signálu v mozku simultánního tlumočníka po určitých etapách, během nichž dochází k postupnému zvětšování objemu přijaté informace a k jejímu porovnávání s obsahem dlouhodobé paměti. Podle Moser-Mercerové hraje v etapě, kdy je zpracovávána sémantická informace, důležitou úlohu generativní sémantika, která

[1] Viz: www.unige.ch/eti/interpretation.

může naznačit směry utváření významu v jazyce cílovém. Ve všech etapách zpracování informace (akustické, fonologické, verbální) i ve fázi sémantické, syntaktické a konceptuální analýzy počítá autorka se zpětnou vazbou, to jest s možností opětovného zpracování určité části informace. Toto opakované zpracovávání informace vede ke značnému zatížení mozkové kapacity (*information processing capacity*) tlumočníka. Moser-Mercerová uvažuje i o zapojení mechanismů anticipace, které urychlují zpracování určité části informace a tím i celý proces tlumočení. Nejpodrobněji se badatelka věnuje té etapě modelu, v níž se zabývá popisem zpracování akustického signálu a přitom vychází z poznatků psychologie řečové činnosti[1]. Analyzuje také lingvistické aspekty tlumočení a vyzdvihuje úlohu slovesa jako ústředního článku nezbytného pro pochopení smyslu věty. Na základě obecných tezí modelu nabízí autorka také celou sérii různých druhů tlumočnických cvičení, jejichž validitu experimentálně ověřuje v úvodním kurzu ST.

Značnou pozornost věnuje B. Moser-Mercerová již řadu let výběru vhodných uchazečů o studium tlumočení, struktuře a obsahu přijímacích zkoušek, vlastnostem a nezbytným dovednostem budoucích studentů, metodice testování i celkovému hodnocení výsledků vstupních, průběžných i závěrečných zkoušek (Moser-Mercer 1984 a, b, 1985, 1994). O této problematice podrobně hovoří na celé řadě mezinárodních metodických seminářů, jichž měli možnost se několikrát zúčastnit i učitelé tlumočení z ÚTRL FF UK.

Moser-Mercerová si jako jedna z prvních badatelů uvědomuje, že bez spolupráce s dalšími vědními disciplínami se teorie tlumočení není schopna úspěšně rozvíjet. V roce 1977 aktivně vystupuje v Benátkách na prvním interdisciplinárním sympoziu o praktických a teoretických otázkách simultánního tlumočení (*NATO Symposium on Language Interpretation and Communication*), kterého se účastní konferenční tlumočníci a učitelé tlumočení, ale i psychologové, sociologové a antropologové. Jeho cílem byla výměna teoretických poznatků a nárys možné spolupráce v oblasti společného výzkumu. Tehdy se však ukázalo, že tyto snahy jsou předčasné a že na ně zúčastněné strany nejsou ještě připraveny[2]. Moser-Mercerová rozvíjí tyto kontakty a spolupráci zejména během svých pobytů v USA a po návratu do Ženevy se spojuje s odborníky z jiných disciplín a uskutečňuje s jejich pomocí řadu experimentů. Mezi nejzajímavější patří její experiment, zaměřený na kvalitu tlumočení a na fyziologickou a psychickou zátěž při ST (Moser-Mercer, Künzli, Korac 1998). Pokusu se zúčastnilo pět profesionálních konferenčních tlumočníků, jejichž mateřštinou byla angličtina a pasivním jazykem němčina. Den pro experiment si zvolili sami, byli dopředu seznámeni s povahou pokusu, se zaměřením projevů a dostali informace o řečnících. Na místě pak obdrželi instrukce týkající se testů slin a pokyn, aby přerušili tlumočení v okamžiku, kdy svůj výkon už nepovažují za dostatečně profesionální. Měření fyziologického stresu pomocí koncentrace kortisolu prokázalo, že během prvních třiceti minut ST se tato koncentrace zvyšuje, což svědčí o narůstající fyziologické zátěži. Studie podala poměrně jasný důkaz o klesající kvalitě tlumočení při prodloužení časového úseku ST bez střídání. Stoupající množství závažných chyb, stejně jako chybějící povědomí tlumočníka o tomto vlastním nedostatku poukazují na neobjektivnost hodnocení vlastního výkonu tlumočníkem. Při výzkumu psychických a fyziologických reakcí tlumočníků se objevila významná tendence: během první půlhodiny pociťovaný stres výrazně stoupá, stejně jako hladina stresových hormonů, ale při prodloužení se postoj tlumočníka mění, podvědomě odmítá odpovědnost, rezignuje a stres klesá. To se ovšem značně projeví na kvalitě jeho práce.

Obdobných empirických studií provedla Moser-Mercerová celou řadu. Systematicky se zabývá i definováním kvality tlumočení. Vychází z názoru, že tlumočení je nutno chápat jako

---

[1] Viz MASSARO, Dominic W. (1975). Language and information processing. In: Massaro, Dominic (ed.). *Understanding Language*. New York, s. 3-28.

[2] Viz kapitola: *Empirické a interdisciplinární studie v Itálii*.

službu poskytovanou konkrétnímu posluchači, který je v roli klienta, respektive spotřebitele této služby. Proto i kvalita tlumočení je vnímána a hodnocena rozdílně podle situace, kontextu a podle toho, kdo ji hodnotí. Jiná kritéria pro hodnocení kvality tlumočení má účastník odborné vědecké technické konference, jinak bude tlumočení hodnotit třeba posluchač na plenárním zasedání Evropského parlamentu, kde vystupují vysocí politici s květnatými diplomatickými proslovy, jinak bude na kvalitu tlumočení nahlížet expert, který se seznamuje s novou technologií apod. Jiná kritéria pro hodnocení kvality tlumočnického výkonu studentů bude mít učitel tlumočení a jinak hodnotí kvalitu tlumočení svého kolegy ostatní tlumočníci na konkrétní akci. Proto je dosud tak obtížné objektivně definovat kvalitu tlumočení a proto je to tak vděčné téma pro různé mezinárodní semináře a tlumočnické konference.

Moser-Mercerová prosazuje interdisciplinaritu nejenom ve vlastním výzkumu a experimentech, ale důsledně se o ni zasazuje i jako organizátorka různých vědeckých metodických seminářů. Uveďme v této souvislosti mezinárodní seminář pro doktorandy, který uspořádala v roce 1997 v Asconě a kam byli jako školitelé pozváni odborníci na psycholingvistiku, kognitivní psychologii, umělou inteligenci, komputační vědu, stres, znakovou řeč, zpracování dat a textových korpusů, bilingvismus apod. Závěry ze semináře byly publikovány v časopise *Interpreting* (1997), jehož je B. Moser-Mercerová také editorkou.

Ženevská ETI má štěstí, že v jejím čele stojí taková osobnost, jakou je právě Barbara Moser-Mercerová. Můžeme pouze doufat, že brzy bude mít kolem sebe také další stejně zapálené a výkonné spolupracovníky (**Robin Setton**) a doktorandy (**Valérie Servantová** aj.).

Použitá a doporučená literatura:

- BEYLARD-OZEROFF, Ann, KRÁLOVÁ, Jana, MOSER-MERCER, Barbara eds. (1998). *Translators' Strategies and Creativity.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- COLEMAN-HOLMES, J. (1971). *Mâcher du coton.* Genève: Librairie Martingay.
- ČERNOV, Gelij (1984). *Psicholingvističeskije osnovy sinchronnogo perevoda.* Moskva: MGPIIJA.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- HERBERT, Jean (1952). *Le manuel de l'interprète: comment on devient interprète de conférence.* Genève: Georg.
- HERBERT, Jean (1968). *The Interpreter's Handbook. How to Become a Conference Interpreter.* Genève: Georg.
- HERBERT, Jean (1978). How Conference Interpretation grew. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 5-10.
- ILG, Gérard (1959a). L'Enseignement de l'interprétation à l' Ecole d'interprètes de Genève. In: *L'interprète* 14. Université de Genève.
- ILG, Gérard (1959b). Le langage figuré. In: *Bastions* (Revue de l'Association des anciens étudiants de l'Université de Genève) 3, s. 63-71.
- ILG, Gérard (1978). De l'allemand vers le français: l'apprentissage de l'interprétation simultanée. In: *Parallèles* 1, s. 69-99.
- ILG, Gérard (1980). L'interprétation consécutive: les fondements. In: *Parallèles* 3, s. 109-136.
- ILG, Gérard (1981a). L'usage des conférences internationales: un projet de recherche à l'ETI. In: *Parallèles* 4, s. 55-66.
- ILG, Gérard (1981b). Profil de l'interprète: Essai d'analyse psychoergologique. In: *Equivalences* (Revue de l'ISTI) 12, s. 1-21.
- ILG, Gérard (1982). L'interprétation consécutive: la pratique. In: *Parallèles* 5, s. 91-109.
- ILG, Gérard (1985). Expressions. In: *Meta* 30/1, s. 65-67.
- ILG, Gérard (1988). La prise de notes en interprétation consécutive. Une orientation générale. In: *Parallèles* 9, s. 9-13.
- ILG, Gérard (1989). Outillage linguistique. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore, s. 147-150.
- ILG, Gérard (1992). Actualités. In: *Parallèles* 14, s. 115-117, 120-122.
- ILG, Gérard and LAMBERT, Sylvie (1996). Teaching consecutive interpreting. In: *Interpreting* 1/1, s. 69-99.
- ILG, Gérard (1999). Translation and Interpreting. In: *Interpreting Research (Journal of the Interpreting Research Association of Japan)* 8/2, s. 5-20.
- KEISER, Walter (1963). Problèmes de santé dans l'interprétation de conférence. In: *L'interprète* 18/1, s. 2-10.
- KEISER, Walter (1970). Les écoles d'interprétation et de traduction répondent-elles à ce que la profession et les employeurs en attendent? In: *L'interprète* 25/4.
- KEISER, Walter (1978). Selection and Training of Conference Interpreters. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 11-24.
- KEISER, Walter, KREMER, Bernard, MOSER-MERCER, Barbara (1997). L'interprétation de conférence. In: *Hieronymus* 4, s. 14-24.
- KERR, Lydia (1963). Réflexions sur l'interprète et son travail. In: *L'interprète* 18/3, s. 5-10.
- KÜNZLI, Alexander, MOSER-MERCER, Barbara (1995). Human strategies for translation and interpretation. In: Dreschler-Fischer, L. and Pribbenow, S. (eds.). *KI-95 Activities: Workshops,*

Posters, Demos. 19th Annual German Conference on Artificial Intelligence. Berlin: Springer and Gesellschaft für Informatik, s. 304-306.

- MASSARO, Dominic, MOSER-MERCER, Barbara (1996). Editorial to the first issue of Interpreting. In: *Interpreting* 1/1, s. 1-6.
- MOSER-MERCER, Barbara (1976). *Simultaneous Translation: Linguistic, Psycholinguistic and Human Information Processing Aspects* (nepubl. PhD. disertace). University of Innsbruck.
- MOSER-MERCER, Barbara (1978). Simultaneous Interpretation: A Theoretical Model and its Practical Application. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language, Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 353-368.
- MOSER-MERCER, Barbara (1984a). Defining Aptitude for Simultaneous Interpretation. In: McIntire, M. (ed.). *New Dialogues in Interpreter Education.* Silver Springs: MD, RID.
- MOSER-MERCER, Barbara (1984b). Testing Interpreting Aptitude. In: Wilss, Wolfram and Thome, Gisela (eds.). *Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translation and Interpretation.* Tübingen: Gunter Narr, s. 318-325.
- MOSER-MERCER, Barbara (1985a). Screening Potential Interpreters. In: *Meta, Special issue on conference interpreting,* 30/1, s. 97-100.
- MOSER-MERCER, Barbara (1985b). Machine Translation and Documentation. In: *Actes du Colloque sur la Documentation.* Lausanne: Groupe Romande de la Documentation.
- MOSER-MERCER, Barbara (1986).Terminology Training and Technology in California. In: *INFOTERM. Proceedings of the 2nd INFOTERM Symposium. Networking in Terminology.* Munich: K.G. Saur.
- MOSER-MERCER, Barbara (1986, 1994). Schnittstelle Mensch/Maschine: Interaktion oder Konfrontation? In: Snell-Hornby, Mary (ed.). *Übersetzungswissenschaft - eine Neurorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis.* Tübingen: Francke.
- MOSER-MERCER, Barbara (1987). Man/Machine Interface in Translation, Terminology and Interpretation. In: *Meta, Special issue on terminology,* 32/2 .
- MOSER-MERCER, Barbara (1991). Paradigms Gained or the Art of Productive Disagreement. In: *Bulletin de l'AIIC* 19/2, s. 11-15.
- MOSER-MERCER, Barbara (1992a). Sight Translation and Human Information Processing. In: Shreve, G. (ed.). *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.* Kent, Ohio: Kent State University Press.
- MOSER-MERCER, Barbara (1992b). Terminology and Documentation in Conference Interpretation. In: *Terminologie et Traduction* 2/3. Office des publications des Communautés européennes, s. 285-303.
- MOSER-MERCER, Barbara (1992c). Banking on Terminology. Conference Interpreters in the Electronic Age. In: *Meta* 37/3, s. 507-522.
- MOSER-MERCER, Barbara (1993). Translation, Interpretation and Terminology. In: *Guide to Careers in World Affairs.* New York: Foreing Policy Association.
- MOSER-MERCER, Barbara (1994a). Training and Research: The Foundation for Conference Interpretation. In: *ATA Chronicle* XXIII, 6, s. 14-15.
- MOSER-MERCER, Barbara (1994b). Conference Interpreting: When Multiculturalism and International Competence are a Must. In: Lambert, R. D. (ed.). *Educational Exchange and Global Competence.* New York: Council on International Educational Exchange, s. 95-107.
- MOSER-MERCER, Barbara and LAMBERT, Sylvie eds. (1994c). *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- MOSER-MERCER, Barbara (1994d). Aptitude Testing for conference interpreting: Why, when and how. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 57-68.
- MOSER-MERCER, Barbara (1994e). Paradigms gained or the art of productive disagreement. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 17-24.

- MOSER-MERCER, Barbara (1996a). Quality in interpreting: Some methological issues. In: *The Interpreters' Newsletter* 7, s. 43-56.
- MOSER-MERCER, Barbara (1996b). Teaching „theory" or „teaching" theory. In: *Parallèles* 18, s. 199-202.
- MOSER-MERCER, Barbara, WILLIAMS, Sarah, DARO, Valeria, LAMBERT, Sylvie (1997a). Skill Components in Simultaneous Interpreting. In: Gambier, Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting - Current Trends in Research.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 133-148.
- MOSER-MERCER, Barbara (1997b). Beyond Curiosity: Can interpreting research meet the challenge? In: Danks, Joseph, Shreve, Gregory M., Fountain, Stephen B. and McBeath, Michael K. (eds.). *Cognitive Processes in Translation and Interpretation.* London: Sages Publications, s. 176-195.
- MOSER-MERCER, Barbara (1997c). The expert-novice paradigm in interpreting research. In: Fleischmann, Eberhard, Kutz, Wladimir und Schmitt, P. A (eds.). *Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.* Tübingen: Gunter Narr, s. 255-261.
- MOSER-MERCER, Barbara (1997d). Process models in simultaneous interpretation. In: Hauenschild, C. and Heizmann, S. (eds.). *Machine Translation and Translation Theory.* The Hague: Mouton de Gruyter, s. 3-18.
- MOSER-MERCER, Barbara (1997e). Methodological issues in interpreting research. An introduction to the Ascona workshops. In: *Interpreting* 2/1, s. 1-11.
- MOSER-MERCER, Barbara, KÜNZLI, Alexander, KORAC, Marina (1998a). Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress. In: *Interpreting* 3/5, s. 47-65.
- MOSER-MERCER, Barbara, FRAUENFELDER, Uli, CASADO, Beatriz, KÜNZLI, Alexander (1998b). Searching to define expertise in interpreting. In: Hyltenstam, K. and Englund-Dimitrova, Birgitta (eds.). *Language Processing and Interpreting.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 107-132.
- MOSER-MERCER, Barbara (1998c). Measuring Quality in Interpreting. In: Hartzell, James (ed.). *Ocena tlumaczenia ustnego/Evaluating an Interpreters' Performance.* Lodź: Centre for Modern Translation and Interpretation Studies, University of Lodź, s. 39-47.
- MOSER-MERCER, Barbara (2000a). The acquisition of interpreting skills. In: Gran, Laura and Kellett, C.B. (eds.). *Signed-Language Interpretation and Training: Theoretical and Practical Aspects.* Trieste: Edizioni Universita di Trieste, s. 57-62.
- MOSER-MERCER, Barbara (2000b). The rocky road to expertise: Eliciting knowledge from learners. In: Kadric, Mira, Kaindl, Klaus, Pöchhacker, Franz (eds.). *Translationswissenschaft. Festschrift für Mary Snell-Hornby tum 60. Geburtstag.* Tübingen: Stauffenberg, s. 339-352.
- MOSER-MERCER, Barbara (2000c). Cognitive issues in interpreting research. In: Bührig, K., House, J., Jekat, S. J. (eds.). *Proceedings of the International Symposium on Linguistics and Translation. University of Hamburg, 20th November 2000.* Hamburg: Sonderforschungsbereich 538 Mehrsprachigkeit, 13.
- NAMY, Claude (1979). Du mot au message: Réflexions sur l'interprétation simultanée. In: *Parallèles* 2, s. 48-60.
- PFLOESCHNER, Fred (1961a). Les conférences asymétriques. In: *L'interprète* 16/2, s. 2-4.
- PFLOESCHNER, Fred (1961b). La bataille de la qualité est-elle perdue? In: *L'interprète* 16/3, s. 2-4.
- PFLOESCHNER, Fred (1962). Des combinaisons lingustiques. In: *L'interprète* 17/3, s. 2-8 a 17/4, s. 2-10.
- PFLOESCHNER, Fred (1963). Sur le rythme d'autrui. In: *L'interprète* 18/3, s. 2-3.
- PFLOESCHNER, Fred (1965a). Jean dit qu'il aime Hélène - Réflexions critiques sur la pédagogie de l'interprétation de conférence. In: *L'interprète* 20/4, s. 7-11.
- PFLOESCHNER, Fred (1965b). Des tests d' aptitude à l'interprétation. In: *L' interprète* 20/2, s. 5-7.

- ROZAN, Jean-François (1959). *La prise de notes en interprétation consécutive*. Genève: Georg.
- SETTON, Robin (1998a). *Simultaneous Interpreting: A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- SETTON, Robin (1998b). Meaning Assembly in Simultaneous Interpreting. In: *Interpreting* 3/2, s. 163-199.
- SETTON, Robin (1999). Cognitive Pragmatics in T&I Research. In: Lugris, Alberto Alvarez and Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación*. Universidade de Vigo: Servicio de Publicacións, vol. I, s. 307-315.

7. Empirické a interdisciplinární studie v Itálii

1. Vysoká škola moderních jazyků pro tlumočníky a překladatele v Terstu

Historii této školy, jejíž název v italštině zní *Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori* (SSLMIT)[1], můžeme rozdělit do tří období. První období začíná akademickým rokem 1953-54, kdy v rámci Fakulty obchodně-ekonomické vznikly specializované kurzy pro tlumočníky. První kurzy vedl profesor Pierpaolo Luzzato Fegiz ve spolupráci s Jeanem Herbertem, hlavním tlumočníkem OSN. Tyto kurzy byly koncipovány podobně jako kurzy tlumočení na ženevské tlumočnické škole ETI.

Samotná škola byla založena v září 1962, i když její samostatnost byla relativní, neboť zůstávala součástí Fakulty obchodně-ekonomické. Studium tlumočení bylo tříleté a úspěšní absolventi získávali diplom konferenčního tlumočníka. Až v roce 1978 se škola úplně osamostatnila, získala statut samostatné fakulty a přijala dnešní název. Současný statut školy umožňuje udělovat absolventům akademické tituly v oboru tlumočnictví a překladatelství. První dva roky studia tvoří povinný základ. Studenti pak mohou volit mezi specializací tlumočení nebo překlad a studují tuto specializaci další dva roky. Na konci čtyřletého studia skládají závěrečné zkoušky a obhajují práci - jakousi obdobu naší diplomové práce. Vůbec první akademický titul pro specializaci tlumočení byl udělen v roce 1982. Diplomová práce byla terminologická, a to z oblasti nukleárních reaktorů.

V době vzniku samostatné fakulty působilo na škole jen několik přednášejících, kteří sami měli akademické vzdělání. Prvním děkanem školy se stal **Franco Crevatin**, profesor aplikované lingvistiky. Zbývající členové akademického sboru vycházeli při výuce pouze z vlastní profesionální zkušenosti. V současné době působí na škole přes devadesát členů akademického sboru, z nichž třetina má titul docenta nebo profesora.

Přeměna školy na samostatnou fakultu a její pozdější integrace do akademického světa vedla k tomu, že škola se začala stále více věnovat výzkumné práci. Výchozím bodem bylo zpracování bibliografie veškeré dostupné odborné literatury o tlumočení. Kritická analýza těchto prací měla zásadní význam pro další rozvoj vědy a výzkumu na terstské škole. Mezi analyzované práce patřily průkopnické studie Herbertovy, Rozanovy a Ilgovy, práce vzniklé na pařížské ESIT (D. Seleskovitchová, M. Ledererová, K. Déjean Le Féalová) a práce řady dalších odborníků jak teoretického, tak praktického zaměření. V této době také škola začala soustavně pracovat na řadě experimentálních výzkumných studií, ke kterým si zvala odborníky na psychologii, neuropsychologii a neurofyziologii. Právě výzkum v této oblasti neurolingvistiky se stal jakousi specialitou terstské školy, o čem svědčí i řada publikovaných prací pracovníků školy - **Antonia Bavy**, **Franca Fabbra** a **Laury Granové**. Hlavní část interdisciplinárního výzkumu se soustředila hlavně na otázky související s asymetrií mozku a typem a rozsahem lateralizace pro získávání lingvistických znalostí a dovedností. Například Antonio Bava, který se zabývá neurofyziologickými aspekty řeči a užívání jazyka, analyzuje strukturální a funkční vlastnosti motorických neuronů, mechanismus vedení nervových impulsů a funkce senzorických receptorů a neuronů, jejich vztah k řečové produkci, význam senzorické zpětné vazby a dochází k závěru, že lidský jazyk a řeč jsou výsledkem konvergence různých faktorů: zakódování senzorické informace, automatické analýzy, produkce a kontrolních funkcí jazyka, kognitivních schopností a kulturních faktorů. F. Fabbro

[1] Viz: www.sslmit.univ.trieste.it.

se v jedné ze svých výzkumných prací zabývá neurobiologickými aspekty bilingvismu a dochází k závěru, že osvojení druhého jazyka ve věku nad 11 let je záležitostí více pravé hemisféry než hemisféry levé. Tomuto tématu se velmi podrobně věnuje i Laura Granová v experimentálních studiích prováděných s tlumočníky.

Podobně i rozvoj textové lingvistiky pozitivně ovlivnil další vědecké bádání v Terstu. SSLMIT kromě praktických seminářů tlumočení a překladu začala do svých studijních plánů zavádět semináře a přednášky o teoretických aspektech tlumočení. Autory těchto přednášek byli např. D. Gile, G. Ilg, S. Marrone, C. Thiery a S. Viaggio.

Již v roce 1977 se konala v italských Benátkách první interdisciplinární konference o praktických a teoretických otázkách simultánního tlumočení (*NATO Symposium on Language, Interpretation and Communication*), která znamenala svým způsobem průlom v oblasti výzkumu o tlumočení. Konference se zúčastnili profesionální tlumočníci, učitelé tlumočení, psychologové, sociologové, antropologové, lingvisté a další odborníci. Jejich cílem byla výměna teoretických poznatků a navázání spolupráce v oblasti společného výzkumu. Konference zároveň zdůraznila, jak významně může věda přispět k porozumění procesu, ke kterému při tlumočení dochází.[1] Bohužel však deklarovaný zájem o dialog mezi vědeckou komunitou a konferenčními tlumočníky skončil dříve, než začal. Nastala téměř desetiletá odmlka v komunikaci mezi oběma skupinami, způsobená především rozdílným vědeckým zázemím, sdílenými zkušenostmi i jazykem. Tlumočníci podílející se na výzkumech v oblasti tlumočení neměli za sebou většinou žádnou vědeckou přípravu. Badatelům z jiných oborů chyběla zase k porozumění specifickým problémům tohoto povolání znalost tlumočnické praxe.

Teprve v druhé polovině 80. let zaznamenal teoretický i experimentální výzkum na obou stranách Atlantiku obrovský rozvoj. Proto se ředitel školy Franco Crevatin rozhodl v roce 1986 pozvat do Terstu nejvýznamnější představitele překladatelských a tlumočnických škol. Mezinárodní sympozium, které se konalo od 27. do 29. listopadu a které zorganizovala **Laura Granová** a **John Dodds**, nabídlo diskusní fórum vědeckým pracovníkům, profesionálním tlumočníkům i zástupcům významných mezinárodních organizací. Na konferenci se mimo jiné hovořilo o hodnocení talentu, metodologii výuky tlumočení, o vztahu mezi tlumočením a textovou lingvistikou, tlumočením a neurofyziologií a neuropsychologií, o kognitivní psychologii a řadě dalších aspektů tlumočnické práce. Sborník příspěvků z této konference vyšel v roce 1989 pod názvem *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation* a je rozdělen do šesti kapitol - Od teorie k praxi, Neurofyziologické a psycholingvistické aspekty procesu tlumočení, Psychologické testy a talentové zkoušky, Analýza a typologie mluveného textu, Výuka tlumočení a Speciální kurzy, metodologie a techniky. Profesor F. Crevatin ve svém závěrečném příspěvku informoval účastníky konference, že Scuola Superiore di Lingue Moderne při terstské universitě má v úmyslu začít vydávat ročenku pod názvem *The Interpreters' Newsletter*. Tento tlumočnický časopis začal vycházet v roce 1988 a jeho první číslo přineslo zásadní článek D. Gila *Le partage de l'attention et le „Modèle d' Effort" en Interprétation Simultanée* (Rozdělení pozornosti a model úsilí) a dvě práce autorů z Terstu - Laury Granové a Franca Fabbra o úloze neurofyziologie při výuce tlumočení a dále přednášku **Davida Snellinga** o metodologii výuky tlumočení v rozvojových zemích. Tato přednáška se zabývala metodologií výuky tlumočení do jiného než mateřského jazyka. Kromě řady odborných recenzí obsahovalo první číslo *The Interpreters' Newsletter* i dva bibliografické seznamy - bibliografii odborných publikací o tlumočení a bibliografii odborných publikací o mozkové lateralizaci a jejím vlivu na osvojení

[1] Viz sborník vystoupení z této konference: GERVER, David and SINAIKO, H. Wallace eds. (1978). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press.

jazyků a jejich používání. Těmto dvěma bibliografiím bylo celkem věnováno 29 stran časopisu.

Lze tedy říci, že koncem 80. let byly v Terstu položeny základy pro vědeckou práci v oblasti tlumočení. Časopis byl velmi dobře přijat odborníky v řadě zemí a vychází dodnes. Kromě pravidelných ročenek vyšlo zatím i jedno zvláštní číslo, které bylo celé věnováno tlumočení z a do japonštiny. Na stránkách časopisu mají možnost představit výsledky své výzkumné práce vědečtí pracovníci nejrůznějších škol, ale i absolventi SSLMIT v Terstu, kteří předkládají především ukázky ze svých empirických a experimentálních diplomových a disertačních prací.

Jak již bylo řečeno, povýšení školy na fakultu a její integrace do univerzitní struktury se brzy promítly i do studijních plánů a nároků kladených na studenty. Na rozdíl od mnoha jiných škol tlumočení a překladatelství, studenti na SSLMIT předkládají na závěr studia k obhajobě diplomové práce. První diplomové práce byly terminologické glosáře a byly často studentům zadávány na základě požadavků evropských institucí nebo průmyslových svazů. Vedoucími těchto prací byli nejednou odborníci z jiných fakult, na kterých se studovaly obory, které byly předmětem těchto glosářů.

Později, současně s rozvojem výzkumné a odborné práce, se začal měnit i charakter diplomových prací a výběr jejich témat. Stále častěji šlo o výzkum procesu tlumočení. Tyto diplomové práce zpracovávají několik základních tematických okruhů. Za prvé se jedná o experimentální výzkum, jehož cílem je lépe porozumět neurofyziologickým, neurolingvistickým a kognitivním aspektům simultánního tlumočení. Většina experimentů je prováděna na studentech tlumočení a na profesionálních tlumočnících. Pro ilustraci několik názvů diplomových prací z této oblasti: Pozornost, paměť a mozková laterizace v simultánním tlumočení (V. Daró), Vizuální kontakt v simultánním tlumočení (M. Balzani), Tlumočení čísel (A. Crevatin), Neurolingvistická analýza chyb při převodu číselných údajů v ST (S. Braun), Krátkodobá paměť a ST (A. De Felice), Úloha samohlásek a souhlásek při čtení z listu (A. Gibillaro).

Druhým okruhem jsou diplomové práce zabývající se studiemi *in vivo*. Jsou to studie lingvistického chování, ke kterému dochází při simultánním nebo konsekutivním tlumočení. Příklady diplomových prací, které patří do tohoto okruhu: Pořádek slov a jeho vliv na kvalitu výkonu při ST (S. Gustin), Simultánní tlumočení lékařských konferencí (C. Galli), Analýza syntaktických struktur při ST francouzských a anglických mluvených textů (S. Giretti), Srovnání lingvistického chování při KT a ST (L. Bissoli).

Třetí okruh pak představují práce vycházející z textové lingvistiky. Např. Metafory v ST z angličtiny do italštiny (P. Cortucci), Koheze - funkční přístup k textům politických projevů (S. Gallina), Opakování v tlumočení (P. Volpi).

V listopadu 1989 uspořádala Laura Granová ve spolupráci s Christopherem Taylorem kulatý stůl, kterého se zúčastnili učitelé, absolventi a studenti SSLM. Účastníci diskutovali o pěti tématech: syntaktická a sémantická kritéria určující tlumočnické strategie, průkaznost talentových zkoušek (*Aptitude Tests*), neurofyziologické aspekty tlumočnického výkonu, čtení z listu a tlumočení odborných konferencí s hlavním důrazem na konference lékařské. Jedním z hlavních řečníků byl také Daniel Gile, který požadoval lepší metodologickou propracovanost výzkumu v oblasti tlumočení. Sborník příspěvků přednesených na tomto setkání vyšel v roce 1990[1].

Podobné změny, jaké byly zaznamenány u témat diplomových prací, lze pozorovat i ve studijních plánech. Zatímco v prvním období existence školy se vyučovaly převážně praktické

[1] Viz GRAN, Laura and TAYLOR, Christopher eds. (1990). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation.* Udine: Campanotto.

předměty, dnes se studují i klasická díla z teorie překladu i tlumočení. Studenti zpracovávají diplomové práce na základě solidního teoretického základu, který získají v průběhu studia. Příkladná se zdá být spolupráce mezi fakultami - je běžné, že pracovníci kateder psychologie, neurofyziologie, statistiky apod. spolupracují se studenty i vedoucími prací při výběru i zpracování výzkumného úkolu. Dnes je výzkum na SSMLIT považován za nedílnou součást studia a absolventi školy často ve výzkumné práci pokračují jednak tím, že se sami zúčastňují experimentálního výzkumu a publikují pak „vstupy" pro práce svých kolegů, a dále tím, že pravidelně publikují v *The Interpreters' Newsletter*.

SSLMIT byla jedním ze tří organizátorů významné mezinárodní konference o tlumočení, která se konala v roce 1994 ve finském univerzitním městě Turku. Šlo o první interdisciplinární a interaktivní konferenci, probíhající formou kulatých stolů a diskusních panelů, jimž předcházely tři zásadní plenární referáty. Byla zaměřena čistě na otázky tlumočení (výuka, metodologie a interdisciplinární aspekty výzkumu, kvalita tlumočení, soudní tlumočení atd.) a zúčastnili se jí profesionální tlumočníci a učitelé tlumočení z celého světa[1].

V roce 1996 uspořádal Terst (pod vedením **Laury Granové** a **Alessandry Riccardi**) tzv. studijní den věnovaný především problematice a tematice diplomových prací a výzkumným projektům mladých doktorandů na SSLMIT. Pozvání na tento seminář přijal i Sergio Viaggio, ředitel tlumočnických služeb při sídle OSN ve Vídni, který se velmi zajímá o pedagogické aspekty tlumočení.[2]

Mezi nejvýznamnější akce, které SSLMIT v poslední době zorganizovala (1998), patří i konference na téma „Jakou úlohu bude hrát překlad v Evropské unii rozšířené na východ?" Konference se konala v rámci předsednictví Itálie v Evropské unii a společně se SSLMIT ji organizovalo i ministerstvo kultury, ministerstvo zahraničních věcí a Evropská komise. Ve všech projevech, ať už v oficiálních, které konferenci zahájily, nebo i v příspěvcích přednesených v pracovních skupinách, vyjadřovali přednášející své přesvědčení, že překlad je naprosto nenahraditelným prostředkem kulturní a politické komunikace mezi evropskými zeměmi. V této souvislosti hovořili zástupci Evropské unie a Rady Evropy o připravenosti svých organizací poskytnout pomoc při dalším rozvoji překladu a tlumočení z a do jazyků, kterými se hovoří v zemích střední a východní Evropy. Na konferenci se dále hovořilo o potřebě nahradit bilingvismus a multilingvismus bikulturalismem, popř. multikulturalismem a o potřebě zajistit vysokou kvalitu překladů a tlumočení již tím, že je studentům oboru překladatelství a tlumočnictví důsledně vštěpována.

Vzhledem k rozsahu pedagogické i výzkumné práce na SSLMIT lze tuto školu považovat za jednu z nejvýznamnějších svého druhu. Přispívá k tomu i zeměpisná poloha Terstu, města, o kterém lze bez nadsázky říct, že leží na křižovatce evropských kultur. Mezi nejzáslužnější činnosti školy patří i vydávání již zmíněného časopisu *The Interpreters' Newsletter*, který významným způsobem přispívá k šíření znalostí o stále ještě neprobádaných procesech, k nimž dochází při konferenčním tlumočení. Příkladné je i důsledné prosazování multidisciplinárního přístupu, který se uplatňuje již při zadávání a vedení diplomových prací.

---

[1] Viz sborník z této konference: GAMBIER, Yves, GILE, Daniel and TAYLOR, Christopher eds. (1997). *Conference Interpreting: Current Trends in Research* (Proceedings of the International Conference on Interpreting: What do we know and how? Turku, August 25-27, 1994). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

[2] Viz sborník příspěvků: GRAN, Laura and RICCARDI, Alessandra eds. (1997). *Nuovi orientamenti negli studi sull'interpretazione* (Giornata di studi, 19 aprile 1996). Padova: CLEUP.

2. Vysoká škola moderních jazyků pro tlumočníky a překladatele ve Forli a další tlumočnické instituty v Itálii

Při Boloňské univerzitě vznikla v akademickém roce 1988/89 další tlumočnická škola (*Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori* - SSLiMIT)[1], která se zdá být velice aktivní a ambiciózní. Posledních šest let pořádá vždy na podzim tematicky zaměřené mezinárodní překladatelské konference a v listopadu 2000 se rozhodla zorganizovat i první vědeckou konferenci věnovanou tlumočení (pod názvem *Interpreting in the 21st Century: Challenges and Opportunities*). Zatím se však vědecky a teoreticky příliš neprofilovala, někteří pedagogové, kteří zde nyní působí, absolvovali tlumočnickou školu v Terstu, anebo na ní dříve učili (např. **Maurizio Viezzi**). Sledujeme-li publikační činnost učitelů SSLiMIT ve Forli, najdeme jejich práce především v časopise *The Interpreters' Newsletter*, někteří však publikují i samostatně, jako **Claudia Monacelli**, která se věnuje především didaktickým aspektům tlumočení a jejíž publikace jsou zaměřené velice prakticky.[2]

Při pozorném čtení sborníků z konferencí, dále odborných publikací a tlumočnických časopisů zjistíme, že v Itálii existuje řada dalších tlumočnických škol a institutů (Milán, Turino, Řím), které se však teoretickými otázkami procesu tlumočení příliš nezabývají a zaměřují se čistě na výchovu profesionálních tlumočníků.

---

[1] Viz: www.sslmit.unibo.it. Dále také: *The IRN Bulletin* 18/1999, kde je aktuální seznam diplomových prací z Forlí.

[2] MONACELLI, Claudia (1997). *Interpreti si diventa!*. Milano: FrancoAngeli.

Použitá a doporučená literatura:

- ALLIONI, Sergio (1998). *Elementi di grammatica per l'interpretazione consecutiva.* Trieste: SERT.
- DARO, Valeria, LAMBERT, Sylvie, FABBRO, Franco (1996). Conscious monitoring of attention during simultaneous interpretation. In: *Interpreting* 1/1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 101-124.
- DARO, Valeria (1997). Experimental studies on memory in conference interpretation. In: *Meta* 42/4, s. 622-628.
- DARO, Valeria (1994). Non-linguistic factors influencing simultaneous interpretation. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 249-272.
- FABBRO, Franco, GRAN, Laura (1994). Neurological and neuropsychological aspects of polyglossia and simultaneous interpretation. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins s. 273-318.
- FABBRO, Franco, GRAN, Laura (1997). Neurolinguistic Aspects of Simultaneous Interpretation. In: Gambier, Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting: Currrent Trends in Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 9-27.
- FALBO, Caterina, RUSSO, Mariachiara, STRANIERO, Sergio Francesco eds. (1999). *Interpretazione Simultanea e consecutiva. Probleme teorici e metodologie didattiche.* Milano: Ulrico Hoepli Editore.
- GERVER, David and SINAIKO, H. Wallace eds. (1978). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press.
- GILE, Daniel (1994). Opening up in Interpretation Studies. In: Snell-Hornby, Mary, Pöchhacker, Franz and Kaindl, Klaus (eds.). *Translation Studies An interdiscipline.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 149-158.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- GRAN, Laura and DODDS, John eds. (1989). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore.
- GRAN, Laura and RICCARDI, Alessandra eds. (1997). *Nuovi orientamenti negli studi sull' interpretazione* (Giornata di studi, 19 aprile 1996). Padova: C.L.E.U.P.
- GRAN, Laura and TAYLOR, Christopher eds. (1990). *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore.
- GRAN, Laura (1992). *Aspetti dell' organizzazione cerebrale del linguaggio: dal monolinguismo all' interpretazione simultanea.* Udine: Campanotto Editore.
- GRAN, Laura, VIEZZI, Maurizio (1995). Development of Research Work at SSLM, Trieste. In: *Target* 7/1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 107-118.
- KURZ, Ingrid (1995). Interdisciplinary Research - Difficulties and Benefits. In: *Target* 7/1, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 165-179.
- MONACELLI, Claudia (1997). *Interpreti si diventa! Una finestra su una professione tanto affascinante quanto impegnativa.* Milano: FrancoAngeli.
- MONACELLI, Claudia (1999). *Messagi in codice.* Milano: FrancoAngeli.
- SNELLING, David (1992). *Strategies for Simultaneous Interpreting.* Udine: Campanotto Editore.
- STRANIERO Sergio, Francesco (1997). *Interpretazione simultanea dal russo in italiano: fondamenti teorici e applicazioni pratiche.* Trieste: edizione Goliardiche.
- *The Interpreters' Newsletter* 1 (1988), 2 (1989), 3 (1990), 4 (1992), Special Issue 1 (1992), 5 (1993), 6 (1995), 7 (1996), 8 (1998), 9 (1999).

8. Skandinávský pohled

1. Výuka konferenčního tlumočení

Skandinávie je oblast, která byla z hlediska teorie a praxe tlumočení až do 80. let pro zbytek světa dosti neznámá. S výjimkou Dánska, které je součástí Evropské unie již déle, se o problematice tlumočení v těchto zemích téměř nic nevědělo. Teprve v souvislosti s přípravou a následným vstupem Švédska a Finska do EU se začala tato část Evropy o problematiku tlumočení více zajímat. Velice rychle se zjistilo, že je zde nedostatek profesionálních konferenčních tlumočníků, kteří by mohli zajišťovat tlumočení pro tyto nové členské země v jednotlivých institucích EU. Snaha o nápravu byla patrná na obou stranách: příprava konferenčních tlumočníků probíhala jednak přímo v Evropském parlamentu a SCIC (Společný tlumočnický a konferenční servis) Evropské komise, jednak na různých tlumočnických školách po Evropě a v nově zakládaných kurzech pro konferenční tlumočníky v Dánsku (Kodaň, Aarhus), ve Švédsku (Stockholm) a ve Finsku (Turku, Tampere). Postupně se jednotlivé školy profilovaly, a tak i na dalších universitách se můžeme setkat s různě koncipovanými tlumočnickými specializacemi (Norsko - Vaasa, Finsko - Joensuu, Helsinky, Savonlinna, Kouvola atd.).

2. Počátky tlumočnického výzkumu

Obdobně jako v zemích střední a východní Evropy i zde narážíme na jazykové bariéry, když bychom se chtěli seznámit s diplomovými pracemi či odbornými statěmi a disertacemi, které byly vypracovány na místních univerzitách. Toto vše si translatologická univerzitní i profesionální tlumočnická komunita rychle uvědomuje, a proto se snaží zintenzívnit své badatelské úsilí a otevřít se světu (Gile 1995). Pořádají sérii mezinárodních konferencí o překladu a tlumočení v dánském Elsinoru (viz Dollerup a Loddegaard 1992, Dollerup a Lindegaard 1994, Dollerup a Appel 1996) a orientují se především na didaktiku tlumočení a na empirický výzkum nejen v tlumočení ale i v překladu (viz např. Tirkkonen-Condit 1991). Severské země organizují pravidelně také mezinárodní translatologická symposia (SSOT - Scandinavian Symposium on Translation Studies), z nichž čtvrté se konalo v roce 1992 ve finském Turku a bylo věnováno zejména empirickému výzkumu v oblasti tlumočení (Gambier a Tommola 1993). Přijela i řada účastníků ze zahraničí a ohlasy byly značné, i proto, že v Turku velice aktivně rozvíjí svou činnost Středisko pro výzkum tlumočení a překladu a že jako první ve Finsku zde otevřeli postgraduální kurzy pro konferenční tlumočníky. Začalo se tedy uvažovat o možnosti uspořádat samostatnou mezinárodní vědeckou konferenci o teorii a výzkumu v tlumočení, jež by svým charakterem navázala na konference v Benátkách (1977) a Terstu (1986).

3. Mezinárodní tlumočnická konference: Finsko - Turku (1994)

Organizátoři konference (Turku, Trieste a ISIT Paříž) se dohodli, že konference bude zcela inovující - co možná nejvíce *interdisciplinární*, a proto budou pozváni i odborníci z jiných vědních oblastí (neurolingvistika, kognitivní psychologie a teorie komunikace), kteří se pokusí zamyslet se nad tlumočením z hlediska svých oborů. Kromě toho bude co možná

nejvíce *interaktivní*, což mělo znamenat, že nebudou žádné předem písemně připravené referáty, ale že se dohodnou tematické kulaté stoly a pracovní dílny s moderátory a panelisty, a že se do diskuse zapojí všichni účastníci konference (podrobněji viz Gile, Gambier, Taylor 1997). Nutno přiznat, že konference v mnoha ohledech svého záměru dosáhla. Účastníci z celého světa - a bylo jich přes 130 - diskutovali hodně a zastávali nejrůznější názory. Byli zde zastoupeni konferenční tlumočníci, učitelé tlumočení, ale i tlumočníci znakové řeči, tlumočníci v médiích a tzv. *community interpreters*. Toto široké názorové a profesní spektrum je příznačné i pro celou skandinávskou oblast, kde věnují značnou pozornost právě poslednímu zmíněnému typu tlumočení.

4. Empirické tlumočnické práce

4.1. Výzkum v oblasti „Community Interpreting"

Jde vlastně o jistý druh konsekutivního, dialogického tlumočení, se kterým se setkáváme v různých životních situacích (jednání na úřadech, u lékaře, na policii apod.) charakteristických zejména pro cizince: imigranty, uprchlíky, azylanty a osoby s nedostatečnou znalostí jazyka státu, v němž se dočasně či trvale nacházejí. Skandinávie patří mezi země s velkým počtem cizinců, a proto se zde věnují nejen přípravě tlumočníků pro tuto sféru, ale i konkrétnímu empirickému výzkumu. Odborníky, kteří se touto problematikou zabývají, najdeme zejména ve Stockholmu (**Cecilia Wadensjo, Helge Niska**) nebo při Aarhuské tlumočnické škole (*Aarhus School of Business*: **Bente Jacobsenová, Bodil Martinsenová**). Postavení tlumočníka při této zprostředkované komunikaci je o to složitější, že většinou pracuje s lidmi, kteří nejsou vůbec na tlumočení zvyklí a jsou mnohdy v silně vypjaté osobní situaci. Pro tlumočníka je tak někdy obtížné, ba nemožné zachovat si neutrální postoj vůči všem zúčastněným. Ani autoři odborných statí na dané téma nejsou v tomto směru zajedno a v některých zemích je tlumočník považován dokonce i za určitého poradce s funkcí sociálního pracovníka. Neporozumění může být způsobeno i značnými rozdíly ve všeobecném kulturním a společenském povědomí, asociacemi spojovanými s jednotlivými prvky promluvy, se situačním kontextem, či přímo s účastníky komunikace.

4.2. Empirické a experimentální studie

Práce vycházející z konkrétního materiálu (autentické nahrávky z konferencí) jsou v poslední době dosti početné. Za zmínku stojí doktorská disertace a statě, které publikuje finská konferenční tlumočnice **Anna-Rita Vuorikoski**. Tato profesionální tlumočnice pracuje především v kabinách Evropského parlamentu, a proto využívá svých tlumočnických zkušeností, aby ukázala, s jakými problémy se v multilingválním prostředí této instituce setkávají tlumočníci a jaká jsou očekávání posluchačů pokud jde o kvalitu tlumočnického výkonu. Simultánním tlumočením se zabývá pravidelně ve svých článcích i dánská autorka **Anne Schjoldagerová** (1993, 1994,1995), která na toto téma obhájila i doktorskou disertaci (1996).

Novým badatelským střediskem v oblasti tlumočení se postupně stává Centrum pro překlad a tlumočení při Univerzitě v Turku, kde se realizují i jediné skutečné postgraduální kurzy pro konferenční tlumočníky ve Finsku. V tomto Centru pracuje řada uznávaných autorů, z nichž každý se ve svém výzkumu specializuje na jinou oblast, ale interdisciplinární zaměření je patrné ve všech jejich pracích. Jmenujme alespoň některé z nich: **Yves Gambier**

je odborník zejména na audiovizuální překlad, jeho kolega **Jorma Tommola** uskutečnil řadu experimentálních studií v oblasti simultánního tlumočení, například s psychology a dalšími lékařskými odborníky měřil rozšiřování zornice při ST. Dále zkoumal výkon tlumočníka, měřený skórem výrokové přesnosti (*propositional accuracy score*), v závislosti na dobrém či špatném vizuálním kontaktu tlumočníka s řečníkem a v závislosti na vysoké či nízké míře zašumění signálu přicházejícího tlumočníkovi do sluchátek. Analýzou rozptylu zjistili významný efekt akustické kvality na výkon tlumočníka. Efekt viditelnosti ani interakce viditelnosti a slyšitelnosti nebyly významné (Tommola, Lindholm 1995a). Obdobné problematice, tentokrát v konsekutivním tlumočení, se věnuje **Helle Vronning Damová**, která prováděla experimenty s kondenzací textu a soustřeďuje se přitom i na jazykovou stránku konkrétních pracovních jazyků tlumočníka.

4.3. Metodologie a didaktika

Nedostatečnou připravenost k pedagogickému působení v tlumočnických kurzech, k výzkumu a opravdové vědecké práci pociťují téměř všichni profesionální konferenční tlumočníci i učitelé tlumočení, kteří se ve výuce a výzkumu snaží angažovat. Proto se zde v posledních letech konalo i několik kratších didaktických školení pro učitele tlumočení (Dánsko - Kodaň), v roce 1997 proběhl pak v Aarhusu týdenní seminář pro mladé doktorandy a další zájemce o výzkum v oblasti tlumočení. Byl zaměřen na metody vědecké práce aplikovatelné na problematiku tlumočení a jako školitelé zde působili přední odborníci na teorii tlumočení (D. Gile, W. Isham, I. Kurzová, F. Pöchhacker, M. Schlesingerová, S.Tirkkonen-Conditová, C. Wadensjö a další). Lze doufat, že postupně budou badatelé - i díky nové generaci mladých doktorandů - schopni odstranit všechny překážky (metodologické, institucionální, motivační atd.), které jim brání zabývat se skutečně vědecky podloženým výzkumem v oblasti tlumočení.

Použitá a doporučená literatura:

- AARUP, Hanne (1989). Om simultantolkning. In: *Hermes* 3, s. 179-193.
- AARUP, Hanne (1993). Theory and Practice in the Teaching of Interpreting. In: *Perspectives: Studies in Translatology* 2, s. 167-174.
- DAM, Helle Vronning (1993). Text condensing in consecutive interpreting. In: Gambier, Yves and Tommola, Jorma (eds.). *Translation and Knowledge*, SSOTT IV, University of Turku: Centre for translation and Interpreting, s. 297-316.
- DAM, Helle Vronning (1996). Text condensation in consecutive interpreting. In: *Hermes* 17, s. 273-281.
- DOLLERUP, Cay and LODDEGAARD, Anne eds. (1992). *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience.* Papers from the First Language International Conference, Elsinore, Denmark, 31.5.- 2.6.1991. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- DOLLERUP, Cay and LINDEGAARD, Annette eds. (1994). *Teaching Translation and Interpreting 2. Insights, Aims, Visions.* Papers from the Second Language International Conference, Elsinore, 4.6. - 6.6.1993. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- DOLLERUP, Cay and APPEL, Vibeke eds. (1996). *Teaching Translation and Interpreting 3. New Horizons.* Papers from the Third Language International Conference, Elsinore, 9.6. - 11.6.1995. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- DUBSLAFF, Friedel (1993). Die Funktionnen anaphorischer Proformen beim Simultandolmetschen aus dem Deutschen, In: *Hermes* 11, s. 107-115.
- DUBSLAFF, Friedel (1995). Der Simultandolmetscher als Textproduzent. In: *Hermes* 14, s. 89-110.
- ENGLUND-DIMITROVA, Birgitta (1993). Metoder i empirisk forskning om översättninh och tolkning. In: *Ekta Universitatis Stockholmiensis* 10, s. 33-44.
- GAMBIER, Yves ed. (1994). *Language Transfer and Audiovisual Communication. A Bibliography.* University of Turku: Centre for Translation and Interpreting.
- GAMBIER, Yves and TOMMOLA, Jorma (1993) *Translation and Knowledge.* SSOTT IV, University of Turku: Centre for Translation and Interpreting.
- GAMBIER, Yves, GILE, Daniel and TAYLOR, Christopher eds. (1997). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- HYÖNÄ, Jukka, TOMMOLA, Jorma and ALAJA, A.M. (1995). Pupil dilation as a measure of processing load in simultaneous interpreting and other language tasks. In: *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 48, s. 598-612.
- KASKIMIES, Heikki (1996). Report of the Finnish Association of Translators and Interpreters 1991-1993. In: Rády, Andrej a Martonová, Kateřina (eds.). *Budmerice ´94 - 2. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy.* Praha: JTP, s. 26-30.
- LINELL Per (1997). Interpreting as Communication. In: Gambier Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 49-67.
- NISKA, Helge (2000). Textlingvistika modeller för studiet av simultantolkningsprocessen. In: Englund Dimitrova, Birgitta (ed.). *Översättning och tolkning. Rapport fran ASLA:s höstsymposium Stockholm, 5-6 november 1998.* Stockholm: ASLA, s. 259-272.
- RIKMAN, Kristiina (1997). The Finnish Association of Translators and Interpreters. In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice ´97 - 3. stretnutie tlmočníkov a prekladateľov z krajín strednej a východnej Európy.* Praha: JTP, s. 88-90.
- SCHJOLDAGER, Anne (1993a). Investigating SI skills: Methodological and didactic reflections. In: *Hermes* 10, s. 41-51.
- SCHJOLDAGER, Anne (1993b). Empirical Investigation into Simultaneous Interpreting Skills. In: *Perspectives 2.*

- SCHJOLDAGER, Anne (1994). Interpreting Research and the „Manipulation School" of Translation Studies. In: *Hermes* 12, s. 65-90.
- SCHJOLDAGER, Anne (1995). An Exploratory Study of Translational Norms in Simultaneous Interpreting: Methodological Reflections. In: *Hermes* 14, s. 65-87.
- SCHJOLDAGER, Anne (1996a). Assessment of Simultaneous Interpreting. In: Dollerup, Cay and Vibeke, Appel (eds.). *Teaching Translation and Interpreting 3. New Horizons.* Papers from the Third Language International Conference, Elsinore, 9.6.-11.6.1995. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 187-195.
- SCHJOLDAGER, Anne (1996b). *Simultaneous Interpreting: Empirical Investigation into Target-text/Source-text Relations* (nepubl. PhD. disertace). Aarhus: Faculty of Modern Languages, the Aarhus School of Business.
- SUNNARI, Marianna (1995). Processing strategies in simultaneous interpreting: „saying it all" vs. synthesis. In: Tommola, Jorma (ed.). *Topics in Interpreting Research.* Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, s. 109-119.
- SUNNARI, Mariana (1999). Return Interpreting - A Dual Responsability. In: Lugrís, Alberto Álvarez and Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio De Publicaciónes, vol. I, s. 317-320.
- TIRKKONEN-CONDIT, Sonja ed. (1991). *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- TOMMOLA, Jorma and NIEMI P. (1986). Mental load in simultaneous interpreting: an on-line pilot study. In: Evensen, L. (ed.). *Nordic research in text linguistics and discourse analysis, Tapir,* s. 171-184.
- TOMMOLA, Jorma and HYÖNÄ, Jukka (1990). Mental load in listening, speech shadowing and simultaneous interpreting: a pupillomectric study. In: Tommola, Jorma (ed.). *Foreign Language Comprehension and Production, AFinLa Yrbook* 48, Turku, s. 179-188.
- TOMMOLA, Jorma and LINDHOLM Johan (1995a). Experimental research on interpreting: which dependent variable? In: Tommola, Jorma (ed.). *Topics in Interpreting Research.* Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, s. 121-133.
- TOMMOLA, Jorma ed. (1995b). *Topics in Interpreting Research.* Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting.
- TOMMOLA, Jorma and HELVÄ, Marketta (1998). Language Direction and Source Text Complexity: Effects on Trainee Performance in Simultaneous Interpreting. In: Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D. and Pearson, J. (eds.). *Unity in Diversity? Current Trends in Translation Studies.* Manchester: St. Jerome Publishing, s. 177-186.
- TOMMOLA, Jorma (1999). New Trends in Interpreting Research: Going Psycho - or Neuro? In: Lugrís, Alberto, Álvarez and Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio De Publicaciónes, vol I., s. 321-330.
- VIK-TUOVINEN, Gun-Vol (1995). Progress in Simultaneous Interpreting - an Evaluation ot the Development of four Students. In: *Hermes* 14, s. 55-64.
- VIK-TUOVINEN, Gun-Vol (2000). Tolkens kommentarer under och efter tolkning. In: Englund-Dimitrova, Birgitta (ed.). *Översättning och tolkning.* Stockholm: ASLA, s. 337-346.
- VUORIKOSKI, Anna-Riita (1993). Simultaneous Interpretation - User experience and expectations. In: Picken, Catriona (ed.). *Translation - The Vital Link, Proceedings of the XIIIth FIT World Congress, 6-13 August Brighton.* London: Institute of Translation and Interpreting, vol. I, s. 317-327.
- VUORIKOSKI, Anna-Riita (1998). User Responses to Simultaneous Interpreting. In: Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D. and J. Pearson (eds.). *Unity in Diversity? Current Trends in Translation Studies.* Manchester: St. Jerome Publishing, s. 187-194.
- WADENSJÖ, Cecilia (1993).The double role of a dialogue interpreter. In: *Perspectives* 1, s. 105-121.
- WADENSJÖ, Cecilia (1995). Dialogue Interpreting and the Distribution of Responsability. In: *Hermes* 14, s. 111-129.
- WADENSJÖ, Cecilia (1998). *Interpreting as Interaction.* London/New York: Longman.

9. Velká Británie a Severní Amerika v pracích o tlumočení

K rozhodnutí spojit výklad o jednotlivých odbornících v oblasti tlumočení působících ve Velké Británii a na severoamerickém kontinentu do jedné kapitoly nás vedla skutečnost, že někdy bylo obtížné jednoznačně daného autora zařadit: mnozí studovali a psali své absolventské práce a vědecké disertace v jedné zemi, ale později začali odborně i profesionálně pracovat na druhé straně Atlantického oceánu[1]. Zároveň mají oba regiony k sobě blízko i zaměřením výzkumu a publikací. Výzkum věnovaný procesu tlumočení má charakter jednak empirický, postupně i interdisciplinárně orientovaný, jednak pedagogický, usilující o zkvalitnění přípravy budoucích tlumočníků. Čistě teoretické vědecké práce téměř nenajdeme. I zde můžeme hovořit spíše o jednotlivcích, kteří se věnují badatelské činnosti, než o výzkumných centrech. Naprostá většina autorů působí na univerzitách, kde přednášejí ve svém oboru. Výuka tlumočení je zajišťována profesionálními konferenčními tlumočníky, z nichž jenom někteří mají kromě praktické výuky zájem i o vědecký výzkum.

1. Teorie tlumočení v pracích psychologů a psycholingvistů

1.1. Počátky empirických výzkumů

V úvodní části naší publikace jsme již konstatovali, že první pokusy o skutečný vědecky podložený výzkum z oblasti tlumočení přicházejí od psychologů a psycholingvistů. Nejinak je tomu i ve Velké Británii a Americe, kde odborníky zajímá, jak konferenční tlumočníci dokáží při simultánním tlumočení poslouchat řečníka a zároveň souběžně formulovat svůj převod v jazyce cílovém. Jaké strategie a taktiky přitom volí, jaký mají odstup od řečníka (Paneth 1956), jak to souvisí s jejich pamětí, rychlostí a charakterem projevu i jakých chyb se dopouštějí. To jsou otázky, které si tito badatelé kladou hned od počátku. Jejich práce jsou striktně empirické, respektive experimentální, za určitý nedostatek můžeme považovat to, že často pracují se studenty tlumočení nebo s bilingvními osobami a pouze ojediněle používají jako testovanou či kontrolní skupinu také zkušené profesionální konferenční tlumočníky. Mezi nejznámější osobnosti patří **Henri C. Barik** (USA: Severní Karolína), **Frieda Goldman-Eislerová** (Velká Británie) a **David Gerver** (Velká Británie: Skotsko).

1.1.1. Frieda Goldman-Eislerová

Autorka se věnuje především konkrétním otázkám průběhu simultánního tlumočení (Goldman-Eisler 1972). Na základě analýzy výkonu šesti tlumočníků, pracujících s angličtinou, němčinou a francouzštinou, vymezuje tři možné způsoby segmentace výsledného tlumočeného textu. Za prvé může být tato segmentace totožná se segmentací v jazyce výchozím (tzv. *identičnost*), za druhé může docházet k dělení na kratší řečové úseky anebo může být převod zahájen před ukončením řečového segmentu v jazyce výchozím (tzv. *dělení*), a konečně může docházet ke spojení dvou-tří řečových úseků vyslechnutých v jazyce

[1] Viz kapitola *Počátky teorie tlumočení*.

výchozím v jeden segment v projevu tlumočníka (tzv. *spojování*). Kromě toho, když charakterizuje časový odstup tlumočníka od řečníka (EVS neboli *Ear-Voice Span*), zjišťuje, že minimální úsek, který tlumočník potřebuje vyslechnout, aby mohl začít simultánně tlumočit, musí obsahovat nějaké klíčové slovo, jež bývá většinou v predikativní skupině. V dalších pracích (např. 1967) se zaměřuje také na zvukové prostředky segmentace projevu řečníka a tlumočníka. V průběhu realizace mluveného projevu se pravidelně střídají úseky plynulosti s úseky relativního váhání (*hezitace*). Toto střídání vytváří určitý rytmický model. Tento rytmický model plynulosti a hezitace je podle F. Goldman-Eislerové charakteristický nejen pro spontánní, nepřipravenou řeč, ale i pro projev předem připravený, a dokonce i pro převod tlumočníka. Hezitační pauzy v procesu plynulosti souvisejí také s gramatickými a prognózovacími aspekty. Celková délka hezitačních úseků je přímo úměrná celkové délce plynulých úseků. Hezitační pauzy však nesmějí být příliš dlouhé, i zde existuje určitá hranice. Dojde-li k jejímu překročení, pauzy nabývají negativního efektu a značně snižují možnost vnímání a porozumění projevu řečníka nebo tlumočníka. Goldman-Eislerová také zastává názor, že tlumočník se snaží využít pauz řečníka k tomu, aby přetlumočil maximum informací, aniž by docházelo k šumům, způsobeným souběžností obou řečových činností, tedy poslechu a mluvení.

1.1.2. Henri C. Barik

Problematika souběžného průběhu dvou druhů řečové činnosti, poslechu a mluvení, je jednou z nejzajímavějších otázek teorie simultánního tlumočení. O této otázce se v ST vedly dlouhé diskuse (F. Goldman-Eislerová, H. C. Barik, Z. A. Kočkinová, Oléron-Nanpon, D. Gerver, A. F. Širjajev, G. V. Černov, I. A. Zimnjaja, I. Čeňková a řada dalších). Bylo třeba vyvrátit pochybnosti o souběžnosti jednotlivých činností v procesu ST nebo dokázat oprávněnost těchto pochybností. Nejobsáhlejší a nejdetailnější prací věnovanou časovým parametrům simultánního tlumočení a jejich systematizaci je doktorská disertace H. Barika[1] (1969), průkopníka vědeckého výzkumu v oblasti tlumočení, kterou obhájil na katedře psychologie na univerzitě v Severní Karolíně. Analyzuje časový průběh výchozího a cílového projevu a veškeré údaje zpracovává na počítači. Jeho záměrem bylo získat kvantitativní charakteristiky, z nichž vyvozuje závěry o souběžnosti řečové činnosti v procesu ST: celková délka vystoupení řečníka i tlumočníka; délka „čistého" mluvení řečníka i tlumočníka (tj. čisté mluvení bez pauz); délka pauz řečníka i tlumočníka; souběžné mluvení řečníka a tlumočníka; doba, po kterou tlumočník mluví v pauzách řečníka; doba, po kterou řečník mluví v pauzách tlumočníka; doba, po kterou oba mají pauzu.[2] Celkem analyzuje 28 časových parametrů a dospívá k názoru, že snahou tlumočníka je využívat pauz v projevu řečníka k vlastnímu převodu. Konstatuje, že řečník dělá pauzy zejména mezi jednotlivými smyslovými segmenty a že tlumočník se tyto smyslové celky snaží převést až poté, co je celé vyslechl a porozuměl jim, aby doba, kdy současně poslouchá i tlumočí, byla co nejkratší. Tím však implicitně zpochybňuje existenci souběžnosti jednotlivých činností v procesu tlumočení. Nutno poznamenat, že experimentální ověření jeho hypotézy (např. D. Gerver, G. V. Černov) nebylo příliš přesvědčivé. Vyšlo najevo, že délka pauz 0,25 - 2 sec. je příliš malá ve vztahu k průměrné rychlosti produkce řeči. Je zřejmé, že když tlumočník hovoří rychlostí cca 210-290 slabik/minutu, těžko toho v průběhu pauz stihne hodně říci. Rozmístění pauz není ve vystoupení řečníka pravidelné, rovněž délka je různá. Zároveň však nelze vyloučit, že

[1] Podrobnou analýzu této disertace lze najít v článku ČERNOVA, G. V. (1973). Teorija bez eksperimenta i eksperiment bez teorii. In: *Tetradi perevodčika* 10. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, s. 102-110.

[2] Viz také ČEŇKOVÁ, Ivana (1988). *Teoretické aspekty simultánního tlumočení.* Praha: AUC Philologica XCIX, s. 37-58.

tlumočník může (v závislosti na tempu řečníka) některých pauz využít právě pro převod dominantní informace.

H. Barik se ve svých studiích (Barik 1971, 1975, 1994) také podrobně zabývá různými typy odchylek, tj. vynechávek, přidávání, substitucí a chyb, které se vyskytují v převodu tlumočníka v procesu ST. Jeho klasifikace odchylek je dobře promyšlená a může být vhodným vodítkem při dalších výzkumech, zaměřených na definování sémantické kvality přetlumočeného textu. Pokud jde o první typ, *vynechávky*, autor rozlišuje čtyři kategorie: 1. vynechávka slova, např. kvalifikujícího adjektiva; 2. vynechávka většího segmentu v důsledku neporozumění; 3. vynechávka v důsledku příliš dlouhého časového odstupu od řečníka; 4. vynechávka v důsledku propojení několika úseků. Druhý typ, *přidávání*, je obdobně rozdělen do čtyř kategorií: 1. přidání kvalifikujícího slova; 2. přidávání za účelem větší explicity; 3. přidání spojky nebo jiného slova, které vede k vytvoření vztahu, jenž v komunikátu původně nebyl. 4. přidání za účelem uzavření věty nebo myšlenky, jehož důsledkem je změna smyslu. Třetí typ, *substituce a chyby*, zahrnuje banální i závažné sémantické chyby (v důsledku neporozumění, chybné reference apod.) a dále změny ve frázování, které mohou také vést až ke změně smyslu. Z této klasifikace vycházejí i pozdější autoři (např. J. Altmanová). Barik se domnívá, že studium těchto chyb je klíčem k bližšímu poznání procesu simultánního tlumočení.

1.1.3. David Gerver

Anglický psycholog D. Gerver vychází ve svých studiích a experimentech z názoru, že výzkum schopností a chování tlumočníků při simultánním tlumočení odhalí psychologům a psycholingvistům cenné poznatky týkající se problematiky paměti, pozornosti, bilingvismu i působení této komplexní činnosti na psychiku jedince. Podle psychologů musí tlumočník zvládnout komplexní informativní proces, který zahrnuje tyto etapy: *percepci, uchování, vyhledání, transformaci* a *předaní slovní informace*. Sám se v počátečních experimentech soustřeďuje především na časové charakteristiky procesu ST: zkoumá optimální rychlost řečníkova projevu pro zajištění kvalitního tlumočení. Vlastními experimenty zjišťuje, že čím rychleji mluvčí hovoří, tím více se tlumočníci opožďují a dělají více chyb či vynechávek (Gerver 1969, 1975). Optimální tempo se zdá být v rozmezí 100 až 120 slov za minutu (výzkum se týkal angličtiny a francouzštiny)[1]. Další jeho experiment se týká hluku a šumů (Gerver 1974b) v pracovním prostředí tlumočníka a jejich dopadu na kvalitu tlumočnického výkonu. Čím je prostředí hlučnější, tím více se tlumočník zpožďuje. Hlavním důsledkem hluku je tedy zpoždění při zpracování výchozího textu. Tlumočník musí soustředit větší část své pozornosti právě na tuto etapu a dochází k narušení schopnosti rozdělit pozornost mezi oba druhy činnosti: aktivní poslech řečníkova projevu a zpracování informace při vlastním převodu do jazyka cílového. Tlumočníkův převod je poznamenán různými chybami (viz Barik 1971): přeřeknutími, opravami, vynechávkami, neporozuměním, chybným usouvztažněním jednotlivých segmentů, interferencemi, nedosažením adekvátnosti a dokonce nezachováním invariantu informace. Na rozdíl od Barika i Goldman-Eislerové je Gerver přesvědčen a ve svých výzkumech to také dokazuje (Gerver 1972, 1976), že tlumočník hovoří skutečně souběžně s řečníkem a že není vždy schopen pro tlumočení využívat právě jeho pauz. Podle Gervera je mnohem komplikovanějším aspektem ST řečníkův osobitý styl či přízvuk, téma projevu nebo zda tlumočník má přímý výhled na řečníka, ale například i to, jak se v dané

[1] Někteří autoři, především pro slovanské jazyky (u nás jako první např. A. Krušina) či němčinu, doporučují počítat tempo řeči ve slabikách, a to s ohledem na rozdílnou průměrnou délku slov v těchto jazycích oproti angličtině. Gerver (1976:174) s tímto názorem nesouhlasí a argumentuje, že slabiky netvoří vždy sémantické jednotky a že při tlumočení nás zajímá smysl textu a ne jeho zvuková stránka.

chvíli psychicky a fyzicky cítí. Autor nesouhlasí ani s psychologem **A. I. Welfordem**, který se v roce 1968 rovněž zabýval schopností simultánních tlumočníků souběžně poslouchat a mluvit, a to v duchu teorií o tzv. jednokanálovém zpracování informací (cit. dle Gervera 1975). Podle Welforda tlumočník získává schopnost souběžného poslechu a mluvení v okamžiku, kdy se naučí ignorovat vlastní hlas a kdy si neuvědomuje, o čem hovoří. Zpětná inspekce převodu tlumočníka a jeho korektury přeřeknutí a chyb však dokazují, že tlumočník zpětnou vazbu má a že si poměrně dobře obsah přetlumočeného textu pamatuje.

Gerver jako jeden z mála ve své době přichází s vlastním psychologickým modelem procesu simultánního tlumočení (Gerver 1975 a 1976)[1]. S tímto modelem později pracuje známá badatelka Barbara Moser-Mercerová[2]. Gerver vychází z modelu porozumění sdělení, kdy tlumočník pomocí *syntézy* při poslechu dospívá k *analýze* výchozí promluvy. Proces tlumočení zahrnuje neustálou syntézu a analýzu možných převodů informace ve výchozím jazyce a průběžné monitorování a porovnávání převodu s originálem. Etapa kontroly při produkci cílového textu tlumočníkem je důležitou integrální součástí procesu tlumočení a ne pouhou dodatečnou aktivitou, jež by probíhala až po dokončení převodu (Gerver 1975:127). Tlumočník přijímá a zpracovává informaci po jednotlivých „dávkách" (segmentech), které ukládá do své krátkodobé paměti (tzv. *nárazníková paměť*), dokud nedojde k její saturaci. Tato paměť je velice citlivá na vnější faktory ovlivňující simultánní tlumočení. Operativní paměť tlumočníka pak v průběhu souběžného procesu poslechu a mluvení zajišťuje opětovné zařazení takto uložené informace do dalšího kontextu. Autor analyzuje průběh dekódování této informace, jež byla uložena ve výchozím jazyce, a její kódování do jazyka cílového. Do těchto procesů přitom zapojuje povrchové i hloubkové textové struktury. Gerver se domnívá, že ačkoliv je vždy převážná část tlumočníkovy paměti soustředěna na proces dekódování a kódování informace, je tlumočník schopen v příznivých podmínkách dělit pozornost i mezi další aktivity. Gerverův tzv. vícekanálový model sice velmi podrobně analyzuje právě jednotlivé etapy zpracování informace uložené v paměti, ale zároveň zcela opomíjí některé řečové mechanismy, které jsou z hlediska psychologie rovněž velmi důležité, jako například reálný faktor času, nezbytný pro uskutečnění všech těchto paměťových, kódovacích, dekódovacích a kontrolních operací. Je jasné, že časové možnosti tlumočníka při ST nejsou neomezené a že jeho převod musí být plynulý a musí dodržovat určitý optimální odstup od řečníka. Gerver ponechává stranou také veškeré lingvistické postupy, které tlumočník při svém převodu využívá. Přesto je vytvoření tohoto modelu velmi záslužné a s určitými úpravami a obměnami ho využívají i jiní autoři.

1. 2. Experimentální studie v publikacích současných kognitivních psychologů a psycholingvistů

Z hlediska kognitivní vědy je simultánní tlumočení složitou činností zpracování informace, která se skládá z celé řady vzájemně propojených dovedností. Tlumočník si musí uchovávat výchozí text v paměti, vybavovat si ho a převádět do jazyka cílového a přitom kontrolovat vstup ze zpětné vazby a opravovat případné chyby. Psycholingvistika se zase zajímá o příjem, produkci a osvojení jazyka z hlediska zapojení a spolupráce různých psychických funkcí a procesů. Všechny tyto oblasti mají pro teorii a praxi tlumočení přímý význam. Některé obecné psycholingvistické experimenty jsou přímo aplikovatelné na situaci

[1] Podrobněji viz ČERNOV, G. V. (1984). *Psicholingvističeskije osnovy sinchronnogo perevoda.* Moskva: MGPIIJA, s. 24-28.

[2] Viz Kapitola *Autoři ze ženevské tlumočnické školy ETI.*

tlumočení, jiné jsou replikovány v pozměněných podmínkách a jsou prováděny i experimenty nové. Předmětem výzkumu jsou otázky percepce na úrovni fonémů, slov a významu, otázky kapacity a složek krátkodobé paměti, rozdělení a přepínání pozornosti, únavy, mezijazykové a mezimodalitní interference, zvládání stresu a náročných okamžiků apod. Experimenty zaměřené na tlumočení jako proces si často kladou za cíl ukázat odlišnosti kognitivních struktur a procesů u profesionálních tlumočníků na straně jedné a „obyčejných" posluchačů na straně druhé. Vycházejí přitom z předpokladu, že vysoké nároky kladené na výkon tlumočníka a velká míra vynaloženého duševního úsilí se musí odrazit v odlišném fungování některých procesů, například v rozdělení a přepínání pozornosti, vyhledávání a vyvolávání informace, nebo v odlišných charakteristikách některých struktur, např. v kapacitě krátkodobé paměti[1].

Tento novodobý interdisciplinární výzkum nachází své uplatnění zejména v Kanadě a USA. Badatelé ve Velké Británii se věnují zatím spíše didaktice tlumočení.

Mezi nejznámější odborníky, kteří mají za sebou studia kognitivní psychologie či psycholingvistiky, patří **William P. Isham, Sylvie Lambertová, Mike Dillinger, Deryl Lonsdale, David Corina, Dominic Massaro** a **Linda Andersonová.** O některých z nich budeme mluvit podrobněji[2].

1.2.1. William P. Isham

Po získání doktorátu z psychologie se specializuje zejména na tlumočení ve znakovém jazyce a na přípravu profesionálních tlumočníků v americkém znakovém jazyce (*American Sign Language: ASL*) na univerzitě v Novém Mexiku. Také jeho výzkum se věnuje této specifické tlumočnické činnosti. Žádný univerzální znakový jazyk neexistuje: ASL používají sluchově postižení v Kanadě a ve Spojených Státech. Lingvisté, kteří studují ASL již více než třicet let, došli k závěru, že jde o jazyk na angličtině zcela nezávislý. ASL je plnoprávný jazykový systém s vlastní syntaxí a gramatikou a na rozdíl od angličtiny je považován za flektivní jazyk. O ASL se často hovoří jako o „manuálním" jazyku, což je trochu zavádějící, protože mnohé gramatické jevy se nevyjadřují pohyby rukou. Nové studie dokazují, že ASL se učí stejně jako mluvené jazyky. Tlumočníci, kteří pracují s angličtinou a ASL, operují se dvěma přirozenými jazyky, jejichž gramatická struktura je velmi odlišná, a čelí tedy podobným problémům jako tlumočníci pracující se dvěma mluvenými jazyky. Toho lze využít při výzkumu tlumočení. Existuje totiž dvojí rozdílný přístup k tlumočení. První přistupuje k tlumočení jako k procesu vycházejícímu z formy (*form based: FB*), kdy tlumočník využívá větných struktur výchozího jazyka pro vytváření vět v jazyce cílovém. Druhý naopak přistupuje k tlumočení jako k procesu vycházejícímu z obsahu (*meaning based: MB*), kdy cílem tlumočníka je nejprve pochopit záměr mluvčího a pak ho formulovat v jazyce cílovém tak, aby bylo dosaženo jeho ekvivalentního pochopení u recipientů cílového jazyka. Panuje všeobecná shoda, že přístup založený na obsahu a smyslu je nadřazený přístupu založenému na formě. Jsou však situace, kdy je nutné využít právě formálního přístupu. Možnost použití formálního přístupu je také částečně závislá na lingvistické blízkosti jazyků, se kterými se pracuje. Teoreticky by také tlumočení založené na formě mělo vést k většímu počtu tlumočnických chyb, protože se zvyšuje pravděpodobnost interference.

---

[1] Viz MÜLLER, Ivo (1996). *Koheze a koherence simultánně tlumočených textů* (diplomová práce). Praha: ÚTRL FFUK, s. 4-6.

[2] Časopis *Interpreting (International Journal of Research and Practice in Interpreting)*, jehož editory jsou MOSER-MERCER Barbara a MASSARO Dominic a který vychází v nakladatelství John Benjamins, pravidelně publikuje odborné statě věnované interdisciplinárnímu výzkumu v oblasti tlumočení a většinu jmenovaných autorů v něm zcela jistě najdeme.

Ve svých experimentech Isham (1994, 1995) zkoumal právě vliv obou těchto typů tlumočení na množství zapamatované informace. Pro modelování rozdílů mezi oběma druhy tlumočení použil rozdíly mezi americkým znakovým jazykem ASL a znakovanou angličtinou (*signed English*), což je znakový přepis anglických vět, který zachovává jejich formu. Výsledek experimentu ukázal, že tlumočení respektující spíše formu interferuje s pochopením textu, protože tlumočníci do znakované angličtiny měli menší počet správných inferencí na místě mezer, které byly do výchozího textu vloženy. Další otázkou, kterou se Isham zabýval, bylo, zdali tlumočníci zpracovávají text, který poslouchají, stejným způsobem jako obyčejní posluchači[1]. Experimenty ukázaly, že poslední slyšenou větu si lidé doslova pamatují s přesností 95 procent. Předchozí věty však jen asi s přesností pouhých 30 procent. Kolik slov si přesně zapamatují, však souvisí více se syntaktickou a významovou strukturou věty než s její skutečnou délkou. To je jeden z důsledků kapacity krátkodobé paměti, která je schopna obsáhnout sedm plus minus dva prvky, přičemž prvky jsou definovány spíše jako významové než strukturní jednotky (Miller 1956). Mohou to být jednotlivá čísla, ale i jednoduché (několikaslovné) propozice. Isham (1995) uvádí experiment, který ukazuje, že tlumočníci z angličtiny do francouzštiny si zapamatovali mnohem méně informace než tlumočníci do ASL a než obyčejní posluchači. Je to způsobeno interferencí mezi dvěma akustickými signály (z přicházející a produkované řeči) současně přítomnými v pracovní paměti.

1.2.2. Mike Dillinger

M. Dillinger získal titul PhD. z aplikované kognitivní vědy na univerzitě v Montrealu a z lingvistiky na univerzitě McGill. Pracoval jako překladatel a tlumočník ve svobodném povolání v Brazílii a dnes v Belo Horizonte přednáší na vysoké škole lingvistiku. Ve svých výzkumech se Dillinger snaží definovat jazykové a tlumočnické dovednosti a schopnosti a ve svých experimentech ověřuje dva rozdílné názory na vývoj kvality tlumočení v závislosti na zkušenosti tlumočníka. Podle prvního názoru je tlumočení naučenou schopností, podle druhého je schopnost tlumočit a překládat vrozená všem bilingvním lidem. Autor zkoumal rozdíl ve výkonu dvou skupin: první tvořilo osm zkušených, profesionálních konferenčních tlumočníků, druhou osm mladých bilingvních jedinců s vysokoškolským vzděláním. Byly zvoleny dva zkušební texty, jeden narativní, druhý popisný, oba z oblasti, která nebyla testovaným osobám blízká. Jejich úkolem bylo texty přetlumočit a poté se rozpomenout na jejich obsah. Zjistilo se, že zkušení tlumočníci přetlumočili přesně o 17 procent více textu než studenti bez praxe. Výsledky ukázaly, že konkrétní text zpracovávají obě skupiny stejným způsobem, ale že výsledky se mění s jiným typem textu. Studie poskytla důkazy o tom, že zkušenost na produkci textu má vliv, ale že schopnost porozumění v procesu tlumočení naopak není naučená, ale vrozená všem bilingvním osobám. Výkon tlumočníka je omezen stejnými faktory, které ovlivňují porozumění textu obecně, tj. povahou textu a výchozími znalostmi příjemce. Praktické využití svého experimentu vidí Dillinger ve správném výběru vhodných kandidátů pro studium tlumočnické specializace.

[1] Viz MÜLLER, Ivo (1996). *Koheze a koherence simultánně tlumočených textů* (diplomová práce). Praha: ÚTRL FFUK, s. 5-6.

1.2.3. Sylvie Lambertová

Tato autorka nejlépe charakterizuje situaci v britsko-americkém regionu. Získala doktorát z kognitivní psychologie u D. Gervera ve Skotsku, pracovala jako vědecká asistentka u P. E. Longleyové na tlumočnické škole v Londýně, byla lektorkou v tlumočnickém institutu v Monterey v Kalifornii a od roku 1984 učí v Ottawě na zdejší překladatelsko-tlumočnické škole. Vědecké studie a experimenty Sylvie Lambertové jsou rovněž ovlivněny jejím vzděláním a profesionálním zaměřením. Jako pedagoga ji zajímá především způsob testování schopností a dovedností uchazečů o studium tlumočnictví (Lambert 1992) a také samotná výuka tlumočení. Při přípravě jednotlivých tlumočnických cvičení, jejich návaznosti a stupňování obtížnosti využívá svých znalostí z kognitivní psychologie a neurologie (Lambert 1989). Jako psycholožka se zabývá například tím, jak ucho simultánního tlumočníka, které přijímá výchozí text, ovlivňuje jeho výkon. Zkušení simultánní tlumočníci obvykle tlumočí s jedním sluchátkem mírně odsunutým z jednoho ucha. Někteří z nich to zdůvodňují tím, že lépe slyší nebo že chtějí při tlumočení slyšet a kontrolovat svůj hlas. Bylo zjištěno, že otázka poslouchání jedním či oběma ušima úzce souvisí se zpracováváním informace přes levou či pravou hemisféru mozku. Experimenty prokázaly, že při simultánním tlumočení se při poslechu pouze do jednoho ucha chybuje výrazně méně než při poslechu do uší obou. Tlumočníci dávají přednost příjmu originálu přes levé ucho do pravé poloviny mozku a při kontrole vlastní promluvy naopak preferují pravé ucho (tj. levou polovinu mozku). Studie se však týkala pouze praváků a bylo by jistě zajímavé obdobné pokusy uskutečnit i s leváky.

2. Teorie tlumočení v pracích profesionálních tlumočníků - učitelů tlumočení

2.1. Velká Británie

S prvními teoretickými, zejména popisnými, ale i empirickými a didaktickými studiemi se setkáváme ve Velké Británii již od konce 50. let. Jsou to články **Evy Panethové** (1956, 1958) a později práce **Patricie Longleyové** (1968), která stála dlouhá léta v čele tlumočnické školy v Londýně (*Polytechnic of Central London*), nabízející postgraduální kurzy konferečního tlumočení.

V dalších letech se britští autoři, což jsou zejména konferenční tlumočníci, kteří působí jako interní či externí učitelé v tlumočnických školách, prezentují ve svých publikacích velmi prakticky a pragmaticky. Veškeré práce jsou věnovány přípravě tlumočníků, studijním programům tlumočnických kurzů, jednotlivým problémům procesu tlumočení, kvalitě tlumočení z hlediska požadavků trhu a profesních organizací. V této souvislosti uvádíme **Jennifer Mackintoshovou**, která pracuje jako konferenční tlumočnice, zároveň se však dlouhá léta věnovala výuce tlumočení v Londýně, v Ženevě (ETI) a v řadě dalších kurzů po celém světě, zaměřených na přípravu konferenčních tlumočníků či zdokonalování jazykových znalostí profesionálních tlumočníků. Jako členka výboru pro vzdělávání a vědu AIIC připravila řadu didaktických a metodických materiálů pro tlumočníky a tlumočnické školy a v posledních letech se také angažuje v přípravě seminářů a školení pro tlumočníky a učitele tlumočení ze zemí střední a východní Evropy. Jako jedna z mála konferenčních tlumočnic na Západě se ve svém výzkumu hlouběji zabývala problematikou tlumočení s pilotáží. Cílem její magisterské (M.A.) práce z roku 1983 bylo porovnat ztráty, k nimž dochází při přímém simultánním tlumočení a ST s pilotáží. Předmětem autorčina zájmu byl nejen rozsah

vzniklých ztrát, ale i jejich povaha. Svůj výzkum prováděla s deseti profesionálními konferenčními tlumočníky, členy nebo kandidáty AIIC s praxí od dvou do dvaceti let. Probíhal v laboratorních podmínkách s čtenými anglickými a francouzskými texty, což do jisté míry snižuje objektivitu a autentičnost dosažených výsledků[1]. **Janet Altmanová** z Edinburgu se zaměřuje na typologii chyb při simultánním tlumočení. Analýza chyb při tlumočení je obtížnější než například při výuce jazyků. Je to dáno různorodostí tlumočených tematických okruhů, charakterem výchozího textu a jeho prezentací (intonace, tempo, pauzy atd.). Autorka dělí chyby na obsahové a formální (Altman 1994). Důležitým kritériem je, do jaké míry tyto různé chyby a nedostatky při tlumočení ztěžují komunikaci a dosažení komunikačního efektu. V kategorii obsahových chyb, které považuje samozřejmě za závažnější, rozlišuje následující druhy chyb: vynechávky, doplnění, nesprávný převod lexikální jednotky a nesprávný převod delšího úseku (viz také Barik 1971). Snaží se rovněž určit pravděpodobné příčiny vzniku těchto obsahových chyb.

Obdobně jako v jiných zemích jsme i zde svědky rostoucího zájmu o různé tlumočnické kurzy a nově zaváděné tlumočnické specializace na jednotlivých britských univerzitách. Také počet mladých doktorandů, kteří svůj výzkum směřují do oblasti tlumočení, se neustále zvyšuje (viz průběžné informace v *The IRN Bulletin*).

K prosazování kvality tlumočení přispívá již dlouhá léta britská profesní překladatelsko-tlumočnická organizace ITI (*Institute of Translators and Interpreters*), která nabízí různé kondiční tlumočnické kurzy, semináře a školení. Působí rovněž jako akreditovaná organizace pro pořádání kvalifikačních překladatelských a tlumočnických zkoušek a následné udělování certifikátů pro úspěšné absolventy (obdoba JTP a ČERAPT v České republice).

2.2. Kanada a USA

2.2.1. Teorie a didaktika konferenčního tlumočení

Kanada jako bilingvní země je velice aktivní především v oblasti translatologických a terminologických studií. Je zde řada výzkumných center a vycházejí zde významné překladatelské časopisy, mimo jiné celosvětově uznávaný časopis *Meta*, vydávaný nakladatelstvím Montrealské univerzity a *Cahiers de traductologie*, které vede **Jean Delisle** z Ottawské univerzity. Pokud jde o výzkumné projekty v oblasti simultánního a konsekutivního tlumočení, jsme nuceni konstatovat, že ačkoliv se konferenční tlumočení, zejména v kombinaci angličtina-francouzština, vyučuje na mnoha zdejších univerzitách, odborné statě, publikace či experimentální práce téměř nevznikají. Výjimkou jsou psychologické studie a výzkumy (viz výše: S. Lambertová, L. Andersonová, M. Dillinger) a několik didaktických a metodických článků Sylvie Lambertové, která působí na univerzitě v Ottawě.

V **USA** je situace obdobná. Konferenční tlumočení se vyučuje na Georgetownské univerzitě, kde dlouhá léta působil **David Bowen** se svou manželkou Margaretou. Společně vydávali bulletin *The Jerome Quarterly*, v němž pravidelně vycházely články s tlumočnickou problematikou, a to nejen popularizační, přehledové a recenze, ale i skutečně odborně zaměřené vědecké studie. Oba také publikovali řadu samostatných statí k výuce konsekutivního a simultánního tlumočení či k požadavkům při testování uchazečů o studium tlumočení. Po smrti manžela **Margaret Bowenová** i nadále učí v tlumočnických kurzech a pokračuje v publikační a editorské činnosti. Také v Kalifornii ve zdejším tlumočnickém

[1] Podrobněji viz KUMSTÁTOVÁ, Věra (2000). *Tlumočení s pilotáží* (diplomová práce). Praha: ÚTRL FF UK.

institutu (*Monterey Institute of International Studies': Translation and Interpretation Division*) vycházejí odborné statě věnované didaktice tlumočení zejména z pera **Wilhelma Webera** (1984, 1990). Několik let zde působila také **Barbara Moser-Mercerová**, která je dnes hlavní představitelkou ženevské tlumočnické školy ETI. Známá je i **Nancy Schweda-Nicholsonová** z univerzity v Delaware, jež píše zejména o didaktice konsekutivního tlumočení a tlumočnické notaci, o nácviku simultánního tlumočení a také o tlumočení soudním.

Velice aktivní je Americká asociace překladatelů (*American Translators'Association*) ATA, která pravidelně publikuje sborníky s příspěvky věnovanými překladu a tlumočení, jež byly předneseny na jejich výročních zasedáních, a dále vydává vlastní specializovanou řadu odborných translatologických publikací *Scholarly Monograph Series*.

2.2.2. Výzkum v oblasti „Community Interpreting" a soudního tlumočení

Kanada a USA, země s velkým počtem cizinců, imigrantů a různých etnických skupin, se s *Community Interpreting* neboli tlumočením ve prospěch společnosti (*Public Service Interpreting*), setkávají stále. Denně se používá zejména v nemocnicích, školách, na policii, na úřadech, u soudu a v dalších sociálních institucích. Jeho účelem je zajistit lidem, kteří plynně neovládají úřední jazyk dané země, plný přístup ke zdravotní péči, vzdělání a sociálním programům a umožnit jim dovolat se svých práv. Tlumočení ve prospěch společnosti je velice náročné, protože musí překonávat značné jazykové a kulturní rozdíly, často ve stresových situacích. Navíc jsou tito tlumočníci většinou nekvalifikovaní, nemají odpovídající pracovní podmínky a nejsou ani dostatečně finančně ohodnoceni. Tento druh tlumočení není o nic méně obtížný či důležitý než konferenční tlumočení. Někteří tlumočníci z exotických jazyků, jako je například arabština, navíc nemají dost zakázek na konferencích a tak se jim nabízí možnost věnovat se právě tlumočení ve prospěch společnosti.

Na celém světě vzrůstají počty turistů, přistěhovalců a uprchlíků a úměrně tomu roste i poptávka po tomto druhu tlumočení. Mnoho nemocnic, soudů a školských úřadů nyní zaměstnává překladatele a tlumočníky na plný úvazek. Zároveň se objevují snahy o zvýšení kvality těchto služeb. V Kanadě, USA , ale i v Austrálii - další zemi se značným počtem imigrantů - již byly zavedeny profesionální a etické normy pro *Community Interpreting* a stanovena kritéria pro získání příslušného certifikátu. Byly připraveny výukové programy a osnovy a stále častěji se v různých tlumočnických školách otevírají specializované kurzy. Spolu s růstem požadavků a nároků na kvalitu a profesionalitu tlumočníků by mělo dojít i ke zlepšení jejich finančního ohodnocení a pracovních podmínek. Tito „komunitní" tlumočníci mají již svoji profesní organizaci a v roce 1995 se v Torontu dokonce konala I. mezinárodní konference o tlumočení v oblasti práva, zdravotních a sociálních služeb. Řada badatelů se *Community Interpreting* věnuje i ve svých teoretických a didaktických studiích. Například **Holly Mikkelson** napsal na toto téma několik statí (1996, 1998), stejně jako **Roda P. Robertsová** nebo **Silvana Carrová**, které vydaly celý sborník statí o tlumočnících ve společnosti (1997).

V poválečných letech se v USA a Kanadě z *Community Interpreting* postupně vydělilo a osamostatnilo tlumočení soudní (viz R. Gonzáles, H. Mikkelson nebo N. Schweda-Nicholsonová), které již získalo zcela oficiální profesionální statut s povinnou certifikací a je o něj zájem i ze strany učitelů tlumočení a vědeckých studií.

Použitá a doporučená literatura:

- ALTMAN, Janet (1989). Error Analysis in the Teaching of Simultaneous Interpreting: A Pilot Study. In: *Fremdsprachen* 33/3, s. 177-183.
- ALTMAN, Janet (1990a). What Helps Effective Communication? Some Interpreters´Views. In: *The Interpreters´ Newsletter* 3, s. 23-32.
- ALTMAN, Janet (1990b). Teaching of Simultaneous Interpreting: A Pilot Study. In: *Fremdsprachen* 34/3, s. 177-183.
- ALTMAN, Janet (1994). Error Analysis in the Teaching of Simultaneous Interpreting: A Pilot Study. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 25-38.
- ANDERSON, Linda (1994). Simultaneous Interpretation: Contextual and Translation Aspects. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 101-120.
- ARJONA, Etilvia (1978). Intercultural Communication and the Training of Interpreters at the Monterey Institute of Foreign Studies. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds). *Language Interpretation and Communication,* New York/London: Plenum Press, s. 35-44.
- BARIK, Henri C. (1969). *A Study of Simultaneous Interpretation* (nepubl. PhD. disertace). Chapel Hill: University of North Carolina.
- BARIK, Henri C. (1971). A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors Encountered in Simultaneous Interpretation. In: *Meta* 16/4, s. 199-210.
- BARIK, Henri C. (1972). Interpreters Talk a lot, among other things. In: *Babel* 18/1, s. 3-10.
- BARIK, Henri C. (1973). Simultaneous Interpretation: Temporal and Quantitative Data. In: *Language and Speech* 16, s. 237-270.
- BARIK, Henri C. (1975). Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. In: *Language and Speech* 18, s. 272-297.
- BARIK, Henri C. (1994). A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, s. 121-138.
- BOWEN, David (1985). *The Intercultural Component of Interpreter and Translator Training; a historical survey* (nepubl. PhD. disertace). Washington D.C.: Georgetown University.
- BOWEN, David (1995). Public Speaking for Interpreting Students. In: *The Jerome Quarterly* 10/4, s. 7-9.
- BOWEN, David and Margareta (1980). *Steps to Consecutive Interpretation.* Washington D.C.: Pen&Booth.
- BOWEN, David and Margareta (1986). Relay in interpreter training. In: Krummer, Karl (ed). *Building Bridges*. ATA 27th, s. 409-415.
- BOWEN, David and Margareta (1990). Discourse for Interpreter Training. In: *The Jerome Quarterly* 5/3.
- BOWEN, Margareta (1980). Bilingualism as a Factor in Translation and Interpretation. In: *Current Issues in Bilingual Education.* Washinton D.C.: Georgetown University Press.
- BROS-BRANN, Eliane (1993). Simultaneous Interpretation and the media. In: Picken, Catriona (ed.). *Translation - The Vital Link.* Proceedings of the XIIIth FIT World Congress, ITI: London, vol. 2, s. 267-271.
- CARR, Silvana, ROBERTS, Roda, DUFOUR, Aiden and STEYN, Dini eds. (1997). *The Critical Link: Interpreters in the Community.* (Papers from the 1th international conference on interpreting in legal, health and social service settings. Geneva Park, Canada 1-4 June 1995). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- CORINA, David P., VAID, Jyotsna (1994). Lateralization for Shadowing words versus Signs: A Study of ASL-English Interpreters. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.).

Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 237-248.

- ČERNOV, Gelij (1987). *Osnovy sinchronnogo perevoda.* Moskva: Vysšaja škola.
- D´ARCAIS FLORES, G. B. (1978). The contribution of cognitive psychology to the study of intepretation. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language, Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press, s. 385-402.
- DE JONGH, Elena M. (1992). *An Introduction to Court Interpreting. Theory and Practice.* Lanham/New York/London: University Press of America.
- DELISLE, Jean (1977). Les pionniers de l´interprétation au Canada. In: *Meta* 22/1, s. 5-14.
- DELISLE, Jean ed. (1981). *L´enseignement de l´interprétation et de la traduction - de la théorie à la pédagogie.* Ottawa: Editions de l´Université d´Ottawa.
- DILLINGER, Mike (1989). *Component Processes of Simultaneous Interpreting* (nepubl. PhD. disertace). Montreal: McGill University.
- DILLINGER, Mike (1990). Comprehension during Interpreting: What Do Interpreters Know that Bilinguals Don´t? In: *The Interpreters´ Newsletter* 3, s. 41-58.
- GERVER, David (1969). The Effects of Source Language Presentation Rate on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters. In: Foulke, E. (ed.). *Proceedings of the 2nd Louisville Conference on Rate and/or Frequency Controlled Speech.* Louisville, KY: University of Louisville, s. 162-184.
- GERVER, David (1971). *Simultaneous Interpretation and Human Information Processing* (nepubl. PhD. disertace). Oxford: University of Oxford.
- GERVER, David (1972). *Simultaneous and Consecutive Interpretation and Human Information Processing.* Social Science Research Council Report: London, HR 566 (1).
- GERVER, David (1974a). Simultaneous Listening and Speaking and Retention of Prose. In: *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 26, s. 337-342.
- GERVER, David (1974b). The Effects of Noise on the Performance of Simultaneous Interpreters: Accuracy of Performance. In: *Acta Psychologica* 26/3, s. 159-167.
- GERVER, David (1975). A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. In: *Meta* 20/2, s. 119-128.
- GERVER, David (1976). Empirical Studies of Simultaneous Interpretation: a Review and a Model. In: Richard, W. Brislin (ed.). *Translation.* New York: Gardner Press, s. 165-207.
- GERVER, David and SINAIKO, H. Wallace eds. (1978). *Language Interpretation and Communication.* New York/London: Plenum Press.
- GERVER, David (1981). Frames for Interpreting. In: Kopczynski A. et alia (eds.). *Proceedings of the IXth World Congress of FIT.* Warsaw: Interpress, s. 371-380.
- GILE, Daniel (1995a). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Presses Universitaires de Lille.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda (1958). Speech Analysis and Mental Processes. In: *Language and Speech*, UK: Robert Draper.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda (1967). Sequential Temporal Patterns and Cognitive Processes in Speech. In: *Language and Speech* 10/3, s. 122-132.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda (1972). Segmentation of Input in Simultaneous Interpretation. In: *Psycholinguistic Research* 1/2, s. 127-140.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda, COHEN, Michele (1974). An Experimental Study of Interference Between Receptive and Productive Processes Relating to Simultaneous Translation. In: *Language and Speech* 17, s. 1-10.
- GOLDMAN-EISLER, Frieda (1980). Psychological Mechanisms of Speech Production as studied through the analysis of Simultaneous Translation. In: Butterworth B. (ed.). *Language Production 1: Speech and Talk.* London: Academic Press, s. 143-153.
- GREEN, Adele, SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy, VAID, Jyotsna, WHITE, Nancy, STEINER, Richard (1994). Lateralization for Shadowing vs. Interpretation: A comparison of Interpreters with Bilingual and Monolingual Control. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.).

Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 331-355.

- HARRIS, Brian (1990). Norms in Interpretation. In: *Target* 2/1, s. 115-119.
- HENDERSON, John (1976). Note-taking for Consecutive Interpretation. In: *Babel* 22/3, s. 107-116.
- HENDERSON, John (1982). Some Psychological Aspects of Simultaneous Interpreting. In: *Fremdsprachen* 26/1, s. 21-27.
- HENDRICKX, Paul (1969). Réflexions sur l´interprétation. In: *Meta* 14/2, s. 83-88.
- HENDRICKX, Paul (1971). *Simultaneous Interpreting - A practice book.* London: Longman.
- HENRY, Ronald and Diane (1977). *Bibliographie internationale de l´interprétation.* Sudbury, Ontario: Laurentian University.
- ISHAM, William (1991). *Evidence for Conceptual Mediation in Simultaneous Interpretation* (nepubl. PhD. disertace). Northeastern University.
- ISHAM, William, HARLAN, Lane (1993). Simultaneous Interpretation and the Recall of Source-Language Sentences. In: *Language and Cognitive Processes* 8/3, s. 241-264.
- ISHAM, William (1994). Memory for Sentence Form after Simultaneous Interpretation: Evidence both for and against Deverbalization. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 191-211.
- ISHAM, William (1995). On The Relevance of Signed Languages to Research in Interpretation. In: *Target* 7/1, s. 135-149.
- LAMBERT, Sylvie (1983). *Recognition and Recall in Conference Interpreters* (nepubl. PhD. disertace). University of Stirling.
- LAMBERT, Sylvie (1986). The Cloze Technique as a Pedagogical Tool for the Training of Translators and Interpreters. In: *Jerome Quarterly* 2/2, s.13.
- LAMBERT, Sylvie (1988). A Human Information Processing and Cognitive Approach to the Training of Simultaneous Interpreters. In: Hammond, Deanna L. (ed.). *Languages at Crossroads.* Proceedings of the 29th Annual Conference of the ATA Convention. Medford, NJ: Learned Information Inc.v., s. 388-397.
- LAMBERT, Sylvie (1989a). Simultaneous Interpreters: One Ear May Be better Than Two. In: *The Interpreters´ Newsletter* 2, s. 11-16.
- LAMBERT, Sylvie (1989b). La formation d´interprètes: la méthode cognitive. In: *Meta* 34/4, s. 736-744.
- LAMBERT, Sylvie (1989c). Recall and Recognition among Conference Interpreters. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore, s. 83-91.
- LAMBERT, Sylvie (1991). Aptitude Testing for Simultaneous Interpretation at the University of Ottawa. In: *Meta* 36/4, s. 586-594.
- LAMBERT, Sylvie (1992a). The Cloze Technique as a Pedagogical Tool for the Training of Translators and Interpreters. In: *Target* 4/2, s. 223-236.
- LAMBERT, Sylvie (1992b). Aptitude Testing for Simultaneous Interpretaton. In: *The Interpreters´ Newsletter* 4, s. 25-32.
- LAMBERT, Sylvie (1992c). Shadowing. In: *The Interpreters´ Newsletter* 4, s. 15-24.
- LAMBERT, Sylvie (1993). The Effect of Ear of Information Reception on the Proficiency of Simultaneous Interpretation. In: *The Interpreters´ Newsletter* 5, s. 22-34.
- LAMBERT, Sylvie (1994). Simultaneous Interpreters: One Ear May Be Better than Two. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the Gap: empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 319-329.
- LAMBERT, Sylvie (1998). Information Processing among interpreters. A test of the depth-of-processing hypothesis. In: *Meta* 33/3, s. 377-387.
- LAWSON, E. A. (1967). *Attention and Simultaneous Translation.* In: *Language and Speech* 10.

- LEMIEUX, Sylvie (1995). *Préférence hémisphérique et traitement de l'information chez l'interprète* (nepubl. PhD. disertace). Quebec: Université Laval.
- LEMIEUX, Sylvie (1995). Hemispheric involvement and information processing in simultaneous interpretation. In: *Brain and Cognition* 30/3, s. 354-357.
- LEMIEUX, Sylvie (1997). Présentation de l'analyse propositionnelle utilisée dans l'étude de la préférence hémisphérique chez l'interprète. In: *Interpreting* 1/2, s. 179-212.
- LONGLEY, Patricia (1968). *Conference Interpreting*. London: Pitman.
- LONGLEY, Patricia (1978). An Integrated Program for Training Interpreters. In: Gerver, David and Sinaiko, H. Wallace (eds.). *Language Interpretation and Communication*. New York/ London: Plenum Press, s. 45-56.
- LONGLEY, Patricia (1989). The Use of Aptitude Testing in the Selection of Students for Conference Interpretation Training. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore, 105-108.
- LONSDALE, Deryle (1997). Modeling SI: A cognitive approach. In: *Interpreting* 1/2, s. 235-260.
- LONSDALE, Deryle (1998). Modeling cognition in SI: methodological issues. In: *Interpreting* 2/2, s. 91-117.
- LUPERFOY, Susann (1997). Machine Interpretation of bilingual dialogue. In: *Interpreting* 1/2, s. 213-233.
- MACKINTOSH, Jennifer (1983). *Relay Interpretation: An exploratory Study* (nepubl. M.A. práce). Birbeck College, University of London.
- MACKINTOSH, Jennifer (1985). The Kintsch and Van Dijk model of discourse comprehension and production applied to the interpretation process. In: *Meta* 30/1, s. 37-43.
- MACKINTOSH, Jennifer (1995a), A Review of Conference Interpretation: Practice and Training. In: *Target* 7/1, s. 119-133.
- MACKINTOSH, Jennifer (1995b). Portrait de l'interprète idéal. In: *AIIC Bulletin* 23/3, s. 61-63.
- MASSARO, Dominic, SHLESINGER, Miriam (1997). Information processing and a computational approach to simultaneous interpretation. In: *Interpreting* 1/2, s. 12-53.
- MIKKELSON, Holly (1996). Community Interpreting: An emerging profession. In: *Interpreting* 1/1, s. 125-129.
- MIKKELSON, Holly (1998). Towards a Redefinition of the Role of the Court Interpreter. In: *Interpreting* 3/1, s. 21-45.
- MILLER, George (1956). The magical number seven, plus or minus two: some limits on our capacity for processing information. In: *Psychological Review* 63/2, s. 81-97.
- MOK, Wing-Yin (1999). A Bibliography of publications in English on specialty Interpretation: Legal, Community Interpretation and others (1947-1997). In: *Translatio -Nouvelles de la FIT - Newsletter* XVIII, 1, s. 44-69.
- MORRIS, Ruth (1993). *Images of the Interpreter: A Study of Langue-Switching in the Legal Process* (nepubl. PhD. disertace). Lancaster: Department of Law, Lancaster University.
- MORRIS, Ruth (1995). The Moral Dilemnas of Court Interpreting. In: *The Translator* 1/1, Manchester: St.Jerome Publishing, s. 25-46.
- NGAN, Yuen Wan (1996). A Bibliography of publications in English on Teaching and Training of Interpretation (1958-1994). In: *Translatio - Nouvelles de la FIT - Newsletter* XV, 1, s. 43-63.
- NILSKI, Thomas (1969). *Conference Interpretation in Canada*. Documents of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, 2. Queen's Printer for Canada.
- PANETH, Eva (1956). Training for Interpreting. In: *Modern Languages* 39/1.
- PANETH, Eva (1957). *An Investigation into Conference Interpreting* (nepubl. M.A. práce). University of London.
- PANETH, Eva (1958). The Interpreter's Task and Training. In: *Universities Quarterly* 13, s. 55-74.
- PANETH, Eva (1962). The Interpreter's Task and Training. In: *The Incorporated Linguist* 1/4, s. 102-109.

- PANETH, Eva (1984). Training in Notetaking. In: Wilss, Wolfram and Theme, Gisela (eds.). *Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs-und Dolmetschdidaktik.* Tübingen: Gunter Narr.
- PANETH, Eva (1990). The Future of Projected Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* 3, s.38-40.
- PILLEY, A.T. (1960). *The techniques of International Conference Interpreting.* London: The Institute od Linguists.
- POYATOS, Fernando ed. (1997). *Nonverbal Communication and Translation (New Perspectives and challenges in literature, interpretation and the media).* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- SAWYER, David (1994). Monitoring Processes in Conference Interpreting. In: *Meta* 39/3, s. 433-438.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1985). Consecutive Interpretation training: videotapes in the classroom. In: *Meta* 30/2, s. 148-154.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1986). A United Nations Interpreter Survey: The specialist/ generalist Controversy I. In: *Multilingua* 5/2, s. 67-80.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1987). Linguistic and Extra-Linguistic Aspects of Simultaneous Interpretation. In: *Applied Linguistics* 8/2, s. 194-205.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1989a). An Interpreter Survey: The specialist/generalist Controversy II. In: *Interpreters' Newsletter* 2, s. 38-45.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1989b). Ad hoc Court Interpreters in the United States: equality, inequality, quality? In: *Meta* 34/4.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1990a). The Role of Shadowing in Interpreter Training. In: *The Interpreters' Newsletter* 3, s. 33-37.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1990b). Consecutive Note-Taking for Community Interpretation. In: Bowen, David and Margareta (eds.). American Translators Association Scholarly Monograph Series 4. *Interpreting - Yesterday, Today and Tomorrow.* Binghamton N.Y.: State University of New York, s. 136-145.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1992). Linguistic Theory and Simultaneous Interpretation: Semantic and Pragmatic Considerations. In: *Babel* 38/2, s. 90-100.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1993a). The Constructive Criticism Model. In: *The Interpreters' Newsletter* 5, s. 60-67.
- SCHWEDA-NICHOLSON, Nancy (1993b). An Introduction to Basic Note-Taking Skills for Consecutive Interpretation. In: Losa, Edith (ed.) *Keystones of Communication.* Proceedings of the 34th Annual Conference of the ATA, s. 197-204.
- STENZL, Catherine (1996). An Approach to the Evaluation of Interpreters'Performance. In: *Interpreting Research* 10, vol. 6/1, s. 14-25.
- TREISMAN, Anne (1965). The efects of redundancy and familiarity on translation and repeating back a foreign and a native language. In: *British Journal of Psychology* 56, s. 369-379.
- VAN DIJK, Teun, KINTSCH, Walter (1983). *Strategies of Discourse Comprehension.* New York: Academic Press.
- WEBER, Wilhelm K. (1984). *Training Translators and Conference Interpreters.* Orlando, Florida: HBJ - Harcourt Brace Jovanovich Inc.
- WEBER, Wilhelm K. (1990). The Importance of Sight Translation in an Interpreter Training Program, In: Bowen, David and Margareta (eds.). American Translators Association Scholarly Monograph Series 4. *Interpreting - Yesterday, Today and Tomorrow.* Binghamton NY.: State University of New York, s. 44-52.
- WILLIAMS, Sarah (1995a). Research on Bilingualism and its relevance for interpreting. In: *Hermes* 15, s. 143-154.
- WILLIAMS, Sarah (1995b). Observations on Anomalous Stress in Interpreting. In: *The Translator* 1/1, Manchester: St.Jerome Publishing, s. 47-64.

10. Tlumočení a jeho teorie v Japonsku

1. Profese tlumočníka v japonské společnosti

1.1. Nástin novodobé historie tlumočení v Japonsku

Kořeny novodobé historie tlumočnické profese v Japonsku sahají až do 1. poloviny 17. století, kdy feudální vojenská vláda vyhlásila politiku izolace a bezmála na tři sta let zemi neprodyšně uzavřela. Jediný kontakt se světem, ovšem jen pro úzký okruh vzdělanců spolupracujících s vládou, přinášeli v tomto období čínští a holandští obchodníci, jimž bylo dovoleno přijíždět do přístavu Nagasaki. Zde se postupně ustavilo několik tlumočnických klanů, které jediné měly dědičné povolení k výkonu této profese. Jejich společenské postavení bylo velmi nízké, odrážela se v něm zaujatost doby proti cizím vlivům.[1]

Ve 2. polovině 19. století byla země nucena otevřít se světu a začalo programové přejímání západních vlivů, které s sebou přirozeně neslo zvýšenou potřebu mezijazykové komunikace.[2] Ke skutečnému rozkvětu tlumočení však došlo až po druhé světové válce. Nejprve to bylo v souvislosti s okupací Japonska Spojenými státy a jednalo se především o tlumočení konsekutivní. Američané chtěli na svých jednáních po vzoru OSN zavést simultánní tlumočení, japonští tlumočníci je zprvu odmítli jako nemožné vzhledem ke strukturálním rozdílům mezi oběma jazyky.[3] V roce 1952 však již nejméně dva lidé, nestor japonských tlumočníků **Seu Nišijama** a jeho kolegyně **Jukika Sóma**, byli schopni simultánně tlumočit mezi japonštinou a angličtinou (Nišijama 1988:65).

Další významnou epizodu ve vývoji profese představovaly skupinové stáže japonských obchodníků a inženýrů, vysílaných v polovině padesátých let do amerických podniků, aby zde studovali způsoby zvyšování produktivity výroby. Tyto studijní skupiny byly doprovázeny japonskými tlumočníky, kteří prošli zvláštním školením amerického ministerstva zahraničí. Školení zahrnovalo mimo jiné tlumočnickou notaci a techniku simultánního tlumočení. Někteří z jeho účastníků dodnes patří k japonské tlumočnické špičce.

Velkou roli v rozvoji simultánního tlumočení a v růstu informovanosti o tlumočení vůbec sehrála televize. Asi prvním tlumočeným pořadem odvysílaným japonskou televizí byl přímý přenos přednášky V. K. Zworykina o barevných televizorech koncem padesátých let. V roce 1963 upoutala pozornost diváků simultánně tlumočená interview s Robertem Kennedym a jeho manželkou během jejich návštěvy Japonska. Nevídaný ohlas pak měly simultánně tlumočené přímé přenosy letů družic Apollo 7 až 17 do vesmíru v letech 1968-1972, zejména přistání Apolla 11 na Měsíci, které sledoval celý národ. V souvislosti s těmito přenosy se v tisku objevila řada článků o tlumočení, televize vysílala rozhovory s tlumočníky a většina

---

[1]Historickou studií věnovanou postavení nagasackých tlumočníků *Nagasaki cúdži monogatari - Kotoba to bunka no honjakuša* publikoval v roce 1990 Cutomu SUGIMOTO (Tokio: Sótakuša).

[2]Tragické osudy dvou tlumočníků v této bouřlivé době sleduje ve svých dílech *Umi no sairei* (Svátek moře; Tokio: Bungei šúnjuša, 1986) a *Kurofune* (Černé lodě; Tokio: Čúókóronša, 1991) prozaik Akira JOŠIMURA.

[3]Tohoto názoru nebyli jen Japonci, kteří i pro prohrané válce měli a často dosud mají tendenci připisovat své kultuře a své řeči výjimečné postavení. Např. William A. BOWER ještě v roce 1959 píše v *International Manual of Linguists and Translators* (New York: Scarecrow Press), že „některé jazyky, např. japonština, pro svou složitou gramatickou strukturu neumožňují simultánní tlumočení" (cit. Davidson 1992:2).

mladých Japonců podle průzkumu veřejného mínění toužila po kariéře simultánního tlumočníka (Nišijama 1988:68-69).

Tato módní vlna zájmu přirozeně brzy opadla. Potřeba tlumočení v Japonsku však nadále stoupá spolu s tím, jak se prohlubuje zapojení země do mezinárodních ekonomických struktur a zvyšuje se počet mezinárodních konferencí pořádaných v Japonsku. Televize zde hraje významnou roli - Japonsko je asi jednou z mála zemí, kde se tlumočí značná část importovaných televizních programů, a tlumočení pro masmédia zaznamenává v poslední době nový boom (Kondo, Mizuno 1995:98).

1.2. Společenský status tlumočníka v Japonsku

Přestože si tlumočení na přelomu šedesátých a sedmdesátých let přechodně získalo obrovskou popularitu, na konci let osmdesátých **Masaomi Kondo** hovoří opět o „obecně nepříznivé percepci tlumočnické profese v Japonsku" (Kondo 1988:71). Společenské postavení japonských tlumočníků je v porovnání s jejich západními kolegy velmi nízké.[1]

Příčin je několik. V japonské kultuře odedávna hrálo zásadní roli slovo psané. V této souvislosti je příznačné, že čínskou vzdělanost - nejvýznamnější vliv v kulturních dějinách Japonska v posledních dvou tisíciletích - zprostředkovávaly texty psané čínským ideogramovým písmem, tj. texty, jejichž význam mohli japonští učenci studovat, aniž by vůbec věděli, jak se vyslovují. Řečnické nadání v historii této země nikdy nebylo podmínkou úspěchu, ba naopak, uhlazenost projevu budí nedůvěru až pohrdání. Někteří odborníci na jazykovou komunikaci označují japonskou kulturu za „mlčenlivou" (Kondo 1988:73, Hara 1988:23).

Japonský mluvený, a do jisté míry i psaný, projev se vyznačuje množstvím nedokončených vět, obsáhlých odbočení od tématu, nízkou explicitností výrazu. Explicitnost je v této homogenní kultuře, postavené na principu vzájemnosti, pokládána za nezdvořilou - jako by mluvčí podceňoval partnerovu schopnost porozumění a nedával mu možnost spolupodílet se na komunikačním aktu.

Práce tlumočníka, usilujícího o významově jednoznačný a plynulý ústní projev, spočívá tedy právě v tom, co jeho kultura zatracuje. V tomto směru se však situace zřejmě vyvíjí k lepšímu, v poslední době v zemi roste zájem o techniku mluveného projevu, při výuce jazyků se začíná věnovat pozornost i výslovnosti a konverzaci, doposud zcela opomíjené.

Nepříznivý společenský obraz profese má svůj původ i ve skutečnosti, že tlumočníci se jako osoby samostatně výdělečně činné odlišují od převážné většiny pracující populace, která se tradičně identifikuje s podnikem, v němž je zaměstnána, a nikoli se svým povoláním (Kondo 1988:76). V poslední době se sice objevují známky toho, že ani tento tradiční mechanismus pracovně-právních vztahů nebude ušetřen změn, zatím však postavení mimo převládající strukturu tlumočníkům nepřestává přinášet praktické problémy.[2]

---

[1]Také pracovní nároky na ně kladené jsou zřejmě vyšší: Gile v článku „*Observations sur l'enrichissement lexical dans la progression vers un japonais langue passive pour l'interprétation de conférence*" (1988a:79) uvádí, že konferenční tlumočník v Japonsku nezřídka odtlumočí 200 dní ročně.

[2]Například vládní úřady odmítají proplácet faktury za tlumočnické služby, jsou-li vystavené fyzickými osobami.

1.3. Profesní sdružení

Zmíněná tradice sounáležitosti s firmou, nikoli s profesí má logicky za následek praktickou neexistenci odborových svazů a profesních asociací v zemi. Výjimkou jsou např. překladatelé, tlumočníci však své sdružení nezaložili.[1]

1.4. Odborná příprava tlumočníků

V roce 1984 působilo v Japonsku 35 tlumočnických škol.[2] Pregraduální kurzy tlumočení zde nabízí přes deset vysokých škol, oblíbené jsou i soukromé tlumočnické kurzy organizované většinou poskytovateli konferenčních služeb. Systém certifikace je nejednotný.[3]

Postgraduální institut tlumočení v Japonsku neexistuje, přestože v jiných zemích pacifické oblasti nabízí postgraduální kurzy tlumočení z/do japonštiny řada institucí.

2. Teorie tlumočení v Japonsku

2.1. Počátky

Ještě v roce 1995 **Akira Mizuno**, jeden z předních japonských představitelů oboru, píše, že teorie tlumočení v jeho zemi je teprve v plenkách. To přesto, že první odborná práce o tlumočení v Japonsku, *Eigocújaku no džissai - Šoho kara dódžicújaku made* (Příručka tlumočníka pro jazyk anglický. Od základů po simultánní tlumočení), vyšla již v roce 1961 a byla tak jednou z prvních na světě (v Evropě jí předcházel jen Herbertův *Manuel de l'Interprète*). Jejími autory byli tlumočníci **Haruhiro Fukui** a **Tasuku Asano**.

V roce 1969 následovala další příručka pro tlumočení mezi japonštinou a angličtinou, do roku 1985 se objevilo ještě asi deset publikací o tlumočení, většinou učebnicového typu (Gile 1988b:69).

Tlumočení jako objekt vědeckého bádání neprošlo v Japonsku stejným vývojem jako v Evropě. Snad pro svůj nízký společenský status a pro hluboce zakořeněnou úctu k psanému slovu se nikdy nestalo předmětem hlubšího zájmu japonských psychologů a lingvistů. Sami tlumočníci pak v širším měřítku začínají svou práci vnímat jako hodnou vědeckého zkoumání až ve druhé polovině osmdesátých let. Dnes se výzkumem tlumočení zabývají v prvé řadě právě sami tlumočníci, kteří zároveň často působí jako pedagogové na tlumočnických školách.

Počet publikovaných prací v posledních letech vzrostl, chybí však institucionální podpora. Určitou výjimku tvoří projekt ministerstva školství z roku 1991, ten však byl zaměřen spíše na možnosti využití tlumočnických technik ve výuce cizích jazyků než na samotné tlumočení.

Jak již bylo uvedeno, neexistuje v Japonsku žádný postgraduální institut pro výuku tlumočení, který by sloužil jako základna pro výzkum, a tlumočníci ani nemají, na rozdíl od

---

[1]Informace: Kondo a Mizuno (1995:101).

[2]Suzuki, s. 108, s odvoláním na Nobumicua Kodaku: *The Job of Translation* (President, Inc., 1984).

[3]Kondo a Mizuno (1995:96) vyzdvihují soukromé akreditační testy *Nihon cújaku kjókai* (v překladu Asociace japonských tlumočníků, nejedná se však zřejmě o profesní sdružení, neboť v tomtéž článku autoři existenci takového sdružení popírají). Tyto testy mají údajně velmi vysokou úroveň .

překladatelů, svou profesní organizaci. O to významnějším počinem bylo na počátku devadesátých let založení Japonské asociace pro výzkum tlumočení.

2.2. Japonská asociace pro výzkum tlumočení

Asociace vznikla 18.11.1990[1] v Tokiu z iniciativy dvou tlumočníků, **Masaomiho Konda** a **Nobutaky Miury**. Jejím posláním je přispívat k rozvoji výzkumu tlumočení v Japonsku a k navazování kontaktů s badateli v jiných zemích. Mezi čtrnácti zakládajícími členy Asociace byli konferenční tlumočníci, tlumočníci pro masmédia, zástupci agentur zajišťujících konferenční služby a zástupci soukromých tlumočnických škol.

Asociace pořádá pravidelná měsíční setkání a vydává čtvrtletně časopis *Cújakuriron kenkjú - Interpreting Research*. Zpočátku se členové soustředili na vzájemné předávání zkušeností z tlumočnické a pedagogické praxe. Později se začali systematicky seznamovat s pracemi západní teorie tlumočení (až do konce osmdesátých let pracovali japonští badatelé naprosto izolovaně od ostatního světa) a účastnit se mezinárodních konferencí o tlumočení a překladu.

Po pěti letech existence asociace Kondo a Mizuno konstatují, že se stále jedná o velmi volné sdružení, které hledá konkrétní cesty, jak by jeho členové mohli provádět smysluplný výzkum. Dalším z cílů je zainteresovat na výzkumu tlumočení japonské vědce z etablovaných oborů a rozvíjet spolupráci s kolegy v zahraničí.

2.3. Odborné práce

Literatura věnovaná tlumočení je v Japonsku překvapivě dosti rozsáhlá a oblíbená. Ve své většině ovšem není určena badatelům či (budoucím) tlumočníkům, nýbrž obecnému čtenáři, který ji přijímá jako zdroj poučné zábavy nebo cenných rad do studia cizích jazyků.

I v odborných studiích mají japonští autoři oproti západním konvencím tendenci zaměřovat se na cíle spíše praktické než teoretické, být konkrétnější a uvádět více příkladů, zakládajících se mnohdy na čistě subjektivní zkušenosti. Tematicky se v nich tlumočení nezřídka prolíná s problematikou dalších oborů.

Ačkoli odborné studie tvoří jen relativně malou část celkové knižní produkce o tlumočnících a tlumočení, pokrývají širokou škálu témat. Převládají empirické studie, jejichž cílem je identifikovat tlumočnické strategie pro překonání značných typologických rozdílů mezi japonštinou a některými jinými jazyky (především angličtinou, která je na trhu nejžádanější). Jako nejzávažnější z hlediska tlumočení jsou vnímány rozdíly syntaktické, které vedou k nadměrnému zatěžování krátkodobé paměti při simultánním tlumočením. Již **Fukuii** a **Asano** v roce 1961 poukazovali na význam anticipace. K tomuto tématu se dodnes někteří autoři vracejí. Problematika časového posunu je zahrnuta v řadě prací, vzácnější jsou psychologické studie fungování krátkodobé paměti při tlumočení.

Společnou motivací empirických studií je aplikovatelnost v tlumočnické a zejména pedagogické praxi, a to nejen v didaktice tlumočení, ale nezřídka i v didaktice cizích jazyků obecně. V názorech na didaktiku tlumočení se přitom japonští učitelé příliš neliší od svých zahraničních kolegů, jedině snad s výjimkou techniky zvané *shadowing*[2], které je v Japonsku

[1]Toto datum uvádějí Kondo a Mizuno (1995:91). Mizuno (1995:131) však udává rok 1991.
[2]Blíže viz LAMBERT, Sylvie (1992). Shadowing. In: *The Interpreters' Newsletter* 4, s. 15-24.

přikládán velký význam, zatímco na Západě je pokládána za neužitečnou či přímo škodlivou (Gile 1988:71). Právě této technice je věnována ojedinělá experimentální studie **Jošitomiho** a **Araie.**

Subjekty empirických studií jsou v Japonsku podobně jako v jiných zemích obvykle studenti, jen zřídka jsou to profesionální tlumočníci, případně sám autor-tlumočník. Tyto práce se vesměs omezují na jednu jazykovou kombinaci, převládá japonština s angličtinou, sporadicky je zastoupena japonština s francouzštinou, ruštinou a čínštinou.

Poměrně vzácné jsou teoretické práce, hledající odpovědi na otázky tlumočení jako procesu, koheze v tlumočení, metodologie výzkumu aj.

Snahu japonských badatelů překonat dlouho trvající izolovanost od celosvětového vývoje v oboru odráží série recenzí základních děl západní teorie tlumočení v časopise *Interpreting Research* a dvě obsáhlejší studie. Je třeba připomenout také několik studií sociokulturních a historických.

Informace o pracích vydaných v japonštině jsou čerpány především z *Book Review* od D. Gila, z Mizunovy publikace *A Brief Review of Interpretation Research in Japan* a z Kondova a Mizunova přehledu *Interpretation Research in Japan* (viz *Použitá a doporučená literatura* v závěru kapitoly), a jsou tedy zprostředkované. Poslední dva články a také příspěvek D. Gila *Les publications japonaises sur la traduction: un aperçu* obsahují poměrně obsáhlé bibliografie japonských prací o tlumočení.

2.4. Didaktické studie

Již v roce 1961 vychází publikace *Eigocújaku no džissai* (Příručka tlumočníka pro jazyk anglický).[1] Autoři **Haruhiro Fukui** a **Tasuku Asano** sice v předmluvě tvrdí, že jejich záměrem nebylo napsat učebnici, ale knihu o tlumočení pro široký okruh čtenářů, nicméně tón knihy je nepopiratelně didaktický.

Po obecném úvodu autoři stanoví minimální úroveň osvojení cizího jazyka vyžadovanou pro tlumočení, v další kapitole zdůrazňují význam tlumočníkova všeobecného rozhledu a jeho přípravy na akci, neboť obojí napomáhá anticipaci, dále rozlišují tři základní typy tlumočení - doprovodné, konsekutivní a simultánní - a závěrečné kapitoly věnují tlumočení konsekutivnímu a simultánnímu. Kapitola věnovaná simultánnímu tlumočení je nejdelší.

Tlumočení v pojetí Fukuiho a Asana je především aktem komunikačním. Od tlumočníka se žádá především schopnost dobře poslouchat, artikulovat, vyjadřovat se srozumitelně a získat si důvěru posluchačů.

Za největší překážku při tlumočení, zejména simultánním, považují autoři nadměrnou rychlost projevu řečníka a upozorňují také na obtížnost až nemožnost reprodukce vlastních jmen, pokud s nimi tlumočník není předem seznámen.

Za hlavní zdroje potíží v simultánním tlumočení mezi angličtinou a japonštinou označují v prvé řadě nízkou míru koheze japonského projevu, jeho vágnost a nelogičnost a za druhé strukturální odlišnost japonštiny od angličtiny, zejména v oblasti syntaxe, což s sebou nese nutnost značného zatěžování krátkodobé paměti. Pro překonání tohoto problému doporučují

[1]Plný titul: *Eigocújaku no džissai - Šoho kara dódžicújaku made* (Příručka tlumočníka pro jazyk anglický. Od základů po simultánní tlumočení). Tokio: Kenkjuša, 1961. Veškeré informace o knize jsou čerpány z recenze Daniela GILA v *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, 1992, s. 69-71.

autoři dvě strategie: co nejvčasnější vyprazdňování paměti a segmentaci vět tlumočeného projevu na menší „překladové jednotky".[1]

Sporný je závěr autorů, že tlumočení z japonštiny do angličtiny je snazší než v opačném směru. K tomuto tvrzení dospívají na základě statistiky, podle níž japonština potřebuje jeden a půlkrát více slabik než angličtina k vyjádření téhož obsahu, a neberou přitom v úvahu absolutní rychlost řeči v obou jazycích ani distribuci pauz v projevu.

Také kategorické tvrzení, že simultánní tlumočení s listem je nemožné vzhledem k nižší rychlosti porozumění při zapojení zraku, je sporné přinejmenším pro tlumočení z japonštiny. Práce japonských psycholingvistů totiž ukázaly, že zvláštní charakter japonského písma, kdy, zjednodušeně řečeno, plnovýznamové jednotky jsou zaznamenávány znaky a gramatické jednotky slabičným písmem, umožňuje rychlejší orientaci v textu, než je tomu v případě písma hláskového (Gile 1988a:70).

Vynikající kompletní příručkou pro anglicko-japonské tlumočení, je *Cújaku - Eikaiwa kara dódžicújaku made* (Tlumočení - od anglické konverzace k simultánnímu tlumočení), jejímiž autory jsou **Masao Kunihiro**, **Sen Nišijama** a **Nobuo Kanajama**.[2] Je to druhá nejstarší publikace o tlumočení v Japonsku, na rozdíl od své předchůdkyně se však nedočkala nového vydání a je dnes prakticky nedostupná.[3]

Příruček pro tlumočení mezi japonštinou a angličtinou je celá řada. Pokud jde o jiné jazykové kombinace, je k dispozici učebnice rusko-japonského doprovodného tlumočení, tlumočení obchodních jednání a tlumočení v turistickém ruchu[4] a učebnice konsekutivního tlumočení pro čínštinu[5].

Na základě projektu financovaného japonským ministerstvem školství byla vypracována *Souhrnná zpráva o využití metodiky tlumočení ve výuce cizích jazyků*[6] (Watanabe 1991), která obsahuje příspěvky řady autorů. První část tvoří dvě studie o vztahu techniky tlumočení k výuce cizích jazyků. Druhá část obsahuje přehled západní literatury o tlumočení, referát o tlumočnickém kurzu v Monterey, komparativní kvalitativní analýzu výkonu studentů tlumočení a profesionálních tlumočníků, vyhodnocení dotazníků, v nichž se tlumočníci vyjadřovali k tomu, jak sami vnímají některé aspekty svého povolání, a experimentální studii didaktické techniky zvané *shadowing*. Třetí část obsahuje souhrnnou studii jedné z průkopnic didaktiky a výzkumu tlumočení v Japonsku, **Micuko Saito.**

---

[1]Strategii segmentace doporučují také někteří evropští pedagogové, např. Gérard Ilg pro tlumočení mezi němčinou a angličtinou či francouzštinou, kde se projevují obdobné strukturální rozdíly v syntaxi.

[2]Vydala Nihoneigokjóikukjókai v Tokiu v roce 1969.

[3]Daniel Gile ji recenzoval v *The Interpreters' Newsletter* 1, 1988.

[4]UDA, Fumio, TOKUNAGA, Harumi (1978). *Rošiago cújaku tokuhon* (Učebnice rusko-japonského tlumočení). Tokio: Nihon hósó šuppankjókai.

[5]CUKAMOTO, Keiiči (1987). *Čúgokugo no cújaku* (Tlumočení z/do čínštiny). Tokio: Simul Press.

[6]*Mombušó džosei kagaku kenkjú: Gaikokugo kjóiku no ikkan to šite no cújaku jósei no tame no kjóiku naijó hóhó no kaihacu ni kansuru sógóteki kenkjú*, WATANABE, Šoiči (ed.), vydala kancelář prof. Macua, Sophia University: Tokio, březen 1991.

2.5. Empirické studie

Mičikou Nišio[1] provedla rozbor simultánního tlumočení z japonštiny do angličtiny, z něhož vyplývá, že tlumočníci využívají změn pořádku slov ve větě, slovně druhových změn a anticipace, aby ulehčili krátkodobé paměti. Jedná se v podstatě o studii taktik pro tlumočení mezi jazyky s odlišným slovosledem.

Masajuki Tominaga[2] analyzoval vzorek vlastního simultánního tlumočení z angličtiny do japonštiny a identifikoval několik strategií pro překonává syntaktických rozdílů mezi oběma jazyky. Jeho závěry je však třeba ověřit rozborem většího množství vzorků.

Kondo[3] v rozboru Tominagova materiálu sleduje možnosti převodu anglických postmodifikujících vět vedlejších do japonštiny, která tuto syntaktickou konstrukci nezná. Nalezl osm možných strategií, které mají velký význam pro pedagogickou praxi. Je rovněž autorem kontrastivní syntakticko-sémantické studie výskytu neživotných jmen v pozici podmětu v angličtině a japonštině.[4]

Hiromiči Učijama[5] vypracoval klasifikaci rozdílného užití premodifikace adjektivy v angličtině a japonštině a vyvodil závěry pro výuku simultánního tlumočení z angličtiny do japonštiny.

Tajova studie[6] je jednou z mála studií provedených psychology. **Norihiko Taja** provedl časový rozbor dvacetiminutového simultánního tlumočení z angličtiny do japonštiny z hlediska základních významových jednotek (vymezených na základě srovnání výchozího a cílového projevu) a kapacity krátkodobé paměti. Sledoval, kolik těchto jednotek (jejich počet označil N) se nashromáždí v krátkodobé paměti tlumočníka po dobu tlumočení jedné jednotky (která není do N zahrnuta). V 80 % celkové doby bylo N menší nebo rovno 3, v 90 % menší nebo rovno 4. Tento výsledek Taja interpretuje tak, že tlumočník si je dobře vědom kapacity své krátkodobé paměti (s horní mezí N okolo 3 až 4 jednotek) a zpracovává informace tak, aby tuto kapacitu nepřekročil. Ze vztahu mezi N a ztrátou v překladu Taja vyvozuje, že kognitivní zátěž je vyšší ve fázi poslechu, a doporučuje tlumočníkům, aby ve fázi poslechu omezovali počet základních významových jednotek v krátkodobé paměti.

Zatímco **Fukui** a **Asano** se na základě svých zkušeností staví rozhodně proti simultánnímu tlumočení s listem, zejména má-li tlumočník text k dispozici teprve těsně před začátkem tlumočení, pohled novějších autorů na tlumočení s listem není zdaleka tak negativní.

---

[1]NIŠIO, Mičiko (1986). A Brief Introduction to the Mechanics of Simultaneous Interpretation with Special Reference to Japanese-English Interpretation. In: *The Language Teacher* 10/2, s. 4-12.

[2]TOMINAGA, Masajuki (1991). Ei-niči dódžicújaku ni miru jakušucu šorihóhó (Techniky simultánního tlumočení mezi angličtinou a japonštinou). In: *Interpreting Research* 1/1, s. 32-35.

[3]KONDO, Masaomi (1992). Eigo ni okeru kóči šúšokusecu no honjaku - dódžicújaku no šorihó jori manabu. (Jak lépe překládat z angličtiny do japonštiny postmodifikující věty vedlejší aneb Ponaučení z techniky simultánního tlumočení). In: *Daitó bunka daigaku kijó - Humanities* 30, s. 277-294.

[4]KONDO, Masaomi (1989). *Gengo, bunka, hattentodžókoku* (Jazyk, kultura, rozvojové země). Tokio: Hokudžušuppan, kap. 3.

[5]UČIJAMA, Hiromiči (1992). The Effect of Syntactic Differences on English-Japanese Interpreting: Premodifying Adjectives in English. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 52-59.

[6]TAJA, Norihiko (1992). Dódžicújaku ni okeru jakušucu džokjo bunseki (Analýza procesu tlumočení v simultánním tlumočení). In: *Nihon šinri gakkagi dai-56-kai ronbunšu* (Akta 56. setkání Japonské psychologické společnosti), s. 628.

Kume[1] v případové studii zahrnující 15 subjektů sledoval rozdíly v přesnosti a kvalitě překladu (míněna je zřejmě kvalita jazyková) mezi konsekutivním tlumočením s notací a konsekutivním tlumočením s listem. Dospěl k závěru, že u prvního typu tlumočení je lepší kvalita tlumočení, zatímco druhý typ je přesnější.

Nagata[2] srovnává časový posun a množství vynechané a přidané informace v simultánním tlumočení s listem a bez listu z japonštiny do čínštiny. Ve zjišťovaných charakteristikách nebyly nalezeny větší rozdíly, přítomnost textu zde tedy zřejmě neměla vliv na kvalitu tlumočníkova výkonu. Nagata ovšem podotýká, že při zahrnutí většího počtu subjektů by závěr studie mohl být odlišný.

Iguči a **Tanaka**[3] ve své studii, jež byla součástí projektu ministerstva školství, srovnávali kvalitu simultánního tlumočení z angličtiny do japonštiny u 2 profesionálních tlumočníků a 37 studentů tlumočení. Zjistili, že výkon profesionálních tlumočníků se vyznačuje mj. těmito charakteristikami: přítomnost velkého množství spojek a citoslovcí, časté parafrázování, použití těch slov originálu, jejichž znalost se dá u posluchačů očekávat, a to ve snaze zabránit nedorozuměním plynoucím ze slovní homonymie (v japonštině velmi rozšířené), snaha zachovat v co největší míře pořadí vět originálu.

Tanaka[4] kromě vyhodnocení dotazníků a referátu o tlumočnickém kurzu v Monterey vypracovala pro Watanabeho *Souhrnnou zprávu* také kvalitativní analýzu chyb v simultánním tlumočení 20 studentů tlumočnictví. Ve výkonu pokročilejších studentů bylo zjištěno větší množství dokončených vět, méně pauz a kratší časový posun mezi poslechem a promluvou. Autorka vyvozuje, že pokročilejší studenti dobře chápou kontextuální význam, zatímco slabší studenti se příliš soustředí na povrchovou strukturu textu a nemají dostatečně osvojeny tlumočnické techniky, které zabraňují přetěžování krátkodobé paměti.

2.6. Experimentální studie

Opět v rámci zmíněného projektu ministerstva školství provedli **Asako Jošitomi** a **Kiwa Arai**[5] experimentální studii *shadowingu*, která pravděpodobně představuje dosud jediný kontrolovaný experiment s tlumočením v Japonsku (Kondo, Mizuno 1995:94). Experiment zahrnoval větší počet subjektů (189, z toho 154 univerzitních studentů jazykových oborů a 34 žáků soukromých tlumočnických škol) než všechny dosavadní studie. O zvolené metodologii panují určité pochybnosti, přesto hodnotí Kondo (tamtéž s. 96) některé závěry experimentu jako vysoce relevantní pro výzkum tlumočení. Bylo např. zjištěno, že studenti, kteří dosahují výborných výsledků v *shadowingu*, zároveň nemají potíže s porozuměním, aniž by se přitom

---

[1]KUME, Akimoto (1985). Čikudži cújaku e no apuroči - Nihongo jakušucu ni okeru hikaku kenkjú (Přístupy ke konsekutivnímu tlumočení - případová studie tlumočení do japonštiny). In: *Džidži eigogaku kenkjú* (Současná anglistika) 24, s. 23-34.

[2]NAGATA, Sae (1994). Nihongo kara čúgokugo e no dódžicújaku bunseki (Analýza simultánního tlumočení z japonštiny do čínštiny). In: *Interpreting Research* 4/2, s. 9-12.

[3]IGUČI, Sanae, TANAKA, Makiko (1991). Puro no cújakuša ojobi cújaku kunrensei no cújaku no jakušucudžó no tokučó (Srovnání výkonu profesionálních tlumočníků a studentů tlumočení), s. 143-237 Watanabeho *Souhrnné zprávy*.

[4]TANAKA, Makiko (1991). Cújaku kunrensei no dódžicújaku ni okeru gojaku bunseki to kósacu (Analýza chyb v simultánním tlumočení studentů tlumočnictví), s. 161-237 Watanabeho *Souhrnné zprávy*.

[5]JOŠITOMI, Asako, ARAI, Kiwa (1991). Cújaku katei ni kansuru kisodžikken (Základní experiment v procesu tlumočení), s. 373-439 Watanabeho *Souhrnné zprávy*.

museli příliš soustřeďovat na povrchovou strukturu textu nebo jeho reálnou zvukovou podobu.

2.7. Teoretické studie

Procesu tlumočení je věnována pozornost v řadě tlumočnických příruček a populárně naučných či autobiografických publikací o tlumočení. Jeho vědecké vysvětlení se však pokusila nalézt jen hrstka odborníků.

Morio Kóno a Jutaka Mijake[1] ve své studii věnované řeči tvrdí, že člověk při zpracování řeči nemůže provádět dva nebo více kognitivních úkolů současně, a tlumočení chápou jako směs volních a automatických promluv.

Naojuki Hagiwara[2] modeluje proces simultánního tlumočení na základě svých zkušeností z výuky poslechu s porozuměním v rámci cizojazyčného vyučování na vysokých školách. Tvrdí, že pro japonského posluchače je nemožné vytvářet si tzv. *fusion* či *Verschmelzung*, tj. sémantickou reprezentaci společnou cizímu a mateřskému jazyku. Namísto toho provádí rychlý vnitřní překlad. Při ST probíhá podle autora současně poslech, vnitřní překlad, uchování informace v krátkodobé paměti a produkce řeči, přičemž první tři z těchto operací provádějí i japonští vysokoškoláci při poslechu cizího jazyka. Kondo konstatuje, že Hagiwarův model stojí v naprostém protikladu proti deverbalizačnímu pojetí tlumočení u D. Seleskovitchové.

Akira Mizuno kritickým zhodnocením modelů zpracování informace[3] (Gerver, Moser-Mercerová, Gile, Goldman-Eislerová, Lambertová) dospěl k vlastnímu „dynamickému modelu simultánního tlumočení"[4], založenému na Schneiderově a Shiffrinově pojetí automatických a kontrolovaných procesů. Popírá Gerverovu koncepci rozdělené pozornosti a tvrdí, že souběh činností v ST při omezené kapacitě krátkodobé paměti je umožněn zapojením kontrolovaných, poloautomatických a automatických procesů.

Čuta Funajama[5] vysvětluje některé specifické prostředky koheze v simultánním tlumočení (např. opakovaný výskyt lexikálních jednotek výchozího textu v tlumočníkově projevu, některé případy neekvivalence, rozdělování a spojování pojmů výchozího jazyka v jazyce cílovém či dlouhotrvající uchování informace tlumočníkem), pomocí tzv. *cognitive file*, kterou vyvinuli J. W. DuBois a W. Croft pro objasnění textové koheze. Ve Funajamově pojetí tento pojem zahrnuje nejen kontextualizaci reálného světa, ale i kontextualizaci jazykovou.

---

[1]KÓNO, Morio, MIJAKE, Jutaka (1985). Speaking no mekanidzumu - Listening to no kankei (Mechanismus řeči a jeho vztah k poslechu). In: Morio Kóno a Fumio Sawamura (eds.). *Listening and Speaking. Atarašii kangaekata.* Kjóto: Jamaguči Šoten.

[2]HAGIWARA, Naojuki (1986). Daigaku eigo čókai kunren e no dódžičikudži cújaku(teki) gihó no dónjú - riron to džissen no kóka (Zavedení tlumočnických technik do vysokoškolské výuky poslechu s porozuměním). In: Kijoši Hasegawa a Kóiči Sumitomo (eds.). *Hósóeigo no rijóhó.* Tokio: Taišúkan, s. 155-166.

[3]MIZUNO, Akira (1993). Dódžicújaku dótai moderu ni mukete (K dynamickému modelu simultánního tlumočení). In: *Proceedings of the Fourth International Japanese/English Translation Conference (IJET-4).* The University of Queensland: Brisbane, s. 421-447.

[4]MIZUNO, Akira (1994). Dódžicújaku dótai moderu no tenkai (I) (Dynamický model simultánního tlumočení). In: *Interpreting Research* 4/2, s. 13-25.

[5]FUNAJAMA, Čuta (1993). Danwa-kessokusei no tame no ninči fairu („Cognitive files" a koheze projevu). In: *Ei-bei gengo bunka kenkjú* (Anglistika a amerikanistika) 41, s. 89-101. FUNAJAMA, Čuta (1994). Dódžicújaku ni arawareru ninči fairu („Cognitive files" v simultánním tlumočení). In: *Džidži eigogaku kenkjú* (Současná anglistika) 33, s. 1-12.

Funajama předpokládá, že s pomocí *cognitive file* je možné dospět i k dokonalejšímu popisu fáze porozumění v tlumočení.

Metodologií výzkumu tlumočení se zabývali Kondo[1] a Mizuno. Mizuno[2] se hlásí k metodologickým pracím Gilovým, tvrdí však, že metody indukční a hypoteticko-dedukční nejsou pro objasnění procesu tlumočení postačující. K teoretickému rámci nutnému pro konstrukci hypotéz je podle něj možné dospět i jinými postupy než jen indukcí na základě pozorování. Mizuno je přesvědčen o vhodnosti metod kognitivní psychologie pro výzkum tlumočení.

2.8. Sociokulturní studie

Kondo (1988, 1999) si všímá možných důvodů nízkého společenského postavení tlumočníků v japonské společnosti.

Hara (1988) se ve své krátké studii dotýká kulturních příčin nevyjádřenosti a zdánlivé nelogičnosti japonského projevu.

Torikai (1999) analyzuje dva případy kulturního nedorozumění v mezinárodní politice a zdůrazňuje nutnost poskytování dostatečného množství informací tlumočníkům.

3. Výzkum tlumočení v Japonsku a ve světě

Jak již bylo řečeno, japonští badatelé se s teoretickými pracemi svých zahraničních kolegů začali seznamovat teprve v několika posledních letech. Toto úsilí již přineslo své plody - např. Mizunův dynamický model simultánního tlumočení či samotné založení Japonské asociace pro výzkum tlumočení, ke kterému Konda inspirovala jeho účast na mezinárodním sympoziu o překladu a tlumočení uspořádaném kalifornským Monterey *Institute of International Studies* v roce 1989 (Kondo a Mizuno 1995:92).

V japonské didaktice tlumočení mohou nalézt uplatnění studie vypracované tlumočníky a učiteli tlumočení z/do japonštiny na školách mimo Japonsko.[3] Některé z těchto prací řeší problémy relevantní spíše pro nejaponské studenty, jako je např. osvojení složitých sociolingvistických pravidel japonštiny[4], jiné se však soustřeďují na stejný problém jako převážná část japonských empirických studií: vliv syntaktických rozdílů mezi japonštinou a jinými jazyky na proces tlumočení. Přístup k tomuto tématu je někdy obdobný jako v

---

[1]KONDO, Masaomi (1989). *Gengo, bunka, hattentodžókoku* (Jazyk, kultura, rozvojové země). Tokio: Hokudžušuppan, kap. 3.

[2]MIZUNO, Akira (1993). Cújakuša ni joru cújaku kenkjú no hóhó (Metodologie výzkumu tlumočení prováděného tlumočníky). In: *Interpreting Research* 3/ 2, s. 29-38.

[3]Studiím tohoto druhu bylo v roce 1992 věnováno zvláštní první číslo *The Interpreters' Newsletter*. Obsahovalo převážně práce autorů působících na australské Universitě v Queenslandu.

[4]Japonština má velmi komplikovaný systém pro vyjádření vztahu mezi mluvčím a adresátem promluvy. Toto vyjádření je přitom povinné, a nabízí se tedy otázka, zda výpověď v jazyce s méně propracovaným „systémem zdvořilosti" poskytuje dostatek informací pro volbu překladatelského řešení v japonštině. Tento problém je zmiňován pouze v souvislosti s překladem, v případě tlumočení zřejmě chybějící informaci doplní situační kontext.

Japonsku, např. Davidson[1] srovnal užití segmentace, tedy techniky doporučované již Fukuim a Asanem, u pokročilých a začínajících studentů simultánního tlumočení z japonštiny do angličtiny. Oproti tomu Gile[2] upozorňuje na aspekt japonské syntaxe, jejíž vliv na proces simultánního tlumočení dosud nebyl zkoumán.

Zatímco japonští autoři mají tendenci vnímat situaci tlumočníka z/do japonštiny jako ojedinělou, jejich nejaponští kolegové si jsou vědomi některých paralelních problémů v ostatních jazycích, zejména obdobného vlivu syntaktických odlišností mezi němčinou a angličtinou či francouzštinou na tlumočení (někteří evropští pedagogové také nezávisle na Fukuim a Asanovi dospěli ke stejné strategii segmentace pro tyto jazykové kombinace). Také v tomto směru může být studium západních prací pro Japonce obohacující.

Japonské studie o tlumočení, jinde ve světě po desetiletí zcela neznámé, naopak mohou být velkým zdrojem inspirace pro západní badatele. Na jejich alespoň částečném zpřístupnění mají zásluhu především Daniel Gile jako editor zvláštního vydání časopisu *Meta*[3], první souborné publikace o japonských pracích o překladu a tlumočení na Západě, a dále Masaomi Kondo a Akira Mizuno, kteří se soustavně snaží svými články publikovanými v angličtině informovat o japonských tlumočnických aktivitách. Gile, který sám z japonštiny tlumočí, je s japonskými pracemi o tlumočení seznámen asi nejlépe ze západních badatelů a také je jimi nejvíce ovlivněn. Fukuiho a Asana například uvádí jako jedny z předchůdců svého *modèle d'efforts* (model úsilí).[4]

Japonský přístup je především praktický, nikdy neabstrahuje od reálných problémů tlumočnické praxe, jako tomu je v případě řady evropských modelů tlumočení. Japonští autoři přitom ve své tlumočnické praxi více pociťují a ve svých studiích následně zdůrazňují vliv rozdílů mezi dvěma konkrétními jazyky a kulturami na proces tlumočení.

---

[1]DAVIDSON, Peter M. (1992). Segmentation of Japanese Source Language Discourse in Simultaneous Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 2-11.

[2]GILE Daniel (1992). Predictable Sentence Endings in Japanese and Conference Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 12-23.

[3]*Meta,* 33/1, 1988, jehož součástí je i Gilův přehled japonských prací o překladu a tlumočení. V pozdějších letech Gile publikoval také samostatné recenze japonských publikací o tlumočení.

[4]Během přednášky v Praze dne 8.11.1996.

Použitá a doporučená literatura:

- DAVIDSON, Peter M. (1992): Segmentation of Japanese Source Language Discourse in Simultaneous Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 2-11.
- GILE, Daniel (1988a). Observations sur l'enrichissement lexical dans la progression vers un japonais „langue passive" pour l'interprétation de conférence. In: *Meta* 33/1, s. 79-90.
- GILE, Daniel (1988b). Les publications japonaises sur la traduction: un aperçu. In: *Meta* 33/1, s. 115-126.
- GILE, Daniel (1992a). Book Reviews. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 69-73.
- GILE, Daniel (1992b). Predictable Sentence Endings in Japanese and Conference Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 12-23.
- HARA, Fudžiko (1988). Understanding the Silent Culture of the Japanese. In: *Meta* 33/1, s. 22-25.
- KATAGIRI, Juzuru (1988). Some Untranslatable Aspects of the Japanese Language: A General Semantics View. In: *Meta* 33/1, s. 7-13.
- KOMATSU, Tatsuya (1999). The Skills of Conference Interpreting and their Contributions to Language Teaching. In: *Interpreting Research* 8/2, AILA 99 Special Issue, s. 42-50.
- KONDO, Masaomi (1988). Japanese Interpreters in Their Socio-Cultural Context. In: *Meta* 33/1, s. 70-79.
- KONDO, Masaomi (1992). Cassette Effect' in Japanese Translation Words. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 24-35.
- KONDO, Masaomi, MIZUNO, Akira (1995). Interpretation Research in Japan. In: *Target* 7/1, s. 91-106.
- KONDO, Masaomi (1999). Interpreters in Japanese History: Socio-Cultural, Biographical Sketch. In: *Interpreting Research* 8/2, AILA 99 Special Issue, s. 97-105.
- KUMAGAI, YURIYA (1999). Interpreting for Cross-Cultural Negotiations. In: *Interpreting Research* 8/2, s. 68-73.
- MATSUBARA, Takayuki (1999). German-Japanese court interpreting (japonsky). In: *Interpreting Research* 15, s. 4-10.
- MIZUNO, Akira (1995). A Brief Review of Interpretation Research in Japan. In: *Hermes* 14, s. 131-144.
- MIZUNO, Akira (1996). Basic concepts for the model of consecutive interpreting (japonsky). In: *Interpreting Research* 11, s. 16-26.
- MIZUNO, Akira (1999a). Shifts of Cohesion and Coherence in Simultaneous Interpretation from English into Japanese. In: *Interpreting Research* 8/2, AILA 99 Special Issue, s. 31-41.
- MIZUNO, Akira (1999b). A Brief Review of Interpretation Research in Japan (1999 Version). In: *Interpreting Research* 8/2, AILA 99 Special Issue, s. 106-117.
- NG, Bee Chin (1992). End Users' Subjective Reaction to the Performance of Student Interpreters. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 35-42.
- NG, Bee Chin, OBANA, Jasuko (1992). The Significance of Speech Levels in English-Japanese Interpretation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 42-52.
- NIŠIJAMA, Sen (1988). Simultaneous Interpreting in Japan and the Role of Television: A Personal Narration. In: *Meta* 33/1, s. 64-70.
- NOHARA, Mičihiro (1988). Les interprètes japonais en Algérie. In: *Meta* 33/1, s. 90-94.
- SUZUKI, Acuko (1988). Aptitudes of Translators and Interpreters. In: *Meta* 33/1, s. 108-115.
- SHINODA, Akiko, MIZUNO, Akira, ISHIGURO, Yumiko et al. (1998). *The world of broadcast interpreting* (japonsky). Tokio: Ark.
- TORIKAI, Kumiko (1999). Interpreter Training and Foreign Language Teaching in Japan. In: *Interpreting Research* 8/2, AILA 99 Special Issue, s. 118-124.

- UČIJAMA, Hiromiči (1992). The Effect of Syntactic Differences on English-Japanese Interpreting: Premodifying Adjectives in English. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 52-60.
- WAKABAJAŠI, Judy (1992). Some Characteristics of Japanese Style and the Implications for Japanese-English Translation. In: *The Interpreters' Newsletter* Special Issue 1, s. 60-69.

11. Teorie tlumočení v ostatních částech světa

Od poloviny 80. let se postupně objevují další regiony, země a výzkumná střediska, kde se hlouběji zajímají o problematiku tlumočení a její teoretická východiska. Výuku tlumočení zavádí stále více univerzit a dalších vzdělávacích institucí a zájem mladých lidí o toto studium je obrovský. Stoupá také počet mezinárodních odborných konferencí věnovaných otázkám teorie tlumočení. Výzkum však je dosud dosti roztříštěný a ne zcela systematický; většinou se jím zabývají pouze jednotlivci, kteří v tomto oboru pedagogicky působí a zároveň pracují jako profesionální tlumočníci.

Při přípravě této kapitoly bylo někdy dosti obtížné získat konkrétnější a přesnější informace o situaci v jednotlivých zemích. Údaje, se kterými jsme pracovali, jsme často čerpali zprostředkovaně z jiných zahraničních publikací a zdrojů, zejména z *The IRN Bulletin* Daniela Gila. Proto jsme v závěru kapitoly záměrně uvedli poměrně obsáhlý bibliografický seznam, z něhož je zřejmé, že v 80. a zejména pak v 90. letech vzniká celá řada publikací s tlumočnickou tematikou i v zemích, které o sobě dosud nedávaly vědět. Je velmi pravděpodobné, že badatelé jsou zde ještě aktivnější a produktivnější, než se nám podařilo zjistit, ale zatím žádné další informační kanály k dispozici nemáme.

1. Austrálie

Austrálie patří ke státům se značným počtem přistěhovalců a s řadou etnických skupin původního obyvatelstva. Proto se zde záhy prosazuje (viz také Kanada, USA a Skandinávie) tzv. *Community Interpreting*, tedy tlumočení, které pomáhá občanům nedostatečně ovládajícím úřední jazyk zprostředkovávat komunikaci zejména při jednání na úřadech, ve školských, sociálních a zdravotnických zařízeních. První ucelenější informace o situaci v oblasti tlumočení na australském kontinentě se objevují v odborném tisku teprve od poloviny 80. let (**S. J. Campbell** 1986: 66-68, **Adolfo Gentile** 1989: 257-260). Z těchto zpráv je zřejmé, že federální vládní instituce se již od roku 1960 intenzívně zabývají problematikou *Community Interpreting* a budují v této souvislosti specializované překladatelské a tlumočnické služby. Ty se postupně zdokonalovaly a v roce 1977 byla ustavena Státní agentura pro akreditaci překladatelů a tlumočníků (*NAATI: National Accreditation Authority for Translators and Interpreters*), která poskytuje na základě odborných zkoušek akreditace čtyř stupňů. Akreditaci NAATI potřebuje i absolvent tlumočnického a překladatelského studia či kurzu, pokud toto studium nebo kurz nemá vlastní akreditaci. Jednotlivé stupně akreditace jsou následující: 1. poloprofesionální stupeň; 2. tlumočník/překladatel; 3. konferenční tlumočník/zkušený překladatel; 4. konferenční tlumočník/zkušený překladatel se specializací v určitém oboru. Ten, kdo neobdrží akreditaci NAATI může sice tlumočit nebo překládat, ale nemá naději na spolupráci s lepšími agenturami ani nemůže pracovat pro veřejnoprávní instituce, které představují významného uživatele tlumočnických a překladatelských služeb. Také nemůže očekávat stejně vysoký honorář jako držitelé akreditace. Jako samostatná instituce existuje dokonce služba tlumočníků ve zdravotnictví. Další zajímavá služba jsou tlumočníci na telefonu. Takovýto tlumočník obdrží služební auto a mobilní telefon a pobírá pevný měsíční plat. Není nijak vázaný a může se volně pohybovat po území státu, má jen prakticky trvalou službu, tedy

mobilní telefon po ruce, a kdykoli některá státní instituce potřebuje jeho služby, zavolá mu třeba do auta, on zastaví u krajnice a po telefonu přetlumočí, co je právě potřeba, aniž by se musel dostavit k výkonu své práce na místo, kde se fyzicky nacházejí obě strany. Je pochopitelné, že tlumočnické školy (Melbourne, Sydney, Brisbane, Canberra, Perth a další) na tuto situaci reagují a nabízejí řadu specializovaných kurzů. Vychází první učebnice pro nácvik doprovodného tlumočení[1] (*Liaison Interpreting*) a postupně vznikají i první odborné empirické tlumočnické práce (např. **Patrizia Burley** 1990, **Helen Tabble** 1993, **Leong Ko** 1997). Australské školy se specializují také na výuku a výzkum tlumočení v japonsko-anglické jazykové kombinaci (**Max Coulthard** 1989), zejména je v tomto směru aktivní Středisko pro asijská studia v Brisbane (viz Gile 1995: 63).

Velice kusé jsou zatím informace o stavu teorie tlumočení na **Novém Zélandě**. Ale i odtud již máme zprávu, že na univerzitě v Aucklandu byla obhájena první doktorská (PhD.) tlumočnická disertace (**Sane M. Yagi** 1994).

2. Jižní Amerika

Jihoamerický kontinent se do povědomí odborné tlumočnické veřejnosti dostává teprve v posledních deseti letech. Důvodů je hned několik: nedostatečná komunikace mezi badatelskou komunitou, omezené publikační možnosti způsobené finančními problémy, malá účast místních odborníků na vědeckých translatologických konferencích jinde ve světě a v neposlední řadě i jazykové překážky (Gile 1995:71). Přesto v mnoha zemích Jižní Ameriky existují tlumočnické instituty i specializované kurzy a především vycházejí odborné didaktické a empirické statě. Na jedno z předních míst se řadí **Mexiko**, kde velmi aktivně pracuje jak profesní organizace konferenčních tlumočníků (např. **M. Flisser** 1991, **G. Weller** 1997, 1998, **L. Christen** 2000, **F. J. Lopez** 2000), tak zdejší tlumočnická škola ISIT (*Instituto Superior de Interpretes e Traductores*), na níž již obhájila tlumočnické diplomové práce řada absolventů. V zemích Latinské Ameriky je velice populární mapování historie tlumočení. Nejvíce se této problematice věnuje **Georganne Wellerová** (1999, 2000), která podrobně zkoumá především tlumočení v indiánských jazycích starého Mexika. První teoretickou a současně srozumitelně napsanou odbornou publikací o procesu tlumočení byla kniha **Laury Bertoneové** z **Argentiny.** Autorka popisuje proces tlumočení a jednotlivé tlumočnické situace, v nichž se profesionální tlumočník může ocitnout. Ve svých teoretických úvahách vychází především z interpretativní teorie tlumočení, neboli teorie smyslu D. Seleskovitchové a její pařížské školy. Často se odvolává na věrného stoupence této teorie španělského badatele M. Garciu-Landu. V roce 1989 se tato kniha objevila i na pultech specializovaných knihkupectví v Evropě[2]. Také **Kuba** se znovu zapojuje do vědeckých a výzkumných aktivit v této oblasti, i když většinu svých prací musí přední havanská badatelka **Lourdes Rodriguez Arencibiová** publikovat jinde: v Mexiku, v **Peru**, **Uruguay** a **Brazílii.** Je zřejmé, že takových ještě „neobjevených" autorů je v Jižní Americe celá řada a bude do značné míry záležet především na nich, jak o sobě dají vědět v mezinárodní vědecké tlumočnické komunitě[3].

---

[1] GENTILE, Adolfo, OZOLINS, Uldis, VASILAKAKOS, Mary (1996). *Liaison Interpreting. A Handbook. Melbourne: University Press.* Podrobnou recenzi o této publikaci napsal Gérard ILG (1996) v časopise *Interpreting* 1/2, s. 260-264.

[2] Recenze na tuto publikaci napsali Gerard ILG (1990) v časopise *The Interpreters' Newsletter* 3, s. 117 a Sergio VIAGGIO (1991) tamtéž v čísle 4, s. 90-91.

[3] Viz *The IRN Bulletin*, zejména rok 1999 a 2000.

3. Afrika

V Africe je situace v oblasti teoretických prací o tlumočení ještě méně přehledná a informace jsou ještě kusejší. Politické problémy v tomto regionu dlouhá léta brzdily jakékoliv jiné aktivity, respektive neumožňovaly se o nich něco dozvědět. Pokud se někdo hlouběji zajímal o výzkum v oblasti tlumočení, odjel většinou studovat či bádat do Evropy nebo Severní Ameriky. Z dostupných zdrojů víme[1], že ve státech **Severní Afriky** existují překladatelské i tlumočnické instituty. Například v **Maroku** na zdejší tlumočnické škole (*Ecole Supérieure du Roi Fahd de Traduction de Tanger)* již řadu let vydávají odborný translatologický časopis *Turjuman*, ve kterém vycházejí i statě s tlumočnickou problematikou. Další konkrétní údaje o přípravě tlumočníků v **Jihoafrické republice** jsme našli v článku **Judith Inggsové a Libby Meintjesové** (1998), které informují o studijních možnostech pro překladatele a tlumočníky v Pretorii. Na podobné téma píše **Annelie Lotrietová** (1998), která se zamýšlí i nad nezbytnými změnami ve výchově tlumočníků v souvislosti s nově vznikajícími potřebami v dnešní jihoafrické společnosti. **John Hanstock** (1985) publikuje stať o stavu tlumočení v **Západní Africe**. Jiné informace se přes veškerou snahu a úsilí celého autorského kolektivu zatím nepodařilo získat.

4. Asie

4.1. Jihovýchodní Asie

Kromě Japonska, kterému jsme věnovali zvláštní kapitolu, je situace v dalších zemích tohoto regionu obdobně nepřehledná jako v Africe či Jižní Americe. Badatele z **Jižní Koreje, Číny**, **Tchaj-wanu** či **Hongkongu** jsme však měli možnost potkávat na různých mezinárodních translatologických konferencích ve světě již dříve. Doktorandi a mladí vědci odjížděli většinou studovat do Evropy a psali své disertační práce na zdejších tlumočnických školách (zejména ESIT Paříž). S rozvojem trhu profesionálního konferenčního tlumočení vznikají postupně tlumočnické instituty a další vzdělávací instituce přímo v těchto zemích (viz Setton 1994, Xu a Wang 1994, Gile 1995) a vycházejí první odborné publikace (např. Chang 1999, Chen 1999, Cheung 1999, Liu 1993). V Jižní Koreji v roce 1995 obhájil doktorskou disertaci věnovanou empirickému výzkumu souběžnosti poslechu a mluvení při ST z angličtiny do korejštiny **Tae-Hyung Lee,** který se touto problematikou zabývá i v dalších publikacích (Lee 1999 a, b). Velice aktivní je především univerzita v Pekingu, kde se v říjnu 2000 konal již třetí Národní seminář k výuce a teorii tlumočení (viz *The IRN Bulletin* 21). Tento seminář, který je pořádán každé dva roky, je přehlídkou těch nejnovějších didaktických prací a empirických výzkumů v oblasti tlumočení v Číně. Pro evropské badatele je zde však jedna zásadní jazyková překážka - většina těchto studií a publikací je psána čínsky. Na Tchaj-wanu na univerzitě v Taipeji působil několik let **Robin Setton**, který věnoval řadu svých výzkumných prací problematice rozdílných kultur v Evropě a Asii a konkrétním tlumočnickým řešením (Setton 1993, 1994). Rovněž zde obhájil svou doktorskou (PhD.) disertaci, v níž nejdříve detailně analyzuje existující modely tlumočení a teoretické názory na proces tlumočení a poté na základě kognitivní a pragmatické analýzy přichází s vlastním tlumočnickým modelem, který je do značné míry ovlivněn interdisciplinárním

[1] Viz *The IRN Bulletin* 1-21.

pohledem a opírá se zejména o poznatky moderní lingvistiky. Pracuje s čínsko-německo-anglickým korpusem a rozbor tohoto konkrétního empirického materiálu tvoří podstatnou část jeho disertace[1].

4.2. Střední Asie a Blízký Východ

Pro úplnost našeho přehledu uvedeme i další regiony, o nichž máme určité informace. Hovořit však o nějakých výzkumných centrech či teoretických školách v této souvislosti není možné. Podobně jako v řadě jiných zemí je i zde vědecká a publikační činnost záležitostí několika jednotlivců, kteří pracují jako tlumočníci a zároveň působí jako pedagogové na tlumočnických školách. V **Indii** existuje výuka tlumočení v Dillí a dokonce zde od roku 1989 vychází odborný translatologický časopis (*International Journal of Translation IJT*), kde jsou publikovány i statě věnované zejména didaktice tlumočení. **Turecko** je v tomto směru mnohem dále, na univerzitách v Ankaře a Istanbulu se problematice tlumočení věnují i v rámci doktorandských studií a byly zde obhájeny první tlumočnicky zaměřené disertace PhD. (např. **Aymil Dogan** 1995). Svými odbornými publikacemi se prezentují i další turečtí badatelé (**Ozben Tunc** 1993), s nimiž se máme možnost setkávat na různých mezinárodních translatologických konferencích.

Situace v **Izraeli** je obdobná jako v jiných státech, vědecká činnost je tedy opět záležitostí několika jednotlivců. Shodou okolností zde však působí řada odborníků, kteří se díky svému výzkumu, publikacím, pedagogickým zkušenostem a zároveň i tlumočnickou profesionalitou prosadili v mezinárodní badatelské tlumočnické komunitě a jsou všeobecně uznáváni. K nim patří zejména **Miriam Shlesingerová**, která se narodila ve Spojených Státech amerických a od roku 1964 žije v Izraeli. V roce 1968 ukončila bakalářské studium na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě (obor hudební věda a lingvistika). V roce 1978 získala na základě absolvovaného postgraduálního studia na univerzitě Bar-Ilan (Ramat Gan, Izrael) diplom v oboru překladatelství - tlumočnictví. Titul magistra jí byl udělen v roce 1989 na Telavivské univerzitě (na katedře translatologie, která je součástí Ústavu literárních studií).

Od roku 1978 Miriam Shlesingerová přednáší na katedře překladatelství a tlumočnictví univerzity Bar-Ilan. Vedle pedagogické činnosti se věnuje i překladu (přeložila více než 30 divadelních her) a konferenčnímu tlumočení (je členkou AIIC). Tlumočila na stovkách mezinárodních konferencí, na tiskových konferencích přenášených televizí, na mírové konferenci v Madridu a v Moskvě, při oficiálních návštěvách tlumočila pro ministra zahraničních věcí Izraele. Jako soudní překladatelka a tlumočnice se zúčastnila řady přelíčení s válečnými zločinci, která se konala v Izraeli, Kanadě a Austrálii.

Ve své magisterské diplomové práci popsala a analyzovala posuny stylistických hodnot, ke kterým dochází v procesu simultánního tlumočení.

Pravidelně přispívá do odborných časopisů a pracuje jako jazyková redaktorka časopisu *Target* a *The Translator*. Ve svém výzkumu se zabývá i otázkami metodologickými a didaktickými, aktivně spolupracuje s divadly, kde ji zajímá jak otázka překladu dramatických děl, tak specifika simultánního tlumočení divadelních představení. V poslední době se do středu jejího zájmu dostává i *Community Interpreting*. Ve svých pracích se snaží popsat a analyzovat rozdíly mezi začínajícími tlumočníky a tlumočníky profesionály. Pravidelně se účastní mezinárodních konferencí o překladu a tlumočení a úzce spolupracuje s ETI v Ženevě.

Miriam Shlesingerová se také aktivně podílí na výzkumu kognitivních procesů při tlumočení, věnuje se rozdílům mezi konferenčním a soudním tlumočením, intonaci

[1] Disertace vyšla knižně v roce 1999 v nakladatelství John Benjamins.

při produkci i recepci tlumočeného textu, otázkám hodnocení kvality v ST a posunům koheze při ST (viz např. Shlesinger 1994, 1995, 1998). V roce 2000 dokončila svou doktorskou disertační práci (viz *The IRN Bulletin* 21), ve které se zabývala zejména úlohou operativní neboli pracovní paměti v procesu ST.

Další známou badatelkou je **Ruth Morrisová**, která se věnuje teoreticky i prakticky především soudnímu tlumočení a publikovala mimo jiné řadu statí k této problematice (Morris 1989, 1995) v souvislosti se soudním procesem s Johnem Ivanem Demjanjukem v Izraeli.

Francine Kaufmannová se zajímá zejména o problematiku tlumočení v masmédiích a analyzuje konkrétní tlumočnické situace, ke kterým docházelo v okamžiku vypjatých krizových situací na Blízkém východě, kdy tlumočníci veškeré zprávy tlumočili v přímém přenosu do celého světa. Zásluhou F. Kaufmannové jako editorky vyšlo v roce 1998 také zvláštní číslo časopisu *Meta*, věnované překladu a tlumočení v Izraeli.

5. Pyrenejský poloostrov

Počátkem 60. let vznikají ve **Španělsku** první dvě fakulty, které zajišťují výuku překladatelství a tlumočnictví. Jsou to fakulty v Barceloně a Granadě, jež se orientují na praktickou přípravu budoucích profesionálních tlumočníků. Teoretické úvahy o procesu tlumočení a dalších aspektech spojených s touto činností jsou teprve v počátcích a španělští badatelé, kteří mají zájem o hlubší vědecké poznatky, odjíždějí většinou studovat do Francie. Na pařížské tlumočnické škole ESIT se zapojují do programu doktorandských studií vedených Danicou Seleskovitchovou. První španělské teoretické práce jsou proto zcela v duchu její interpretativní teorie smyslu. **Mariano García Landa** uvádí, že tlumočník se při aktu tlumočení cítí mnohem svobodnější než překladatel, protože převádí smysl textu, zatímco překladatel musí respektovat i formální stránku textu, tedy slova a jazykové struktury. Tlumočník se ztotožňuje s řečníkem, a to až do té míry, že napodobuje jeho intonaci, tón hlasu, registr a dokonce i gesta. Vstupuje s řečníkem do přímého osobního kontaktu, tak jako je tomu v běžné komunikaci. Právě tento moment je pro tlumočníka rozhodující. Jazykové struktury jsou až na druhém místě. Tlumočník musí především rozpoznat, co vlastně chce řečník svým projevem posluchačům sdělit, tj. zachytit smysl, dále musí tento smysl pochopit a předat ho posluchačům. Vyjadřuje se přitom zcela svobodně, vlastními slovy, bez ohledu na to, jaká slova či jazykové struktury ve svém projevu použil řečník. Tato slova a jazykové struktury už stejně zmizely z jeho okamžitého povědomí, zachován zůstal právě jenom smysl (viz García-Landa 1984:19-47). Obdobně uvažuje i **Maria del Pilar López**ová ve svém díle *Introducción a la interpretación* (Úvod do tlumočení, 1985). Autorka této publikace čerpala z vlastních zkušeností získaných nejen studiem oboru tlumočení na univerzitě v Granadě, ale také prací tlumočnice na nejrůznějších mezinárodních konferencích a jednáních. Je to publikace do značné míry praktická, poskytující základní informace zájemcům o povolání tlumočníka. Hlavní část publikace je věnována popisu jednotlivých fází procesu tlumočení, které jsou podle Lópezové čtyři. První z nich je *poslech* (příjem a zachycení mluveného textu), na jehož základě je možné rozvíjet a navazovat další fáze. K tomu, aby byl tlumočník schopen zaznamenat maximální množství sdělovaných informací, je zapotřebí vynaložit značné úsilí, musí se dobře koncentrovat, umět předvídat a ovládat se. Další fází, a to rozhodující, je *porozumění* textu, které vyžaduje vynikající znalosti jazyka, z něhož/do něhož se tlumočí, i poměrně obsáhlé všeobecné vědomosti o lingvistice, sociologii a technických

oblastech. Třetí fáze tlumočnického procesu je *analýza a výběr*. Když tlumočník vyslechne a pochopí dané sdělení, je důležité, aby se odpoutal od významu jednotlivých slov a na základě správného výběru dokázal zachytit hlavní smysl sdělení. Výsledným *přenesením* informace (čtvrtá fáze) do cílového jazyka celý proces tlumočení vrcholí.

V roce 1986 se Španělsko stává členem Evropských společenství a spolu s tím stoupají nároky jak na počet tlumočníků, tak na kvalitu jejich výkonu. Vznikají nové tlumočnické školy a v roce 1991 je ve Španělsku již 14 tlumočnicko-překladatelských fakult a 6 center, zabývajících se výukou překladu a tlumočení. Mezi nejznámější patří Barcelona, Madrid, Granada, Malaga, Vigo, Salamanca, La Laguna a Las Palmas na Kanárských ostrovech (Soller1997). Teoretickému výzkumu se však stále věnuje pouze několik jednotlivců a empirických studií je poskrovnu. Teprve ve druhé polovině 90. let se španělští tlumočníci a pedagogové aktivizují a dávají o sobě vědět. Jsou obhájeny první doktorské (PhD.) tlumočnické disertace (např. **Angela Collados Aisová, Benítez Padilla, Maria Grazia Torrez Diazová**). Na univerzitě v Granadě pracuje od roku 1998 pod vedením A. Collados Aisové skupina badatelů, která se orientuje na interdisciplinární a empirický přístup k procesu tlumočení a zároveň se soustřeďuje i na zlepšení kvality ve výuce tlumočení. Také ostatní španělské univerzity se snaží zapojit do vědecké tlumočnické komunity a v posledních letech pořádají četné mezinárodní odborné konference zaměřené na problematiku tlumočení. Počínaje rokem 1999 je publikační činnost španělských autorů opravdu impozantní. Lze doufat, že v blízké budoucnosti přispějí do teorie tlumočení mnoha dalšími zajímavými studiemi a výzkumy.

Použitá a doporučená literatura:

- ARENCIBIA, Rodriguez, Lourdes (1994). Criterios para evaluar la calidad de la interpretación de conferencias. In: *Letras* 8, Brasil: Universidad Federal e Santa María.
- ARENCIBIA, Rodriguez, Lourdes (1997). Hacia una recalificación de los intérpretes y traductores en el nuevo milenio: De Cicerón a la multimedia. In: *Memorias del 1er Encuentro de Traductores e Intérpretes Latinoamericanos y Caribenos.* La Habana, 28.-30.4.1997.
- ARENCIBIA, Rodriguez, Lourdes (1998). Dona Marina, primera intérprete femenina del Nuevo Mundo; historia y leyenda. In: *Traduic* 7/14, Mexiko: Escuela de Traducción de la Universidad Intercontinental.
- ARENCIBIA, Rodriguez, Lourdes (1999). El traductor del nuevo milenio frente a los retos de su recalificación. In. *Revista de la Facultad de Lenguas Modernas* 3. Peru: Universidad Ricardo Palma.
- BAIGORRI JALÓN, Jesús (2000). *La interpretación de conferencias: El nacimiento de una profesión. De París a Nuremberg.* Albolote Granada: Comares.
- BACIGALUPE, Luis Alonso (1999a). Visual Contact in Simultaneous Interpretation: Results of an Experimental Study. In: Lugrís, Alberto Álvarez e Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/ Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. I, s. 123-137.
- BACIGALUPE, Luis Alonso (1999b). Metodología de iniciación a la interpretación simultánea. In: *Perspectives* 7/2, s. 253-263.
- BACIGALUPE, Luis Alonso (1999c). Recepción del mensaje y preparación del texto: resultados de un estudio experimental en IS. In: Lugrís, Alberto Álvarez e Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. II, s. 11-25.
- BERTONE, Laura (1989). *En torno de Babel. Estrategias de la interpretación simultanea.* Buenos Aires: Hachette.
- BURLEY, Patrizia (1990). Community Interpreting in Australia. In: Bowen, David and Margareta (eds.). *Interpreting - Yesterday, Today and Tomorrow. American Association Scholarly Monograph Series,* vol. IV. Binghamton: State University of New York at Binghamton, s. 146-153.
- CAMPBELL, S. J. (1986). Community Interpreting and Translation in Australia. In: *The Incorporated Linguist* 25/2, s. 66-68.
- CASADO, Isabel (1999). La ensenanza de la Traducción y la Interpretación. In: *Revista de la Facultad de Lenguas Modernas* 3. Peru: Universidad Ricardo Palma.
- COLLADOS AIS, Angela (1994). La comunicacion no verbal y la didactica de la interpretacion. In: *TEXTconTEXT* 9/1, s. 23-53.
- COLLADOS AIS, Angela (1998). *La evaluacion de la calidad en intepretacion simultanea. La importancia de la comunicacion no verbal* (publ. PhD. disertace). Granada: Comares.
- COULTHARD, Max (1991). The Use if Interpreters by Australian Organisations in Japanese Negotiations. In: *Forum* 9, s. 1-3.
- DEL PILAR LÓPEZ, Maria (1985). *Introducción a la interpretación.* Granada: Universidad de Granada.
- DIABOVÁ, Amalaine (1997). NAATI - Státní agentura pro akreditaci překladatelů a tlumočníků v Austrálii. In: *ToP* č. 33-34, roč. VIII, s. 11/739.
- DOGAN, Aymil (1995). *The Efficiency of Using Key Word Drills as Memory Exercices in Teaching Simultaneous Interpreting of Medical Speeches* (nepubl. PhD. disertace) - turecky. Ankara: Hacettepe University.

- FÉLIX FERNANDEZ, Leandro, ORTEGA ARJONILLA, Emilio eds. (1998a). *Traduccion e interpretacion en el ambito biosanitario.* Granada: Comares.
- FÉLIX FERNANDEZ, Leandro, ORTEGA ARJONILLA, Emilio eds. (1998b). *Actas de la II Jornadas Internacionales de Traduccion e Interpretacion.* Grupo de Investigacion de Linguistica Aplicada y Traduccion de la Universidad de Malaga.
- FLISSER, Martha and YANEZ, Patricia (1991). The Mexican Association of Conference Interpreters in a Unique Market. In: Jovanovic, Mladen (ed.). *Translation, a creative profession. Proceedings of the XIIth World Congress od FIT, Belgrade 1990.* Belgrade: Prevodilac, s. 402-406.
- HANSTOCK, John (1985). Translation and Interpretation in West Africa. In: *ASLIB technical translation Bulletin* 31/1.
- HERNANDEZ, Mary Carmen (1996). The Role of the Expert Translator or Interpreter in Mexican Law. In: *RCNA Conference proceedings.* Colorado Springs, s. 21-27.
- HOFMANN, Hedy Lorraine (1990). Conference Interpreting: Practice and Teaching in South Brazil. In: *Meta* 35/3, s. 652-655.
- CHAN, Y. and CHAU, Simon (1988). *The theory and practice of interpreting.* Hong Kong: Commercial Press.
- CHANG, Claire Hsun-huei (1999). A Marriage with Science: corpora and Translation and Interpretation Research. In: *National Taiwan Normal University,* s. 1-11.
- CHEN, Tze-Wei (1999). Coping with the World of Technology: Computer Terminology in Interpretation. In: *National Taiwan Normal University,* s. 35-43.
- CHEUNG, Andrew (1999). Code-Mixing and Simultaneous Interpreting Training: A case Study of Hong Kong Polytechnic University Final Year Student Interpreters. In: *National Taiwan Normal University,* s. 67-75.
- CHRISTEN, Lucila (2000). La interpretación y el estrés. In: *V. Convención Nacional de Intérpretes de Conferencias.* Mexiko, D.F.: Casa Universitaria de Libro - UNAM.
- GARCIA-LANDA, Mariano (1981). La traducción oral simultanea o interpretación de conferencia. In: *YELMO,* s. 50-51.
- GARCIA-LANDA, Mariano (1984). Práctica y teoría de la interpretación. In: *Cuadernos de traducción y interpretación* 4, s. 19-47.
- GARCIA-LANDA, Mariano (1985). L´oralité de la traduction orale In: *Meta* 30/1, s. 30-36.
- GARCIA-LANDA, Mariano (1998). A Theoretical Framework for oral and writen translation research. In: *The Interpreters´ Newsletter* 8, s. 5-40.
- GENTILE, Adolfo (1989). The Genesis and Development of Interpreting in Australia: Salient Features and Implications for Teaching. In: Gran, Laura and Dodds, John (eds.). *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation.* Udine: Campanotto Editore, s. 257-260.
- GENTILE, Adolfo, OZOLINS, Uldis, VASILAKAKOS, Mary (1996). *Liaison interpreting. A Handbook.* Melbourne: MUP.
- GILE, Daniel (1983). La traduction et l´interprétation en Océanie. In: *Meta* 28/1, s. 17-19.
- GILE, Daniel (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence.* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- GILE, Daniel ed. (1990-2000). *The IRN Bulletin (International Interpretation Research Information Network* 1-21 (internet: http://ourworld.compuserve.com/homepages/DGile).
- INGGS, Judith and MEINTJES, Libby (1998). Translator and Interpreter Training in South Africa: Common goals. In: Kruger, Alet, Wallmach, Kim and Boers, Marion (eds.). *Language Facilitation and Development in Southern Africa.* Pretoria: South African Translators´ Institute.
- KAUFMANN, Francine (1995). Place et perspectives de l´interprétation dans les actualités radiophoniques. In: *Translatio-Nouvelles de la FIT-Newsletter* 14, 3/4, s. 363-375.
- KAUFMANN, Francine ed. (1998). *Special issue on translation and interpreting in Israel. Meta*

43/1.

- KO, Leong (1997). Teaching Business Interpreting in Australia. In: Klaudy, Kinga and Kohn, Janos (eds.). *Transferrre Necesse est. Proceedings of the 2nd Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting.* Budapest: Scholastica, s. 192-200.
- LEE, Tae-Hyung (1995). *A psycholinguistic Analysis of English into Korean Simultaneous Interpretation* (nepubl. PhD. disertace) - korejsky. Korea: Hanyang University.
- LEE, Tae-Hyung (1999a). Speech Proportion and Accuracy in Simultaneous Interpretation from English into Korean. In: *Meta*, 44/2, s. 260-267.
- LEE, Tae-Hyung (1999b). Simultaneous Listening and Speaking in English into Korean Simultaneous Interpretation. In: *Meta*, 44/4, s. 560-572.
- LIU, Min Hua (1993). *Consecutive interpretation and note-taking: Theory, practice and teaching.* Taipeh: TUP.
- LOPEZ, Francisco Javier (2000a). Estrategias en la interpretación simultánea. In: *V. Convención Nacional de Intérpretes de Conferencias.* Mexiko, D.F.: Casa Universitaria de Libro - UNAM.
- LOTRIET, Annelie (1998). Interpreter training in South Africa: Needs and challenges. In: Kruger, Alet, Wallmach, Kim and Boers, Marion (eds.). *Language Facilitation and Development in Southern Africa.* Pretoria: South African Translators´Institute.
- LOUZAU, Olivia (2000). La figura del intérprete en el Best Seller. In: *V. Convención Nacional de Intérpretes de Conferencias.* Mexiko, D.F.: Casa Universitaria de Libro - UNAM.
- LUGRÍS, Alberto Álvarez, OCAMPO Anxo Fernández eds. (1999). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. I, II, III.
- MASCUNAN TOLÓN, Silvia (1999). Responsabilidad del Mediador. El género. In: Lugrís, Alberto Álvarez e Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. I, s. 273-285.
- MIRANDA, Luis (1999). El problema de la interpretación en la invasión de América. In: *Revista de la Facultad de Lenguas Modernas* 3, Peru: Universidad Ricardo Palma.
- MORRIS, Ruth (1989). Court interpretation: The trial of Ivan John Demjanjuk - A case study. In: *The Interpreters´ Newsletter* 2, s. 27-37.
- MORRIS, Ruth (1995). The moral dilemmas of court interpreting. In: *The Translator* 1, s. 25-46.
- PADILLA, Benítez, Prezentación (1995). *Procesos de memoria y atencion e la interpretacion de lengua* (nepubl. PhD. disertace). Granada: Universita de Granada, Departamento de Filologia Inglesa.
- PADILLA, Benítez, Presentación, BAJO, Maria Teresa, PADILLA, Francisca (1999a). Proposal for a Cognitive Theory of Translation and Interpreting. A Methodology for Future Empirical Research. In: *The Interpreters´ Newsletter* 9, s. 61-78.
- PADILLA, Benítez, Presentación, BAJO, Maria Teresa, PADILLA, Francisca (1999b). Procesos de memoria y atención en interpretación simultánea. In: Lugrís, Alberto Álvarez e Anxo Fernández Ocampo (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. I, s. 299-306.
- PIPPA, Salvador (1999). Traducteurs et interprètes: une même approche de la traduction? In: Lugrís, Alberto Álvarez e Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. II, s. 137-144.
- RUIZ VAN OOSTRUM, Rose Marie (1996). Interpretation Training in Mexico: Rewards and Pitfalls. In: *RCNA Conference proceedings.* Colorado Springs, s. 75-79.
- SETTON, Robin (1993). Speech in Europe and Asia: Levels of evaluation in cross-cultural conference interpretation. In: *Interpreting Research* 5/2, s. 2-11.
- SETTON, Robin (1994). Training conference interpreters with Chinese: Problems and prospects. In: Seymour, Richard and Chingchi, Liu (eds.). *Translating and interpreting: Bridging East and West.* Honolulu: U of Hawai Press, s. 55-66.

- SHLESINGER, Miriam (1989). Extending the Theory of Translation to Interpretation: Norms as a Case in Point. In: *Target* 1/1, s. 111-115.
- SHLESINGER, Miriam (1994a). Interpreter latitude vs. due process. Simultaneous and consecutive interpretation in multilingual trials. In: Tirkkonen-Condit, Sonja (ed.). *Empirical research in translation and intercultural studies.* Tübingen: Narr (Language in Performance LIP Series, 5), s. 147-155.
- SHLESINGER, Miriam (1994b). Intonation in the Production and Perception of simultaneous Interpretation. In: Lambert, Sylvie and Moser-Mercer, Barbara (eds.). *Bridging the gap. Empirical research in simultaneous interpretation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 225-236.
- SHLESINGER, Miriam (1995a). Stranger in Paradigms: what lies ahead for simultaneous interpreting. In: *Target* 7/1, s. 7-28.
- SHLESINGER, Miriam (1995b). Shifts in Cohesion in Simultaneous Interpreting. In: *The Translator* 1/2, s. 193-214.
- SHLESINGER, Miriam (1998). Corpus-based interpreting studies as an offshoot of corpus-based translation studies. In: *Meta* 43/4, s. 486-493.
- SHLESINGER, Miriam (2000). *Strategic Allocation of Working Memory and Other Attentional Resources in Simultaneous Interpreting* (nepubl. PhD. disertace). Israel: Bar Ilan University.
- SOLLER, Emma (1997). La Universidad Pompeu Fabra. In: *ToP* č. 35, roč. VIII, s. 34/882.
- TEBBLE, Helen (1993). A discourse model for dialogue interpreting. In: Australian Institute of Interpreters and Translators (AUSIT), *Proceedings of the First Practitioners´Seminar.* Canberra: National Accreditation Authority for Translators and Interpreters, s. 3-26.
- TORREZ DIAZ, Maria Grazia (1996a). *La interpretacion consecutive: concepto, ensenanza e implicationes didacticas* (nepubl. PhD. disertace). University of Malaga.
- TORREZ DIAZ, Maria Grazia (1996b). La ensenanza de la interpretacion desde los origenes a la actualidad. In: Félix Fernandez, Leandro e Ortega Arjonilla, Emilio (eds.) *Estudios sobre Traduccion e Interpretacion (actas de las Primeras Jornadas en Traduccion e Interpretacion de la Universidad de Malaga).* CEDMA: Diputacion de Malaga, s. 585-589.
- TORREZ DIAZ, Maria Grazia (1997). La interpretacion y el interpréte fuera de nuestros confines. In: Félix Fernandez, Leandro e Ortega Arjonilla, Emilio (eds.). *II Estudios sobre Traduccion e Interpretacion (Actas de las Segundas Jornadas en Traduccion e Interpretacion de la Universidad de Malaga).* CEDMA: Diputacion de Malaga, s. 841-848.
- TORREZ DIAZ, Maria Grazia (1998a). La interpretacion comunitaria médica en Europa y Estados Unides. In: Félix Fernandez, Leandro e Ortega Arjonilla, Emilio (eds.). *Traduccion e interpretacion en el ambito biosanitario.* Granada: Comares, s. 371-375.
- TORREZ DIAZ, Maria Gracia (1998b). *Manual de interpretacion consecutive y simultanea.* Universidad de Malaga, Elementos Auxiliares de Clase n. 65. Departamento de Filologica Griega, Estudios Arabes y Traduccion e Interpretacion: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Malaga.
- TORREZ DIAZ, Maria Grazia (1999). Ejercicios prácticos de interpretación simultánea. In: Lugrís, Alberto Álvarez e Ocampo, Anxo Fernández (eds.). *Anovar/Anosar Estudios de traducción e interpretación.* Universidade de Vigo: Servicio de Publicaciónes, vol. II, s. 191-197.
- TUNC, Ozben (1993). Considerations of the Note-Taking Process during Consecutive Interpretation from Italian into Turkish. In: *The Interpreters´ Newsletter* 5, s. 42-48.
- WELLER, Georganne, YANEZ, Patricia (1997). The Audiences Views on Simultaneous Conference Interpreters´Performance in Mexico. In: *38th Annual Conference of ATA.* San Francisco, CA. , s. 69-86.
- WELLER, Georganne, YANEZ, Patricia (1998). La percepción que tiene el público de la interpretación simultánea en México: una investigación preliminar. In: *IV. Congreso Nacional del Colegio Mexico de Intérpretes de Conferencias.* Mexico D.C.: Casa Universitaria del Libro - UNAM.

- WELLER, Georganne (1999). The History of Translation and Interpretation in Mexico. In: *Proceedings of the 40th Annual Conference of the ATA*, s. 357-367.
- WELLER, Georganne (2000). The Translation and Interpretation of Indian Languages in Mexico. In: Marilyn Gaddis, Rose (ed.). *Beyond the Western Tradition. Translation Perspectives.* Binghamton University: SUNY, s. 287-302.
- XU, You and WANG, Kefei eds. (1999). *The theory and practice of translation in China.* In: *Meta*, Special issue 44/1.
- YAGI, Sane M. (1994). *A Psycholinguistic Model for Simultaneous Translation and Proficiency Assessment by Automated Acoustic Analysis of discourse* (nepubl. PhD. disertace). New Zeland: University of Auckland.
- YAGI, Sane M. (1999). Computational Discourse Analysis for Interpretation. In: *Meta* 44/2, s. 268-279.

12. Autoři mimo akademickou půdu

Badatelé, o kterých jsme dosud většinou psali, pracují jako profesionální konferenční tlumočníci a zároveň jako vyučující na nejrůznějších tlumočnických školách, institutech a fakultách. A právě tato pedagogická činnost je hlavní motivací jejich zájmu o hlubší poznání procesu tlumočení i z teoretické stránky. Najdeme však několik výjimek také mimo akademickou půdu. Jsou to zejména Gisela Siebourgová, Liese Katchinka, Christiane J. Driesenová v německé jazykové oblasti a někteří další tlumočníci a tlumočnice, které jsme již uvedli. Ale ani oni nejsou „čistými" tlumočníky, současně zastávají vedoucí funkce v překladatelských a tlumočnických odděleních různých úřadů, ministerstev a institucí, ve vrcholných orgánech mezinárodních překladatelských a tlumočnických asociací (FIT, AIIC) a aktivně se zapojují jako školitelé do různých vzdělávacích aktivit pořádaných pro tlumočníky a učitele tlumočení.

V této závěrečné kapitole bychom chtěli přinést informace ještě o dvou autorech, jež bylo poněkud obtížné zařadit podle geografického klíče a kteří se do určité míry vymykají i dalším kritériím, podle nichž jsme charakterizovali ostatní badatele.

1. Sergio Viaggio

Sergio Viaggio pochází z Buenos Aires v Argentině. V roce 1971 ukončil studia filologie na univerzitě v Moskvě (*Universitet družby narodov*), od 1974 pracoval jako překladatel a poté i jako tlumočník v sídle OSN v New Yorku. Od roku 1991 je vedoucím tlumočníkem v úřadovně OSN ve Vídni. Je jedním z těch překladatelů a tlumočníků, kteří na vysoké škole studovali jiný obor a současnou profesi si zvolili na základě zájmu, znalosti cizích jazyků a odpovídajících komunikativních schopností, dovedností a tlumočnických předpokladů. Patří tedy ještě ke klasické generaci tlumočníků - samouků. Na rozdíl od ostatních kolegů ve stejné situaci se však Viaggio od samého počátku zajímá o to, jak vlastně proces tlumočení probíhá, co se děje v mysli tlumočníka, jak může souběžně hovořit a poslouchat, jaké strategie volí, jak zlepšuje svůj tlumočnický výkon a jazykové znalosti, jak se může zdokonalit v tlumočení či jak se kvalitně připravit na konkrétní odbornou konferenci. S. Viaggio má oproti ostatním západním badatelům velkou výhodu v tom, že umí rusky a může tedy číst i rusky píšící autory a seznámit se s jejich názory, modely a teoriemi (např. G. V. Černov, A. F. Širjajev, R. K. Min´jar-Beloručev). Intenzívně studuje veškerou dostupnou literaturu z oblasti tlumočení, vychází z translatologického modelu M. Garcii Landy a postupně dospívá k vlastnímu obecnému modelu mezijazykové zprostředkované komunikace. Nadále se věnuje i teoretickým otázkám překladu a neustále se vzdělává. Využívá všechny možnosti, jak získávat další informace týkající se výzkumu tlumočení a didaktiky této disciplíny. Účastní se řady mezinárodních odborných tlumočnických konferencí, seminářů, pracovních setkání a sám také hojně publikuje[1]. Řadu let rovněž externě vyučuje na různých tlumočnických školách a kurzech v USA, Kanadě, Latinské Americe a Evropě. V souvislosti s tím také pravidelně píše i velmi fundované, didakticky zaměřené, srozumitelné statě, v nichž se opírá o vlastní pedagogické zkušenosti z výuky

[1] V *Použité a doporučené literatuře* uvádíme pouze ty publikace, které se týkají problematiky tlumočení.

tlumočení[1]. Jeho odborný záběr je skutečně obdivuhodně široký a my můžeme jenom konstatovat, že ačkoliv Sergio Viaggio pracuje jako stálý konferenční tlumočník a není klasickým akademickým pedagogem, patří přesto do mezinárodní badatelské tlumočnické komunity.

2. Roderick Jones

Roderick Jones pochází z Velké Británie a vystudoval moderní filologii (obor francouzština a němčina) v Oxfordu. Po ukončení studia v roce 1981 absolvoval intenzívní šestiměsíční tlumočnický kurs pořádaný Evropskou komisí a jejím Společným tlumočnickým konferenčním servisem (SCIC) v Bruselu a od dubna 1982 pro tyto instituce pracuje jako jejich stálý konferenční tlumočník. Spolu s ostatními tlumočníky SCIC poté celou řadu let v tomto tlumočnickém kursu působil jako vyučující. Českým a slovenským profesionálním tlumočníkům ani studentům oboru tlumočnictví není třeba R. Jonese nijak dlouze představovat. Od roku 1991 totiž aktivně spolupracuje se všemi asociovanými zeměmi střední a východní Evropy při přípravě tlumočníků pro Evropskou unii. U nás v České republice je v kontaktu především s Ústavem translatologie FF UK a s konferenčními tlumočníky z ASKOT i JTP. Jones je zkušený profesionální tlumočník, který má i značné pedagogické vlohy a didaktické schopnosti. Nikdy se nijak zvlášť výzkumem a odbornými teoretickými otázkami spojenými s tlumočením nezabýval, ale když byl požádán prestižním anglickým nakladatelstvím St. Jerome, aby napsal knihu o konferenčním tlumočení, dlouho neváhal a rozhodl se podělit o své zkušenosti z konferenční tlumočnické praxe v institucích Evropské unie. V roce 1998 tak vyšla velmi sympaticky působící publikace *Conference Interpreting Explained*[2]. Je napsaná přístupnou formou a je z ní vidět i cítit, že ji psal praktik, zkušený dlouholetý konferenční tlumočník, kterého zajímá, co se v procesu konsekutivního a simultánního tlumočení odehrává, jaké techniky a strategie tlumočník používá, jak se připravuje na tlumočení, jak přistupuje k výchozímu sdělení, jak jej vnímá, analyzuje, jak si dělá tlumočnický zápis, jak využívá svou paměť, jak zvládá různé stresové situace, jak pracuje v kabině, prostě jak podává kvalitní tlumočnický výkon a zajišťuje tak komunikaci mezi účastníky jednání. Jones pracuje jako tlumočník pro evropské instituce, proto situace a příklady, které uvádí, čerpá z tohoto prostředí. Publikace je určena, jak sám píše, nejen pro studenty oboru tlumočnictví a pro začínající tlumočníky, kteří mohou v knize najít systematický popis jednotlivých tlumočnických technik, ale i pro učitele tlumočení, kteří zde mohou zase najít výčet dovedností a schopností, jež nutně musí zvládnout jejich studenti. Konečně je publikace adresována i kolegům tlumočníkům, kteří si možná při tlumočení kladou stejné otázky jako R. Jones. A v neposlední řadě je tato kniha vhodná i pro zájemce z řad laické veřejnosti, kteří se chtějí něco dovědět o náročné práci konferenčních tlumočníků. Autor rozdělil publikaci do pěti kapitol. V první se stručně zamýšlí nad úlohou tlumočníka, nad konferenčním tlumočením a specifickým prostředím, ve kterém tlumočníci pracují. Druhá a třetí kapitola jsou věnovány konsekutivnímu tlumočení. Jasně a systematicky jsou zde vysvětleny všechny základní etapy tohoto typu tlumočení. Čtenář se dozví o nutnosti aktivního poslechu výchozího sdělení, spojeného s porozuměním a analýzou, o významu opěrných bodů a paměti, o notaci a jejích hlavních zásadách (vertikalismus, horizontalismus, využívání okrajů, zkracování, symboly, výčty, slovesné časy a modalita apod.). Čtvrtá kapitola

[1] Podrobněji viz: ČEŇKOVÁ, Ivana a kol. (vyjde v průběhu 2002). *Teorie a didaktika tlumočení II*. Praha FF UK: Desktop Publishing.
[2] Viz tamtéž.

se týká simultánního tlumočení: popisuje technické vybavení kabiny, zmiňuje se o nutnosti umět rozdělit svou pozornost mezi dva druhy činnosti a dále podrobně rozebírá jednotlivé techniky používané v procesu simultánního tlumočení (např. rozdělení příliš dlouhých vět, anticipaci, problematiku metafor, intonaci, číslovky, jména atd.). Jones se zamýšlí také nad tlumočením do cizího jazyka a zmiňuje se o pilotáži. Poslední kapitola je pro konferenční tlumočníky nejsympatičtější, protože popisuje potěšení a uspokojení, které má tlumočník z kvalitně odvedeného tlumočnického výkonu.

Je zřejmé, že práce R. Jonese nemá s vědeckou teorií tlumočení a výzkumem mnoho společného, přesto je to velmi užitečná a potřebná publikace a zasluhuje si, abychom ji uváděli mezi doporučenou literaturou pro všechny zájemce o problematiku tlumočení.

Použitá a doporučená literatura:

- ČEŇKOVÁ, Ivana (1998). Roderick Jones, Conference Interpreting Explained. St. Jerome Publishing 1998. In: *ToP* č. 44, roč. IX, s. 20/1126.
- GILES, Daniel ed. (1990-2000). *The IRN Bulletin* 1-21.
- JONES, Roderick (1998). *Conference Interpreting Explained.* Manchester: St. Jerome Publishing.
- VIAGGIO, Sergio (1988a). Teaching Translation to Beginners. A Preach Continued. In: Lindberg Hammond, D. (ed.). *Languages at Crossroads.* Proceedings of the 29th Annual Conference of the American Translators Association. Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 339-351.
- VIAGGIO, Sergio (1988b). Teaching Interpretation to Beginners, or How Not to Scare Them to Death. In: Lindberg Hammond, D. (ed.). *Languages at Crossroads.* Proceedings of the 29th Annual Conference of the American Translators Association. Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 399-406.
- VIAGGIO, Sergio (1989). Teaching Beginners the Blessings of Compressing, and Saving a Few Lives in the Process. In: Lindberd Hammond, D. (ed.). *Coming of Age.* Proceedings of the 30th Annual Conference of the American Translators Association. Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 189-203.
- VIAGGIO, Sergio (1990). Teaching Translation to Beginners. A Methode Preached. In: Wilson, L. A. (ed.). *Looking Ahead.* Proceedings of the 31th Annual Conference of the American Translators Association. Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 379-392.
- VIAGGIO, Sergio (1991a). The First Thing to Teach (Which is often never Taught). In: *Fremdsprachen* 1, s. 26-37.
- VIAGGIO, Sergio (1991b). Semantic and Communicative Translation: Two Approaches, One Method. In: Larson, M. (ed.). *Translation: Theory and Practice, Tension and Interdependence.* American Translators Association Scholarly Monograph Series. Binghamton: State University of New York (SUNY), vol. V, s. 172-187.
- VIAGGIO, Sergio (1991c). Can Literary, Nay, Poetic Translation Be Taught? A Conference Interpreter Think So. In: Wilson, L. A. (ed.). *New Horizons.* Medford, New Jersey: Learned Information Inc., s. 113-127.
- VIAGGIO, Sergio (1992a). (A) Few Ad Libs on Semantic and Communicative Translation, Translators and Interpreters. In: *Meta* 37/2, s. 278-288.
- VIAGGIO, Sergio (1992b). Translators and Interpreters: Professionals or Shoemakers. In: Dollerup, Cay and Loddegard, Annette (eds.). *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 307-312.
- VIAGGIO, Sergio (1992c). Cognitive Clozing to Teach them to Think. In: *The Interpreters´ Newsletter* 4, s. 40-44.
- VIAGGIO, Sergio (1992d). Teaching Beginners to Shut Up and Listen. In: *The Interpreters´ Newsletter* 4, s. 45-54.
- VIAGGIO, Sergio (1993). Lo primero que hay que ensenar. In: *Núcleo* 7, s. 41-62.
- VIAGGIO, Sergio (1995a). The Praise of Sight Translation (And Squeezing the Last Drop Thereout of). In: *The Interpreters´ Newsletter* 6, s. 33-42.
- VIAGGIO, Sergio (1995b). Translators and Interpreters: Can They be Friends? In: *Rivista Internationale di Tecnica della Traduzione* 1, s. 23-32.
- VIAGGIO, Sergio (1996a). The Piftalls of Metalingual Use in Simultaneous Interpreting. In: *The Translator* 2/2, s. 179-198.
- VIAGGIO, Sergio (1996b). The Tribulations of a Chief Interpreter. In: *FIT Newsletter* 2, s. 591-601.
- VIAGGIO, Sergio (1996c). A Chief Interpreters´ View. In: *AIIC Bulletin* XXIV/2, s. 29-31.
- VIAGGIO, Sergio (1996d). Elementary, My Dear Colleague! Educating Our Students´Guesses. In:

The Interpreters' Newsletter 7, s. 57-72.
- VIAGGIO, Sergio (1996e). Research in Simultaneous Interpretation. An Outsiders'Overview. In: *The Interpreters' Newsletter* 7, s. 73-84.
- VIAGGIO, Sergio (1996f). Teleconferencing and Remote Interpreting. Some Insights from the Interpreters'Perspective. In: *Inter-Agency Meeting on Language Arrangements, Documentation and Publications.* United Nations Office at Geneva: United Nations System IAMLADP publication INF/5, s. 5.
- VIAGGIO, Sergio (1997a). Open Letter to My Younger Colleagues. In: Kurz, Ingrid and Moisl, Angela (eds.). *Berufsbilder fur Übersetzer und Dolmetscher.* Wien: Wiener Universitätsverlag.
- VIAGGIO, Sergio (1997b). The interaction between research and the profession: Training. In: Gambier, Yves, Gile, Daniel and Taylor, Christopher (eds.). *Conference Interpreting: Current Trends in Research.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 102-104.
- VIAGGIO, Sergio (1997c). Kinesics and the simultaneous interpreter: The advantages of listening with one's eyes and speaking with one's body. In: Poyatos, Fernando (ed.). *Nonverbal Communication and Translation.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 283-294.
- VIAGGIO, Sergio (1997d). La ricerca sull'interpretazione simultanea vista dall'esterno. In: Gran, Laura and Riccardi, Allessandra (eds.). *Nuovi orientamenti negli studi sull'interpretazione.* Padova: CLEUP, s. 251-258.
- VIAGGIO, Sergio (1997e). Translation and Interpretation: Essence and Training Basics. In: *Translation at the United Nations. Proceedings of the Seminar on Translation Theory and Applications*, vol. 1, Vienna: United Nations Publication TES/STTA/3, s. 207-247.
- VIAGGIO, Sergio (1997f). Do Interpreters Have the Rights to Improve Upon the Original? The Eternal Tug of War Between Professional and Expectancy Norms. In: Rády, Andrej a Rádyová, Věra (eds.). *Budmerice'97 - 3. stretnutie tlmočníkov a prekladatelov z krajín strednej a východnej Europy.* Praha: JTP, s. 69-73.
- VIAGGIO, Sergio (1998a). Puede el interpréte mejorar el original? La eterna cinchada entre las normas de expectativa y profesionales. In: *Idiomania* 6/65, s. 4-10.
- VIAGGIO, Sergio (1998b). The Landa and Viaggio General Theory and Models of Translation and Interlingual Intercultural Mediation. In: *TEXTconTEXT* 12 (NF 2), s. 177-211.
- VIAGGIO, Sergio (1999a). The Overall Importance of the Hermeneutic Package in Mediated Interlingual Intercultural Communication. (With the García-Landa-Viaggio Models thrown in for Good Measure). In: *Training Translators and Interpreters: New Directions for the Millenium.* Proceedings of the international seminar. Universitat de Vic, Facultat de Ciencies Humanes: Traducció i Documentació, s. 85-98.
- VIAGGIO, Sergio (1999b). Miseria y esplendor de volver a decir lo dicho. In: *Idiomania* 8/85, s. 4-10.
- VIAGGIO, Sergio (1999c). Towards a More Precise Distinction Between Context and Situation, Intention and Sense. In: *Rivista Internazionale di Technica della Traduzione* 4, s. 1-26.
- VIAGGIO, Sergio (1999d). The Teacher as Setter of Professional Norms. Some Thoughts on Quality in Simultaneous Interpretation. In: Viezzi, Marizio (ed.). *Quality Forum 1997. Esperienze, problemi, prospective. Atti della giornata di studi sulla qualitá in interpretazione.* Trieste: SSLMIT, s. 101-119.
- VIAGGIO, Sergio (1999e). Why Theory When the Phoenicins Made do without a Compass? In: *Linguistica Antverpensia* XXXIII, s. 55-72.

© Ivana Čeňková a kolektiv
Praha FF UK: Desktop Publishing 2001

ISBN 80-85899-62-0